

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
Buddhist Tourism Management in Thailand.

โดย

พระมหาเสวีชน นริสโร (พันธ์ประโคน)

นายสายชล ปัญญชิต

นายภูเบศ วณิชชานนท์

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610656072

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
Buddhist Tourism Management in Thailand.

โดย

พระมหาเสรีชน นริสสุโร (พันธ์ประโคน)

นายสายชล ปัญญชิต

นายภูเบศ วณิชชานนท์

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610656072

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Buddhist Tourism Management in Thailand.

By

Prahmaha Serichon Narissaro (Phanprakhon)

Mr.Saichol Panyachit

Mr.Phoobade Wanitchanon

Buddhist Research Institute,

Mahachulalongkornrajavidyalaya university

B.E. 2556

Research project fanded by Mahachulalongkornrajavidyalaya university

MCU RS 610656072

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya university)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
ผู้วิจัย:	พระมหาเสรีชน นริสสุโร (พันธฺ์ประโคน) นายสายชล ปัญญชิต นายภูเบศ วณิชชานนท์
ส่วนงาน:	สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ:	๒๕๕๖
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ๒) เพื่อศึกษาสำรวจเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภูมิภาคต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมเชิงพุทธ และการพัฒนาสังคม และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นพระสงฆ์ พระเถระผู้ใหญ่ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว/การเรียนรู้ภายในวัด ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว และจากกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศรวมจำนวน ๔๐๐ คนในแต่ละภูมิภาค โดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In-depth Interviews) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการสัมภาษณ์เชิงวิชาการเป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ด้วยสถิติพื้นฐาน เช่น การแจกแจงความถี่ การวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง การหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย (X) และค่าเฉลี่ยเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นต้น เพื่ออธิบายข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา แล้วทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า ๑) กระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเน้นกระบวนการจัดการโดยเครือข่ายอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและวัดเป็นองค์กรหลัก อย่างไรก็ตามยังขาดมิติของการเชื่อมโยงสู่การจัดการความรู้ ทั้งมิติทางกฎหมาย บุคลากร ประวัติศาสตร์และคุณค่าเชิงพระพุทธศาสนา โดยสามารถแบ่งกระบวนการจัดการท่องเที่ยวออกเป็น ๔ ลักษณะได้แก่ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามเทศกาล กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายชุมชน กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายผู้ประกอบการ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ ๒) สำหรับการศึกษาด้านเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้นพบว่า เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ยังขาดการบูรณาการเป็นชุดองค์ความรู้ ที่จะสามารถสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งแก่ชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนระบบเศรษฐกิจได้ อย่างไรก็ตามก็ตีการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย มีโอกาสและความพร้อมใน

การพัฒนาให้ก้าวหน้ามากขึ้น โดยต้องอาศัยความร่วมมือเชิงองค์กร ความมั่นคงและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมควบคู่กันไป ทั้งนี้สามารถแบ่งเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยออกเป็น ๓ เส้นทางได้แก่เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่ และเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม และ ๓) ความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น พบว่า การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้ช่วยส่งเสริมโอกาสในการพัฒนาขีดความสามารถของบุคลากรของวัด การพัฒนาสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและการทำนุบำรุงพุทธศิลปกรรมภายในวัด รวมทั้งมีส่วนต่อการสนับสนุนให้เกิดรายได้กับวัด ชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามก็ตีผลกระทบที่เป็นข้อควรระวังคือการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมทั้งในมิติพระพุทธศาสนาและคุณค่าของท้องถิ่น อีกทั้งการไม่ป้องกันไม่ให้แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนากลายเป็นสินค้าด้านการท่องเที่ยวเกินไป ตลอดจนควรพัฒนาการจัดการความรู้และการพัฒนาอย่างยั่งยืนแก่สถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาด้วย

สำหรับแนวทางการพัฒนาในอนาคต จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานทั้งองค์กรทางพระพุทธศาสนา องค์กรภาครัฐด้านการท่องเที่ยวและเครือข่ายผู้ประกอบการ ควรให้ความสนใจต่อการพัฒนาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ทั้งระเบียบ กฎหมาย และข้อบังคับในองค์กรสงฆ์ ตลอดจนต้องสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถกำหนดยุทธศาสตร์และทิศทางการทำงานในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน และการเตรียมความพร้อม ด้านผลกระทบที่จะเกิดจากขยายตัวของกรข้ามย้ายพรมแดนของนักท่องเที่ยว ซึ่งหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา มีความจำเป็นต้องประเมินผลกระทบในระยะยาว จึงจะสามารถพัฒนาให้การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีมาตรฐานอยู่ในระดับสากลได้

สำคัญ: การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา, เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธ, การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

Research Title: Buddhist Tourism Management in Thailand.
Researcher: Prahmaha Serichon Narissaro
Mr.Saichol Panyachit
Mr.Phoobade Wanitchanon
Department: Buddhist Research Institute,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
Fiscal Year: 2556 / 2013
Research Scholarship Sponcer: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this research were 1) to study Buddhist tourism management process in Thailand 2) to study and survey Buddhist tourism roots in regional of Thailand that related with historical tourism activities, Buddhist culture and social development and 3) to analyze relations system and tourist impacts to Buddhist culture in Thailand. It was mixed methodology research between qualitative and quantitative approach; collecting and analyzing data from samples such as monk, tourist related entrepreneur, qualified professional, tourism academic, and tourist both local and foreigner totaling 400 persons in each region by using in-depth interviews, participant observations, focus group and academics seminar as a study instruments. Thereafter, analyzing all gathering data from research methodology by utilizing basic statistics methods i.e. frequency distribution, measures of central tendency, percentage, measure of dispersion; in order to explain basic data in this research. Finally, analyzing and qualitative synthesis through critical thinking to demonstrate research results in accordance with objectives.

The results were: Firstly the Buddhist tourism management process in Thailand emphasis management processes by tourist industrial networks and temples, however that management processes still lack of link to knowledge management such as laws, human resources, historical and Buddhist value. Through the research found 4 types of the Buddhist tourism management process in Thailand are emphasis by festival, community networks, enterprise networks and integration management. Secondly to study and survey Buddhist tourism roots found that the roots of Buddhist tourism in Thailand still lack of holistic integration to knowledge management that can be for sustainable development to communities, Natural

Resources and Environment including economics system. By the way Buddhist tourism in Thailand has opportunity and readiness for more advance development. By cooperate with tourist organizations and stability of economic, politic and society. In order that can separated the Buddhist tourism roots as follows; history and culture in Buddhist tourism roots; knowledge management and modern administration in Buddhist tourism roots; and Buddhist art in Buddhist tourism roots. And thirdly relations and impacts of tourism activities to Buddhist culture in Thailand. This research found that Buddhist tourism rises up the opportunities to develop human capability of Sangha organizations also developing the physical environment and support Buddhist art in the temples. Moreover to supports income to temple, communities and Buddhist tourism enterprises. However, this research found Buddhist tourism should beware of impacts as follows; local art preservation entire of Buddhist perspective and local cultural value. As well as to protect Buddhist tourist for transformation of goods and services. Including should develop a knowledge management and sustainable development for Buddhist tourist.

The study suggests that the stakeholder organizations entire Buddhist organizations, government organization and enterprise network should interest in knowledge particularly developing that relate with Buddhist tourism entire Sangha organization's rule as far as Buddhist and culture tourism networks cooperation. To determines strategies and direction for the future. In particularly for reaching to ASEAN community and tourists expansion impacts. So the stakeholder organizations should assessment in long-term impacts therefore can upgrade the Buddhist tourism in Thailand to international standard.

Keywords: Buddhist Tourism, Buddhist Tourism Roots, Buddhist Tourism Management.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๖ ดังนั้น จึงกราบขอบพระคุณพระมหาสุทิตย์ อาภาภโร, ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิและผู้บังคับบัญชา ที่ให้การสนับสนุนและแนะนำแนวทางการพัฒนางานวิจัยชิ้นนี้ตลอดมา คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณต่อพระสงฆ์สหธรรมิกผู้ร่วมงานและผู้ช่วยนักวิจัยมีคุณธีรวัฒน์ กำมทาวงศ์ คุณพวงพันธ์ ภู่อำ คุณภูมิสันต์ บังเกิดผล คุณพงษ์พัฒน์ ใหม่จันทร์ดี และคุณนันทปวีธ ศรีเทพ เป็นต้น ที่เป็นกำลังสำคัญในการเก็บข้อมูล การพัฒนาและสร้างสรรค์แผนภาพแสดงผลการวิจัย ตลอดจนการวิเคราะห์แบบสอบถามเชิงปริมาณ

นอกจากนี้กลุ่มเจ้าอาวาส ผู้รับผิดชอบด้านการดูแลการท่องเที่ยว อีกทั้งหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวของกลุ่มตัวอย่าง ที่คณะผู้วิจัยได้เข้าไปทำการศึกษา ค้นคว้าและหาข้อมูล ที่ส่งผลให้งานวิจัยชิ้นนี้สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี สำหรับแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนานั้น การดำเนินงานศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้รับความเมตตาอนุเคราะห์เป็นอย่างดี จากวัดต้นแบบด้านกระบวนการจัดการท่องเที่ยว เช่น วัดประยุรวงศาวาส กรุงเทพมหานคร วัดภูเก็ท จังหวัดน่าน วัดพระธาตุตอดยสุเทพธรรมวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ วัดป่าภูก้อน จังหวัดอุดรธานี วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย วัดฉลอง จังหวัดภูเก็ต เป็นต้น คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความเมตตาอนุเคราะห์เป็นอย่างสูง

ท้ายที่สุด คณะผู้วิจัยขออุทิศความดีความชอบของการศึกษาครั้งนี้ให้กับบูรพคณาจารย์แห่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและผู้เสียสละแก่การพัฒนาการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาทุกท่าน ที่มีส่วนอย่างสำคัญในการก่อเกิดงานชิ้นนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานชิ้นนี้จักเป็นประโยชน์ในเบื้องต้นสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอนาคต

พระมหาเสรีชน นริสสุโร (พันธ์ประโคน) และคณะ

๓๐ มกราคม ๒๕๕๖

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนภาพ.....	ฎ

บทที่ ๑ : บทนำ.....	๑
----------------------------	----------

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด.....	๓
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๖
๑.๖ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย.....	๗

บทที่ ๒ : วรรณกรรมปริทัศน์: พุทธศาสนา เส้นทางทอ้งเที่ยวและผลกระทบ.....	๙
---	----------

๒.๑ การท่องเที่ยวปริทัศน์: ความหมาย คุณค่าและองค์ประกอบสำคัญ.....	๙
๒.๑.๑ การท่องเที่ยว: ความหมายและคุณค่า.....	๙
๒.๑.๒ วิวัฒนาการของการท่องเที่ยว.....	๑๔
๒.๑.๓ รูปแบบของการท่องเที่ยว.....	๑๖
๒.๑.๔ องค์ประกอบของการท่องเที่ยว.....	๑๖
๒.๑.๕ ประเภทของการท่องเที่ยว.....	๑๙
๒.๒ เส้นทางทอ้งเที่ยวทางพระพุทธศาสนา: ประวัติศาสตร์	
ศิลปวัฒนธรรมและวิถีประชา.....	๒๒
๒.๒.๑ เส้นทางทอ้งเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเชิงอัตลักษณ์	
ทางประวัติศาสตร์และพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง.....	๒๒
๒.๒.๒ เส้นทางทอ้งเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่เน้นความโดดเด่น	
ของศิลปวัฒนธรรม.....	๒๔
๒.๒.๓ เส้นทางทอ้งเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงวิถีประชา.....	๒๖
๒.๓ พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม: มิติของการกลายเป็นการทอ้งเที่ยว.....	๒๘

๒.๓.๑ ประวัติความเป็นมาของพุทธศาสนาในประเทศไทย.....	๒๘
๒.๓.๒ บทบาทของวัดต่อสังคมไทยและการท่องเที่ยว.....	๒๙
๒.๓.๓ วัดกับการท่องเที่ยว : วัดในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของการท่องเที่ยว.....	๓๑
๒.๔ แนวคิดการประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว.....	๓๘
๒.๔.๑ เกณฑ์มาตรฐานว่าด้วยการประเมินการท่องเที่ยว.....	๔๐
๒.๔.๒ การประเมินขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว.....	๔๔
๒.๕ แนวคิดการตลาดทางการท่องเที่ยว.....	๔๖
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔๘
บทที่ ๓ : วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย.....	๕๒
๓.๑ วิธีการศึกษาวิจัย.....	๕๒
๓.๒ พื้นที่ศึกษา ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๕๓
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย.....	๕๔
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๕๕
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๕
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๗
๓.๗ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย.....	๕๗
๓.๘ สรุป.....	๕๘
บทที่ ๔ : ข้อมูลพื้นฐานวัดที่สำคัญของการศึกษา.....	๕๙
๔.๑ ข้อมูลพื้นฐานวัดภาคเหนือ.....	๕๙
๔.๑.๑ วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่.....	๕๙
๔.๑.๒ วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่.....	๖๒
๔.๒ ข้อมูลพื้นฐานวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๖๔
๔.๒.๑ วัดป่าภูก้อน จังหวัดอุดรธานี.....	๖๔
๔.๒.๒ วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย.....	๖๖
๔.๓ ข้อมูลพื้นฐานวัดภาคกลาง.....	๖๙
๔.๓.๑ วัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	๖๙
๔.๓.๒ วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	๗๑
๔.๓.๓ วัดประยุรวงศาวาส จังหวัดกรุงเทพมหานคร.....	๗๔
๔.๔ ข้อมูลพื้นฐานวัดภาคใต้.....	๗๗
๔.๔.๑ วัดฉลองหรือวัดไชยธาราราม จังหวัดภูเก็ต.....	๗๗

๔.๔.๒ วัดธารน้ำไหล สวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี..... ๗๙

บทที่ ๕ : ผลการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูล..... ๘๒

๕.๑ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย..... ๘๒

    ๕.๑.๑ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามเทศกาล..... ๘๓

    ๕.๑.๒ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายชุมชน..... ๘๕

    ๕.๑.๓ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายผู้ประกอบการ..... ๘๖

    ๕.๑.๔ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ..... ๘๙

๕.๒ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย..... ๙๒

    ๕.๒.๑ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์
        และวัฒนธรรม..... ๙๒

    ๕.๒.๒ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้
        และการบริหารจัดการสมัยใหม่..... ๙๔

    ๕.๒.๓ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม..... ๙๖

๕.๓ การวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของวัฒนธรรมการท่องเที่ยว..... ๙๘

    ๕.๓.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม..... ๙๘

    ๕.๓.๒ ผลการวิเคราะห์แรงจูงใจในการเดินทางเพื่อมาท่องเที่ยวของ
        กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม..... ๑๐๐

    ๕.๓.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการท่องเที่ยว
        ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย..... ๑๐๓

    ๕.๓.๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยว
        ที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา..... ๑๐๘

๕.๔ การยกระดับและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย... ๑๑๒

บทที่ ๖: สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ..... ๑๑๕

๖.๑ กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย..... ๑๑๕

    ๖.๑.๑ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามเทศกาล..... ๑๑๕

    ๖.๑.๒ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายชุมชน..... ๑๑๖

    ๖.๑.๓ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายผู้ประกอบการ..... ๑๑๗

    ๖.๑.๔ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ..... ๑๑๘

๖.๒ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย..... ๑๒๐

๖.๒.๑	เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม.....	๑๒๐
๖.๒.๒	เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้ และการบริหารจัดการสมัยใหม่.....	๑๒๐
๖.๒.๓	เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม.....	๑๒๑
๖.๓	ความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรม ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย.....	๑๒๑
๖.๓.๑	ความสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรม ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย.....	๑๒๑
๖.๓.๒	ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ในประเทศไทย.....	๑๒๒
๖.๔	การยกระดับและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย....	๑๒๓
๖.๔.๑	การพัฒนาบุคลากรเพื่อเตรียมความพร้อมสู่ระดับสากล.....	๑๒๓
๖.๔.๒	การบริหารจัดการเชิงเครือข่ายชุมชน.....	๑๒๓
๖.๔.๓	หน่วยงานที่สนับสนุนด้านการท่องเที่ยวและการจัดการความรู้.....	๑๒๔
๖.๔.๔	ความร่วมมือกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว.....	๑๒๔
๖.๕	ข้อเสนอแนะการวิจัย.....	๑๒๕
๖.๕.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	๑๒๕
๖.๕.๒	ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ.....	๑๒๖
	บรรณานุกรม.....	๑๒๗
	ภาคผนวก	
	ภาคผนวก ก บทควมวิจัย.....	๑๓๑
	ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	๑๔๔
	ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบ.....	๑๔๖
	ภาคผนวก ง แบบสอบถาม.....	๑๔๙
	ภาคผนวก จ รูปภาพประกอบ.....	๑๕๙
	สรุปโครงการวิจัย.....	๑๖๘
	ประวัติผู้วิจัย.....	๑๗๒

สารบัญตาราง

ตารางกรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๖
ตารางตรวจสอบมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.....	๓๙
ตารางที่ ๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม.....	๙๘
ตารางที่ ๒ ผลการวิเคราะห์แรงจูงใจในการเดินทางเพื่อมาท่องเที่ยวของกลุ่มตัวอย่าง ผู้ตอบแบบสอบถาม.....	๑๐๐
ตารางที่ ๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการท่องเที่ยว ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย.....	๑๐๓
ตารางที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยว ที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา.....	๑๐๘

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ ๑.....	๘๔
แผนภาพที่ ๒.....	๘๖
แผนภาพที่ ๓.....	๘๘
แผนภาพที่ ๔.....	๙๐
แผนภาพที่ ๕.....	๙๑
แผนภาพที่ ๖.....	๙๓
แผนภาพที่ ๗.....	๙๕
แผนภาพที่ ๘.....	๙๗
แผนภาพที่ ๙.....	๑๑๙
แผนภาพที่ ๑๐.....	๑๒๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยหรือราชอาณาจักรไทย เป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์และความเป็นมาอันยาวนานเริ่มตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์หรือยุคแรกเริ่มที่มีชุมชนมนุษย์ถือกำเนิดขึ้นในดินแดนลุ่มแม่น้ำแห่งนี้รวมตัวก่อตั้งเป็นอาณาจักรและก่อกำเนิดวัฒนธรรมประเพณีต่างๆสืบต่อและพัฒนาผ่านกาลเวลาเรื่อยมา จนกระทั่งเป็นประเทศไทยในปัจจุบันโดยที่สิ่งเหล่านี้หล่อหลอมมาจากความศรัทธาในศาสนาเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนา จนกลายเป็นรากฐานทางประเพณี ศิลปะ และวัฒนธรรม ที่สำคัญยิ่งในทุกภาคส่วนของประเทศไทย จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปะ และวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก ประเทศไทยในสายตาของนักท่องเที่ยวโดยส่วนใหญ่จะมองว่าเป็นประเทศที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม มีขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีที่งดงาม โดยเฉพาะเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาซึ่งนักท่องเที่ยวได้ให้ความสนใจเพื่อที่จะเที่ยวชมความงดงามของวัดวาอารามในสถานที่ต่างๆ ทั้งในกรุงเทพมหานครและในต่างจังหวัด โดยเฉพาะตามวัดที่มีความงดงามทางด้านพุทธศิลปกรรมนั้นจะมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเดินทางมาเที่ยวชม

นอกจากนี้ ยังมีนักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งสนใจและต้องการที่จะศึกษาปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนาและปรัชญาชีวิตแบบชาวตะวันออก จากการศึกษาของพระมหาสุทิตย์ อาภากร และคณะ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร” ภายใต้การสนับสนุนของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวไทยและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๒ ที่ผ่านมา พบว่า รูปแบบและกระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร ที่มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธนั้น มีแนวทางการพัฒนาและรูปแบบที่เหมาะสม ๔ ประการ คือ

๑) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการเที่ยวชมสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และการเที่ยวชมบริเวณวัด ที่อาศัยความงดงามทางด้านศิลปกรรม ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความเป็นเอกลักษณ์และความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยวเป็นปัจจัยในการดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว

๒) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะของการไหว้พระ การท่องเที่ยวตามเทศกาลและวันสำคัญของวัฒนธรรมประเพณีของไทย และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปกรรมที่มีอยู่ภายในวัด ที่อาศัยความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี ความต่อเนื่องของการสืบสานประเพณี ความเป็นมาของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเป็นเครื่องดึงดูดใจในการเที่ยวชม

๓) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาความรู้ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวของผู้ที่สนใจในลักษณะของการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ของบุคคลและสิ่งแวดล้อมทางศิลปกรรม เช่น พุทธศิลป์ สถาปัตยกรรม เป็นต้น ที่อาศัยประวัติศาสตร์ความเป็นเอกลักษณ์ องค์ความรู้ และกระบวนการสร้างสรรค์ที่อยู่ภายในวัดหรือศิลปกรรมนั้นๆ เป็นเครื่องดึงดูดใจ

๔) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวและการศึกษาเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาในเชิงลึก โดยเป็นการศึกษาถึงหลักพุทธธรรม การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา การไหว้พระ สวดมนต์ เป็นต้น ที่อาศัยความสนใจเฉพาะของนักท่องเที่ยวในด้านพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตของชาวพุทธ เป็นเครื่องดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว^๑

รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้ความสนใจเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในรูปแบบการท่องเที่ยวในลักษณะที่ ๔ นั้น มีแนวโน้มของจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงและผู้สูงอายุ รวมทั้งนักท่องเที่ยวชาวยุโรปที่สนใจการเรียนรู้ในเชิงลึก การนั่งสมาธิตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

สำหรับการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น หากพิจารณาอย่างรอบคอบจะพบว่า ในแต่ละภูมิภาคมีรูปแบบและกระบวนการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน เช่น ภาคเหนือ การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาจะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประเพณี กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มีความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนากับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาจะมีความสัมพันธ์กับการเที่ยวชมใน “เส้นทางบุญ” คือการเดินทางเพื่อไปไหว้พระ สวดมนต์ ถวายผ้าป่า กฐิน ของพุทธศาสนิกชน กับการศึกษาปฏิบัติใน “เส้นทางธรรม” คือ การเรียนรู้ด้านการปฏิบัติธรรมตามพระเกจิอาจารย์สายวัดป่า ภาคกลาง การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาจะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ด้านพุทธศิลปกรรม เป็นการศึกษากายนอกสู่ภายใน จากความงดงามของพุทธประติมากรรม พุทธจิตรกรรม หรือสถาปัตยกรรมอื่นๆ สู่การเรียนรู้เพื่อความงามของจิตและสติปัญญา และภาคใต้ การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาจะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการพัฒนาเชิงบูรณาการ การเดินทางไปศึกษาเรียนรู้ ก่อให้เกิดการสื่อสารคุณค่าเพื่อการพัฒนาเชิงบูรณาการที่จะทำให้เกิดความสงบสุขด้านจิตใจและการเข้าใจถึงวิถีชีวิต โดยผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมดังกล่าว เป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนา กิจกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยซึ่งเป็นลักษณะของการเดินทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้คน ชุมชน สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ดังนั้น การศึกษาถึงเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ในแต่ละภูมิภาค โดยวิเคราะห์ถึงรูปแบบ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการวิเคราะห์ผลกระทบจากท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา จะทำให้ทราบถึงแนวทางการพัฒนาท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับ

^๑ พระมหาสุทิตย์ อาภากร และคณะ, รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดใน กรุงเทพมหานคร, รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวไทยและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย), ๒๕๕๑, หน้า ๑ - ๒.

สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม และการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาในลักษณะที่ว่า “**เที่ยวไทยให้ถึงธรรม**” กอปรกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมในปัจจุบันที่มีการแข่งขันกันสูง ผู้คนยึดติดในวัตถุ ทำให้จิตใจของผู้คนตกต่ำ หลายคนจึงแสวงหาความสงบสุขจากจิตใจและการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ฉะนั้นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้ถึงข้อปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาสำรวจเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภูมิภาคต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมเชิงพุทธ และการพัฒนาสังคม
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทยมีรูปแบบ กิจกรรม อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวอย่างไร ที่จะเป็นการสร้างอรรถประโยชน์ต่อการเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคม
- ๑.๓.๒ นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเที่ยวชมและศึกษาเรียนรู้ที่วัดมีพฤติกรรมเป็นอย่างไร และวัดมีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างความประทับใจและการพัฒนาจิตใจของนักท่องเที่ยวอย่างไร
- ๑.๓.๓ เส้นทางการท่องเที่ยวประเภทวัดหรือของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในภูมิภาคต่างๆ มีเส้นทางการเดินทางที่สัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการพัฒนาชุมชนอย่างไร และมีความพร้อมในการรองรับ (Carrying Capacity) หรือมีการจัดการด้านทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวอย่างไร
- ๑.๓.๔ ประชาชนในชุมชนและเครือข่ายการท่องเที่ยวในแต่ละภูมิภาคมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวของวัดและทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยอย่างไร
- ๑.๓.๕ การท่องเที่ยวที่เข้าไปในวัดต่างๆ มีระบบความสัมพันธ์กับการเรียนรู้และการพัฒนาในมิติต่างๆ อย่างไร และมีผลกระทบต่อวัดและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด

- ๑.๔.๑ **ขอบเขตด้านเนื้อหา** การศึกษาครั้งนี้ มุ่งเน้นการศึกษาในด้านต่างๆ ได้แก่
  - ๑) ศึกษาเส้นทาง รูปแบบ อัตลักษณ์ (ความเป็นเอกลักษณ์ของวัดและท้องถิ่นที่สามารถเสนอเป็นจุดเด่นของการท่องเที่ยว) และกระบวนการจัดการของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในแต่ละภูมิภาค โดยเน้นรูปแบบการจัดการเพื่อการรองรับนักท่องเที่ยว (Carrying Capacity) และกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมทั้งในด้านรูปธรรมหรือด้านพุทธศิลป์ (สถาปัตยกรรม

ประติมากรรม จิตรกรรม) ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา และในด้านนามธรรม คือ ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาจิตใจ เป็นต้น

๒) ศึกษาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวและกระบวนการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว โดยเน้นการสื่อสารคุณค่าทางพุทธธรรม และวิถีการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา รวมทั้งการเรียนรู้ในด้านสุนทรียศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับชีวิตและการปฏิบัติเพื่อความเจริญด้านจิตใจและปัญญา

๓) ศึกษากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงคน (พระสงฆ์ ผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานรัฐ) ความรู้ (ความรู้และคุณค่า) และกระบวนการที่มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธหรือการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาจิตใจและปัญญา

๔) การศึกษาการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวัดที่เป็นกรณีศึกษา ในมิติของการจัดการเรียนรู้ กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ร่วมกัน

๕) การศึกษาสภาพปัญหา อุปสรรค ของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสื่อสารเชิงพุทธ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

๖) วิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีชีวิต วัด และวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมกับการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดและกิจกรรมประเพณี

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่/วัดที่เป็นกรณีศึกษา คณะผู้วิจัย จะกำหนดวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนาในรูปแบบของพื้นที่กรณีศึกษาใน ๔ ภูมิภาค (กระจายในหลายจังหวัด) อย่างน้อยภูมิภาคละ ๑-๓ วัด ซึ่งเป็นวัดที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวในระดับดี โดยมีเกณฑ์ดังนี้

๑) เป็นวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมที่มีความสำคัญในระดับสูงทั้งในระดับชุมชนและประเทศหรือเป็นสถานที่ส่งเสริมการเรียนรู้และปฏิบัติธรรมตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยมีกิจกรรมที่แสดงถึงการส่งเสริมการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรม

๒) เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ที่เชื่อมโยงกับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ และเชื่อมโยงกับเส้นทางการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ ในเขตพื้นที่เดียวกัน

๓) เป็นวัดที่มีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้และกระบวนการสื่อสารคุณค่าเพื่อการพัฒนาจิตใจในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้การส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคคลและสังคม โดยมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน

สำหรับการกำหนดวัดในภูมิภาคละ ๑-๓ วัดนั้น ยึดตามเส้นทางการท่องเที่ยวหลักในแต่ละจังหวัด/ภูมิภาค โดยใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบ อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการท่องเที่ยวของวัดนั้นๆ โดยคณะผู้วิจัย แบ่งวัดออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ

๑) ภาคกลาง วัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นความสวยงามของสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม วัด เช่น วัดประยูรวงศาวาส กรุงเทพมหานคร วัดมเหยงคณ์ พระนครศรีอยุธยา

๒) ภาคเหนือ กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประเพณี วัฒนธรรม โดยเน้นการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น วัดร่องขุ่น เชียงราย วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ วัดภูเก็ต จังหวัดน่าน

๓) ภาคอีสาน กลุ่มวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ชุมชน และพระพุทธศาสนา เช่น วัดโพธิ์ชัย (หลวงพ่อบุญรอด) จ.หนองคาย วัดป่าภูก้อน จังหวัดหนองคาย

๔) ภาคใต้ กลุ่มวัดที่เน้นการปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา เช่น วัดฉลอง จังหวัดภูเก็ต วัดธารน้ำไหล จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรและกลุ่มตัวอย่างนั้นประกอบด้วย

๑) เจ้าอาวาส คณะสงฆ์ พระเถระผู้ใหญ่ ตัวแทนวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยว การส่งเสริมการเรียนรู้ภายในวัดและหน่วยงานที่เป็นกรณีศึกษา โดยจากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่า แต่ละวัดจะมีพระสงฆ์ และบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ประมาณวัดละ ๕-๑๐ รูป/คน ดังนั้น คณะผู้ศึกษาจะใช้เป็นประชากรในการศึกษาทั้งหมด

๒) ผู้ประกอบการนำเที่ยว ตัวแทนชุมชนที่มีส่วนร่วมในการพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวภาคเอกชน และตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่าง ๕๐ คน/โครงการย่อย โดยการจัดประชุมสัมมนาร่วมกัน

๓) นักท่องเที่ยวและประชาชนที่เกี่ยวข้องเป็นการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างจากนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่ได้ฝึกปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวภายในวัดดังกล่าว เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน ๓๐๐ คน และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจำนวน ๑๐๐ คน รวมจำนวน ๔๐๐ คน โดยกำหนดจากการสุ่มกลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนแต่ละวัด/องค์กรในพื้นที่ ๔ ภูมิภาค

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านแนวคิด ทฤษฎี สำหรับแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวิจัยนั้น เนื่องจากการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด มีความละเอียดอ่อนทั้งในมิติของ พระพุทธศาสนา ความศรัทธา ประวัติศาสตร์/ศิลปวัฒนธรรม และการเรียนรู้ในเชิงลึกที่เป็นการพัฒนาด้านจิตใจและปัญญา ดังนั้น แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาจึงมุ่งเน้นการประยุกต์ใช้เพื่อให้สามารถอธิบายการเรียนรู้และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ โดยมีแนวคิดที่สำคัญ เช่น

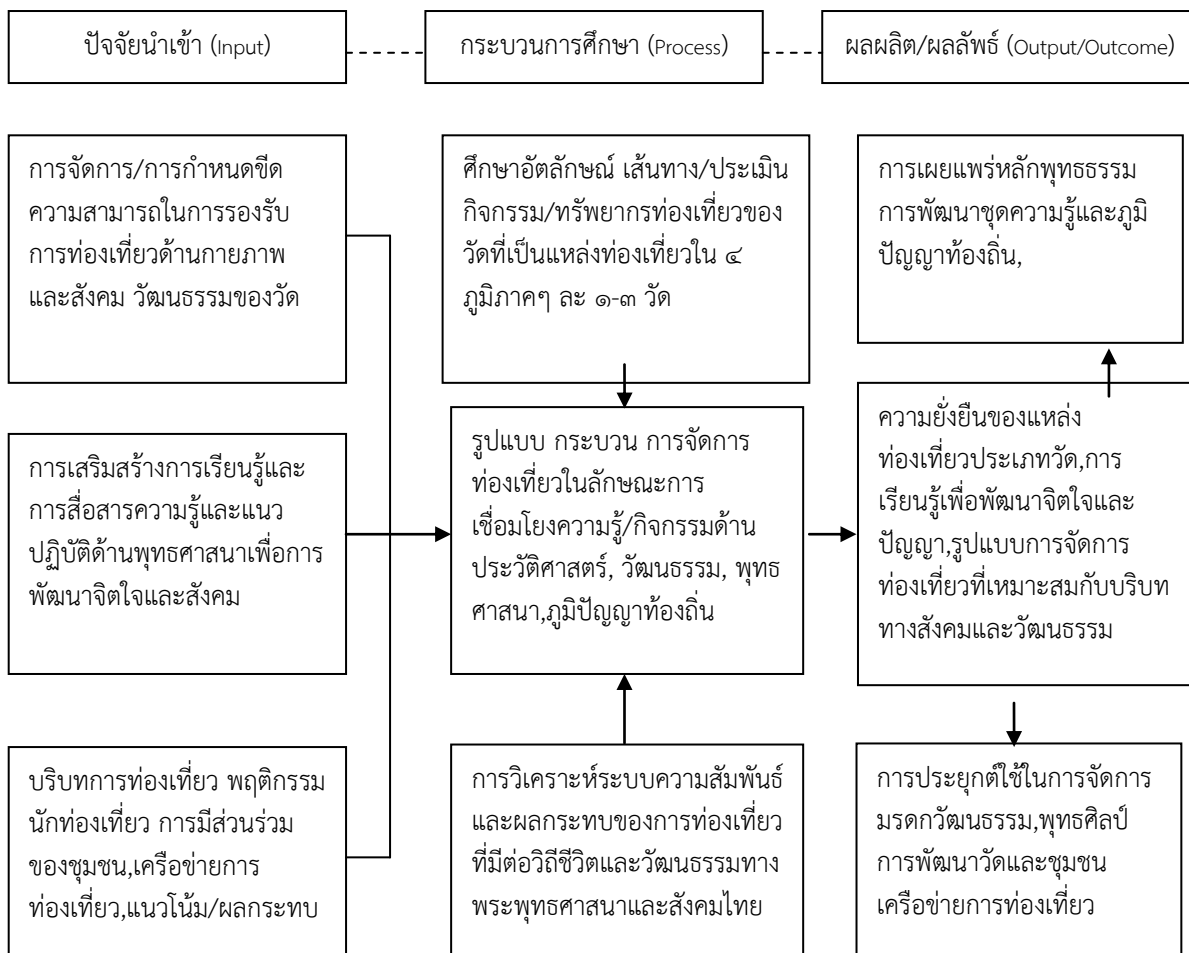
๑) แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธและวัฒนธรรม

๒) แนวคิดการประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว

๓) แนวคิดการตลาดทางการท่องเที่ยว

๔) เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

ทั้งนี้ กำหนดกรอบแนวความคิดในงานวิจัย ดังนี้

แนวคิด ทฤษฎี : แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, การจัดการมรดกวัฒนธรรม, Carrying Capacity เป็นต้น

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม หมายถึง การจัดการท่องเที่ยวโดยความร่วมมือของวัดและองค์กรด้านการท่องเที่ยว ผ่านการใช้ทรัพยากรด้านสถานที่ บุคลากรและคุณค่าเชิงพุทธศิลปกรรมของวัดเป็นหลัก

องค์กรด้านการท่องเที่ยว หมายถึง องค์กรทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และเครือข่ายชุมชนที่มีภารกิจและดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยว

การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การที่วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีขั้นตอน และกระบวนการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวภายในวัดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในมิติต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว/ผู้สนใจ ทั้งในสิ่งที่ป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น การจัดด้านภูมิสถาปัตยกรรม การ

ปฏิบัติตามหลักพุทธธรรม และการปฏิบัติสมาธิวิปัสสนา เป็นต้น ที่เหมาะสมกับกิจกรรมการท่องเทียวที่เกิดขึ้นในวัด

การส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจ หมายถึง การที่วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการถ่ายทอด การสื่อสาร และการฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการส่งเสริมเรียนรู้ตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะด้านการปฏิบัติสมาธิวิปัสสนา การตระหนักถึงคุณค่าด้านจิตใจ การตื่นรู้ และการเชื่อมโยงความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมิติต่างๆ ทั้งในด้านพุทธศิลป์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ที่ให้คุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่ผู้เยี่ยมชม

อัตลักษณ์ หมายถึง สิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะอันโดดเด่นของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวซึ่งนักท่องเที่ยวรับรู้อย่างทั่วถึง เช่น วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก มีเอกลักษณ์สำคัญ คือการมีพระพุทธรูปชินราช ประทับอยู่ที่วัด เป็นต้น

ประเมินทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง การพิจารณาถึงความพร้อมและศักยภาพในด้านต่างๆ ของวัดในด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยวโดยพิจารณาถึงการประเมินในด้านกายภาพ/สภาพแวดล้อม เช่น ลานวัด ห้องน้ำ ที่จอดรถ การประเมินด้านการจัดการด้านพุทธศิลปะ/โบราณสถาน สิ่งสำคัญภายในวัด การประเมินการรองรับด้านสังคมและวัฒนธรรม การประเมินความพร้อมด้านการให้คุณค่าทางจิตใจและปัญญาของวัดตามหลักพุทธศาสนา เช่น การจัดกิจกรรมพุทธศาสนา การเทศน์ การสื่อสารเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา มุมสงบ และการประเมินด้านการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนและการพัฒนาสังคม เป็นต้น

ผลกระทบของการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งที่เกิดจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นแก่วัดทั้งทางบวกและทางลบต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ การจัดการเรียนรู้และวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๖ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย

๑.๖.๑ วัดและชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ได้มีการพัฒนารูปแบบ กิจกรรม อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นต่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของนักท่องเที่ยวและการพัฒนาชุมชน/สังคม

๑.๖.๒ วัดและชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีแนวทางในส่งเสริมการเรียนรู้และการสื่อสารคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม รวมทั้งการส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา

๑.๖.๓ วัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อบต. อบจ. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มีการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวและการประเมินทรัพยากรการท่องเที่ยวในเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและการพัฒนาชุมชนในภูมิภาคนั้นๆ

๑.๖.๔ ชุมชนและเครือข่ายการท่องเที่ยว เช่น สมาคมมัคคุเทศก์ ชมรม/องค์กรด้านการท่องเที่ยว มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย

๑.๖.๕ วัด กรมศิลปากร ได้แนวทางการจัดการสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวซึ่งเป็นการคุ้มครองมรดกทางพุทธศิลปกรรมและวัฒนธรรมไทย

๑.๖.๖ วัด มหาวิทยาลัย ได้ผลวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาจะนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่เหมาะสม

๑.๖.๗ นักท่องเที่ยวและผู้สนใจ ได้รับความรู้ ความเข้าใจในวิถีของชาวพุทธ และสามารถยกระดับไปสู่การพัฒนาพัฒนาจิตใจและสังคม ตามหลักการที่ว่า “เที่ยวไทยให้ถึงธรรม” รวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นมรดกของมนุษยชาติ

บทที่ ๒

วรรณกรรมปริทัศน์: พุทธศาสนา เส้นทางท่องเที่ยวและผลกระทบ

การศึกษาเรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษากระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศไทย ซึ่งมีภูมิวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนา ต่างมีความโดดเด่นการประยุกต์เข้ากับวัฒนธรรมที่ท้องถิ่นต่างกันออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์และการพัฒนากระแสหลักด้านการท่องเที่ยว ได้มีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นผู้วิจัยจึง ทำการศึกษาค้นคว้าเชิงเอกสารเพื่ออธิบายเกิดขึ้นของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย รูปแบบการท่องเที่ยวในภูมิภาคต่างๆ ที่มีความโดดเด่นเฉพาะ และแนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม โดยกำหนดหัวข้อการปริทัศน์วรรณกรรมออกเป็นดังต่อไปนี้

๒.๑ การท่องเที่ยวปริทัศน์: ความหมาย คุณค่าและองค์ประกอบสำคัญ

๒.๒ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา: ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและวิถี
ประชา

๒.๓ พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม: มิติของการกลายเป็นการท่องเที่ยว

๒.๔ แนวคิดการประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว

๒.๕ แนวคิดการตลาดทางการท่องเที่ยว

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ การท่องเที่ยวปริทัศน์: ความหมาย คุณค่าและองค์ประกอบสำคัญ

๒.๑.๑ การท่องเที่ยว: ความหมายและคุณค่า

สำหรับความหมายและองค์ประกอบอันนำมา ซึ่งการสร้างคุณค่าให้กับกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้น สหพันธ์องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International Union of Official Travel Organization; IUOTO) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า ต้องเป็นการท่องเที่ยวภายใต้เงื่อนไขตามหลักสากลดังต่อไปนี้ คือ^๑

๑) เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว (Temporary)

๒) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ (Voluntary)

๓) เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตามที่มีค่าใช้จ่ายหรือหารายได้

---

^๑ Goeldner Charles and Ritchie J.R. Brent, *Tourism : principles, practices, philosophies*, (10th ed. Hoboken, N.J.: J. Wiley, 2006).

ทั้งนี้ต่อมาสหพันธ์องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International Union of Official Travel Organization; IUOTO) ได้พัฒนามาเป็นองค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ (World Tourism Organization; WTO) นั้นได้มีการเสนอบทนิยามใหม่ เพื่อให้ทุกประเทศทั่วโลกได้รับเอาไปใช้อย่างเดียวกันไว้ ณ การประชุมว่าด้วยการเดินทางและการท่องเที่ยวระหว่างประเทศที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี ปี พ.ศ. ๒๕๐๖ โดยได้ให้คำจำกัดความของคำว่า การท่องเที่ยว เป็นการเดินทางเพื่อความบันเทิงรื่นเริงใจ เยี่ยมญาติ หรือการไปร่วมประชุม แต่มิใช่เพื่อการประกอบอาชีพเป็นหลักเป็นฐานหรือไปพำนักอยู่เป็นการถาวร

เนื่องด้วยสังคมที่มีลักษณะพลวัต (Dynamic) ตามกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ส่งผลให้หมโนทัศน์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในปัจจุบันได้มีการขยายตัวเพิ่มขึ้น ก็ได้มีการให้นิยามความหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเพิ่มเติมเอาไว้มากมาย ดังนี้

งานของ David Weaver and Martin Oppermann^๒ ที่ชื่อว่า “Tourism management” ได้ให้นิยามของการท่องเที่ยว หมายถึง ความสัมพันธ์อันเกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างนักท่องเที่ยว ธุรกิจต่างๆ รัฐบาล ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นของประเทศเจ้าบ้าน โดยมีลักษณะเป็นกระบวนการที่ดึงดูดและให้การต้อนรับแก่นักท่องเที่ยวผู้มาเยือนอย่างเป็นมิตร สอดคล้องทฤษฎีของ Goeldner and Ritchie (2006) ที่ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวว่าเป็นผลรวมของปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ หรือการกระทำต่อกันและกันในกลุ่มนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ รัฐบาล ตลอดจนชุมชนผู้เป็นเจ้าของบ้าน ในกระบวนการดึงดูดใจ และต้อนรับขับสู้ให้นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนอย่างอบอุ่น

ขณะที่ Urry^๓ ได้แสดงทฤษฎีไว้ว่า การท่องเที่ยวถือเป็นกิจกรรมในเวลาว่าง โดยผู้คนออกไปจากสถานที่ที่อยู่ปกติของตนเอง ไปยังสถานที่ที่หลากหลาย นำมาสู่การเดินทางและการเปลี่ยนสถานที่ ซึ่งการท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นโดยความคาดหวังว่าจะได้พบกับประสบการณ์อันน่าประหลาดใจและน่าใฝ่ฝัน ภายใต้การสร้างภาพดังกล่าวให้ชัดเจนขึ้นผ่านสื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ โทรทัศน์ หรือนิตยสาร เป็นต้น นอกจากนี้ Burkart and Medlik^๔ ยังได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวไว้อย่างน่าสนใจ โดยเสนอว่า การท่องเที่ยวต้องมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้ ๑) เป็นการเคลื่อนที่ไปสู่ที่หมายต่างๆ รวมทั้งการหยุดพัก ณ ที่เหล่านั้น ๒) องค์ประกอบของการท่องเที่ยวมี ๒ ส่วน คือ การเดินทางสู่จุดหมายกับการหยุดพักประกอบกิจกรรม ณ จุดหมายนั้น ๓) การเดินทางและการหยุดพักเกิดขึ้นนอกภูมิลาเนาและที่ทำงาน ดังนั้น การท่องเที่ยวจึงเป็นปัจจัยให้เกิดกิจกรรม ซึ่งแตกต่างจากกิจวัตรของเจ้าของถิ่นที่นักท่องเที่ยวเดินทางผ่าน ๔) เป็นการเดินทางชั่วคราว ในช่วงระยะเวลาสั้นๆ และ ๕) ความตั้งใจในการเยือนจุดหมายปลายทางนั้น มิได้เป็นไปเพื่อการตั้งหลักแหล่ง หรือเพื่อการประกอบอาชีพ

^๒ David Bruce Weaver and Martin Oppermann, *Tourism management*, Milton, (Qld. : Jacaranda Wiley, 2000).

^๓ Burn Peter L. and Luckmann, *An Introduction to Tourism And Anthropology*, (London: Routledge, 1999).

^๔ Burkart and Medlik, *Tourism: Past, Present and Future*, (Butterworth-Heinemann Ltd, 1981).

อย่างไรก็ตาม เนื่องด้วยมโนทัศน์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในปัจจุบันได้ขยายขอบเขตอย่างกว้างขวาง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น ส่งผลให้การนิยามการท่องเที่ยวของแต่ละประเทศก็ยังคงมีความแตกต่างกันตามบริบทของแต่ละประเทศนั้น โดยในบริบทของประเทศไทยประเด็นสำคัญที่สุดของการท่องเที่ยวตามทรรศนะของ หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสาย^๕ ผู้บุกเบิกวิชาการท่องเที่ยวในประเทศไทย ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยวเป็นเรื่องของการเดินทาง ถ้าไม่มีการเดินทางก็ไม่มีการท่องเที่ยว

ไพฑูริย์ พงศบุตร และคณะ^๖ ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยว (Tourism) หมายถึง การเดินทางไปเยือนสถานที่ต่างถิ่นซึ่งมิใช่เป็นที่พำนักอาศัยประจำของบุคคล และเป็นการไปเยือนชั่วคราว โดยมิใช่เพื่อเป็นการประกอบอาชีพหรือหารายได้

ชาลิวีทซ์ เกษตรศิริ^๗ ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวไว้ว่า หมายถึง การท่องเที่ยว โดยผู้ท่องเที่ยวไม่มุ่งหวังที่จะได้รับผลตอบแทน แต่เป็นการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนอารมณ์ เพื่อทำนุบำรุงสุขภาพและเพื่อตอบสนองความอยากรู้อยากเห็น

ศิริ ฮามสุโพธิ์^๘ ได้สรุปความหมายของการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางจากที่อยู่อาศัยตามปกติไปยังสถานที่อื่นเป็นการชั่วคราว เพื่อทำการศึกษาและพักผ่อนหย่อนใจหรือก่อให้เกิดการกระทำร่วมกันของมนุษย์ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม จนเป็นเหตุดึงดูดใจให้เดินทางไปศึกษาและท่องเที่ยวตามแหล่งต่างๆ

สมบัติ กาญจนกิจ^๙ ได้แสดงทรรศนะว่า การท่องเที่ยว หมายถึง กระบวนการนันทนาการ (Recreation) รูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นระหว่างเวลา (Leisure time) ที่มีการเดินทางเข้ามาเกี่ยวข้องกับเป็นการเดินทางจากที่หนึ่งซึ่งมักหมายถึงที่อยู่อาศัย ไปยังอีกที่หนึ่งที่ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อเป็นการเปลี่ยนบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม โดยมีแรงกระตุ้นจากความต้องการในด้านกายภาพ ด้านวัฒนธรรม ด้านปฏิสัมพันธ์และด้านสถานะ

วีระพล ทองมา^{๑๐} ได้ให้คำจำกัดความว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางไปยังแหล่งหรือสถานที่เป้าหมาย เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ได้แก่ ๑) เพื่อผ่อนคลายอิริยาบถจากงานประจำ และสร้างความรู้รรมย์ของจิตใจ ๒) เพื่อศึกษา ค้นหาคำตอบหรือแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ และ ๓) เพื่อจรรโลงใจและการโน้มน้าวใจให้เกิดความตระหนักและสำนึก

^๕ หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสาย, **ปฐมบทแห่งวิชาการท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗).

^๖ ไพฑูริย์ พงศบุตร และคณะ, **คู่มือการอบรมมัคคุเทศก์**, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายการศึกษาต่อเนื่อง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖).

^๗ ชาลิวีทซ์ เกษตรศิริ, **วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการวิถีทรรศน์ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๐).

^๘ ศิริ ฮามสุโพธิ์, **สังคมวิทยาการท่องเที่ยว**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓).

^๙ สมบัติ กาญจนกิจ, **นันทนาการและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๑๐} วีระพล ทองมา, **วิธีวิจัยการท่องเที่ยว**, เอกสารประกอบการสอน, สาขาพัฒนาการท่องเที่ยว, (ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร, เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๖).

ขณะที่ วรรณภา วงษ์วานิช^{๑๑} ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวไว้อย่างน่าสนใจ โดยมองว่า การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน มีกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ได้รับความรู้ ความสนุกสนาน ความเพลิดเพลิน จากการเที่ยวชมสถานที่ที่สวยงาม หรือทัศนียภาพแปลกๆ การเดินซื้อสิ่งของต่างๆ

นอกจากความหมายที่ได้กล่าวไปในข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยพบว่างานเขียนของดวงใจ หล่อธนวณิช^{๑๒} ได้แบ่งความหมายของการท่องเที่ยวตามลักษณะหรือแบบแผนของวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมดังกล่าวทั้งสิ้น ๔ ความหมายได้แก่

๑) การท่องเที่ยวในมุมมองเชิงธุรกิจ ซึ่งหมายถึง การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับธุรกิจต่างๆ ที่ตอบสนองความต้องการและอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการและการบริโภคอันหลากหลายของนักท่องเที่ยว^{๑๓}

๒) การท่องเที่ยวในมุมมองด้านอุปสงค์การเดินทาง หรือแรงจูงใจในการเดินทาง การมองการท่องเที่ยวเช่นนี้จะเน้นทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องในเรื่องอุปสงค์ (Demand) และอุปทาน (Supply) เป็นพลังที่สำคัญยิ่งในการขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยว สามารถสรุปรายละเอียดได้ดังนี้

อุปสงค์ของการท่องเที่ยว (Demand) หรือความต้องการของนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางไปซื้อสินค้า และบริการในสถานที่ท่องเที่ยว เกิดจากแรงจูงใจหลายปัจจัย อาทิเช่น ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีการคมนาคมและการขนส่ง เทคโนโลยีด้านการสื่อสาร การจัดการเมืองให้น่าแก่นักท่องเที่ยวมีรายได้และชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมีเวลาว่างมากเพิ่มขึ้น

ปัจจัยในด้านอุปทาน (Supply) ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญเฉกเช่นเดียวกัน ซึ่งความพร้อมของอุปทานการท่องเที่ยว ได้แก่ ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) ค่าใช้จ่ายในเรื่องการเดินทาง กฎหมาย กฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง ความปลอดภัย และสื่อประชาสัมพันธ์ ตลอดจนองค์กรที่ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวของชาติ บริษัทจัดนำเที่ยว ยังเป็นผู้สร้างความต้องการของนักท่องเที่ยวขึ้นมาโดยการคิดหาสินค้าท่องเที่ยว (Tourism product) หรือเป็นผู้จัดเตรียมการด้านการบริการการเดินทาง ที่พักแรม รวมถึงการจัดหาสถานที่ท่องเที่ยวที่มีมรดกทางวัฒนธรรม หรือมีสิ่งประดิษฐ์ที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ แหล่งช้อปปิ้ง หรือสถานที่ที่มีวิถีการดำเนินชีวิต/กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ^{๑๔} ซึ่งในบางประเทศมีหน่วยวิจัย (Think tank) ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยคิดแผนการวิจัยด้านตลาดการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ คอยป้อนข้อมูลให้กับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนให้ทราบถึงองค์ประกอบในการตัดสินใจของนักท่องเที่ยว และติดตามพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่แปรเปลี่ยนตลอดเวลา

^{๑๑} วรรณภา วงษ์วานิช, ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๕๖.

^{๑๒} ดวงใจ หล่อธนวณิช, รัฐ ทูท ขุมชนกับการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทยกับญี่ปุ่น, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๕๐.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน

๓) การท่องเที่ยวในมุมมองความคิดยุคหลังสมัยใหม่ ซึ่งหมายถึง การท่องเที่ยวในฐานะกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ หากแต่นักท่องเที่ยวกลับคาดหวังถึงการจัดการที่เป็นระบบและไม่น่าเบื่อหน่าย นักท่องเที่ยวคาดหวังถึงความสุขที่ได้บริโภคจากสื่อต่างๆ ที่พบเห็นในชีวิตประจำวันโดยผู้ให้บริการการท่องเที่ยวที่ต้องจัดการสนองต่อจินตนาการของนักท่องเที่ยว ในขณะที่นักท่องเที่ยวต่างก็คาดหวังว่าจะมีประสบการณ์ที่แตกต่างออกไปจากชีวิตประจำวัน ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ซึ่งคล้ายกับจินตนาการและการสัมผัสกับวัฒนธรรมท้องถิ่นแท้ๆ (Authenticity) ในแหล่งท่องเที่ยว หากแต่วัฒนธรรมกลับถูกจัดให้อยู่ในรูปของพิพิธภัณฑ์ หรือสร้างสังคมและวัฒนธรรมจำลองขึ้นมา นักท่องเที่ยวจึงสามารถแสวงหาประสบการณ์จริงได้จากการท่องเที่ยว^{๑๕}

ความคิดหลังสมัยใหม่มักถูกใช้ในความหมายที่เน้นหนักถึงปริณทลทางวัฒนธรรม ทว่ามี ความเกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งกับปริณทลทางเศรษฐกิจและการเมือง กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่การผลิตมาเป็นสังคมบริโภคนิยมที่ตลาดก้าวเข้ามาเป็นศูนย์กลางทาง วัฒนธรรมแทนสิทธิอำนาจทางการเมือง และทุนนิยมแบบการตลาด ได้ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างรวมถึง ปริณทลทางวัฒนธรรมได้ถูกทำให้กลายเป็นสินค้า (Commodified) ส่งผลให้ การท่องเที่ยวถูก ผูกโยงเข้ากับการบริโภค

นอกจากนี้แรงขับเคลื่อนอีกประการหนึ่งสำหรับการท่องเที่ยวโลก คือ การโหยหาอดีต (Nostalgia) โดย Urry^{๑๖} เน้นว่าการโหยหาอดีตกลายเป็นส่วนหนึ่งของการสังคมนิยม (Cash nexus) ในการแปรกิจการของรัฐให้เป็นรูปการดำเนินการของเอกชน (Privatization) อาทิ การบริหารพิพิธภัณฑ์ โดยการสร้างแรงจูงใจด้วยวิธีการตลาดแบบใหม่หรือหารนำเสนอแบบใหม่ ทำ เรื่องราวในอดีต เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ให้กลายเป็นสินค้า (Commodifying the past) ซึ่งเป็น ลักษณะพิเศษของการท่องเที่ยวร่วมสมัย การท่องเที่ยวได้กลายเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมในยุค โลกาภิวัตน์ (Globalization) การจัดการรายได้ การหาความสนุกสนาน จึงทำให้คนจำนวนมากเกิด ความพึงพอใจ ผ่อนคลาย ได้พักผ่อน

๔) การท่องเที่ยวในมุมมองเชิงระบบ กล่าวคือ การที่ Mill and Morrison^{๑๗} ได้เปรียบเทียบ การท่องเที่ยวเป็นระบบที่เหมือนใยแมงมุม (spider's web) นั่นคือ เมื่อส่วนใดส่วนหนึ่งถูกกระทบมัน ก็จะมีส่วนอื่นสะท้อนไปถึงทั่วทุกส่วน ในทรรศนะของ Gunn^{๑๘} ที่มองว่าการท่องเที่ยวซึ่งจะเป็นระบบ ที่ดำเนินงานได้ (Functioning tourism system) ต้องมีองค์ประกอบด้วย นโยบายรัฐบาล ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรวัฒนธรรม การเงิน การแข่งขัน ความเป็นผู้นำในองค์กร ลักษณะของ ผู้ประกอบการ (Entrepreneurship) และชุมชน ล้วนมีอิทธิพลต่อระบบการท่องเที่ยวในการทำให้ การท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างอุปสงค์และอุปทานภายในระบบ

^{๑๕} ดวงใจ หล่อธนวณิชย์, รัฐ ทุน ชุมชนกับการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทยกับญี่ปุ่น, ๒๕๕๐.

^{๑๖} Urry, The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies, (SAGE publications, 1990)

^{๑๗} อ่างแล้ว, รัฐ ทุน ชุมชนกับการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทยกับ ญี่ปุ่น, ๒๕๕๐.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน. ๒๕๕๐.

การท่องเที่ยว จะเห็นได้ว่าระบบการท่องเที่ยวนั้นเป็นระบบที่สลับซับซ้อน ดังนั้น การทำความเข้าใจ การท่องเที่ยวอย่างเป็นองค์รวม (Holistic) เป็นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในอนาคต (Sustainable Tourism) แม้ว่าจะยังไม่สามารถให้คำนิยามของการท่องเที่ยวอย่างครอบคลุม การมอง การท่องเที่ยวในรูปของระบบใหญ่หรือระบบย่อยหลายระบบ มีข้อดีทำให้การพิจารณาการท่องเที่ยว ต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบย่อยๆ ในขณะเดียวกันก็ต้องพิจารณาผลกระทบของอิทธิพลภายนอกทั้ง เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนสิ่งแวดล้อม เพื่อที่สามารถเข้าใจ การท่องเที่ยวอย่างเป็นองค์รวมมากยิ่งขึ้น^{๑๙}

Burns (1999)^{๒๐} มองว่าในระบบการท่องเที่ยวร่วมสมัยที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ประกอบด้วย ๔ ส่วน ได้แก่ ระบบ (System) กระบวนการ (Process) สินค้าด้านการท่องเที่ยว (Product) และผลกระทบ(Consequences) ซึ่งองค์ประกอบทั้ง ๔ ส่วนมีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็น ระบบ โดยจะไปกำหนดลักษณะของการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวต้องถูกผูกโยงเข้า กับความคิดเรื่องสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครองในกรอบที่กว้าง ขึ้น และยังได้รับอิทธิพลภายนอกของเศรษฐศาสตร์การเมืองในระดับนานาชาติ และปัจจัยอื่นๆ ที่มี อิทธิพลต่อการท่องเที่ยว อาทิ เช่น โลกาภิวัตน์ เป็นต้น หากทว่าข้อจำกัดของการมองแบบการหน้าที่ (Functionalism) คือ มักเป็นการตั้งข้อสันนิษฐานว่าทุกส่วนมีอำนาจเท่าเทียมกัน และในระบบมี ความสมานฉันท์ และการปรับตัว แต่เราไม่สามารถละเลยประเด็นความขัดแย้งและการปะทะของ องค์ประกอบต่างๆ ซึ่งมุมมองนี้ไม่สามารถอธิบายความต่างของอำนาจในแต่ละองค์ประกอบ ส่งผลให้ ไม่สามารถอธิบายการปะทะและความขัดแย้งได้^{๒๑}

จากการรวบรวมนิยาม ความหมายของการท่องเที่ยวดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมด สะท้อนให้เห็นว่า การท่องเที่ยววันนี้เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง มิได้หมายความเฉพาะเพียงแต่การเดินทาง เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อความสนุกสนานบันเทิงอย่างที่เราส่วนมากเข้าใจกัน หากแต่การเดินทาง เพื่อการประชุม เพื่อการสัมมนา เพื่อการศึกษาหาความรู้ เพื่อการติดต่อธุรกิจ ตลอดจนการเยี่ยม เยียนญาติพี่น้อง ก็ล้วนแล้วแต่เป็นการท่องเที่ยวทั้งสิ้น

๒.๑.๒ วิวัฒนาการของการท่องเที่ยว

คำว่า การเดินทาง ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Travel ซึ่งมีที่มาจากคำในภาษาฝรั่งเศสว่า Travail หมายถึง การทำงาน จากรากศัพท์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การเดินทางในอดีตมีความหมายว่าเป็นการทำงานหนัก ทั้งนี้เนื่องจากในอดีตการเดินทางของมนุษย์ต้องไปโดยทางเท้าเป็น สำคัญ^{๒๒} ต่อมามนุษย์เริ่มรู้จักใช้ลาและสัตว์อื่นๆ ในการเดินทาง จึงทำให้การเดินทางได้มีการพัฒนา

^{๑๙} ดวงใจ หล่อธนวนณิชย์, รัฐ ทุน ชุมชนกับการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน : ศึกษาเปรียบเทียบ ระหว่างไทยกับญี่ปุ่น, ๒๕๕๐.

^{๒๐} Burn, Peter L. and Luckmann, An Introduction to Tourism And Anthropology, (London : Routledge, 1999).

^{๒๑} อ่างแล้ว, รัฐ ทุน ชุมชนกับการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทยกับ ญี่ปุ่น, ๒๕๕๐.

^{๒๒} นิคม จารุมณี, การท่องเที่ยวและการจัดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ การศาสนา, ๒๕๓๕).

ไปใช้วิธีการอื่นๆ เช่นการเดินทางโดยทางน้ำ ทางทะเล และทางอากาศ เป็นต้น ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าการเดินทางท่องเที่ยวในยุคแรกๆ ยังมีขอบเขตจำกัด เพราะความสะดวกสบายของการเดินทางมีน้อย ต้องเสียเวลา อีกทั้งยังเสี่ยงต่ออันตรายมากมาย การเดินทางในอดีตจึงมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือ การสนองความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ การหาอาหาร หลบหลีกภัยอันตราย หรือเพื่อการขยายอำนาจทางด้านเศรษฐกิจและทางด้านการเมืองเป็นสำคัญ ซึ่งแตกต่างไปจากเหตุผลของการเดินทางในสมัยปัจจุบัน เพราะสภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก คนในยุคปัจจุบันส่วนใหญ่มีการเดินทางด้วยเหตุผลทางสังคมเป็นหลัก ประกอบกับการดำรงชีวิตที่กำลังเป็นอยู่ทุกวันนี้เต็มไปด้วยการแข่งขันในทุกๆ ด้าน เต็มไปด้วยความกดดันทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านอื่นๆ จึงทำให้เหตุผลในการเดินทางยุคปัจจุบันแตกต่างไปจากในอดีตอย่างมาก

ในยุคต่อมา โดยเฉพาะยุคโบราณตะวันตก การเดินทางสมัยนั้นเป็นการเดินทางไปเพื่อจุดประสงค์ด้านการค้า การเผยแพร่ศาสนา และด้านการศึกษา เป็นหลัก ภายหลังจากปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งอยู่ในช่วงปลายศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา การท่องเที่ยวได้ขยายตัวขึ้นเป็นลำดับเนื่องจากความสำเร็จในด้านการพัฒนาระบบการคมนาคมขนส่ง ส่งผลให้การเดินทางสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การที่ประชาชนในสังคมอุตสาหกรรมมีรายได้สูงขึ้น ประกอบกับความต้องการพักผ่อนหลังจากเคร่งเครียดกับการทำงานหนักท่ามกลางความแออัดและสับสนวุ่นวายในเมือง จากจุดนี้เองมโนทัศน์ของการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อวัตถุประสงค์ในการพักผ่อนหย่อนใจตามแหล่งต่างๆ ได้เด่นชัดขึ้น

แต่เดิมการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมสำหรับชนชั้นสูงเท่านั้น เพราะการเดินทางต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง ประกอบกับการเดินทางยังไม่สะดวกเท่าทุกวันนี้ แต่ในปัจจุบันการท่องเที่ยวได้กลายเป็นกิจกรรมที่แพร่หลายไปสู่บุคคลทั่วทุกระดับ (Mass Tourism) ซึ่งแทบจะไม่จำกัดเพศ วัย และฐานะทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้สาเหตุที่มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้เกิดการท่องเที่ยวกันอย่างกว้างขวางเพราะองค์การต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต่างให้ความสำคัญต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง ภาครัฐและเอกชนของประเทศต่างๆ จึงมีการกระตุ้นให้ประชาชนตื่นตัวในเรื่องการท่องเที่ยว เนื่องจากตระหนักดีว่า การท่องเที่ยวสามารถก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติได้นานัปการ จนเกิดเป็นแนวคิดว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวนั้นส่งเสริมให้ฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศมั่งคั่งขึ้น ทุกภาคส่วนจึงได้เร่งพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ตลอดจนอำนวยความสะดวกต่างๆ อาทิ ที่พัก ร้านอาหาร ระบบการสื่อสาร ระบบการคมนาคมขนส่ง เป็นต้น เพื่อสนองตอบอุปสงค์ (Demand) ด้านการท่องเที่ยวของคนในสังคมขยายตัวอย่างรวดเร็ว

๒.๑.๓ รูปแบบของการท่องเที่ยว

สำหรับรูปแบบของการท่องเที่ยว^{๒๓} ได้แบ่งรูปแบบของการเดินทางออกเป็น ๓ รูปแบบ ซึ่งสามารถสรุปรายละเอียดได้ดังนี้ ๑) การท่องเที่ยวเข้าประเทศ (Inbound Tourism) หมายถึง การที่ผู้ไม่ได้อยู่อาศัยในประเทศเดินทางเข้าสู่ประเทศนั้น กล่าวคือนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้า

^{๒๓} สมบัติ กาญจนกิจ, *นันทนาการและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว*, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔)

มาเยี่ยมเยือนและเที่ยวชมประเทศ (Inbound Tourism) มักได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือองค์กรของรัฐมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากนักท่องเที่ยวประเภทนี้ก่อให้เกิดรายได้สูงสุดสาหรรมการท่องเที่ยงและเศรษฐกิจของประเทศโดยภาพรวม ๒) การท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic Tourism) หมายถึง การที่ผู้อยู่อาศัยภายในประเทศเดินทางอยู่ภายในประเทศนั้น กล่าวคือ นักท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic Tourism) ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือองค์กรของรัฐรองลงมา โดยเฉพาะในประเทศไทยเมื่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเริ่มโครงการ “เที่ยวหัวใจใหม่ เมืองไทยยั่งยืน” ด้วยเห็นศักยภาพของนักท่องเที่ยวไทยในการเดินทางจับจ่ายซื้อของที่ระลึกตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ อีกทั้งประสานนโยบายลดการขาดดุลด้านการท่องเที่ยว และคาดหวังว่าเม็ดเงินจะหมุนเวียนอยู่ภายในประเทศ และ ๓) การท่องเที่ยวออกนอกประเทศ (Outbound Tourism) หมายถึง การที่ผู้อยู่อาศัยในประเทศเดินทางออกนอกประเทศนั้น

๒.๑.๔ องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ถือเป็นธุรกิจและการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกทุกประเภทที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย^{๒๔} ได้สรุปสาระสำคัญขององค์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้อย่างน่าสนใจว่า การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการ ซึ่งในแต่ละองค์ประกอบจะมีองค์ประกอบย่อยๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน เป็นเหตุและผลซึ่งกันและกัน ความแตกต่างของแต่ละรูปแบบการท่องเที่ยวจึงอยู่ที่ความแตกต่างในองค์ประกอบย่อยและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ดังนี้

๑) ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) หมายถึง แหล่งที่เป็นจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยว กล่าวคือ เป็นพื้นที่ที่รองรับนักท่องเที่ยว มีทรัพยากรเป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวจึงเป็นทรัพยากรที่สำคัญ จัดเป็นอุปทานของการท่องเที่ยว (Tourism Supply) ซึ่งได้มีการแบ่งหมวดหมู่ของแหล่งท่องเที่ยวเป็น ๕ ประเภท ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attractions) แหล่งท่องเที่ยวที่แสดงออกถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ (Traditional Attractions) แหล่งท่องเที่ยวซึ่งแสดงถึงความงดงามในรูปแบบต่างๆ ของภูมิประเทศ (Scenic Attractions) แหล่งท่องเที่ยวประเภทให้ความบันเทิงเรีงรมย์ (Entertainment Attractions) และแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ที่มีลักษณะเฉพาะตัว (Other Attractions)

๒) บริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) หมายถึง สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งมีได้เป็นจุดหมายปลายทางหลักองนักท่องเที่ยว แต่เป็นบริการที่รองรับให้เกิดความสะดวกสบายและความบันเทิงแก่นักท่องเที่ยว จัดเป็นอุปทานการท่องเที่ยงอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งในบางโอกาสสามารถดึงดูดใจได้เช่นกัน บริการการท่องเที่ยวที่สำคัญได้แก่ ที่พัก อาหาร แหล่งจำหน่ายสินค้า แหล่งบันเทิง แหล่งกิจกรรมและบริการอื่นๆ ทั้งนี้รวมตลอดถึงโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นอื่นๆ ด้วย

๓) ตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Market Tourist) หมายถึง ความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มีต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวและบริการการท่องเที่ยวต่างๆ เป็นการแสดงออกของอุป

^{๒๔} สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติไทย, รายงานขั้นสุดท้ายการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติไทย, ๒๕๔๒).

สงค์ (Tourism Demand ซึ่งมีความปรารถนาในการท่องเที่ยวจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ทั้งนี้เพื่อเข้าร่วมในกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจและเพื่อกิจกรรมอื่นๆ ซึ่งในกระบวนการจัดการ ได้หมายรวมถึง การส่งเสริมและการพัฒนาการขาย และการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวด้วย

ในขณะที่สุวัฒน์ จูชากรณ์^{๒๕} ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับองค์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้ ๒ ส่วน ในส่วนแรก คือ องค์ประกอบของการท่องเที่ยว และส่วนที่สอง คือ องค์ประกอบที่สนับสนุนการท่องเที่ยว ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑) องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยว ได้แก่

๑.๑ นักท่องเที่ยว ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการท่องเที่ยว ซึ่งการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมการเดินทางของนักท่องเที่ยว ตลอดจนเจตคติและลักษณะพื้นฐานของนักท่องเที่ยวจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้วางแผนการตลาด สำหรับความหมายของ นักท่องเที่ยว หรือเรียกอีกอย่างว่าผู้เดินทางนั้น ทางองค์การการท่องเที่ยวแห่งโลก (WTO) ได้ให้คำนิยามว่า นักท่องเที่ยว (Travelers) หมายถึง ผู้คนที่เดินทางไปเยี่ยมเยือนยังต่างถิ่นที่มีค่าใช้จ่ายตามปกติ ด้วยเหตุผลที่ไม่ใช่การดำรงชีพในถิ่นที่เยี่ยมเยือนปลายทาง^{๒๖} แต่ในที่ประชุมขององค์การสหประชาชาติเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ว่าด้วยเรื่องการเดินทางและการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี ได้กำหนดคำนิยามใหม่โดยใช้คำว่าผู้เยี่ยมเยือน (Visitors) ที่มีความหมายโดยรวม คือ บุคคลที่เดินทางไปยังประเทศที่ตนมิได้พักอาศัยอยู่เป็นประจำด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตามที่มีค่าใช้จ่ายเพื่อประกอบอาชีพหารายได้ นอกจากนี้ ยังหมายรวมไปถึงผู้เดินทางอีก ๒ ประเภท ได้แก่ นักท่องเที่ยวค้างคืน (Tourists) กับ นักท่องเที่ยวที่ไม่ค้างคืน (Excursionists) โดยนักท่องเที่ยวกึ่งค้างคืน หมายถึง ผู้เดินทางมาเยือนชั่วคราวที่พักอยู่ในประเทศที่มาเยือนตั้งแต่ ๒๔ ชั่วโมงขึ้นไปและอาจเดินทางมาเพื่อพักผ่อน พักผ่อน ทักศนศึกษา ประกอบศาสนกิจ ร่วมการแข่งขันกีฬา ติดต่อธุรกิจ ร่วมการประชุม เป็นต้น

สำหรับองค์การการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้กำหนดประเภทของการท่องเที่ยวเอาไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในการเก็บสถิติเกี่ยวกับนักท่องเที่ยวเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

ก) นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศที่ค้างคืน (International Tourist) หมายถึง ชาวต่างประเทศที่เดินทางไปเยือนประเทศใดประเทศหนึ่ง และพำนักอยู่ในประเทศนั้นตั้งแต่ ๒๔ ชั่วโมงขึ้นไป (ไม่น้อยกว่า ๑ คืน และไม่เกินกว่า ๖๐ วัน) โดยมีวัตถุประสงค์ในการเดินทางที่มีค่าใช้จ่ายประกอบอาชีพหารายได้

ข) นักท่องเที่ยวภายในประเทศที่ค้างคืน (Domestic Tourist) หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มผู้เดินทางเฉพาะในอาณาเขตประเทศไทย

^{๒๕} จริญญา เจริญสดใส และสุวัฒน์ จูชากรณ์, แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว, เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว, สาขาวิชาวิทยาการจัดการ (มหาวิทยาลัย สุโขทัย ธรรมมาธิราช : นนทบุรี, ๒๕๕๔).

^{๒๖} อติสร ศักดิ์สูง, ประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวในประเทศไทย, เอกสารการสอน รายวิชาพระพุทธศาสนากับการศึกษา (Buddhism and Education), (คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ค) นักท่องเที่ยวที่ไม่ได้ค้างคืน (Excursionist) หมายถึง บุคคลที่เดินทางมาเยือนชั่วคราวโดยไม่มีเวลาพำนักในประเทศที่มาเยือนน้อยกว่า ๒๔ ชั่วโมง และไม่พักค้างคืน

๑.๒) ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สถานที่ท่องเที่ยว กิจกรรม และวัฒนธรรม ประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมท้องถิ่น ที่มีลักษณะเด่น มีความเป็นเอกลักษณ์ และสามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้

๑.๓) ธุรกิจในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว หรือ ธุรกิจที่ทำหน้าที่จัดหาสินค้าและบริการต่างๆ หมายถึง ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้าและบริการเพื่อสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว ทั้งทางตรงและทางอ้อม เราอาจแบ่งธุรกิจ ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวออกเป็น ๗ ธุรกิจหลัก คือ ธุรกิจที่พักแรม ธุรกิจนำเที่ยว ธุรกิจอาหารและเครื่องดื่ม ธุรกิจจำหน่ายสินค้าแบบของที่ระลึก ธุรกิจคมนาคมขนส่ง ธุรกิจนันทนาการ และธุรกิจเสริมความงาม

๒) องค์ประกอบสำคัญที่สนับสนุนการท่องเที่ยวขององค์ประกอบหลัก มีดังนี้

๒.๑ ข้อมูลและข่าวสารการท่องเที่ยว เป็นข้อความที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการพัฒนา และส่งเสริมการท่องเที่ยว ให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งคนในท้องถิ่น (ซึ่งเป็นผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยว) และตัวนักท่องเที่ยว (ซึ่งเป็นผู้ใช้บริการทางการท่องเที่ยว) โดยการนำเสนอข่าวสารข้อมูลนี้ อาจกระทำผ่านอินเทอร์เน็ต โปสเตอร์ แผ่นพับ จดหมายข่าว นิตยสาร เป็นต้น

นอกจากนี้ McIntosh and Goilner^{๒๗} ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเพิ่มเติมไว้ใน Tourism: Practices, Philosophies อย่างน่าสนใจ ได้แก่

๑) รัฐบาลและประเทศท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของบ้าน ซึ่งทำหน้าที่

๑.๑ จัดให้มีโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) อาทิ ถนน สะพาน รถโดยสาร สถานีรถไฟ ท่าเรือ ท่าอากาศยาน ระบบสาธารณูปโภค เช่น ระบบไฟฟ้า น้ำประปา ระบบการสื่อสารที่ทันสมัย เช่น โทรศัพท์ ดาวเทียม เป็นต้น ซึ่งถือเป็นการลงทุนเพื่อการท่องเที่ยวของประเทศและเพื่อความสะดวกสบายของคนในท้องถิ่นด้วย

๑.๒ อำนวยความสะดวกในเรื่องพิธีการเข้าเมือง เช่น มีการเชื่อมต่อการขนส่งระหว่างท่าอากาศยานกับที่พักหรือสถานที่ขนส่ง และการบริการให้ข้อมูลข่าวสารในด้านต่างๆ ที่เป็นประโยชน์แก่นักท่องเที่ยว เช่น ข่าวสารด้านที่พัก เป็นต้น

๑.๓ การสร้างภาพลักษณ์ (Image) ของประเทศ เช่น การโฆษณาเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ประเทศให้เป็นที่รู้จักและเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวทั้งภายในประเทศและจากต่างประเทศ

๑.๔ การรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวในทุกๆ แหล่งท่องเที่ยว เพื่อสร้างความมั่นใจแก่นักท่องเที่ยว

๒) ตัวเจ้าของบ้านหรือประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการให้การต้อนรับและดึงดูดใจนักท่องเที่ยวหรือแขกผู้มาเยือนอย่างอบอุ่น เพื่อสร้างความประทับใจให้ผู้มาเยือนอยาก

^{๒๗} McIntosh and Goilner, *Tourism: Principles, Practices, Philosophies* Wile, 1990.

กลับมาเยือนท้องถิ่นนั้นซ้ำอีก หรืออาจชักชวนผู้ที่ไม่เคยมาเยือนให้ตัดสินใจเดินทางมาท่องเที่ยวได้ โดย

๒.๑ บุคลากรที่ปฏิบัติงานในธุรกิจการบริการในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ซึ่งจะมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับนักท่องเที่ยว ซึ่งบุคลากรต้องมีความรู้และทักษะในงานอาชีพของตน

๒.๒ ประชาชนทั่วไปจะต้อง ก) แสดงความเป็นมิตร มีเมตตาริจิต เช่น มีรอยยิ้ม ทักทาย พูดคุยกับนักท่องเที่ยว ข) ให้ความช่วยเหลือแก่นักท่องเที่ยวที่ประสบปัญหาหรือเดือดร้อน เช่น การช่วยบอกเส้นทาง ช่วยเหลือเมื่อประสบอุบัติเหตุ เจ็บป่วยกะทันหัน หรือประสบภัยจากอาชญากร และ ค) ช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนให้คงความอุดมสมบูรณ์ ทรงคุณค่าและมีความงดงาม

๒.๑.๕ ประเภทของการท่องเที่ยว

ในหัวข้อผู้วิจัยได้แบ่งการท่องเที่ยวออกตามประเภท ซึ่งเป็นที่ยอมรับในหลักสากลของการจัดแบ่งการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่ามีหลากหลายทางความคิดในการแบ่งประเภทของการท่องเที่ยว ดังนั้นผู้วิจัยจึงพยายามแยกย่อยประเภทของการท่องเที่ยวออกมาให้ได้มากที่สุดเพื่อลดความซ้ำซ้อนของข้อมูล และขยายปริมาตรของความหมายและวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

(๑) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) กล่าวคือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่รูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) ซึ่งโดยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกิดจากนำแนวคิดที่สำคัญ ๒ แนวคิดมาผนวกกันนั่นก็คือ แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) และแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources Conservation) เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่โดยรวมแล้วประกอบด้วย ธรรมชาติที่ให้ความพอใจแก่นักท่องเที่ยว กติกาและความรับผิดชอบในการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างยั่งยืน การเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน (เจริญ ตันมหาพราน, ๒๕๕๒) ฉะนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศน์ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศน์อย่างยั่งยืน

(๒) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) กล่าวคือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งๆที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม อาทิเช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง ตลอดจนสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับประวัติศาสตร์ อันสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย โดยนักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้ศิลปวิทยาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชนชาติต่างๆ ตลอดจน ทราบถึงประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมองทางความคิด ความศรัทธา ค่านิยมของบุคคลในอดีตที่สืบทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้ ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้ศึกษาพิจารณาชีวิตความเป็นอยู่ทั้งในแง่มานุษยวิทยา และสังคมวิทยา

ทั้งนี้การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งได้ออกเป็น ๕ รูปแบบ ดังต่อไปนี้คือ **หนึ่ง** การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่ง

ท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และโบราณคดี รวมถึงสถานที่ที่มีความผูกพันทางจิตใจของชนรุ่นหลัง เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว โดยนักท่องเที่ยวจะได้รับความรู้และความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการ ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Attraction) นั้นจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนาเป็นสำคัญ รวมถึงสถานที่หรืออาคาร สิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเมือง คูเมือง พิพิธภัณฑสถาน ศาสนสถาน วัด และสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม^{๒๘} **สอง** การท่องเที่ยวชมงานวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and traditional tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้น ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้รับความรู้เพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์ เพื่อศึกษาความเชื่อและการยอมรับนับถือ ตลอดจนการเคารพพิธีกรรมต่างๆ (ฉัตรเฉลิม องอาจธานศาล, ๒๕๕๑) **สาม** การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (Rural tourism/ Village tourism) เป็นการเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิตและผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษเฉพาะและมีความโดดเด่น **สี่** การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมกลุ่มย่อย (Ethnic tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ชนกลุ่มน้อยหรือชนเผ่าต่างๆ และ **ห้า** การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา (Edu-Meditation tourism) หมายถึง การเดินทางเพื่อทัศนศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากปรัชญาทางศาสนา หาคำความรู้ สัจธรรมแห่งชีวิต มีการฝึกสมาธิ เพื่อให้มีประสบการณ์และความรู้เพิ่มขึ้น มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่เพิ่มสูงขึ้น^{๒๙}

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ถือเป็นการท่องเที่ยวประเภทหนึ่งที่มีมุ่งเรียนรู้วัฒนธรรมอื่นๆ เพื่อให้เกิดโลกทัศน์ใหม่ๆ ที่กว้างไกล จากการมีประสบการณ์ในแหล่งวัฒนธรรมที่คงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และเป็นการศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสภาพวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คน ไม่ว่าจะ เป็นในด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี

(๓) การท่องเที่ยวเชิงการกีฬา สามารถแบ่งย่อยได้เป็น ๒ ประเภท คือ **หนึ่ง** การท่องเที่ยวเพื่อการไปชมการแข่งขันกีฬาครั้งใหญ่ๆ ของโลก อาทิเช่น กีฬาโอลิมปิก กีฬาเอเชียนเกมส์ การแข่งขันฟุตบอล มวย กอล์ฟ เทนนิส เป็นต้น และ **สอง** การท่องเที่ยวเพื่อไปเล่นกีฬายังถิ่นที่มีการเล่นกีฬานั้นๆ เช่น ในฤดูหนาวที่มีหิมะตกมากก็เป็นช่วงเวลาของการเล่นสกี ฟันฤดูร้อนก็เป็นเทศกาลเรือใบ ในหน้าร้อนก็เป็นฤดูปีนเขา และในฤดูกาลอื่นๆ ที่เหมาะสม นักท่องเที่ยวก็อาจจะไปทำกิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสมของฤดูกาล ไม่ว่าจะเป็นการเข้าป่าไป ตกปลา ขี่ม้า หรือแม้แต่

^{๒๘} อติสร ศักดิ์สูง, ประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวในประเทศไทย, เอกสารการสอน รายวิชา พระพุทธศาสนากับการศึกษา (Buddhism and Education), (คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๒๙} ฉัตรเฉลิม องอาจธานศาล, การท่องเที่ยวเชิงแนวคิด : ผลิตซ์้า หรือนวัตกรรมใหม่, (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑).

ขับรถเที่ยวเล่นโดยไม่มีจุดหมายปลายทาง ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าประเทศที่มีภูมิประเทศที่เหมาะสมสำหรับนักท่องเที่ยวได้ไปเล่นกีฬาเหล่านี้ ก็จะได้เปรียบในการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก

(๔) การท่องเที่ยวแบบความขมขื่น (Tragedy tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจะได้ประสบการณ์ของความหายนะ ความเป็นทาส สนามรบ การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ และเรื่องอื่นๆ ที่มีความสะเทือนทางอารมณ์และจิตใจในการท่องเที่ยวรูปแบบนี้

(๕) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agrotourism)

การท่องเที่ยวประเภทนี้ เป็นการท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรม สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์และเลี้ยงสัตว์ เพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จ และความเพลิดเพลินในสวนเกษตร อาทิเช่น กรณีของฟาร์มโชคชัยที่เปิดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามามีส่วนร่วม เป็นต้น

(๖) การท่องเที่ยวเพื่อการประชุม สัมมนา ฯลฯ

เนื่องด้วยในสมัยปัจจุบัน ซึ่งมีองค์การ คณะกรรมการ สมาคม สหภาพ ฯลฯ ทั้งในประเทศ และต่างประเทศมากมาย การเดินทางเพื่อการประชุม สัมมนา ฯลฯ ได้ส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวขึ้นมากมาย จนสหพันธ์องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International Union of Official Travel Organization; IUOTO) เห็นสมควรที่จะจัดนักท่องเที่ยวยุโรปเพื่อการประชุม สัมมนา ฯลฯ ไว้ต่างหากอีกประเภทหนึ่ง ตามสถิติของ IUOTO ปรากฏว่าใน ค.ศ. ๑๙๗๖ มีการประชุมประเภทต่างๆ ระดับโลกถึง ๓,๕๐๐ แห่ง และมีจำนวนผู้เข้าประชุมและผู้ติดตามอยู่ในเรือนแสน และการประชุมดังกล่าวมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นอีกมากอย่างรวดเร็ว ซึ่งในการจัดระเบียบวาระการประชุมเหล่านี้ เกือบจะไม่มีกรยกเว้นที่ผู้จัดจะต้องมีรายการนำเที่ยวอย่างน้อย ๑ ครั้ง ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมการประชุมและผู้ติดตามกลายเป็นนักท่องเที่ยวอย่างสมบูรณ์แบบ

(๗) การท่องเที่ยวแบบเพศพาณิชย์ (Commercial sex tourism)

เป็นการท่องเที่ยวที่เสนอให้ลูกค้าหรือผู้บริโภครอคอยใจจากการได้มีเพศสัมพันธ์อันน่าตื่นเต้นกับโสเภณีในดินแดนที่ห่างไกล^{๓๐}

(๘) การท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ (Medical Tourism)

การท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ เป็นศัพท์ใหม่ที่ริเริ่มบัญญัติใช้โดยกลุ่มตัวแทนท่องเที่ยว และสื่อสารมวลชน เพื่อใช้ในการอธิบายถึงปรากฏการณ์/พฤติกรรมการเดินทางข้ามโลกเพื่อการรักษาพยาบาล (Medical Treatment) ซึ่งมีอัตราการเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การให้บริการทางการแพทย์นั้นมีตั้งแต่การแพทย์ทางเลือกไปจนถึงการรักษาพยาบาลที่ต้องการความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ อาทิเช่น ทันตกรรม ศัลยกรรมเพื่อความงาม การผ่าตัดเปลี่ยนข้อเข่า การผ่าตัดหัวใจ และการรักษาด้วย สเต็มเซลล์ อาจกล่าวได้ว่า Medical Tourism คือ การเดินทางมาท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ ทั้งของผู้ป่วยและผู้เดินทางติดตาม เนื่องด้วยบริการทางการแพทย์ที่ดีกว่า (หรือ

^{๓๐} วรเมธ ยอดบุน, อรรถลักษณะชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว : ศึกษากรณีหมู่บ้านรวมมิตร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยวิทยา, (คณะรัฐศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

ทัดเทียมกัน) หากแต่มีราคาที่สูงกว่า ตลอดถึงความสะดวกสบายมีสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนระหว่างที่พักรักษาตัวสำหรับผู้ป่วยและผู้เดินทางติดตามมาด้วย^{๑๑)}

๒.๒ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา: ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและวิถี ประชา

เส้นทางรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวและการศึกษาทางพระพุทธศาสนาในลักษณะเฉพาะ โดยเป็นการศึกษาถึงหลักธรรม การฟังธรรม การนั่งสมาธิวิปัสสนา การทำบุญใส่บาตร และการสนทนากับพระสงฆ์และผู้ที่เกี่ยวข้องในเชิงลึก ซึ่งอาศัยความสนใจเฉพาะของนักท่องเที่ยวในด้านพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตและความเป็นวิชาการ เป็นเครื่องดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างมากในกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ในทุกเพศทุกวัย โดยเฉพาะผู้หญิงที่สนใจด้านพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยวประเภทนี้ วัดและคณะสงฆ์ได้ดำเนินการในลักษณะเฉพาะโดยวัดจะจัดให้มีสถานที่เพื่อปฏิบัติธรรมฝึกสมาธิให้กับนักท่องเที่ยว (Meditation Center) เป็นศูนย์ฝึกสมาธิ ซึ่งมีหลายวัด เช่น วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร สวนโมกขพลาราม จ.สุราษฎร์ธานี วัดหนองป่าพง จ.อุบลราชธานี เป็นต้น เพื่อให้ผู้ที่สนใจได้เรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นสร้างความสนใจให้กับนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งโดยจะเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพในระยะยาว ในกรณีพุทธศาสนิกชนชาวไทยทางวัดต่างก็มีกิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ในตอนเย็นและกิจกรรมอื่นๆ ตามพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งก็จะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนชาวไทยและให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่สนใจได้ศึกษาวิถีของชาวพุทธด้วยการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องวิถีชีวิตชุมชนหรือวิถีประชาของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นรูปแบบ

๒.๒.๑ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเชิงอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง

สำหรับรูปแบบการท่องเที่ยวลักษณะนี้ จะเน้นให้เห็นอัตลักษณ์ของความสำคัญในพระพุทธรูปและพระอารามประจำท้องถิ่น โดยส่วนใหญ่ผู้มักมีเรื่องราว ประวัติศาสตร์เชื่อมโยงจิตสำนึกระหว่างคนในท้องถิ่น อันเกิดขึ้นจากศรัทธาทางพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ที่สอดคล้องกับการรากเหง้าทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นมาช้านาน

การศึกษาของพระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธีและคณะ^{๑๒)} พบว่าเครือข่ายเส้นทางกลุ่มวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์และพระพุทธศาสนา ความเชื่อซุทธะ พระพุทธศาสนาสายลังกาวงศ์ ส่งผลให้แนวคิดในการยึดถือปรัชญาคำสอนรวมถึงพิธีปฏิบัติมีการเปลี่ยนแปลงจากลัทธิจารีตที่มีมาแต่เดิม โดยเฉพาะคติเรื่องการบูชาพระธาตุถูกให้ความหมายกลายเป็นอนุคมการณ์หนึ่งของกระบวนการ

^{๑๑)} สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, รายงานสถานการณ์วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ปี ๒๕๕๒ และแนวโน้มปี ๒๕๕๓, รายงานเบื้องต้น, ๒๕๕๓.

^{๑๒)} พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธีและคณะ, รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคเหนือ: กระบวนการเรียนรู้สู่การสร้างสรรค์เชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

เผยแพร่พระพุทธศาสนา ชูธาตุ เป็นคำเรียกที่แสดงถึงความเชื่อเรื่องการบูชาพระธาตุในวัฒนธรรมล้านนา ภายใต้แนวคิดแบบลัทธิคติ โดยที่ชูธาตุเป็นแนวคิดที่สะท้อนถึงการให้ความหมายและความสำคัญต่อองค์พระธาตุสำคัญอย่างเป็นระบบด้วยจำนวน ๑๒ องค์ควบคู่กับการนับปีนักษัตรแบบล้านนา อันจะแสดงถึงการกระจายแรงศรัทธาของผู้ที่เกิดในแต่ละปีได้มีการปฏิบัติบูชาต่อองค์พระธาตุสำคัญ นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องชูธาตุยังได้สร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรม (Cultural Network) โดยเฉพาะทางด้านพระพุทธศาสนาภายใต้คตินิยมการบูชาพระธาตุของทั้งวัฒนธรรมพม่าและล้านช้างตลอดจนลุ่มแม่น้ำโขง

ขณะที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น การศึกษาของดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโฉมและคณะ^{๓๓} พบว่าพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์และพระอริยสงฆ์เป็นแหล่งดึงดูด ซึ่งนักท่องเที่ยวมีความเชื่อว่าไหว้พระพุทธรูปและทำบุญกับพระอริยสงฆ์ได้บุญมาก ส่วนมากพระอริยสงฆ์เป็นพระนักปฏิบัติธรรมได้ชื่อว่าตามรอยพระอริยสงฆ์ และยังมีรูปแบบการปฏิบัติธรรมที่ยังสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้มีทั้งหมด ๑๐ วัด ได้แก่ (๑) หลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย (๒) พระเจ้าใหญ่อินทร์แปลง วัดมหาวันราม จังหวัดอุบลราชธานี (๓) สรีระของหลวงปู่คำคะนิง จุลมณี วัดถ้ำคูหาสวรรค์ อุบลราชธานี (๔) รูปเหมือนของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และเจดีย์พิพิธภณท์ รูปเหมือนหลวงปู่หลุย จันทสาโรและเจดีย์พิพิธภณท์วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร (๕) รูปเหมือนหลวงปู่เสาร์ กนตสีโลและเจดีย์พิพิธภณท์ วัดดอนธาตุ จังหวัดอุบลราชธานี (๖) รูปเหมือนหลวงปู่เทสก์ เทสรังสีและเจดีย์พิพิธภณท์ วัดหินหมากเป้ง จังหวัดหนองคาย (๗) รูปเหมือนหลวงปู่สุวัจน์ สุวโจและเจดีย์พิพิธภณท์ วัดป่าเขาน้อยจังหวัดบุรีรัมย์ (๘) รูปเหมือนหลวงพ่อบุชา สุภัทโท และเจดีย์พิพิธภณท์ วัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี (๙) หุ่นขี้ผึ้งของหลวงพ่อบุชชา สุภัทโท และเจดีย์อัฐฐบริหาร วัดเนรมิตวิปัสสนา จังหวัดเลย (๑๐) รูปเหมือนของหลวงปู่ศรี มหาวิโรและเจดีย์พิพิธภณท์ วัดประชาคมวนาราม (ป่ากุง) จังหวัดร้อยเอ็ด

สำหรับภาคกลางนั้น ความโดดเด่นด้านนี้จะดำรงคู่กับประวัติศาสตร์และความสำคัญของการก่อสร้างเมืองในยุคต่างๆ จะส่งผลให้ลักษณะทางพุทธศิลป์ของพุทธสถานและพุทธศิลปกรรมในมิติต่างๆ ได้รับการยอมรับว่าสามารถสะท้อนให้เห็นถึงยุคสมัยของอารยธรรมและความเจริญรุ่งเรืองของเมืองหลวงในแต่ละยุคสมัยของราชอาณาจักรไทยได้ การศึกษาของณัฐธีร์ ศรีดีและคณะ^{๓๔} พบว่านักท่องเที่ยวที่เน้นการเที่ยวส่วนหนึ่งก็มักจะให้ความสนใจในวัดเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งอาศัยเก็บข้อมูลและดูความงามด้านพุทธศิลป์ในสมัยต่างๆ เพื่อรำลึกถึงความเจริญของพระพุทธศาสนาในสมัยต่างๆ และนักท่องเที่ยวสามารถเลือกได้ว่า หากได้เยี่ยมชมวัดเชิงประวัติศาสตร์นี้ ก็สามารถรู้ถึงความงามด้านพุทธศิลป์ในสมัยนั้น ๆ ได้ อีกอย่าง เพื่อได้ศึกษาความเป็นมาของพระพุทธศาสนาที่อยู่

^{๓๓} แม่ชีกฤษณา รักษาโฉมและคณะ, รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กระบวนการเปลี่ยนแปลง “เส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม”, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๓๔} ณัฐธีร์ ศรีดีและคณะ, รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคกลาง : กระบวนการจัดการพุทธศิลป์ถิ่นสยามเพื่อความงามของจิตใจและปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

คู่บ้านคู่เมืองในประเทศไทย วัดเหล่านี้ จัดเป็นวัดในเชิงประวัติศาสตร์ เช่น วัดอรุณราชวราราม วัดพระปฐมเจดีย์ วัดใหญ่ชัยมงคล วัดมเหยงค์วัดมหาธาตุราชบุรี วัดมหาธาตุเพชรบุรี เป็นต้น

สำหรับภาคใต้เน้นการศึกษาของพระสรวิษณุ อภิปัญญาและคณะ^{๓๕} นั้นสะท้อนให้เห็นว่าการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ในภาคใต้นั้น การท่องเที่ยวผ่านเส้นทางพุทธธรรมเชิงบูรณาการเพื่อท่องเที่ยวตามรอยจารึกประวัติศาสตร์แห่งดินแดนศรีวิชัย นักท่องเที่ยวเดินทางมาเพื่อการพักผ่อนตามเส้นทางธรรมะที่สามารถจรรโลงจิตใจ ตลอดจนสร้างการเจริญสติ โดยส่วนใหญ่แล้วนักท่องเที่ยวจะศึกษาหาองค์ความรู้ประกอบการเดินทางท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวในแหล่งพระพุทธศาสนาทางประวัติศาสตร์ของภาคใต้อย่างพระบรมธาตุไชยา พระธาตุศรีสุราษฎร์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี หรือวัดพระมหาธาตุ หอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น นอกจากนี้แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนองค์ความรู้ทางศาสนา ปรัชญาทางศาสนา และการสอนการใช้ชีวิตผ่านแนวคิดทางศีลธรรมต่างๆเช่น วัดธารน้ำไหล (สวนโมกข์) จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ที่เน้นความโดดเด่นเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่เน้นประวัติศาสตร์นั้น เป็นการท่องเที่ยวของผู้ที่สนใจในลักษณะของการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง และสิ่งแวดล้อมทางศิลปกรรมที่อาศัยประวัติศาสตร์ ความเป็นเอกลักษณ์ องค์ความรู้ และกระบวนการสร้างสรรค์ที่อยู่ภายในวัดหรือพุทธศิลปกรรมนั้นๆ เป็นเครื่องดึงดูดใจ รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวในลักษณะนี้มุ่งเน้นการเรียนรู้ในเชิงลึกของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด โดยให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ สื่อ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากศิลปกรรมที่มีอยู่ภายในวัด

๒.๒.๒ เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่เน้นความโดดเด่นของศิลปวัฒนธรรม

สำหรับเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในลักษณะนี้นั้น สามารถสรุปได้ว่าเป็นรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะของการเที่ยวชมสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และการเที่ยวชมบริเวณวัด (เชิงวัฒนธรรม) ซึ่งเป็นการเที่ยวชมพุทธศิลปกรรมภายในวัด โดยอาศัยความงดงามทางด้านพุทธศิลปกรรม ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความเป็นเอกลักษณ์ และความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยวเป็นปัจจัยในการดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว นั้น เป็นรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมมากที่สุด เพราะเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวเข้าเยี่ยมชมจำนวนมากในแต่วันหรือในแต่ละช่วงเวลาตามการท่องเที่ยว โดยเฉพาะวัดที่มีลักษณะการท่องเที่ยวดังกล่าว เช่น วัดพระเชตุพนฯ วัดอรุณราชวราราม วัดเบญจมบพิตร ในกรุงเทพมหานคร วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก วัดร่องชุ่น จังหวัดเชียงราย เป็นต้น ล้วน

^{๓๕} พระสรวิษณุ อภิปัญญาและคณะ, รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคใต้ : การสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาเชิงบูรณาการ, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

ก่อให้เกิดการเที่ยวชมที่มีคุณค่าทางจิตใจและมูลค่าในเชิงการท่องเที่ยว ดังนั้น วัดต่างๆ จึงได้มีการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมที่มีความสวยงามเพื่อแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม

การศึกษาของพระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธีและคณะ^{๓๖} พบว่าเส้นทางการท่องเที่ยววัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และมีการจัดการท่องเที่ยวเพื่อรองรับการเดินทางมาเที่ยวชมของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะวัดที่มีการก่อสร้างใหม่จะมุ่งเน้นในการแสดงศิลปกรรมที่โดดเด่นและมีเอกลักษณ์ของภูมิภาค รวมทั้งมีการผสมผสานกับศิลปกรรมในภูมิภาคอื่นๆ และศิลปกรรมในต่างประเทศ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติจากการก่อสร้างศาสนสถานที่มีความเชื่อทางศาสนาเป็นหลักไปสู่การประยุกต์แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวมาใช้ประโยชน์ให้มากขึ้น ประกอบด้วย วัดต่างๆดังต่อไปนี้ ๑. วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรีสามัคคีธรรม อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ ๒. วัดอนาลโย คอยบุษราคัม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๓. วัดร่องขุน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ๔. วัดท่าตอน อำเภอแม่สาย จังหวัด เชียงใหม่ ๕. วัดบ้านเด่น อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ๖. วัดจองกลาง วัดจองคำ วัดจองใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น จากการศึกษาของแม่ชีกฤษณา รักษาโถมและคณะ^{๓๗} พบว่าพระธาตุที่มีลักษณะผสมผสานส่วนมากสร้างในลักษณะมีพื้นที่ภายในใช้สอยได้ในรูปแบบพิพิธภัณฑสถาน พระธาตุเจดีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะคล้ายคลึงกันกระจายกันอยู่ทั่วภูมิภาค และพระพุทธรูปทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเป็นจำนวนมากแต่ที่โดดเด่นและเก่าแก่มากมีประวัติศาสตร์การสร้างที่ชัดเจนศักดิ์สิทธิ์แสดงอิทธิฤทธิ์เป็นพระพุทธรูปประจำจังหวัดประชาชนในจังหวัดและใกล้เคียงหรือกระทั่งประเทศเพื่อนบ้านให้ความเคารพมากที่สุดมี ๒ องค์คือพระใสที่วัดโพธิ์ชัยและพระเจ้าใหญ่อินทร์แปลงที่วัดมหาสารคามทั้ง ๒ องค์เป็นศิลปะแบบลาวปางมารวิชัย พระใสมีชื่อเสียงในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์มีเรื่องเล่าว่ามีพระพุทธรูป ๓ องค์ สร้างโดยพระธิดาทั้ง ๓ องค์ของกษัตริย์ล้านช้าง ประกอบด้วย ๑๐ วัด คือ (๑) วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม (๒) วัดพระธาตุเรณู จังหวัดนครพนม (๓) วัดหนองแวงพระมหาธาตุแก่นนคร จังหวัดขอนแก่น (๔) วัดพระธาตุเรืองรอง จังหวัดศรีสะเกษ (๕) วัดพระธาตุมหาเจดีย์ชัยมงคล จังหวัดร้อยเอ็ด (๖) วัดพระธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม (๗) วัดพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย (๘) วัดพระธาตุขามแก่น ขอนแก่น (๙) วัดพระธาตุหนองบัว จังหวัดอุบลราชธานี (๑๐) วัดพระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร

^{๓๖} พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธีและคณะ, รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคเหนือ: กระบวนการเรียนรู้สู่การสร้างสรรคเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๓๗} แม่ชีกฤษณา รักษาโถมและคณะ, รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กระบวนการเปลี่ยนแปลง “เส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม”, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

สำหรับเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคกลางนั้น การศึกษาของณัฐธีร์ ศรีดี และคณะ^{๓๘} พบว่า รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้น การเที่ยวชมสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และการเที่ยวชมบริเวณวัด ที่อาศัยความงดงาม ทางด้านศิลปกรรม ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความเป็นเอกลักษณ์และความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยวเป็นปัจจัยในการดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว วัดในแถบภาคกลางนั้นถือว่าเป็นวัด ประเภทพุทธศิลป์ ฉะนั้นนักท่องเที่ยวได้ให้ความสนใจเพื่อที่จะเที่ยวชมความงดงามของวัดวาอาราม ในสถานที่ต่างๆ ทั้งในกรุงเทพมหานครและในต่างจังหวัด โดยเฉพาะตามวัดที่มีความงดงามทางด้าน พุทธศิลปกรรมนั้นจะมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเดินทางมาเที่ยวชม ดังเช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือวัดโพธิ์ กรุงเทพมหานคร วัดสะตือ จ. อุทัยฯ วัด พระนอนจักรสีห์ จ. สิงห์บุรี วัดขุนอินทประมูล จ. อ่างทอง เป็นต้น ถ้าเป็นพุทธศิลป์ด้านพระใหญ่ หรือพระนั่ง ก็ประกอบด้วยวัด วัดไตรมิตร วัดพนัญเชิง วัดหน้าพระเมรุ วัดม่วง วัดป่าโมก วัดไชโยวัด ป่าเลไลยก์ ส่วนพุทธศิลป์ในด้านรอยพระบาท เช่น วัดพระพุทธบาท วัดพระแท่นดงรัง วัดที่มี จิตรกรรมด้านศิลปะ ได้แก่ วัดเขาชีจรรย์ วัดพระพุทธฉาย เป็นต้น

นอกจากนี้ การศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคใต้ นั้น เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ที่มีความโดดเด่นด้านศิลปวัฒนธรรมจะแสดงออกให้เห็น ถึงลักษณะ ของการประยุกต์ระหว่างศิลปวัฒนธรรมทางพุทธศาสนากับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในกาย มหายาน หรือที่คนไทยเรียกกันว่า “วัดจีน” เป็นต้น การท่องเที่ยวลักษณะนี้ได้รับความนิยมอย่างสูง ในกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นชาวพุทธในประเทศมาเลเซีย และสิงคโปร์ เพราะแหล่งท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนาดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ รวมทั้งเชื้อชาติและความเป็น เครือญาติร่วมกัน ซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญของการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ให้ สามารถขยายแหล่งท่องเที่ยวไปได้มากยิ่งขึ้น

๒.๒.๓ เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงวิถีประชา

สำหรับภาคเหนือ นั้น การศึกษาของพระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธีและคณะ^{๓๙} พบว่าความ โดดเด่นของการจัดงานประเพณีหรือวัฒนธรรมของจังหวัดทางภาคเหนือ สามารถสร้างความสนใจ หรือดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ เช่น ประเพณีงานสงกรานต์หรือประเพณีงานลอยกระทงของจังหวัด เชียงใหม่ และจุดเด่นและเสน่ห์ที่สำคัญของจังหวัดทางภาคเหนือ คือ สภาพภูมิอากาศที่เย็นสบายและ มีอากาศหนาวจัดในฤดูหนาว สภาพแวดล้อมและธรรมชาติที่สวยงาม มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลาย มีชื่อเสียง และสามารถพัฒนาเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระหว่างกลุ่มจังหวัด ตลอดจนการพัฒนาเชื่อมโยง กับกลุ่มประเทศอนุภูมิภาคุ่มน้ำโขงตอนบน ทำให้เกิดเครือข่ายเส้นทางกลุ่มวัดที่มีการท่องเที่ยวเชิง คติธรรมเน้นศรัทธาความเชื่อ และประเพณีวัฒนธรรม ประกอบด้วยวัดดังต่อไปนี้ ๑) วัดพระศรีรัตนม

^{๓๘} ณัฐธีร์ ศรีดีและคณะ, รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคกลาง : กระบวนการจัดการพุทธศิลป์ถิ่นสยามเพื่อความงามของจิตใจและปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๓๙} พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธีและคณะ, รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนาในภาคเหนือ: กระบวนการเรียนรู้สู่การสร้างสรรค์เชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม, (กรุงเทพ มหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

หาธาตุรวมหาวิหาร อ.เมือง จ.พิษณุโลก ๒) วัดในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ๓) วัดในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ๔) วัดมหาธาตุ (พระบรมธาตุทุ่งยั้ง) อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์ ๕) วัดพระแท่นศิลาอาสน์ อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์ ๖) วัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๗) วัดภูมินทร์ หมู่บ้านภูมินทร์ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ๘) วัดพระธาตุเขาน้อย หมู่บ้านเขาน้อย ตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ๙) วัดศรีโคมคำ (วัดพระเจ้าตนหลวง) ตำบลเวียง อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๑๐) วัดพระแก้ว ตำบลเวียง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๑๑) วัดน้ำฮู อำเภอปายจังหวัดแม่ฮ่องสอน ๑๒) วัดพระธาตุคอกองมู อำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน ๑๓) วัดพระนอน อำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน ๑๔) วัดหัวเวียง อำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน ๑๕) วัดต่อแพ อำเภอขุนยวมจังหวัดแม่ฮ่องสอน ๑๖) วัดเจดีย์ขาว อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ๑๗) วัดพระแก้วดอนเต้า สุชาดาราม อำเภอเมืองลำปางจังหวัดลำปาง

ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น แม่ชีกฤษณา รักษาโฉมและคณะ^{๕๐} พบว่าจุดเริ่มต้นของพุทธศาสนากับวิถีประชา มีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ชุมชนคือ การเรียนรู้ผ่านพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านโดยมีการนำแสดงวิถีชีวิตชนพื้นเมืองเผ่าต่างๆ เช่น เผ่าลาว เผ่าเขมร เผ่าเยอ เผ่าส่วย การสร้างโบสถ์ของวัดนี้ไม่เหมือนทั่วไป การสร้างแฝงไปด้วยคำสอน ต้องการที่จะสอนประชาชนท้องถิ่นไม่ให้ลืมอาชีพเดิมของตน เรียกโบสถ์นี้ว่า โบสถ์เทียมเกวียนมีรูปปั้นวัวคู่ตัวใหญ่เทียมเกวียนขนาดใหญ่ หุ่นแสดงวัฒนธรรม เช่น หุ่นเด็กนักเรียนแสดงความเคารพผู้ปกครอง หุ่นจำลองวิถีการดำเนินชีวิตของคนพื้นเมืองในสมัยอดีต จำลองปูนปั้นปริศนาธรรม ปูนปั้นประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นบนฝาผนังมีจิตรกรรมเล่าเรื่องพุทธประวัติ ภาพสัตว์มงคลต่างๆ ปูนปั้นประเพณีบั้งไฟ ปูนปั้นพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีฟังธรรมเป็นต้น แสดงเครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องปั้นดินเผา ถ้วยชามเครื่องดักสัตว์ อาวุธต่างๆ อุปกรณ์เลี้ยงไหม เตารีดโบราณ แผ่นเสียง หนังสือเก่า แสดงอุปกรณ์ในการทำประมง ภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพเขียนเล่าเรื่องถึงสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด ภาพเล่าเรื่องเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ ได้แก่ จำนวน ๑๐ วัด คือ ได้แก่ (๑) วัดป่าหนองหลุบ จังหวัดขอนแก่น (๒) วัดเนินพระเนาวนาราม จังหวัดหนองคาย (๓) วัดป่านานาชาติ จังหวัดอุบลราชธานี (๔) วัดเขากันทรังาม จังหวัดนครราชสีมา (๕) วัดป่าบ้านสร้างขุ่ย จังหวัดสกลนคร (๖) วัดไตรสิกขาทลามลตาราม จังหวัดสกลนคร (๗) วัดป่าโสมพนัส จังหวัดสกลนคร (๘) วัดคลองตาลอง นครราชสีมา (๙) วัดพิชโสภาราม จังหวัดอุบลราชธานี (๑๐) วัดป่าสาละวัน จังหวัดนครราชสีมา

สำหรับภาคกลางนั้น การศึกษาของณัฐธีร์ ศรีดีและคณะ^{๕๑} ได้อธิบายให้เห็นถึงเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในลักษณะนี้ วัดในแถบภาคกลางให้ความงามด้านสถาปัตยกรรมด้านพุทธศิลป์ และประวัติศาสตร์เท่านั้นยังไม่พอ หากแต่ว่าวัดเหล่านั้นยังให้ความสำคัญในเรื่องวัฒนธรรมประเพณีแก่นักท่องเที่ยวเช่นเดียว ซึ่งบางวัดอาจมีการจัดกิจกรรมใน

^{๕๐}แม่ชีกฤษณา รักษาโฉมและคณะ, รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กระบวนการเปลี่ยนแปลง เส้นทางการบุญสู่เส้นทางธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๕๑}ณัฐธีร์ ศรีดีและคณะ, รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคกลาง : กระบวนการจัดการพุทธศิลป์ถิ่นสยามเพื่อความงามของจิตใจและปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

ด้านพระพุทธศาสนา เช่น ทำบุญงานวัดประจำปี งานฉลองพระเจดีย์ เป็นต้น วัดที่มีงานประจำปี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเพณีของวัดนั้น ๆ หรือจังหวัดนั้น ได้แก่ วัดพระปฐมเจดีย์ วัดใหญ่บางสาลีใน วัดไร่ขิง วัดเขาตะเครา วัดเพชรสมุทรวรวิหาร วัดโสธรวราราม เป็นต้น งานวัฒนธรรมประเพณีเช่นนี้ เป็นการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวให้ความสนใจมาส่วนหนึ่ง อีกทั้งบางจังหวัดยังได้อาศัยวัดในจังหวัดจัดงานประเพณีจังหวัดเช่น วัดเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนนทบุรี เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นวัดประจำจังหวัดนนทบุรี เวลาจัดงานประเพณีจังหวัด วัดนี้มักจะถูกจัดกิจกรรมขึ้น

ในส่วนของภาคใต้ การศึกษาของพระสงฆ์ อภิปัญญาและคณะ^{๔๒} พบว่า เส้นทางการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเป็นสถานที่ทางศาสนาที่สะท้อนวิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชนของคนในพื้นที่นั้นๆ โดยที่วัดเหล่านี้มักสะท้อนประวัติศาสตร์ชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่น อีกทั้งอาจมีเอกลักษณ์บางประการที่สะท้อนลักษณะเฉพาะทางชาติพันธุ์ ระบบความเชื่อหรือความเป็นเครือญาติที่มีสายใยผูกพันกับท้องถิ่นนั้นๆ กล่าวคือ แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับความนิยมอย่างมาก จากการศึกษาเบื้องต้นครั้งนี้ เช่น พระโพธิสัตว์เจ้าแม่กวนอิม จังหวัดสงขลา ศาลเจ้าจ้วยตุ่ยเต้าโบ้เก้ง จังหวัดภูเก็ต เป็นต้น โดยที่นอกจากจะเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศแล้ว แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนนั้น ยังเป็นแหล่งกราบไหว้สักการะเพื่อความเป็นสิริมงคลของคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์หลายประการ อาทิ การเป็นสถานที่ทางศาสนาของกลุ่มผู้อพยพย้ายถิ่นร่วมกันในอดีต ศูนย์รวมจิตใจของคนในตระกูลเดียวกัน หรือเป็นแหล่งทำบุญประจำเครือข่ายทางสังคมหรือกลุ่มทางวัฒนธรรม เป็นต้น

๒.๓ พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม: มิติของการกลายเป็นการท่องเที่ยว

๒.๓.๑ ประวัติความเป็นมาของพุทธศาสนาในประเทศไทย

พระพุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๖ สมัยเดียวกันกับประเทศศรีลังกา ด้วยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ๙ สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราชกษัตริย์อินเดีย ในขณะที่ประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวาง มีประเทศรวมกันอยู่ในดินแดนส่วนนี้ทั้ง ๗ ประเทศในปัจจุบัน ได้แก่ ไทย พม่า ศรีลังกา ลาว กัมพูชา ลาว มาเลเซีย ซึ่งสันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมของไทย เนื่องจากได้พบโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่น พระปฐมเจดีย์ และรูปธรรมจักรทรงกลมเป็นหลักฐานสำคัญ แต่พม่าก็สันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่เมืองสะเทิมภาคใต้ของพม่า พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สุวรรณภูมิในยุคนี้ นำโดยพระโสณะและพระอุตตระ พระเถระชาวอินเดีย

^{๔๒} พระสงฆ์ อภิปัญญาและคณะ, รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ในภาคใต้ : การสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาเชิงบูรณาการ, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

เดินทางมาเผยแผ่พุทธศาสนาในแถบนี้ จนเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ^{๔๓} ซึ่งก่อนการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย คนไทยแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยานับถือทั้งศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา โดยได้รับอิทธิพลจากขอม พุทธศาสนาเองก็มีทั้งนิกายมหายานและหินยาน (เถรวาท) ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พุทธศาสนาฝ่ายหินยานลัทธิลังกาวงศ์ได้เข้ามาแพร่หลาย จนกระทั่งความนิยมในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานค่อย ๆ หายไปพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมานับแต่กรุงสุโขทัยมาจนกระทั่งถึงกรุงรัตนโกสินทร์ และในรัชกาลที่ ๓ ได้เกิดแบ่งแยกออกเป็นสองนิกาย คือ มหานิกาย ซึ่งเป็นนิกายดั้งเดิม และธรรมยุตินิกาย โดยมีวัดบวรนิเวศวิหารเป็นศูนย์กลางของคณะธรรมยุต โดยผู้ก่อตั้งธรรมยุตินิกายคือ พระวชิรญาณภิกขุ ซึ่งต่อมาได้ทรงลาผนวชและเสด็จขึ้นครองราชย์เป็น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แม้ว่าคณะสงฆ์จะมีสองนิกาย แต่ก็เป็นเรื่องของคณะสงฆ์เท่านั้น ประชาชนทั่วไปก็ยังปฏิบัติศาสนาเหมือนเดิม โดยไม่มีการแบ่งสังกัดและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์ก็ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก

๒.๓.๒ บทบาทของวัดต่อสังคมไทยและการท่องเที่ยว

วัด เป็นสถานที่สำคัญทางศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นรูปธรรมของพระพุทธศาสนาที่ดำรงอยู่คู่สังคมไทยมาเป็นเวลายาวนาน ฉะนั้น วัดในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน (Institution) ทางพุทธศาสนาและเป็นสถาบันหนึ่งในสังคมไทยก็ได้ดำเนินบทบาทหน้าที่อันก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อสังคมไทยมาเป็นเวลาหลายศตวรรษเช่นกัน อาจกล่าวได้ว่าวัดถือเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญยิ่งต่อสังคมไทย เพราะวัดเป็นทุกอย่างของสังคมเป็นศูนย์รวมจิตใจแห่งความเคารพนับถือและความร่วมมือ แม้ว่าในปัจจุบันนี้ บทบาทของวัดจะลดน้อยลงก็ตาม แต่หน้าที่หนึ่งที่ยังคงอยู่คือการธำรงรักษาความสงบเรียบร้อยดีงามของสังคมไว้กับทั้งเป็นสถาบันหนึ่งที่ใช้ในการพัฒนาจิตใจของประชาชน ด้วยการกล่อมเกล่าจิตใจให้เด็กหรือเยาวชน และประชาชนในสังคมให้เป็นคนดีมีจริยธรรม โดยวัดมีบทบาทต่อการส่งเสริมให้สมาชิกในสังคม ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของศาสนา ด้วยการเชิญชวนให้มาร่วมทำกิจกรรมทางศาสนา ในวันสำคัญทางศาสนาหรือในวันสำคัญของชาติ เผยแผ่ธรรมะให้คนในชุมชนรู้จักนำหลักคุณธรรมจริยธรรมอันดีงามไปปฏิบัติเป็นผู้นำชุมชนในการต่อต้านการกระทำผิด เป็นต้น^{๔๔}

สมคิด จิระทัตกุล^{๔๕} ได้สรุปถึงความสำคัญและบทบาทหน้าที่ของวัดในฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคมไว้ดังนี้

๑) วัดในฐานะเป็นตัวแทนของความมั่นคงของแผ่นดิน เนื่องจากการสร้างวัดทุกครั้งต้องใช้กำลังทรัพย์และกำลังแรงงานจำนวนมาก อาณาจักรใดยุคสมัยใดที่มั่นคงและมีความเจริญ ก็อาจวัด

^{๔๓} วันชพร จัทรักษา, ปัจจัยและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา เขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช, (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๒).

^{๔๔} อัญชลี สมใจ, การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา : วัดโสธรวารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา, (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๑).

^{๔๕} พระมหาสุเทพ ผิวเผือด, ผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรมของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดและ ชุมชนศึกษาเฉพาะวัดไผ่โรงวัว ตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕).

ได้จากปริมาณของจำนวนวัดที่ปรากฏในแผ่นดินนั้นๆ ดังเช่นในสมัยอยุธยา หรือรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยุคสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นต้น

๒) วัดในฐานะสถาบันผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน ทั้งนี้เนื่องจากวัดเป็นสถานที่เดียวที่เป็นที่ตั้งและที่รวมแห่งพระรัตนตรัยอันเป็นหลักสำคัญที่สุดในทางพุทธศาสนา คือ พระพุทธรูป ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธ พระไตรปิฎกเป็นตัวแทนของพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์

๓) วัดในฐานะเป็นสถานที่ให้การศึกษา เนื่องจากเป็นแหล่งเดียวที่ให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมแก่ประชาชนของชนทุกระดับในสังคมแบบดั้งเดิมของไทย

๔) วัดในฐานะที่พึ่งพิงทางกายและทางจิตใจของสังคม เนื่องจากวัดมีพระภิกษุสงฆ์ผู้ซึ่งเป็นภาพลักษณ์ของผู้มีคุณธรรม ผู้สันโดษ เป็นผู้นำของชุมชน อีกทั้งยังเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ พระภิกษุจึงได้รับความเชื่อถือยอมรับของสังคมในทุกๆ เรื่องที่ต้องการปรึกษาหารือหรือช่วยเหลือทั้งในเชิงชี้แนะสั่งสอน และเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

๕) วัดในฐานะเป็นศูนย์รวมของศิลปกรรม เนื่องจากวัดถูกจรจโรงขึ้นด้วยกระแสนครัทธาจากสังคมที่มรต่อศาสนา ดังนั้น ศิลปกรรมต่างๆ ทั้งในด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ตลอดจนงานประณีตศิลป์ จึงได้รับการถ่ายทอดออกมาอย่างสร้างสรรค์และมีความสวยงามเต็มเปี่ยมไปด้วยความหมายที่สื่อออกมาทั้งในเชิงนามธรรมและในเชิงรูปธรรม

ประเวศ วะสี^{๔๖} ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับวัดในฐานะที่เป็นทุนทางสังคมที่ยิ่งใหญ่ไว้ ๗ ประการ ได้แก่

๑) วัดเป็นทุนทางปัญญา นั่นคือ ปัญญาที่เกิดจากพระพุทธเจ้าทรงสร้างและทรงตรัสไว้ เป็นต้นว่า ชีวิตและโลกคืออะไร มนุษย์ควรกระทำอย่างไร

๒) วัดเป็นทุนทางศรัทธา นั่นคือ เป็นศูนย์รวมของพลังศรัทธาจึงสามารถโน้มนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ อาทิเช่น การจัดให้มีกลุ่มพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลเรื่องธรรมะ เรื่องสิ่งแวดล้อม เรื่องผู้สูงอายุ เรื่องวัฒนธรรม เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เรื่องสุขภาพ เป็นต้น

๓) วัดเป็นทุนทางบุคลากร ซึ่งพระภิกษุสามเณรเป็นทุนทางบุคลากรที่ยิ่งใหญ่และมีคุณภาพ เพราะเป็นผู้ถือศีล มีความซื่อสัตย์สุจริต

๔) วัดเป็นทุนทางวัตถุ นั่นคือ วัดมีบริเวณที่มีพื้นที่ อาคาร สถานที่ต่างๆ มากมาย ซึ่งสามารถนำมาจัดสรรให้เกิดประโยชน์ได้มาก

๕) วัดเป็นทุนที่เป็นเงินทอง นั่นคือ วัดเป็นที่เคลื่อนย้ายเงินทองให้เป็นประโยชน์กับสังคม ช่วยหมุนเวียนทรัพยากรให้เป็นประโยชน์ต่อคนยากจน

๖) ทุนทางจิตวิญญาณ นั่นคือ วัดมีมิติด้านจิตวิญญาณ ซึ่งในแง่นี้หมายถึงคุณค่า (Value) คุณงามความดี ซึ่งพบได้จากสัญลักษณ์ คำสอนและการปฏิบัติต่างๆ อันทำให้ความเป็นมนุษย์มีความสมบูรณ์มากขึ้น

^{๔๖} พระมหาสุเทพ ผิวเผือด, ผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรมของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดและ ชุมชนศึกษาเฉพาะวัดไผ่โรงวัว ตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕).

๗) ทูทางวัฒนธรรม นั่นคือ วัดเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงอยู่กับวิถีชีวิตทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสุขภาพ และด้านการเรียนรู้เอาไว้ทั้งหมด

หากวัดและชุมชนสามารถใช้ทุนทั้ง ๗ ประการเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาโดยเปิดเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อจัดเป็นกิจกรรมต่างๆ ที่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านกาย จิตและปัญญาได้แล้ว ย่อมจะก่อให้เกิดคุณูปการแก่สังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ยังถือว่าเป็นการปรับและส่งเสริมบทบาทของวัดให้โดดเด่นขึ้นอย่างมีคุณค่าในกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงในสังคมปัจจุบันอีกด้วย

๒.๓.๓ วัดกับการท่องเที่ยว : วัดในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของการท่องเที่ยว

สถาปัตยกรรม วิหาร ศาลาการเปรียญ หอไตร พระพุทธรูปมา ตลอดจนจิตรกรรมฝาผนัง ฯลฯ ภายในวัด นอกจากจะสื่อให้เห็นถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวไทยแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการทางด้านจิตรกรรมและสถาปัตยกรรมอันเกิดจากการสังสมภูมิปัญญาของบรรพชนไทยในอดีต องค์การการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงได้ใช้ภาพของพระปราสาทวัดอรุณราชวรารามเป็นส่วนหนึ่งในสัญลักษณ์ขององค์กร เพื่อสะท้อนถึงความเป็นไทยผ่านลักษณะทางสถาปัตยกรรม นอกจากนี้ ยังพบว่าในหลายๆ จังหวัดได้ใช้สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของจังหวัด อาทิเช่น จังหวัดพิษณุโลกใช้รูปพระพุทธชินราชเป็นสัญลักษณ์ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังพบว่าในคำขวัญประจำจังหวัดจะมีถ้อยคำที่ระบุถึงโบราณวัตถุสถาน โบราณวัตถุ และปูชนียบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาไว้หลายจังหวัด อาทิเช่น^{๔๗}

ในภาคเหนือ : คำขวัญจังหวัดเชียงใหม่: ดอยสุเทพเป็นศรี ประเพณีเป็นสง่า บุปผชาติงามตา งามล้ำค่า นครเวียงพิงค์

ในภาคตะวันตก : คำขวัญจังหวัดราชบุรี: คนสวยโพธาราม คนงามบ้านโป่ง เมืองโอ่งมังกร วัดขนอนหนึ่งใหญ่ ตื่นใจถ้ำงาม ตลาดน้ำดำเนิน เพลินค้างคาวร้อยล้าน ย่านยี่สกปลาดี

ในภาคใต้ : คำขวัญจังหวัดนครศรีธรรมราช: นครศรีธรรมราช เมืองประวัติศาสตร์ พระธาตุทอคำ ขึ้นฉ่าธรรมชาติ แร่ธาตุอุดม เครื่องถมสามกษัตริย์ มากวัดมากศิลป์ ครอบสั้นกุ้งปู

ในภาคตะวันออก : คำขวัญจังหวัดฉะเชิงเทรา: เมืองธรรมะ พระศักดิ์สิทธิ์ ชิดเมืองหลวงมะม่วงหวาน ข้าวสารขาว มะพร้าวน้ำหอม

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : คำขวัญจังหวัดอุบลราชธานี: อุบลเมืองแห่งสุนทรี รับสุริย์แรกอรุณ ถิ่นนักบุญ แหล่งบัวบาน งามเทศกาลเทียนพรรษา แหล่งอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์

ในภาคกลาง : คำขวัญจังหวัดนครปฐม: ส้มโอหวาน ข้าวสารขาว ลูกสาวงาม ข้าวหลามหวานมัน สนามจันทร์งามล้น พุทธมณฑลคู่ธานี พระปฐมเจดีย์เสียดฟ้า

^{๔๗} พระมหาสุเทพ ผิวเผือด, ผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรมของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดและ ชุมชนศึกษาเฉพาะวัดไผ่โรงวัว ตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕).

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าจากคำขวัญเหล่านี้ได้ทำหน้าที่เป็นสื่อสะท้อนในการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้ทราบถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวที่น่าสนใจที่มีอยู่ในแต่ละจังหวัดเป็นข้อมูลเบื้องต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนวัตถุ ศาสนสถาน หรือศาสนบุคคลในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในคำขวัญประจำจังหวัดต่างๆ ดังที่ได้แสดงมาข้างต้นย่อมสื่อสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะทางด้านวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ และความสำคัญของศาสนาในฐานะเป็นศูนย์กลางทางด้านจิตใจของประชาชนในประเทศไทยเป็นอย่างดี

วัดจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยว โดยมีลักษณะที่สัมพันธ์กับความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยสิ่งที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมศาสนสถาน ด้ระบุว่าพระพุทธรูป พระธาตุ เจดีย์ พระวิหาร พระอุโบสถ ศิลปกรรม-สถาปัตยกรรม หอไตรหอธรรม ตลอดจนสภาพแวดล้อมของวัด ความเก่าแก่ของวัด^{๔๘}

นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ^{๔๙} ได้ระบุว่า การที่วัดมาสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวเช่นนี้ เป็นการเปิดบริการสาธารณะของวัดแก่ทางโลก กล่าวคือ โบราณสถานและโบราณวัตถุของวัดควรนำมาบริหารจัดการเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน อันเป็นการเปิดบริการสาธารณะของวัดแก่ทางโลก โดยจัดเจ้าหน้าที่และพระสงฆ์คอยบริการอำนวยความสะดวกต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว และผู้มาสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนสถาน จัดให้มีการแสดงธรรม จัดให้มีโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จัดงานเทศกาลและจัดงานวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งในการบริหารจัดการวัดเพื่อการท่องเที่ยวนั้น ถ้าทางคณะสงฆ์และเจ้าอาวาสเข้าใจและตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของวัดในส่วนนี้ และพยายามปรับปรุงให้เกิดประโยชน์ร่วมกันได้ถือเป็นเรื่องที่มีคุณค่า เนื่องจากทางศาสนาจะหนี/ตัดขาดจากทางโลกอย่างเด็ดขาดนั้นเป็นสิ่งที่ยากยิ่ง เพราะศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมนุษย์ ซึ่งถ้าวัดพัฒนาอย่างมีทิศทางถูกต้อง ทันโลกทันเหตุการณ์ก็ถือเป็นประโยชน์แก่สังคมและชุมชนเป็นอย่างมาก อาทิเช่น การที่วัดมีพระสงฆ์ที่มีความรู้มาช่วยอธิบาย และพาชมโดยแทรกพระธรรมคำสั่งสอนเข้าไปด้วย ยิ่งส่งผลให้มีบรรยากาศพิเศษน่าสนใจ ไม่น่าเบื่อ เป็นต้น

๒.๓.๒.๑ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการท่องเที่ยว

การที่วัดได้เข้าไปมีบทบาทเกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว ได้ส่งผลให้พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับวัด ต้องเข้าไปมีบทบาทสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน

รสิกา อังกูร และคณะ^{๕๐} ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในด้านที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวไว้อย่างน่าสนใจว่า พระสงฆ์ควรแสดงบทบาทในการเผยแผ่พุทธศาสนาควบคู่ไปกับ

^{๔๘} สุนิสา ฐานพรอนันต์, ความคิดเห็นของเจ้าอาวาสที่มีต่อการส่งเสริมให้วัดพุทธศาสนา ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย, ๒๕๔๐).

^{๔๙} สุจินณา พานิชกุล, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษากิจกรรมการสนทนาระหว่างพระสงฆ์กับนักท่องเที่ยว, (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙).

^{๕๐} สุจินณา พานิชกุล, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษากิจกรรมการสนทนาระหว่างพระสงฆ์กับนักท่องเที่ยว, (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙).

การนำชมศิลปวัฒนธรรมในศาสนสถาน โดยให้เหตุผลที่พอสรุปโดยสังเขปได้ว่า เนื่องจากสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนไป วัดและพระสงฆ์จึงควรปรับเปลี่ยนบทบาทให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งการทำหน้าที่ในการเผยแผ่พุทธศาสนาโดยวิธีการแบบเดิมเพียงอย่างเดียว นั้น อาจไม่เพียงพอและไม่น่าสนใจสำหรับผู้ที่มาศึกษาหาความรู้และมาเที่ยวชมวัด ฉะนั้นวัดและพระสงฆ์จึงควรมีการปรับกลวิธีในการเผยแผ่ศาสนาใหม่ โดยการเผยแผ่พุทธศาสนาควบคู่ไปกับการนำชมศิลปวัฒนธรรมภายในวัด เนื่องจากนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมวัดพุทธศาสนา บางครั้งก็อาจต้องการข้อมูลหรือคำแนะนำ ตลอดจนข้อความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัด เป็นต้นว่า ประวัติความเป็นมาของวัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ลวดลายจิตรกรรมฝาผนัง และสถาปัตยกรรมต่างๆ ของวัด ตลอดจนกิจกรรมรยาทอันควรปฏิบัติเมื่อมาท่องเที่ยวในวัด ซึ่งข้อมูลต่างๆ เหล่านี้ บุคคลที่จะเป็นผู้ที่ถ่ายทอดได้ดีที่สุด คือ เจ้าอาวาสหรือพระภิกษุสงฆ์ที่ประจำอยู่วัดนั้นๆ อีกทั้งในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสงฆ์จึงสามารถใช้บทบาทดังกล่าวในการถ่ายทอดประวัติหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา สู่ความเป็นรูปธรรมให้มากขึ้นและเด่นชัดยิ่งขึ้น ให้แก่ผู้ที่มาท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและวัดอย่างแท้จริง เพราะศิลปกรรมต่างๆ ภายในวัด ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรมฝาผนัง โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ หรือรูปปั้น ส่วนใหญ่นั้นจะเป็นการนำเอาเรื่องราวในพุทธประวัติหรือหลักธรรมของศาสนามาถ่ายทอดออกเป็นศิลปะ เพื่อให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจสามารถชมและได้รับความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนา คุณค่าในศิลปกรรมต่างๆ ภายในวัดจากพระสงฆ์ ตลอดจนการสนทนาธรรม ซึ่งเป็นอีกวัตถุประสงค์หนึ่งของการท่องเที่ยวได้อย่างซาบซึ้งและเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระศาสดา ฉะนั้น บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พุทธศาสนาควบคู่ไปกับการนำชมศิลปวัฒนธรรมภายในศาสนสถาน จึงเป็นบทบาทที่พระสงฆ์พึงกระทำ เพื่อดึงดูดให้ประชาชนเข้ามาศึกษาหลักธรรม ตลอดจนข้อความรู้อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัดให้มากขึ้นและไม่เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายต่อกิจกรรมการเผยแผ่พุทธศาสนาแบบเดิมอีกต่อไป อีกทั้งยังเป็นการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปที่สนใจทุกระดับชั้น ให้หันมาศึกษาหาความรู้มากยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่าแนวคิดการเผยแผ่ศาสนาควบคู่ไปกับการนำชมศิลปวัฒนธรรมภายในวัด เป็นการสร้างความเชื่อมโยงกันระหว่างการท่องเที่ยวกับศาสนา ซึ่งการท่องเที่ยวจะเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พุทธศาสนาของพระภิกษุสงฆ์ และปัจจัยสำคัญที่ทำให้การเผยแผ่พุทธศาสนาควบคู่ไปกับการนำชมศิลปวัฒนธรรมภายในวัดให้ประสบความสำเร็จได้นั้นคือ ปัจจัยด้านบุคลากร นั่นคือ พระสงฆ์ ทั้งนี้เนื่องจากพระสงฆ์มีลักษณะบทบาทที่สัมพันธ์กับนักท่องเที่ยวอย่างใกล้ชิด โดยเป็นผู้ที่ถ่ายทอดข้อมูลให้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งหากมีปัญหาที่เกิดจากตัวบุคลากรเอง ก็จะส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมได้ เป็นต้นว่า จากการศึกษาของ รสิกา อังกูร และคณะ^{๕๑} ได้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดจากตัวพระสงฆ์ในด้านที่เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถของพระสงฆ์ในด้านภาษา ซึ่งมีผลต่อการถ่ายทอดข้อมูลความรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวไว้ว่า การสอบถามข้อความรู้ต่างๆ จากพระสงฆ์นั้น ในแต่ละวัดมีพระสงฆ์ที่สามารถให้ข้อมูลแก่ผู้มาเยี่ยมชม ศาสนสถาน และต้องการทราบเรื่องราวเกี่ยวกับวัดนั้นมีเพียงจำนวนหนึ่งเท่านั้น ทั้งนี้เพราะมีข้อจำกัดในเรื่องของการใช้ภาษาในการถ่ายทอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาต่างประเทศ

^{๕๑} สุจินณา พานิชกุล, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษากิจกรรมการสนทนาธรรมระหว่างพระสงฆ์กับนักท่องเที่ยว, (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙).

สอดคล้องกับการศึกษาของ สุนิสา ฐานพรอนันต์^{๕๒} ที่ได้กล่าวถึงปัญหาของการท่องเที่ยวที่เกิดจากตัวพระสงฆ์ในด้านภาษา กล่าวคือ พระสงฆ์มีปัญหาด้านภาษาที่ใช้ในการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวต่างชาติ โดยพระสงฆ์ขาดความรู้ความชำนาญในด้านภาษา ไม่อาจสื่อความหมาย และอธิบายบอกกล่าวหรือตอบข้อคำถามแก่นักท่องเที่ยวได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาตามลำพังโดยไม่มีมัคคุเทศก์นำชม นอกจากนี้การจัดทำป้ายนิเทศ แผ่นผังแนะนำวัด และเอกสารเผยแพร่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวัด ยังมีข้อจำกัดเรื่องภาษาด้วยเช่นกัน นั่นคือส่วนใหญ่จะจัดทำเฉพาะภาษาไทย เป็นต้นวิธีแก้ไขคือ การส่งให้พระภิกษุสงฆ์ไปศึกษาอบรมด้านภาษาต่างประเทศเพิ่มเติมที่วิทยาลัยสงฆ์ การจัดให้มีโครงการพัฒนาและฝึกทักษะด้านภาษาต่างประเทศ และให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นนั้นๆ ตลอดจนให้ความรู้ด้านการท่องเที่ยวที่ถูกต้องแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้และสื่อสารกับชาวต่างชาติได้ อันเป็นการเผยแพร่ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นของไทยให้แก่ชาวโลก

๒.๓.๒ ปัญหาของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้น ถึงปัญหาการขาดความรู้และความชำนาญในทักษะด้านภาษาของพระสงฆ์ อันเป็นปัญหาของการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากพระสงฆ์ เพราะเมื่อพระภิกษุสงฆ์ขาดความรู้และความชำนาญในด้านการใช้ภาษา พระสงฆ์ก็อาจสื่อความหมาย อธิบายข้อความแก่นักท่องเที่ยวได้ ส่งผลให้พระสงฆ์แสดงบทบาทด้านการท่องเที่ยวอย่างไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

นอกจากปัญหาของการท่องเที่ยวที่เกิดจากพระสงฆ์ในด้านภาษาที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีปัญหาของการท่องเที่ยวที่เกิดจากนักท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน เนื่องจากการที่วัดเปิดบริการสาธารณะแก่ทางโลก โดยการให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมโบราณสถานและโบราณวัตถุของวัด ซึ่งนักท่องเที่ยวที่ได้เข้ามาท่องเที่ยวภายในวัดนั้นๆ นอกจากจะเข้ามาเที่ยวชม เรียนรู้ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมของวัดแล้วนั้น ในบางครั้งนักท่องเที่ยวเหล่านี้ก็ได้ก่อปัญหาแก่วัดด้วยเช่นกัน โดยในงานวิจัยของสุนิสา ฐานพรอนันต์^{๕๓} ได้กล่าวถึงปัญหาจากการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดพุทธศาสนาและวิธีแก้ไขปัญหา ซึ่งพอสรุปโดยสังเขปได้ว่า ในส่วนของปัญหาที่เกิดจากนักท่องเที่ยวในด้านการไม่ให้ความเคารพต่อสถานที่ การไม่รู้จักกาลเทศะ ไม่รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีการปฏิบัติ และด้านการแต่งกายที่ไม่เหมาะสมของนักท่องเที่ยวนั้นเป็นลักษณะที่นักท่องเที่ยวได้แสดงพฤติกรรม เป็นต้นว่าการขึ้นไปนั่งบนอาสนสงฆ์ หรือปีนป่ายขึ้นไปบนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น เจดีย์ เสิงพระธาตุ เพื่อทำการถ่ายภาพ การยื่นค้ำหัวพระภิกษุสงฆ์ขณะทำกิจสงฆ์ การสวมใส่รองเท้าหรือแว่นตาดำเข้ามาในพระวิหาร พระอุโบสถ การล่วงล้ำเข้าไปในสถานที่ห้ามเข้าอันเป็นการรบกวนการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ การรื้อค้นโบราณวัตถุด้วยความอยากรู้อยากเห็น ตลอดจนการปรับแต่งสถานที่

^{๕๒} สุนิสา ฐานพรอนันต์, ความคิดเห็นของเจ้าอาวาสที่มีต่อการส่งเสริมให้วัดพุทธศาสนา ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย, ๒๕๔๐).

^{๕๓} สุนิสา ฐานพรอนันต์, ความคิดเห็นของเจ้าอาวาสที่มีต่อการส่งเสริมให้วัดพุทธศาสนา ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย, ๒๕๔๐).

เคลื่อนย้ายศาสนวัตถุ เพื่อจัดฉากถ่ายภาพโดยมิได้ขออนุญาตจากเจ้าอาวาสเสียก่อน โดยแนวทางในการแก้ไขคือ การกล่าวตักเตือนด้วยวาจาของพระภิกษุสงฆ์ด้วยเหตุผล และการตีป่ายประกาศแนะนำ/บอกกล่าวทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เป็นต้น ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อวัด ในด้านที่เป็นปัญหาซึ่งเกิดจากการกระทำของนักท่องเที่ยว ในลักษณะที่เป็นการไม่ให้ความเคารพต่อสถานที่ และไม่ให้เกิดเกียรติพระสงฆ์ อันเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม ซึ่งพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกล่าวตักเตือน และให้คำชี้แนะถึงลักษณะการปฏิบัติที่ถูกต้องให้แก่นักท่องเที่ยว

พลอยศรี โปราณานนท์^{๕๔} ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวปัญหาของการท่องเที่ยวที่ส่งผลกระทบต่อวัด ระบุว่า ปัญหาดังกล่าวส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากรูปแบบการท่องเที่ยววัดในปัจจุบันที่มีได้มุ่งแสวงหาความรู้ด้านศาสนา หากแต่แนวคิดในด้านการท่องเที่ยวปัจจุบันเป็นการเน้นการท่องเที่ยวในแง่ของสันทนาการ ดังนั้นการไปเที่ยวชมวัดจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของรายการนำเที่ยว การไปวัดในปัจจุบันจึงมิได้ไปด้วยความเชื่อหรือความศรัทธา แต่ส่วนใหญ่เป็นการไปเที่ยวในลักษณะการเที่ยวชมมากกว่า ซึ่งในอดีตอาจมีการเดินทางเพื่อไปจาริกแสวงบุญ หรือการเดินทางเพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนา ทว่าในปัจจุบันการท่องเที่ยวไม่ได้เข้าไปมีส่วนในการส่งเสริม แต่เป็นการเข้าไปทำลายศาสนาด้วยซ้ำไป และวิธีที่จะทำให้การท่องเที่ยวเข้าไปมีส่วนร่วมในการส่งเสริมศาสนาก็คือ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการท่องเที่ยวในปัจจุบัน กล่าวคือ การทำให้การเดินทางไปวัดนั้นมีได้ไปเพียงเพื่อเที่ยวชม แต่ควรมีเนื้อหาสาระเข้าไปประกอบ ด้วยรูปแบบของการเดินทางเพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนา หรือแม้แต่การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาหาความรู้ทางศาสนา หากการท่องเที่ยวมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับศาสนาดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ย่อมส่งผลให้เป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนทั้งต่อศาสนาและต่อสังคมของแหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย

๒.๓.๒.๓ สถาปัตยกรรมทางศาสนาในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยว

ศาสนสถานถือเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทหนึ่ง ซึ่งสถาปัตยกรรมทางศาสนาในศาสนสถานเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าของประเทศไทยที่สั่งสมจากภูมิปัญญาของบรรพชนกว่าพันปี โดยสร้างด้วยวัสดุต่างๆ ที่มีจุดมุ่งหมายคล้ายคลึงกัน คือ ให้ดำรงอยู่คงทนถาวรเท่าที่จะทำได้ อาทิเช่น ปราสาทหินในศิลปะแบบเขมรสร้างด้วยหินทรายก่อนข้างคงทนถาวร และเมื่อได้รับการบูรณะแล้วมีสภาพสมบูรณ์มาก ส่วนอุโบสถและวิหารของวัดในสมัยสุโขทัยและอยุธยา ซึ่งก่ออิฐถือปูน ปัจจุบันมักเหลือเพียงฐานและเสา ส่วนที่เป็นศิลาแลง เช่น เจดีย์มักคงสภาพดีกว่า ศาสนสถานสมัยล้านนาและรัตนโกสินทร์หลายแห่งยังคงสภาพดีอยู่จนถึงปัจจุบัน ลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบต่างๆสามารถอธิบายได้ ดังนี้^{๕๕}

^{๕๔} สุจินดา พานิชกุล, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษากิจกรรมการสนทนา ระหว่างพระสงฆ์กับนักท่องเที่ยว, (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙).

^{๕๕} ชูสิทธิ์ วิริยะวงศ์ชัย, เที่ยวเมืองไทย, (กรุงเทพมหานคร : ริดเดอร์ โดเจสท์, ๒๕๔๘).

๑) **สถาปัตยกรรมแบบเขมร** (ช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๘) ปราสาทหินในภาคอีสาน สร้างแบบศิลปะเขมรเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดูหรือพุทธมหายาน มักมีภาพแกะสลักลวดลายและเรื่องตามคติศาสนานั้นๆ มีบันไดนาคเชื่อมสู่พื้นที่ในปราสาท

๒) **สถาปัตยกรรมสุโขทัย** (ช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๑) สถาปัตยกรรมสมัยกรุงสุโขทัยและกรุงศรีสุโขทัย ถือได้ว่าเป็นพัฒนาการก้าวสำคัญของสถาปัตยกรรมไทย ขณะที่ศิลปะแบบเขมรเสื่อมลง ที่นี้มีการสร้างอุโบสถและวิหารขึ้นมาประดิษฐานพระพุทธรูป และสร้างเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากเจดีย์ทรงระฆังของลังกา และเจดีย์ยอดทรงดอกบัวตูมที่ช่างสมัยสุโขทัยสร้างสรรค์เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่

๓) **สถาปัตยกรรมอยุธยา** (ช่วงประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕) ช่างอยุธยาปรับเปลี่ยนรูปแบบศิลปะจากอดีต ทั้งปราสาทเขมรและเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกา จนมีลักษณะเฉพาะของตัวเอง สถาปัตยกรรมทางศาสนามีการประดับตกแต่งมากมาย เช่น ช่อฟ้าบานประตู หน้าต่าง และหน้าบันแกะสลักลวดลาย

๔) **สถาปัตยกรรมล้านนา** (ช่วงประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙-พุทธศตวรรษที่ ๒๕) สถาปัตยกรรมทางศาสนาของล้านนายุคต้นได้แบบอย่างจากทวารวดี ต่อมาได้รับอิทธิพลของสุโขทัยและลังกา โดยยุคทองของสถาปัตยกรรมแบบล้านนาอยู่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ แต่ทว่าในปัจจุบันแทบไม่เหลือเลย ส่วนวัดในยุคต่อมาคือ พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ เห็นได้ในเมืองเชียงใหม่ มักเป็นไม้แกะสลักลวดลายฝีมือประณีต ปิดทอง และมีรูปเขียนบนผนัง

๕) **สถาปัตยกรรมรัตนโกสินทร์** (ช่วงประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ถึงปัจจุบัน) สถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นั้นเริ่มต้นด้วยการพยายามจำลองแบบสถาปัตยกรรมจากสมัยอยุธยา ไม่ว่าจะเป็นการสร้างอุโบสถหรือโบสถ์ และวิหาร กล่าวคือในยุคต้นยังคงมีลักษณะสืบทอดจากสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ในยุคต่อมานิยมสร้างวัดให้มีขนาดใหญ่โตและประดับตกแต่งมากขึ้น และในพุทธศตวรรษที่ ๒๕ อิทธิพลตะวันตกเริ่มปรากฏให้เห็นเด่นชัดขึ้น

๖) **สถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัย** สิ่งก่อสร้างแบบศรีวิชัยแถบอ่าวไทยและภาคใต้ ส่วนใหญ่จะถูกเจดีย์ก่ออิฐถือปูนสร้างครอบไว้ ตัวอย่างสิ่งก่อสร้างแบบศรีวิชัยที่นับว่าสมบูรณ์กว่าที่อื่น คือเจดีย์วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร สร้างสมัยศรีวิชัยอายุกว่า ๑,๒๐๐ ปี

๒.๓.๒.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนในการบริหารการจัดการการท่องเที่ยว

แม้ว่าในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๓๕ มาตรา ๓๑ ได้ระบุให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้ดำเนินการแทนในกิจการทั่วไป และในมาตรา ๓๗ ได้ระบุถึงหน้าที่ของเจ้าอาวาสว่ามีหน้าที่บำรุง จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ตลอดจนมีหน้าที่ปกครองและให้การศึกษอบรมแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัด รวมถึงตลอดถึงคอยอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล แต่โดยฐานะที่วัดเกิดจากความศรัทธาของคนในชุมชน ฉะนั้นวัดจึงเป็นเสมือนสมบัติร่วมของทุกคนในชุมชน และโดยบทบาทหน้าที่ที่วัดมีต่อสังคมหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาททางด้านจิตวิญญาณดังกล่าวมาแล้วในข้างต้น พันธกิจหลักที่วัดมีต่อสังคมจึงควรเป็นเรื่องของการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน ให้การศึกษอบรมธรรมะเป็นสำคัญ หากทว่าเมื่อวัดบางแห่งได้ปรับเปลี่ยนสถานภาพไปเป็นแหล่งท่องเที่ยวอันเป็นบทบาทที่เพิ่มขึ้นมาใหม่ จึงส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การบริหารการจัดการวัดที่มี

สถานภาพเป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมกันของคนภายในชุมชนด้วยเช่นกัน

นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาสิทธิของบุคคลและชุมชนในการจัดการท้องถิ่นตามที่ปรากฏอยู่ในบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ใน “มาตรา ๔๖ ที่ระบุไว้ว่า บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ ตลอดจนมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน” รวมทั้งหากพิจารณาถึงสิทธิและหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่บัญญัติไว้ใน “มาตรา ๒๘๙ ที่ระบุไว้ว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมและฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ”^{๕๖}

จากข้อบัญญัติทางกฎหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้นย่อมเป็นเครื่องยืนยันถึงความถูกต้องชอบธรรมทั้งโดยนิตินัยและโดยพฤตินัยของคนในชุมชนในการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นภายในวัดและภายในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวประเภทศาสนสถานนั้น จำเป็นต้องพิจารณาให้รอบคอบครอบคลุมถึงมิติด้านจิตวิญญาณและหลักปฏิบัติเกี่ยวกับวัฒนธรรมความเชื่อด้วย ทั้งนี้เนื่องจาก ในคติความเชื่อของคนไทยถือว่าสถานที่เหล่านี้เป็นเสมือนที่สถิตอยู่ของจิตวิญญาณบริสุทธิ์ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับชำระจิตวิญญาณของมนุษย์ เป็นสถานที่สำหรับการระลึกถึงคุณงามความดีที่ควรปฏิบัติ ซึ่งคติความเชื่อเหล่านี้นอกจากจะเกิดจากประสบการณ์แห่งการเรียนรู้แล้ว ยังต้องอาศัยสื่อสัญลักษณ์ภายนอกเป็นเครื่องมือในการโน้มน้าวให้เกิดความรู้สึกศรัทธาอีกด้วย

ฉะนั้นศาสนสถานจึงควรมีลักษณะเป็นสถานที่อันสงบให้สงบให้สงบให้สงบกับเป็นสถานที่ที่หลักธรรมคำสอนเรื่องคุณงามความดีสถิตอยู่เพื่อให้ผู้ที่เดินทางมาท่องเที่ยวเคารพสักการะได้มีโอกาสใช้เป็นสื่อในการโน้มน้าวให้เกิดการระลึกถึงเรื่องบุญกุศล คุณงามความดี ในบรรยากาศที่มีความสงบ หรือใช้เป็นสื่อในการเชื่อมโยงความรู้สึกนึกคิดของบุคคลให้เข้าสู่โลกแห่งจิตวิญญาณ ฉะนั้น การปล่อยให้นักท่องเที่ยวทั้งคนในชาติและต่างชาติที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นๆ เข้าไปเที่ยวชมศาสนสถานโดยขาดการให้ความรู้เบื้องต้นถึงสิ่งที่พึงปฏิบัติ หรือการละเว้นในการปฏิบัติ ในกรณีที่นักท่องเที่ยวเหล่านั้นปฏิบัติตนไม่ถูกต้องต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น เพราะเกรงว่าจะเกิดผลเสียต่อการท่องเที่ยวในภาพรวม ย่อมจะส่งผลให้เกิดความรู้สึกด้านลบแก่เจ้าของวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งการปล่อยปละละเลยหรือการละเว้นการปฏิบัติในลักษณะที่ให้ความเคารพต่อวัฒนธรรมจึงเป็น

^{๕๖} พระมหาสุเทพ ผิวเผือด, ผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรมของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดและ ชุมชนศึกษาเฉพาะวัดไผ่โรงวัว ตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕).

เสมือนการลดทอนคุณค่าของวัฒนธรรม หรือวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีของเจ้าของวัฒนธรรมลงอย่างที่ไม่ควรจะเป็น^{๕๗}

ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนสถาน ควรเป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องและเกื้อกูลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อเอื้อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต และส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามทางด้านจิตวิญญาณแก่คนในชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว หากว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นไปในทิศทางตรงกันข้ามหรือเป็นไปในทางลบ ก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่คนในชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว พร้อมทั้งหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องต้องร่วมกันทบทวนถึงเหตุและปัจจัยต่างๆ อันเป็นบ่อเกิดของปัญหาที่ไม่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้น ตลอดจนร่วมกันหาหนทางในการป้องกัน แก้ไข บรรเทาปัญหาที่กระทบกระเทือนต่อวิถีชีวิต ตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมภายในชุมชน/ท้องถิ่นนั้นๆ

๒.๔ แนวคิดการประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย ได้ศึกษาเพื่อจัดทำดัชนีวัดคุณภาพมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวพบว่า ในการกำหนดมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวควรพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ ได้แก่

(๑) ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ประกอบด้วยทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม (๒) ความสามารถในการรองรับ หมายถึง ระดับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่ง โดยนักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจจากการใช้บริการและเกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวอย่างน้อยที่สุด (๓) ระบบมาตรฐานคุณภาพ หมายถึง ระบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจมากที่สุด โดยต้องผ่านการตรวจสอบทั้งกระบวนการด้านดัชนีวัดที่ครอบคลุมมิติต่างๆ อย่างครบถ้วน โดยมีหน่วยงานตรวจสอบมาตรฐานคุณภาพ (Certified body) และมีหน่วยงานรับรองมาตรฐาน (Accreditation body) ที่เป็นที่ยอมรับเพื่อผ่านการรับรองมาตรฐานคุณภาพและแหล่งท่องเที่ยวจะได้รับตราสัญลักษณ์รับรองคุณภาพตามระดับมาตรฐานที่ได้รับการรับรอง และ (๔) มิติในการตรวจสอบมาตรฐานคุณภาพ หมายถึง ประเด็นที่กำหนดขึ้นมาเพื่อใช้ในการวัดและประเมินคุณลักษณะของแหล่งท่องเที่ยวว่าสมควรได้รับการรับรองมาตรฐานคุณภาพหรือไม่ ระดับใด

โดยมีตัวอย่างของประเด็นการตรวจสอบ ๗ มิติได้แก่ ลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ-สังคม ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี และด้านคุณค่าทางการเรียนรู้และการศึกษา^{๕๘}

^{๕๗} พระมหาสุเทพ ผิวเผือด, ผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรมของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดและ ชุมชนศึกษาเฉพาะวัดไผ่โรงวัว ตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕).

^{๕๘} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, แผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๔).

ตารางตรวจสอบมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

มิติ	คุณลักษณะ
ลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว	<ol style="list-style-type: none"> ๑. ที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว ๒. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ๓. ความสมบูรณ์และความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยว
การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม	<ol style="list-style-type: none"> ๑. การจัดการขยะมูลฝอย ๒. การจัดการคุณภาพน้ำ ๓. การจัดการคุณภาพอากาศ ๔. การจัดการคุณภาพเสียง ๕. ความเปราะบางด้านสิ่งแวดล้อม
ด้านเศรษฐกิจสังคม	<ol style="list-style-type: none"> ๑. ผลประโยชน์ต่อชุมชน ๒. ความสามารถในการพึ่งตนเอง ๓. ความคุ้มค่าของการเที่ยวชม ๔. การมีส่วนร่วมของชุมชน ๕. ความเข้มแข็งของชุมชนและวัฒนธรรม
ด้านศิลปวัฒนธรรม	<ol style="list-style-type: none"> ๑. คุณค่าทางอัตตลักษณ์ ๒. คุณค่าทางภูมิปัญญาและองค์ความรู้ ๓. คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์ ๔. คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ๕. คุณค่าทางสังคม
ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี	<ol style="list-style-type: none"> ๑. คุณค่าทางสุนทรียภาพ ๒. คุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ๓. คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษา ๔. คุณค่าทางสังคม ๕. ขนาด ๖. ความสำคัญของกลุ่มสิ่งก่อสร้าง ๗. สภาพทางกายภาพในปัจจุบัน ๘. ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพ
ด้านคุณค่าทางการเรียนรู้และการศึกษา	<ol style="list-style-type: none"> ๑. ผลประโยชน์และความคุ้มค่าในการเรียนรู้ ๒. วิธีการเผยแพร่เนื้อหาความรู้และการใช้แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และการศึกษา ๓. การปรับปรุงปัจจัยและกระบวนการให้ความรู้อย่างต่อเนื่อง
ด้านการบริหารจัดการ	<ol style="list-style-type: none"> ๑. ประสิทธิภาพของการใช้ทรัพยากรและพลังงาน ๒. การจัดสิ่งอำนวยความสะดวก

มิติ	คุณลักษณะ
	๓. การให้ความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน ๔. การบริหารบุคลากรและงบประมาณ ๕. การปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ๖. การให้ความรู้และสร้างจิตสำนึกในคุณค่าของการท่องเที่ยว

๒.๔.๑ เกณฑ์มาตรฐานว่าด้วยการประเมินการท่องเที่ยว

นอกจากนี้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มีการจัดโครงการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยว หรือ Thailand Tourism Awards ขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๙ จนถึงปัจจุบัน และได้กำหนดมาตรฐานเกณฑ์การตัดสินรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสำหรับรางวัลประเภทต่างๆ รวมทั้งสำหรับแหล่งท่องเที่ยว โดยมีเกณฑ์มาตรฐาน ๖ ด้าน ดังนี้

๒.๔.๑.๑ มาตรฐานการบริหารจัดการและคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว
ประกอบไปด้วย

หนึ่ง ด้านการบริหารจัดการ ประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวมีระบบบริหารจัดการที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงหลักเกณฑ์ในการจัดการ เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ เช่น การจัดการบริหารงานบุคคล การจัดการโครงสร้างพื้นฐานและด้านบริการการท่องเที่ยว เป็นต้น แหล่งท่องเที่ยวมีการกำหนดนโยบาย และแผนการดำเนินงานที่ชัดเจนในการปรับปรุงและพัฒนาระบบการให้บริการ การรักษาความปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยวและทรัพย์สิน ที่เป็นระบบได้มาตรฐานและสามารถพร้อมรับกรณีฉุกเฉินที่อาจเกิดขึ้นได้ แหล่งท่องเที่ยวมีหลักการจัดการใช้พื้นที่สำหรับกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมตามสภาพพื้นที่กำหนดมาตรการป้องกันการใช้ที่ดินสำหรับกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมต่างๆ บริเวณโดยรอบแหล่งท่องเที่ยว เช่น ที่ทิ้งขยะ วัสดุก่อสร้าง แหล่งเสื่อมโทรม เป็นต้น

สอง ด้านคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย สภาพการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว มีความสะดวกและความปลอดภัยเหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวนั้น เช่น มีป้ายอธิบายเส้นทางที่ชัดเจนและเหมาะสม สิ่งอำนวยความสะดวกบริเวณแหล่งท่องเที่ยวที่เพียงพอ เช่น มีที่พักริมทาง ห้องสุขาที่เป็นสัดส่วนและถูกสุขลักษณะ มีพื้นที่จอดรถ สถานที่บริการ เพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม ส่วนบริการนักท่องเที่ยวที่เหมาะสม เป็นสัดส่วน เช่น ศูนย์บริการให้ข้อมูลข่าวสารร้านค้า ร้านจำหน่ายของที่ระลึก การบริการนักท่องเที่ยวอย่างมีมาตรฐาน เช่น การต้อนรับที่ดี มีความเอาใจใส่ต่อลูกค้า และอำนวยความสะดวกอย่างรวดเร็ว

๒.๔.๑.๒ บทบาทในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว และการให้การศึกษาเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว ประกอบไปด้วย

หนึ่ง แหล่งท่องเที่ยวมีระบบการจัดการและป้องกันผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อสิ่งแวดล้อม

สอง การดำเนินการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว เช่น ความหมายของชื่อ ความสำคัญและความเป็นมาของแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ กฎข้อห้าม ข้อพึงปฏิบัติ โดยอาจทำเป็นเอกสารแผ่นพับ ป้ายสื่อความหมาย

สาม ระบบการจัดการรักษาสภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบแหล่งท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โดยรอบ สิ่งก่อสร้างมีความสอดคล้องกลมกลืนกับสภาพธรรมชาติ

สี่ ระบบการจัดการรักษาความสะอาดบริเวณแหล่งท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ และมีระบบป้องกันมลพิษที่เหมาะสม เช่น มีระบบการจัดการน้ำเสียและขยะที่เกิดขึ้นบริเวณแหล่งท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม

ห้า การอนุรักษ์พลังงานบริเวณแหล่งท่องเที่ยว เช่น การใช้วัสดุอุปกรณ์ที่ช่วยประหยัดพลังงาน ลดปริมาณการใช้น้ำ และลดปริมาณขยะโดยดำเนินกิจกรรมรีไซเคิล เป็นต้น

๒.๔.๑.๓ การส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและเอกลักษณ์ของชุมชนและท้องถิ่น ประกอบไปด้วย

หนึ่ง ส่งเสริมกิจกรรมที่เน้นถึงความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตของประชาชน รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

สอง การจัดกิจกรรมส่งเสริมเอกลักษณ์ของชุมชนและท้องถิ่น และสนับสนุนการดำเนินงานของท้องถิ่น เพื่อก่อให้เกิดความรักและความภาคภูมิใจและแรงกระตุ้นให้ประชาชนช่วยกันอนุรักษ์คุณค่าของชุมชนของตนในทิศทางที่ยั่งยืน

สาม ส่งเสริมให้ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

สี่ บทบาทและส่วนร่วมในชุมชนที่จะสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ห้า การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยวเพื่อเป็นการสร้างประสบการณ์ที่ดีกับชุมชน ในขณะที่นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบริบทของชุมชนและความเป็นเอกลักษณ์ของสังคมท้องถิ่น

๒.๔.๑.๔ การจูงใจพนักงาน นักท่องเที่ยว องค์กรและประชาชนในท้องถิ่นให้เกิดจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประกอบไปด้วย

หนึ่ง การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันระหว่างพนักงาน นักท่องเที่ยว และประชาชนในท้องถิ่น เพื่อเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน

สอง จัดให้มีการอบรมหรือประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อเพิ่มความรู้และความเข้าใจให้กับพนักงาน นักท่องเที่ยว และชุมชน

สาม สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถของบุคลากรในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว

สี่ การส่งเสริมให้พนักงาน นักท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวและชุมชน

๒.๔.๑.๕ การดำเนินการด้านการตลาดและการสื่อสารการตลาดที่ชัดเจน สม่ำเสมอ ประกอบไปด้วย

หนึ่ง การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอโดยอาจเป็นข้อมูลข่าวสารการตลาดท่องเที่ยว หรือสื่อโฆษณาต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

สอง การจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ในช่วงเทศกาลสำคัญตลอดทั้งปี เช่น โครงการไทยเที่ยวไทย โครงการท่องเที่ยวไทยไปได้ทุกเดือน

สาม การชักจูงให้นักท่องเที่ยวภายในประเทศและต่างประเทศมาท่องเที่ยวมากขึ้น ทั้งทางตรงและทางอ้อม

สี่ แผนการตลาดสอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐ และมีแผนการติดตามประเมินผลที่สามารถวัดได้

๒.๔.๑.๖ การประเมินความสำเร็จของงานที่วัดได้ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ประกอบไปด้วย

หนึ่ง มีระบบการประเมินและติดตามตรวจสอบความสำเร็จของงานที่เหมาะสม

สอง มีการเก็บรวบรวมข้อมูลสถิติของการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เช่น ข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการ รายได้จากการให้บริการ ทศนคติของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวและการดำเนินงาน เป็นต้น

สาม มีแผนการประเมินผลสำเร็จ ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยหลักของความสำเร็จและตัวชี้วัดการดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบายหรือเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

สี่ การปรับปรุงแก้ไขปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน

นอกจากนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ยังได้มีการกำหนดมาตรฐานเกณฑ์การตัดสินรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวแต่ละประเภทเพิ่มเติมจากเกณฑ์พื้นฐาน ๖ ข้อข้างต้น โดยแบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวออกเป็น ๕ ประเภท ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการนันทนาการ แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ดังนี้

(๑) แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประกอบด้วย การจัดการรักษาสภาพแวดล้อมบริเวณแหล่งธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ มีการพัฒนาโครงการต่างๆ ที่เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมโดยกำหนดที่ตั้ง ความสูง สีสັນและวัสดุก่อสร้างให้สอดคล้องและกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมโดยรอบ การดำเนินกิจการต่างๆ ในสถานที่ท่องเที่ยว จะต้องไม่ขัดแย้งกับหลักการอนุรักษ์ธรรมชาติ จัดให้มีกิจกรรมการอนุรักษ์โดยมุ่งเน้นให้เกิดความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว การสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพื้นที่และเส้นทางท่องเที่ยวเป็นอย่างดี และมีการจัดภูมิทัศน์ตามธรรมชาติโดยการปลูกพันธุ์ไม้ประจำถิ่น

(๒) แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรม ประกอบด้วย การจัดรูปแบบการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดความซาบซึ้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตของประชาชน รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น มีการให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตของประชาชน รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น จัดกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตของประชาชน รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น มีเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะทางศิลปวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ

(๓) แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการนันทนาการ ประกอบด้วย การกำหนดราคาค่าเข้าชม มีระบบการจำลองเวลาเข้าชมล่วงหน้า พร้อมทั้งบุคลากรสนับสนุนอุปกรณ์ และเครื่องเล่นต่างๆ ต้องมีความ

ปลอดภัย มีการตรวจซ่อมบำรุงสม่ำเสมอและมีระบบป้องกันอุบัติเหตุ หรือระบบรักษาความปลอดภัย ให้แก่นักท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมที่สร้างความรู้และความเพลิดเพลินให้แก่นักท่องเที่ยวได้ดี

(๔) แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นต้องเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม วิถีชีวิตของประชาคมในท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน และประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว นั้น ระบบการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสม เช่น มีศูนย์ศึกษาธรรมชาติ มีการจัดเส้นทางศึกษาธรรมชาติที่ดี กิจกรรมที่เกิดขึ้นบริเวณแหล่งท่องเที่ยว สอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์ธรรมชาติ การจัดกิจกรรมบริเวณแหล่งท่องเที่ยวต้องก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง นักท่องเที่ยวประชาชน และชุมชนโดยรอบแหล่งท่องเที่ยว นั้น การจัดการระบบสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยวมีความชัดเจนเหมาะสม สร้างความรู้ความเข้าใจให้กับนักท่องเที่ยวถึงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศในท้องถิ่นกับชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงและที่ห่างไกล

(๕) แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ประกอบด้วย การให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการดำเนินกิจการด้านการเกษตรที่ดำเนินอยู่ ระบบของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เหมาะสม เป็นที่พอใจของนักท่องเที่ยว เช่น การตัดเส้นทางนำชมในพื้นที่ มีวิทยากรบรรยายเพื่อให้ความรู้ จัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วม ตลอดจนการสาธิตทางการเกษตร และมีพื้นที่แสดงผลผลิตทางการเกษตร รูปแบบกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยวไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย และคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล^{๕๙} ได้จัดทำมาตรฐานการส่งเสริมการท่องเที่ยว เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยยึดตามองค์ประกอบของการส่งเสริมการท่องเที่ยวในระบบการท่องเที่ยว (Tourism system) โดยกำหนดตัวชี้วัดในแต่ละมาตรฐานการท่องเที่ยวไว้ดังนี้ ๑) มาตรฐานด้านแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย การมีเส้นทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว มีสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวและมีระบบดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยว ๒) มาตรฐานด้านการบริการการท่องเที่ยว ประกอบด้วย การมีบริการด้านความปลอดภัย มีบริการภัตตาคารและร้านอาหาร มีบริการสินค้าและของที่ระลึก มีบริการที่พักค้างแรมสำหรับนักท่องเที่ยว มีบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ มีบริการด้านบันเทิง และนันทนาการ มีบริการด้านสารสนเทศ และมีบริการด้านขนส่ง ๓) มาตรฐานด้านการตลาดท่องเที่ยว ประกอบด้วย มีการกำหนดแผนการตลาดท่องเที่ยว มีการสร้างเส้นทางหรือกิจกรรมท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว และจัดให้มีการโฆษณาไปยังกลุ่มนักท่องเที่ยว

อย่างไรก็ตามมาตรฐานในแต่ละด้านนั้น ได้กำหนดตัวชี้วัดเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานโดยตัวชี้วัดมี ๒ ระดับ ได้แก่ ๑) ตัววัดขั้นพื้นฐาน หมายถึง ตัวชี้วัดที่มีความสำคัญและเป็นภารกิจที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อกำหนดให้องค์กรปกครองตนเองส่วนท้องถิ่นต้องดำเนินการ ๒) ตัววัดขั้นพัฒนา หมายถึง ตัวชี้วัดที่มีความสำคัญและเป็นภารกิจที่มีการพัฒนาระดับการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นหรือก้าวหน้ามากกว่า

^{๕๙} กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, มาตรฐานการจัดการขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล, (กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๗).

มาตรฐานตัวชี้วัดขั้นพื้นฐาน และกำหนดให้องค์กรปกครองตนเองส่วนท้องถิ่นอาจจะทำหรือเลือกทำตามศักยภาพขององค์กรปกครองตนเองส่วนท้องถิ่นนั้นๆ

ขณะที่ ระบุพิพรรณ ทองหล่อ และคณะ^{๖๐} ได้กล่าวถึง การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว (Resource management) ควรประกอบด้วยวิธีการดำเนินการต่อไปนี้

๑. การวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อประเมินศักยภาพและจัดระดับ การวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อประเมินศักยภาพ และจัดระดับทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง การวิเคราะห์หาจุดเด่นที่มีเอกลักษณ์ของทรัพยากรภายในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อจะได้วิเคราะห์ความเหมาะสมต่อการกำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๒ ขั้นตอนดังนี้

๑) ขั้นตอนการวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยว ก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยว ผู้ที่รับผิดชอบควรเริ่มต้นด้วยการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่เพื่อประกอบการตัดสินใจในการกำหนดทิศทางในการดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยว โดยการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ว่ามีทรัพยากรการท่องเที่ยวอะไรบ้าง เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทใด และมีสภาพอย่างไร ทรัพยากรการท่องเที่ยวมีคุณลักษณะและความเหมาะสมที่แตกต่างตามศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมสูงสุด จึงควรได้รับการจัดการที่ถูกต้อง ส่วนแหล่งท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมน้อยควรได้รับการพิจารณาในด้านรูปแบบและการจัดการที่ทำให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยว และมีระบบการจัดการที่สามารถเอื้อประโยชน์และตอบสนองความต้องการโดยรวมของประเทศ

๒) ขั้นตอนการประเมินศักยภาพและจัดระบบของทรัพยากรภายในแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วยขั้นตอนการกำหนดตัวชี้วัดเพื่อพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวโดยกำหนดระดับการให้คะแนน ๕-๑ จากมากที่สุดถึงน้อยที่สุด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- ชนิดของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการพิจารณาสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ความเกี่ยวเนื่องของระบบนิเวศในพื้นที่ โอกาสในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น กำหนดให้แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติหรือวัฒนธรรมที่สมบูรณ์ ได้คะแนนเท่ากับ ๕ และแหล่งท่องเที่ยวที่มีการปรับปรุงแก้ไขสภาพของพื้นที่ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเล็กน้อยได้คะแนน ๔ เป็นต้น

- ลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการพิจารณาจากสภาพโดยทั่วไปใน ๓ ปัจจัย คือ ระบบนิเวศภายในแหล่งท่องเที่ยว ความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ และการมีองค์ประกอบที่หลากหลาย เช่น มีโบราณสถานภายในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ มีความเหมาะสมของทรัพยากรในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว ได้คะแนน ๕ เป็นต้น

๒.๔.๒ การประเมินขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว

สำหรับการประเมินขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวนั้น เป็นการประเมินปริมาณของนักท่องเที่ยว รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวและระดับการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกที่แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจะสามารถรองรับได้โดยไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศ และ

^{๖๐} ระบุพิพรรณ ทองหล่อ และคณะ, ลักษณะการใช้จ่ายเงินเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์และความต้องการใช้บริการของนักท่องเที่ยวต่างชาติเพื่อการท่องเที่ยวในประเทศไทย, (รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖).

การลดลงของคุณภาพ ประสิทธิภาพ หรือนันทนาการที่นักท่องเที่ยวควรจะได้รับจากการไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ การประเมินขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว ควรพิจารณาปัจจัยสำคัญ ๓ ด้าน ดังนี้

(๑) ขีดจำกัดทางสภาพแวดล้อม หมายถึง ขีดความสามารถในการรักษาสมดุลระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพกับจำนวนนักท่องเที่ยวในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งถ้าขาดความสมดุลจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวทางกายภาพ เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพและระบบนิเวศ และไม่ทำให้ประสิทธิภาพที่นักท่องเที่ยวจะได้รับน้อยลง

(๒) ขีดจำกัดทางการตลาด หมายถึง ขีดความสามารถในการรองรับตลาดการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นความสามารถในการรักษาสมดุลระหว่างปริมาณนักท่องเที่ยวกับกิจกรรม และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่รองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งมีผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวเชิงจิตวิทยา เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นจนถึงจุดวิกฤต ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความรู้สึกว่าประสิทธิภาพที่ได้รับด้อยคุณภาพ เช่น รถติดบริเวณทางเข้าแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากถนนแคบและมีรถจำนวนมาก ที่พักแรมไม่เพียงพอที่จะรองรับปริมาณนักท่องเที่ยว เป็นต้น

(๓) ขีดจำกัดของชุมชน หมายถึง ขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งหากมีจำนวนนักท่องเที่ยวมากเกินไป จะเกิดผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่นความหนาแน่นของพื้นที่ใช้สอยในชุมชน เช่น ในร้านอาหาร ร้านค้า หรือบริเวณชายหาด เป็นต้น

๒.๔.๒.๑ การกำหนดเขตการใช้พื้นที่หรือเขตการจัดการในแหล่งท่องเที่ยว

การกำหนดเขตการใช้พื้นที่หรือเขตการจัดการในแหล่งท่องเที่ยว บริเวณแหล่งท่องเที่ยว แต่ละแห่งต้องมีการกำหนดเขตการใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์ต่างๆ (Zoning) หรือเพื่อการจัดการ (Management zone) ให้เหมาะสมตามสภาพและขนาดของทรัพยากรที่จะรองรับปริมาณนักท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้น โดยสามารถป้องกันผลกระทบที่จะมีผลต่อระบบนิเวศโดยรวมด้วย โดยมีแนวทางการดำเนินการต่อไปนี้ (๑) การจัดให้มีเขตบริการหรือศูนย์บริการนักท่องเที่ยว (Visitor center) ในแต่ละแหล่งท่องเที่ยวควรจัดให้อยู่ในบริเวณที่เหมาะสม และเป็นพื้นที่ราบมากพอที่จะจัดสิ่งอำนวยความสะดวก ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการให้บริการ ข้อมูลและความรู้แก่นักท่องเที่ยว มีเอกสารสิ่งพิมพ์ นิทรรศการ แผ่นป้ายบรรยาย จัดให้เส้นทางเดินเท้าหรือเส้นทางเดินป่า ให้สามารถแนะนำ และอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติ รวมถึงสิ่งที่เป็นต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว

(๒) การจัดเขตสงวนหรือบริเวณพื้นที่ที่มีความเปราะบางด้านนิเวศ พื้นที่ที่มีความเปราะบางทางด้านนิเวศและพื้นที่ที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ ควรจัดไว้เป็นเขตสงวนหรือเขตพื้นที่อนุรักษ์ที่จำเป็น ต้องมีการควบคุมการใช้ประโยชน์อย่างเข้มงวดเพื่อรักษาสมดุลทางด้านนิเวศ

(๓) การควบคุมดูแลรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวเป็นการควบคุมการพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางกายภาพให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมในพื้นที่ การรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการมีระบบป้องกันและกำจัดมลภาวะที่เหมาะสม

(๔) การตรวจสอบทรัพยากรการท่องเที่ยว หลักการตรวจสอบทรัพยากรท่องเที่ยว^{๖๑} นอกจากนั้นแล้ว การจัดการการท่องเที่ยวควรประกอบด้วย การจัดการด้านการให้การศึกษา มีกิจกรรม มีการสื่อความหมาย การจัดการด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร (มีการคุ้มครองบำรุงรักษา ฟื้นฟู สร้างความปลอดภัย และการควบคุมจำนวน) มีองค์กรในการจัดการที่มีความร่วมมือ และสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น โดยมีคะแนน ๕-๑ ผลการให้คะแนนจะนำไปพิจารณาประกอบศักยภาพของแหล่ง ซึ่งสามารถประเมินการกำหนดการส่งเสริมการตลาด หรือเพื่อวัดความสำคัญในการสนับสนุนการจัดการ^{๖๒}

๒.๕ แนวคิดการตลาดทางการท่องเที่ยว

ในช่วง ๔๐ - ๕๐ ปีที่ผ่านมา ยังไม่มีการนำหลักการตลาดและการจัดการใด ๆ มาใช้ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยส่วนใหญ่จะเน้นในเรื่องการจัดการบุคลากร การนำเทคโนโลยีมาใช้ ในช่วงปี 1938 หรือในช่วงหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้มีแนวคิดการผลิตเพื่อมวลชน (Mass production) เกิดขึ้นโดยมีการนำเครื่องจักรมาใช้ในการผลิต ทำให้สามารถผลิตสินค้าได้มากขึ้น และเป็นวิธีหนึ่งซึ่งช่วยให้ต้นทุนในการผลิตต่ำลง จนกระทั่งถึงยุคธุรกิจเฟื่องฟู เทคโนโลยีต่างๆ ก้าวหน้าไปอย่างมากผู้ผลิตสินค้าและผู้ให้บริการด้านการท่องเที่ยวมีปริมาณมากขึ้น ผู้ผลิตหรือผู้ขายจึงต้องหาวิธีการต่างๆ เพื่อหาตลาดหรือผู้ซื้อ จึงเกิดแนวคิดในการให้ความสำคัญกับลูกค้ามากขึ้น (Customer orientation) โดยถือว่าลูกค้าคือพระเจ้า ซึ่งต่อมาได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดเป็นการให้ความสำคัญในด้านการผลิตและการขาย (Production and sales orientation) โดยการพัฒนาสินค้าบริการที่ดีที่สุด และการใช้สื่อต่างๆ เพื่อเข้าถึงตัวลูกค้า เมื่อรูปแบบกลยุทธ์การตลาดตีบตัน จึงหันมาให้ความสำคัญแก่ผู้บริโภคและมุ่งเฉพาะบุคคลเฉพาะกลุ่ม (Niche and customer orientation) ซึ่งเป็นการยึดเอาผู้บริโภคเป็นหลักในการดำเนินการทางการตลาด ซึ่งเป็นแนวคิดในด้านการตลาดยุคใหม่ การตลาดจึงเข้าไปมีบทบาทในอุตสาหกรรมต่างๆ

แต่เดิมนั้นไม่ว่าผู้ผลิตจะผลิตสินค้าแบบใด จำนวนเท่าใด ราคาสูงเท่าไร ก็มีผู้ซื้อ แต่เมื่อตลาดกว้างขึ้นหรือมีผู้ผลิตเพิ่มขึ้น เศรษฐกิจเจริญเติบโต ทำให้ผู้ซื้อมีโอกาสเลือกมากขึ้น ทั้งมีความฉลาดขึ้น เนื่องจากการสื่อสารกว้างขวางขึ้น องค์กรต่าง ๆ จึงต้องค้นหาเพื่อพัฒนาความได้เปรียบทางการแข่งขัน (Competitive advantage) อย่างเร่งด่วน ซึ่งเป็นการมองตลาดอย่างมีหลักการมากกว่าเดิม

การตลาด (Marketing) เป็นศาสตร์และศิลป์ในการแสวงหา รักษา และเพิ่มจำนวนผู้บริโภคที่สามารถสร้างกำไรให้แก่ธุรกิจได้ ประกอบด้วย การเลือกตลาดเป้าหมาย การหาผู้บริโภค

^{๖๑}สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, เอกสารประกอบการสอนวิชานโยบาย และการปฏิบัติงานการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๗).

^{๖๒}สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติไทย. รายงานขั้นสุดท้ายการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติไทย, ๒๕๔๒).

การรักษาและเพิ่มผู้บริโภคนผ่านการสร้าง การส่งมอบ และการสื่อสารถึงคุณค่าต่อผู้บริโภคที่เหนือกว่าคู่แข่ง^{๖๓} หรือเป็นระบบกิจกรรมธุรกิจทั้งหมดที่เกิดขึ้น เพื่อวางแผน กำหนดราคา ส่งเสริมและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดเป้าหมาย เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร ซึ่งมีขั้นตอนในการบริหารจัดการคือ การวางแผนและบริหารแนวคิดเกี่ยวกับการตั้งราคา การส่งเสริมการตลาด การจำหน่ายสินค้า/บริการ เพื่อสร้างการแลกเปลี่ยนที่ตอบสนองความพึงพอใจของบุคคลและบรรลุเป้าหมายขององค์กร^{๖๔}

ส่วนการตลาดการท่องเที่ยว (Marketing of tourism) เป็นปรัชญาทางการจัดการที่มุ่งเน้นไปสู่ความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยอาศัยการวิจัยการตลาด การพยากรณ์ กาคัดเลือกทรัพยากรการท่องเที่ยวที่กำลังอยู่ในความต้องการ เพื่อให้ธุรกิจได้รับประโยชน์สูงสุดในการเสนอบริการแก่นักท่องเที่ยวตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือการศึกษาองค์ประกอบ (การผลิตและการบริโภคสินค้าและบริการ) ทางการท่องเที่ยว เพื่อใช้กำหนดลู่ทางในการพัฒนาสินค้าทางการท่องเที่ยว และส่งเสริมให้เกิดนักท่องเที่ยว โดยมีองค์ประกอบสำคัญคืออุปสงค์ทางการท่องเที่ยว (Tourism demand) และอุปทานทางการท่องเที่ยว (Tourism supply)

ทั้งนี้กระบวนการจัดการแผนงานอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว (Hospitality and travel industry) ที่กระทำอย่างเป็นลำดับและต่อเนื่อง ประกอบด้วย การวางแผน การวิจัย การปฏิบัติการ การควบคุม และการประเมินกิจกรรมที่เกิดขึ้น เพื่อตอบสนองความจำเป็น ความต้องการ และความพึงพอใจของลูกค้า เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร โดยแผนงานตลาดจะประสบความสำเร็จอย่างสูงสุด ด้วยความพยายามของบุคลากรในองค์กรทุกคน

ซึ่งจากความหมายข้างต้นแสดงถึงหลักพื้นฐานของการตลาดการท่องเที่ยว ดังนี้

๑. ความพึงพอใจจากการตอบสนองความจำเป็นและความต้องการของผู้บริโภค (Satisfaction of customer's needs and wants) เป็นช่องว่างระหว่างสิ่งที่ผู้บริโภคได้รับและสิ่งที่ผู้บริโภคคาดหวัง

๒. ลักษณะความต่อเนื่องของการตลาด (Continuous nature of marketing) เป็นกิจกรรมของการบริหารที่ต่อเนื่องไม่ซ้ำเกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง

๓. ลำดับขั้นของการตลาด (Sequential steps in marketing) ประกอบด้วย การวางแผน (P-Planning) การวิจัย (R-Research) การปฏิบัติการ (I-Implementation) การควบคุม (C-Control) และการประเมินผล (E-Evaluation)

๔. บทบาทที่สำคัญของการวิจัยตลาด (Key role of marketing research) เป็นการนำการวิจัยการตลาดทั้งเชิงปริมาณและ/หรือเชิงคุณภาพในการจัดการและระบุความจำเป็นและความต้องการของผู้บริโภคเพื่อให้เกิดการตลาดที่มีประสิทธิภาพ

๕. ความพยายามของทั้งองค์กรและแผนกต่าง ๆ (Organization wide and multi department effort) เพื่อให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด ซึ่งการตลาดการท่องเที่ยวต้องใช้ความพยายามจากทุกแผนกหรือทุกฝ่ายขององค์กร

^{๖๓} Philip Kotler, *Marketing for hospitality and tourism*, N.J.USA : Prentice Hall, c1999, p. 11.

^{๖๔} Ibid. p. 787.

โดยสรุปแล้วอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการที่เกิดจากการร่วมมือทำงานของหลายสาขาอาชีพ ทั้งธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยตรงและโดยอ้อม ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ธุรกิจการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของธุรกิจบริการที่มีความสำคัญ ซึ่งเราไม่สามารถจะแยกการท่องเที่ยวและการบริการออกจากกันได้ หลักพื้นฐานของการตลาดการท่องเที่ยวประกอบด้วย (๑) ความพึงพอใจจากการตอบสนองความจำเป็นและความต้องการของผู้บริโภค (๒) ลักษณะความต่อเนื่องของการตลาด (๓) ลำดับขั้นของการตลาด (๔) บทบาทที่สำคัญของการวิจัยตลาด และ (๕) ความพยายามของทั้งองค์กรและแผนกต่าง ๆ

ส่วนประกอบของตลาดท่องเที่ยว ประกอบด้วย (๑) ผู้ผลิตสินค้าและบริการท่องเที่ยว (๒) สินค้าและบริการ และ (๓) ผู้ซื้อสำหรับแนวคิดของปรัชญาการบริหารการตลาดที่ธุรกิจและองค์กรยึดถือปฏิบัติมีด้วยกัน ๗ แนวคิด คือ (๑) แนวคิดด้านการผลิต (๒) แนวคิดด้านผลิตภัณฑ์ (๓) แนวคิดด้านการขาย (๔) แนวคิดด้านการตลาดหรือแนวคิดโดยมุ่งที่ผู้บริโภค (๕) แนวคิดด้านการตลาดเพื่อสังคม (๖) แนวคิดการตลาดออนไลน์และการตลาดโดยใช้ฐานข้อมูล (๗) แนวคิดการตลาดโดยรวม

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานของ Dallen J. Timothy และ Daniel H. Olsen ได้สรุปให้เห็นถึงการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และศาสนา ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จุดเด่นของการท่องเที่ยวประเภทนี้มักจะขึ้นอยู่กับเรื่องราวหรือวาทกรรม ความเป็นมา และประวัติศาสตร์ของสถานที่ท่องเที่ยว นั้น โดยเฉพาะการทำให้เกิด “สิ่งที่เหลือเชื่อ สิ่งที่ไม่น่าเป็นไปได้หรือเป็นไปได้ยาก” ในปัจจุบันการท่องเที่ยวในแหล่งโบราณคดี แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ เช่น โบสถ์โบราณในคริสต์ศาสนา พุทธสถานในศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ประกอบด้วยเรื่องราวหรือวาทกรรมที่มีมาเป็นเวลานาน รวมถึงสถาปัตยกรรมที่เป็นสิ่งสนับสนุนความสมจริงให้กับวาทกรรม สถานที่ประเภทนี้จึงเป็นสถานที่ที่ผู้คนให้ความสนใจมากยิ่งขึ้น รวมถึงวิธีการเผยแพร่เรื่องราวเหล่านี้ทำได้ง่ายขึ้นในปัจจุบันโดยอาศัย วิธีการของการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ยิ่งทำให้เรื่องราวของสถานที่แพร่กระจายออกไปได้รวดเร็วมากยิ่งขึ้น สถานที่ท่องเที่ยวประเภทนี้ ถ้าหากมีความสะดวกสบายน้อย เข้าถึงได้ยาก ย่อมได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวมากขึ้นไปอีก

ศรีพร สมบุญธรรม^{๖๕} ได้สรุปรายงานของ Lynda Thorn ; Alistair Mathieson and Geoffrey Wall ถึงการประเมินผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมจากการท่องเที่ยว พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ได้แก่

๑) การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของคนในชุมชนเป็นผลให้เกิดการปรับตัวทางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความเหมาะสม

๒) การติดต่อสื่อสารระหว่างคนที่มาจากสังคมที่ต่างกันอาจก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติ ค่านิยม พฤติกรรม ฯลฯ ทั้งต่อผู้มาเยือนและเจ้าของชุมชนนั้น ๆ

^{๖๕} ศรีพร สมบุญธรรม, การประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๗).

๓) การเปลี่ยนแปลงตามพัฒนาการของสังคม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปรับตัว เพื่อตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายในสังคมและการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก

สุรศักดิ์ ศีลววรรณ^{๖๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวและการเผยแพร่วัฒนธรรมพระพุทธศาสนา: บทบาทของวัดในเขตกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาวัดบวรนิเวศวิหารและวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม” การศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่า วัดมีความสำคัญต่อสังคมไทย มาตั้งแต่อดีตกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ แม้บทบาทและหน้าที่ของวัดจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยบ้าง หากแต่ วัดก็ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจชาวไทยพุทธ และชาวต่างชาติที่สนใจเข้ามาเยี่ยมชมวัดนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เดินทางมาเยี่ยมชมวัดส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีอายุมากกว่า ๒๐ ปีขึ้นไป แรงจูงใจที่ให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาที่วัดเพราะต้องการชมความสวยงามของโบราณสถาน และพระพุทธรูปที่ประดิษฐานภายในวัด รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ภายในวัดอาทิเช่น การทำบุญตักบาตร บริจาคทานและเดินชมเพื่อท่องเที่ยวบริเวณโดยรอบของวัด

ผลจากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีอิทธิพลทั้งในแง่บวกและแง่ลบต่อสังคมไทย ดังนั้น การที่จะนำวัดมาเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ควรตระหนักถึงผลกระทบที่วัดจะได้รับมาในภายหลัง แม้ว่าวัดจะมีบทบาทคลาดเคลื่อนไปอย่างไรก็ตาม วัดก็ยังเป็นศูนย์กลางของสังคมไทย และมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธ และพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน

การศึกษาเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”^{๖๗} พบประเด็นสำคัญในการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการและสร้างนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของประเทศไทย เพื่อให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ในการจรรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนมีดังนี้

๑. การท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวทั้งชาวต่างชาติและชาวไทย โดยจากการศึกษาพบว่าเส้นทางการท่องเที่ยวที่ได้รับคามนิยมจะเป็นเส้นทางที่เน้นการบูรณาการการท่องเที่ยวเข้าด้วยกันของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ทางวัฒนธรรม ตลอดจนการท่องเที่ยวสิ่งสวยงามตามธรรมชาติต่างๆ ทั้งนี้พบว่าความสนใจของนักท่องเที่ยวที่เป็นประชากรกลุ่มอาเซียนส่วนใหญ่จะเน้นการท่องเที่ยว ตามสถานที่ท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์และความสำคัญทางประวัติศาสตร์ อารยธรรมตลอดความเชื่อที่มีอยู่ร่วมกันของประชากรในกลุ่มประชาคมอาเซียน

๒. รูปแบบการท่องเที่ยวที่สร้างความสุขผ่านการปฏิบัติธรรมระยะยาว เช่น การนั่งสมาธิ หรือแม้แต่การศึกษาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาระยะสั้น ตลอดจนการท่องเที่ยวเพื่อการค้นคว้าประวัติศาสตร์ อารยธรรม ชื่นชมความสวยงามของโบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม และองค์ความรู้ที่ผูกติดกับแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา มีศักยภาพที่จะ

^{๖๖} สุรศักดิ์ ศีลววรรณ, การท่องเที่ยวและการเผยแพร่วัฒนธรรมพระพุทธศาสนา : บทบาทของวัดในเขตกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาวัดบวรนิเวศวิหารและวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม, (รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐).

^{๖๗} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ดร. และคณะ, การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

เชื่อมต่อการท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ ด้านสุขภาพ ด้านอาหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นทางที่มีการเชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน การท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมจะมีความโดดเด่นในเรื่องของความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ ซึ่งสร้างความน่าสนใจเชิงเอกลักษณ์ร่วมของประชาคมอาเซียนและองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

๓. เส้นทางแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยทุกภูมิภาค^{๖๘} จะมีเอกลักษณ์และความโดดเด่นเฉพาะที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ อย่างไรก็ตามปัญหาองค์ความรู้ การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ศาสนา รวมทั้งการเตรียมความพร้อมเพื่อการรองรับสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ยังไม่ได้ถูกยกระดับให้เป็นที่สนใจมากนัก สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรมการท่องเที่ยวตลอดจนสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย^{๖๙} ได้ตระหนักถึงการพัฒนาศักยภาพในระบบการบริหารจัดการของพระสังฆาธิการ บุคลากรทางพระพุทธศาสนา ชูดองค์ความรู้ทางพุทธศิลป์ หลักธรรมคำสอน ตลอดจนการสร้างสมดุลระหว่างการให้ความสุขและความสงบทางจิตใจจากคำสอนทางพระพุทธศาสนาและการท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ ดังนั้นจึงเห็นว่า การพัฒนาศักยภาพด้านการบริหารจัดการ โดยเฉพาะในเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่มีความพร้อมและความสำคัญในอนาคต จะเป็นประโยชน์ทางการท่องเที่ยวและสามารถสร้างความยั่งยืนให้กับแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้

๔. นโยบายการส่งเสริมการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวและการพัฒนาศักยภาพบุคลากรการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อการรองรับการเตรียมความพร้อมอันเกิดจากการเข้าเป็นกลุ่มประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และการเคลื่อนที่ของประชากรบนโลกไร้พรมแดนยังไม่มีความพร้อมมากนัก หากจะสามารถพัฒนาให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมได้นั้น ควรพัฒนาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมิติการบูรณาการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในประเทศไทย ให้สามารถยกระดับมาตรฐานไปสู่สากลโดยเชื่อมโยงและเข้าใจกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ตลอดจนทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของสังคมไทยควบคู่ไปด้วย^{๗๐}

^{๖๘} โปรดดูจากเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาทั้ง ๔ ภาครวม ๑๒ เส้นทางสำคัญใน พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร. และคณะ, **การพัฒนาารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๖๙} ข้อมูลจาก การประชุมเรื่องการท่องเที่ยวทางเลือก ณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย อาคาร SM Tower จัดโดยฝ่ายอุตสาหกรรม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ๒๕๕๖.

^{๗๐} ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉมและคณะ, **รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการเปลี่ยนแปลง เส้นทางบุญ คู่ เส้นทางธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

สำหรับงานศึกษาที่อธิบายให้เห็นภาพของการสร้างศูนย์กลางและพัฒนานโยบายการท่องเที่ยวในระดับประเทศไทยไปสู่สากลนั้น ตัวอย่างจากการศึกษาของ Chon^{๗๑} ใน “Tourism in Southeast Asia: A new Direction” และมิ่งสรรค์ ชาวสะอาด^{๗๒} ใน “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในลุ่มน้ำโขง” สรุปให้เห็นว่าทิศทางใหม่ของนโยบายการจัดการท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น เน้นไปที่การสร้างระบบการบริหารจัดการและการทำการตลาดด้านการท่องเที่ยวที่ครบวงจร ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนการท่องเที่ยว การบริการและการจัดการท่องเที่ยวที่เป็นที่ยอมรับตามมาตรฐานสากล สำหรับการท่องเที่ยวในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนั้นงานของมิ่งขวัญ ชาวสะอาด ได้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของการท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคนี้ โดยเจาะจงไปที่ประเทศไทย ลาวและกัมพูชา ซึ่งงานดังกล่าว ได้ชี้ให้เห็นถึงโอกาสในการเชื่อมระบบคมนาคมขนส่ง และการปรับภูมิทัศน์ของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และประวัติศาสตร์ให้มีความโดดเด่นมากขึ้นเพื่อให้สามารถรองรับการเจริญเติบโตของตัวเลขนักท่องเที่ยวที่จะเพิ่มมากขึ้นในอนาคต

---

^{๗๑} Chon, K. S., *Tourism in Southeast Asia: A new direction*, (New York: Haworth Hospitality Press, 1990).

^{๗๒} มิ่งสรรค์ ชาวสะอาด, *การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในลุ่มแม่น้ำโขง*, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘).

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัย “การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ กิจกรรม อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทย เพื่อศึกษาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวและกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจและสังคมของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทย เพื่อศึกษาสำรวจเส้นทางและประเมินทรัพยากรการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในภูมิภาคต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการพัฒนาชุมชน เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่ายการท่องเที่ยวในการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย และเพื่อวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๓.๑ วิธีการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นการศึกษาวิจัยในเชิงปฏิบัติการทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณที่เชื่อมโยงชุดความรู้ บุคลากร และกระบวนการจัดการด้านการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน โดยมีวิธีการศึกษาใน ๔ ลักษณะ ได้แก่

๓.๑.๑ การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary study) เพื่อค้นหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับรูปแบบ กิจกรรม อัตลักษณ์ กระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยว กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และสาระสำคัญของการเรียนรู้ที่ปรากฏในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

๓.๑.๒ การศึกษาภาคสนามจากการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ร่วมกับพระสังฆาธิการและผู้ดูแลวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ทำหน้าที่บริหารจัดการและส่งเสริมให้วัดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อทราบถึงกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภูมิภาคต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมเชิงพุทธ และการพัฒนาสังคมและวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๓.๑.๓ การประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการ เพื่อเป็นการสนับสนุนให้วัดและองค์กร/หน่วยงานที่เป็นกรณีศึกษาในทุกภูมิภาค ผู้ประกอบการและภาคเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมกิจกรรมการ

ท่องเที่ยว การเพิ่มพูนความรู้ การสร้างอัตลักษณ์ เส้นทางท่องเที่ยว การสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

๓.๑.๔ การศึกษาความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการท่องเที่ยว/หรือบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อทราบถึงแนวทางการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการเสริมสร้างการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๓.๒ พื้นที่ศึกษา ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๒.๑ **พื้นที่ศึกษา** เนื่องจากเป็นการศึกษาวิจัยในลักษณะของการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวของวัด การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของวัดในทุกภูมิภาค ดังนั้น คณะผู้วิจัย จึงกำหนดวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนาในรูปแบบของพื้นที่ที่กรณีศึกษาใน ๔ ภูมิภาค โดยเน้นการกระจายในหลายจังหวัดอย่างน้อยภูมิภาค ๑-๓ วัด ซึ่งเป็นวัดที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวในระดับดีและดีมาก โดยมีเกณฑ์ดังนี้

(๑) เป็นวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมที่มีความสำคัญในระดับสูงทั้งในระดับชุมชนและประเทศหรือเป็นสถานที่ส่งเสริมการเรียนรู้และปฏิบัติธรรมตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยมีกิจกรรมที่แสดงถึงการส่งเสริมการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรม

(๒) เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ที่เชื่อมโยงกับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ และเชื่อมโยงกับเส้นทางการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ ในเขตพื้นที่เดียวกัน

(๓) เป็นวัดที่มีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้และกระบวนการสื่อสารคุณค่าเพื่อการพัฒนาจิตใจในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้การส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคคลและสังคม โดยมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน

สำหรับการกำหนดวัดในภูมิภาคละ ๑ ถึง ๓ วัดนั้น ยึดตามเส้นทางการท่องเที่ยวหลักในแต่ละจังหวัด/ภูมิภาค โดยใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบ อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการท่องเที่ยวของวัดนั้นๆ โดยกำหนดเป็นเส้นทางท่องเที่ยวในแต่ละภูมิภาค ดังนี้

(๑) **ภาคเหนือ** กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประเพณี วัฒนธรรม โดยเน้นการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมได้แก่ วัดเจดีย์หลวงและวัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ วัดภูเก็ต จังหวัดน่าน

(๒) **ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** กลุ่มวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ชุมชน และพระพุทธศาสนาได้แก่ วัดโพธิ์ชัย (หลวงพ่อบุญรอด) จังหวัดหนองคาย วัดป่าภูก้อ จังหวัดอุดรธานี

(๓) **ภาคกลาง** กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นความสวยงามของสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรมวัด ได้แก่ วัดประยุรวงศาวาส จังหวัดกรุงเทพมหานคร วัดมเหยงคณ์ วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

(๔) **ภาคใต้** กลุ่มวัดที่เน้นวัดที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวระดับนานาชาติและเป็นที่น่าสนใจในการศึกษาวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น เช่น วัดธารน้ำไหล จังหวัดสุราษฎร์ธานีและวัดฉลอง จังหวัดภูเก็ต

๓.๒.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คณะผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา โดยเป็นการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา ดังนี้

(๑) เจ้าอาวาส คณะสงฆ์ พระเถระผู้ใหญ่ ตัวแทนวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยว การส่งเสริมการเรียนรู้ภายในวัดและหน่วยงานที่เป็นกรณีศึกษา โดยจากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่า แต่ละวัดจะมีพระสงฆ์ และบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ประมาณวัดละ ๕ รูป/คน ดังนั้น คณะผู้ศึกษาจะใช้เป็นประชากรในการศึกษาทั้งหมด

(๒) นักท่องเที่ยวและประชาชนที่เกี่ยวข้อง โดยเป็นการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างจากนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่ได้ฝึกปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวภายในวัดดังกล่าว เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน ๓๐๐ คน และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจำนวน ๑๐๐ คน รวมจำนวน ๔๐๐ คน/โครงการย่อย โดยกำหนดจากการสุ่มกลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนแต่ละวัด/องค์กรในพื้นที่ ๔ ภูมิภาค

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยประกอบด้วย

๓.๓.๑ แบบสอบถามสำหรับนักท่องเที่ยว โดยมีประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อมูลพื้นฐาน ความรู้ เจตคติ ผลลัพธ์จากการท่องเที่ยว ความรู้ที่ได้รับ ความเข้าใจเกี่ยวกับการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจจากการฝึกปฏิบัติของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดทั้งในด้านพุทธศิลป์ คุณค่า สาระการเรียนรู้ และปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา รวมทั้งสภาพปัญหา อุปสรรค และข้อมูลการท่องเที่ยวอื่น เช่น ความสะดวกในการเข้าถึงและเส้นทางคมนาคม เป็นต้น

๓.๓.๒ แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ สำหรับคณะสงฆ์และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นที่สำคัญ เช่น รูปแบบ เส้นทางท่องเที่ยว อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาระบบการจัดการทั่วไป เป็นต้น

๓.๓.๓ การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการสัมภาษณ์เชิงวิชาการเพื่อวิเคราะห์การส่งเสริมการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด ผลกระทบ ความสัมพันธ์กับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจของชุมชน กระบวนการสื่อสารคุณค่าและแนวปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น รวมทั้งการค้นหารูปแบบและแนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทวัดที่เหมาะสม

๓.๓.๔ การสังเกตการณ์จัดกิจกรรม การเรียนรู้และการปฏิบัติสมาธิวิปัสสนาตามหลักการทางพระพุทธศาสนาของนักท่องเที่ยว

๓.๓.๕ การใช้เทคนิคการถ่ายภาพ การจัดแผนภูมิ/แผนภาพ เพื่อศึกษาแนวทางการจัดสภาพการณ์ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ การพัฒนาจิตใจ และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

(๑) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์พระสงฆ์ และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน นักท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ กระบวนการพัฒนาจิตใจจากการฝึกปฏิบัติของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดทั้งในด้านพุทธศิลป์ คุณค่า สาระการเรียนรู้ และปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา เป็นต้น

(๒) การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับพระเถระผู้ใหญ่ นักวิชาการ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว ผู้นำชุมชน และผู้เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในวัด เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยว และเพื่อศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น เป็นต้น

(๓) การใช้แบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศในด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมทั้งในด้านรูปธรรมหรือด้านพุทธศิลป์ (สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม) ความรู้เกี่ยวกับวัดและพระสงฆ์ ความรู้ด้านกิจกรรมและวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา และในด้านนามธรรม คือ ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เส้นทางท่องเที่ยว การพัฒนาสังคม เป็นต้น

(๔) การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการสัมภาษณ์เชิงวิชาการเพื่อศึกษาเกี่ยวกับเส้นทางท่องเที่ยว การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว การสื่อสารเพื่อเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว โดยเน้นการสื่อสารคุณค่าทางพุทธธรรม และวิถีการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา รวมทั้งการเรียนรู้ในด้านสุนทรียศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับชีวิตและการปฏิบัติเพื่อความเจริญด้านจิตใจและปัญญา

(๕) การสังเกตและการใช้เทคนิคการถ่ายภาพเพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยง ความรู้ และกระบวนการเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธหรือการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาจิตใจและปัญญา

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้มีการศึกษาในพื้นที่วัดทั้ง ๔ วัด การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย และได้แบบสอบถามกลับคืนมาแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๓.๕.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์

๑) รูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมทั้งในด้านรูปธรรม ความรู้เกี่ยวกับวัดและพระสงฆ์ ความรู้ด้านกิจกรรม และวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา และในด้านนามธรรม คือ ความรู้เกี่ยวกับหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ทั้งด้านศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนธรรม เป็นต้น

๒) กระบวนการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว โดยเน้นการสื่อสารคุณค่าทางพุทธธรรม และวิถีการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา รวมทั้งการเรียนรู้ในด้านสุนทรียศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับชีวิตและการปฏิบัติเพื่อความเจริญด้านจิตใจและปัญญา

๓) กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงคน ความรู้ และกระบวนการที่มีการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธหรือการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาจิตใจและปัญญา

๔) การศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวัดที่เป็นกรณีศึกษา ในมิติของการจัดการเรียนรู้ กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ร่วมกัน

๕) การศึกษาสภาพปัญหา อุปสรรค ของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสื่อสารเชิงพุทธและการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมกับการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดและกิจกรรมประเพณี

๓.๕.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เน้นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามที่ได้เก็บรวบรวมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศจำนวน ๔๐๐ คน โดยมีขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

๑) เลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ในการตอบไปวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป SPSS/PC (Statistical Package for the Social Science)

๒) แบบสอบถามตอนที่ ๑ ซึ่งเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง ความสนใจและกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยทำการวิเคราะห์โดยใช้วิธีหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ แล้วนำมาเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย

๓) แบบสอบถามตอนที่ ๒ ซึ่งเป็นข้อมูลความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการให้บริการ การจัดการและการส่งเสริมการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวภายในวัด โดยทำการวิเคราะห์โดยคำนวณหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ คะแนนเฉลี่ย (X) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นรายชื่อและรายด้าน และเฉลี่ยรวมทุกด้าน โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนน เพื่อให้เห็นระดับของการกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ในแต่ละด้าน จากกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ค่าเฉลี่ย ๑.๐๐ - ๑.๕๐ = มีความเหมาะสมในระดับน้อยมาก

ค่าเฉลี่ย ๑.๕๑ - ๒.๕๐ = มีความเหมาะสมในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย ๒.๕๑ - ๓.๕๐ = มีความเหมาะสมในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย ๓.๕๑ - ๔.๕๐ = มีความเหมาะสมในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย ๔.๕๑ - ๕.๐๐ = มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด

๔) แบบสอบถามส่วนที่ ๓ ซึ่งเป็นข้อมูลด้านเจตคติและผลลัพธ์จากการปฏิบัติในการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การฝึกหัดสมาธิ เป็นต้น โดยทำการวิเคราะห์โดยคำนวณหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ คะแนนเฉลี่ย (X) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นรายชื่อและรายด้าน

และเฉลี่ยรวมทุกด้าน โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนน เพื่อให้เห็นระดับของการกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ในแต่ละด้าน จากกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ค่าเฉลี่ย ๑.๐๐ - ๑.๕๐ = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับน้อยมาก

ค่าเฉลี่ย ๑.๕๑ - ๒.๕๐ = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย ๒.๕๑ - ๓.๕๐ = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับปานกลาง

กลาง

ค่าเฉลี่ย ๓.๕๑ - ๔.๕๐ = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย ๔.๕๑ - ๕.๐๐ = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับมากที่สุด

๕) นำข้อมูลมาวิเคราะห์ทางสถิติเพื่อศึกษาค่าเป็นกลางทางสถิติ และเพื่อการวิเคราะห์ปัจจัยข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลกับความคิดเห็นที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวของวัด

๖) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นชุดความรู้ กระบวนการ และแนวทางการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัด

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๖.๑ การใช้ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ และค่า S.D. ในการอธิบายข้อมูลทั่วไป

๓.๖.๒ การใช้สถิติ เช่น t-test และ f-test ในการหาค่าความสัมพันธ์ของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด เช่น การทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐานของนักท่องเที่ยวกับผลลัพธ์ของการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด เป็นต้น

๓.๖.๓ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากทุกฝ่ายดังกล่าว โดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นชุดความรู้ กระบวนการ และแนวทางการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยว

๓.๗ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบตารางและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานของนักท่องเที่ยว รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด กระบวนการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด กระบวนการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว โดยเน้นการสื่อสารคุณค่าทางพุทธธรรมและวิถีการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา รวมทั้งการเรียนรู้ในด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และหลักสุนทรียศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับชีวิตและการปฏิบัติเพื่อความเจริญด้านจิตใจและปัญญา รวมทั้งการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงคน นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการท่องเที่ยว ความรู้ทางพระพุทธศาสนา

วัฒนธรรม และกระบวนการที่มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ หรือการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาจิตใจและปัญญา

๓.๘ สรุป

การศึกษาวิจัย “การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นพระสงฆ์ พระเถระผู้ใหญ่ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว/การเรียนรู้ภายในวัด ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว และจากกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศรวมจำนวน ๔๐๐ คนในแต่ละภูมิภาค โดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In-depth Interviews) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการสัมมนาเชิงวิชาการเป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ด้วยสถิติพื้นฐาน เช่น การแจกแจงความถี่ การวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง การหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย (X) และค่าเฉลี่ยเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นต้น เพื่ออธิบายข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา แล้วทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย

บทที่ ๔

ข้อมูลพื้นฐานวัดที่สำคัญของการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ได้กำหนดวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญประจำภาคต่างๆ เป็นพื้นที่ของการศึกษาวิจัย เพื่อทำการเก็บข้อมูลเชิงสำรวจและสัมภาษณ์เชิงลึกนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสารและสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในวัดต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจความโดดเด่น กระบวนการบริหารจัดการและการส่งเสริมการท่องเที่ยว ตลอดจนการให้ความสำคัญของการนำเสนอเชิงคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ทั้งนี้การนำเสนอในบทนี้ จะเน้นให้ความสำคัญกับการศึกษาประวัติศาสตร์และความสำคัญเชิงพุทธศิลปกรรมด้านต่างๆ ของวัดแห่งนั้น โดยในการศึกษาครั้งนี้จะนำเสนอข้อมูลดังต่อไปนี้

๔.๑ ข้อมูลพื้นฐานวัดภาคเหนือ

๔.๒ ข้อมูลพื้นฐานวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๓ ข้อมูลพื้นฐานวัดภาคกลาง

๔.๔ ข้อมูลพื้นฐานวัดภาคใต้

๔.๑ ข้อมูลพื้นฐานวัดภาคเหนือ

๔.๑.๑ วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

๔.๑.๑.๑ ประวัติและความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๒๙ ในสมัยพญาเกอณา กษัตริย์องค์ที่ ๖ แห่งอาณาจักรล้านนา ราชวงศ์มังราย พระองค์ทรงได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุองค์ใหญ่ที่ได้ทรงเก็บไว้สักการบูชาส่วนพระองค์ถึง ๑๓ ปี มาบรรจุไว้ที่นี่ ด้วยการทรงอธิษฐานเสี่ยงช้างมงคลเพื่อเสี่ยงทายสถานที่ประดิษฐาน พอช้างมงคลเดินมายังยอดดอยสุเทพ มันก็ร้องสามครั้ง พร้อมกับทำทักษิณาวัตรสามรอบ แล้วล้มลง พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดดินลึก ๘ ศอก กว้าง ๖ วา ๓ ศอก หาแท่นหินใหญ่ ๖ แท่น มาวางเป็นรูปสี่เหลี่ยมในหลุม แล้วอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุลงประดิษฐานไว้ จากนั้นถมด้วยหิน แล้วก่อพระเจดีย์สูง ๕ วา ครอบบนนั้น ด้วยเหตุนี้จึงห้ามพุทธศาสนิกชนที่ไปนมัสการสวมรองเท้าใน บริเวณพระธาตุ และมีให้สตรีเข้าไปบริเวณนั้น ในปี พ.ศ. ๒๐๘๑ สมัยพระเมืองเกษเกล้า กษัตริย์องค์ที่ ๑๒ ได้โปรดฯ ให้เสริมพระเจดีย์ให้สูงกว่าเดิม เป็นกว้าง ๖ วา สูง ๑๑ ศอก พร้อมทั้งให้ช่างนำทองคำทำเป็นรูปดอกบัวทองใส่บนยอดเจดีย์ และต่อมาเจ้าท้าวทรายคำ ราชโอรสได้ทรงให้ตีทองคำเป็นแผ่นติดที่พระบรมธาตุ

ในปี พ.ศ. ๒๑๐๐ พระมหาญาณมงคลโพธิ์ วัดโศการาม เมืองลำพูนได้สร้างบันไดนาคหลวงทั้ง ๒ ข้าง เพื่อให้ประชาชนขึ้นไปสักการะได้สะดวกขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ (ค.ศ. ๑๙๓๔)

ครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย มาจากวัดบ้านปาง จังหวัดลำพูน เป็นผู้เริ่มดำเนินการสร้างถนนขึ้นสู่พระธาตุดอยสุเทพ ถนนที่สร้างนี้มีความยาวถึง ๑๑.๕๓ กิโลเมตร โดยมีเจ้าแก้วนวรรฐ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่สมัยนั้น เป็นผู้เริ่มขุดดินด้วยจอบเป็นปฐมฤกษ์ ตรงที่หน้าสวนสัตว์เชียงใหม่ปัจจุบัน ใกล้ๆ กับบริเวณน้ำตกห้วยแก้ว โดยเริ่มสร้างวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๔๗๗

สำหรับความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนานั้น วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร ถือเป็นพระธาตุประจำปีเกิดปีมะแม เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่มีความสำคัญทางศาสนาและประวัติศาสตร์ของนครเชียงใหม่ ตั้งอยู่บนดอยสุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๑๙๒๗ มีบันไดนาคทอดยาวขึ้นไปสู่วัด ๓๐๖ ขั้นภายใน วัดเป็นที่ประดิษฐานขององค์เจดีย์ ทรงมอญ ที่ได้ฐานพระเจดีย์มีพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบรรจุอยู่ วัดพระธาตุดอยสุเทพมีชื่อเต็มว่า “วัดพระบรมธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร” ซึ่งจัดได้ว่าเป็นปูชนียสถานที่ แสดงออกถึงศิลปกรรมล้านนาไทยที่สำคัญ คู่มือเชียงใหม่ องค์พระเจดีย์ตั้งอยู่บนยอดเขา มีชื่อว่า ดอยสุเทพ แต่เดิมเป็นที่อยู่อาศัยของฤๅษี มีนามว่า สุเทวะ เป็นภาษาบาลี มีความหมายว่า เทพเจ้าที่ดี ซึ่งตรงกับความหมายของคำว่า สุเทพ นั่นเอง เพราะฉะนั้นจึงได้ ชื่อว่า ดอยสุเทพ ซึ่งมาจากชื่อของฤๅษี คือสุเทวะฤๅษี

๔.๑.๑.๒ พุทธศิลปกรรมที่สำคัญของวัดพระธาตุดอยสุเทพ

บันไดนาค เป็นสัญลักษณ์สำคัญแห่งหนึ่งของวัดพระธาตุดอยสุเทพ มีความงดงามทางด้านศิลปะที่ทรงคุณค่า และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

ภาพที่ ๑ บันไดนาค พระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร อ.เมือง จ.เชียงใหม่

รอบองค์พระบรมธาตุ ประกอบด้วยสิ่งสำคัญ ๕ ประการ ได้แก่

(๑) ฉัตร ๔ มุม ทำด้วยทองเหลือง สร้างโดยพระเจ้ากาวิละ กษัตริย์ผู้ครองนครเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ มีความหมายว่า ฉัตรเป็นสัญลักษณ์ของความร่มเย็น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสงบร่มเย็นที่ได้รับอิทธิพล มาจาก พระพุทธ ศาสนาที่แผ่ไปในทั้ง ๔ ทิศ

(๒) สัตติบัณฑูร หรือ รั้วหอก ที่อยู่รอบพระธาตุ ซึ่งมีที่มาจากเหตุการณ์แย่งพระบรมสารีริกธาตุของโทณพราหมณ์ เมื่อภายหลังการถวายพระเพลิงพระพุทธรูป เนื่องจากเกิดเหตุการณ์แย่งพระบรมสารีริกธาตุของเมืองต่างๆ เพื่อนำไปไว้บูชาประจำเมือง โทณพราหมณ์จึงทำหน้าที่แบ่งโดยให้ทหารถือหอกล้อมพระบรมสารีริกธาตุไว้ เพื่อป้องกันการแย่งชิง จึงเป็นที่มาของรั้วหอกรอบพระบรมธาตุ

(๓) หอยยอ ลักษณะเหมือนวิหารขนาดเล็ก ประจำอยู่ 4 ด้าน ของพระบรมธาตุ ภายในมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่มีความหมายถึงการบูชาหรือสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้า (ยอคุณ)

(๔) หอทำวโลกบาล ซึ่งเป็นหอยอดแหลมขนาดเล็ก ประจำอยู่ ๔ มุมของพระบรมธาตุ หมายถึง ที่ประดิษฐาน ของทำวโลกบาลทั้ง ๔ ซึ่งเป็นเทพที่ปกปักษ์รักษาสิ่งสำคัญต่างๆ ๔ ทิศ ทำหน้าที่รักษาพระบรมธาตุ ได้แก่

- ทำวภูเวร หรือทำวเวสสุวรรณ มียักษ์เป็นบริวาร ทำหน้าที่เฝ้ารักษาทิศเหนือ
- ทำวธรรฐ มีพวคนครธรพ์เป็นบริวาร ทำหน้าที่รักษาทิศตะวันออก
- ทำววิรุฬปักข์ มีฝูงนาคเป็นบริวาร ทำหน้าที่รักษาด้านทิศตะวันตก
- ทำววิรุฬหก มีมือสูรเป็นบริวาร ทำหน้าที่รักษาด้านทิศใต้

(๕) ไหลดอกบัว หรือ ปูระณะชะฎะ (ปูระณะ แปลว่า เต็ม, สมบูรณ์, ชฎะ แปลว่า หม้อ) แปลว่า หม้อที่แสดงถึงความสมบูรณ์ ซึ่งหมายถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในล้านนาไทย นอกจากนี้พระธาตุดอยสุเทพยัง เป็น จุดชมวิว ที่สามารถมองเห็นเมืองเชียงใหม่ได้เกือบทั้งเมือง โดยเฉพาะในยาม ค่ำคืนที่จะมองเห็นแสงไฟนับหมื่นดวงท่ามกลางความมืดของกาลเวลา เป็นภาพที่สวยงามน่าจดจำเป็นอย่างยิ่งและก็เป็นอีกจุดหนึ่งที่นักท่องเที่ยว ไม่พลาดที่จะถ่ายรูปคู่กับทิวทัศน์เมืองเชียงใหม่ในเบื้องล่างเพื่อเก็บภาพไว้เป็น ความทรงจำอันน่าประทับใจไม่ว่า จะเป็นช่วงเช้า สาย บ่าย เย็น หรือกลางคืน ที่นี่ก็สร้างความอึ้งใจให้กับนักท่องเที่ยวทุกคนเป็นอย่างมาก

ภาพที่ ๒ พระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร อ.เมือง จ.เชียงใหม่

๔.๑.๒ วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่

๔.๑.๒.๑ ประวัติและความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

พระเจดีย์หลวงเริ่มสร้างขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๔ สมัยพญาแสนเมืองมา สมัยพญาติโลกราช (พ.ศ. ๑๙๘๔ - ๒๐๓๐) โปรดให้สร้างเสริมให้มีส่วนสูง ๘๐ เมตร ฐานสี่เหลี่ยมกว้าง ด้านละ ๕๖ เมตรปรับรูปทรงเป็น แบบโลหะปราสาทของลังการูปลักษณะทรงเจดีย์แบบพุกามดัดแปลงซุ้ม จระนำมุดเจดีย์ ด้าน ตะวันออกให้เป็นซุ้มและแท่นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต หลังจากนั้นเมื่อมีการนำพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่เชียงใหม่ช่วง พ.ศ. ๒๐๑๑ - ๒๐๙๑ สมัยพระเมืองแก้วหรือพญาแก้ว จึงได้มีการบูรณะอีกครั้งโดยทำการขยายฐานใหม่ให้ใหญ่ขึ้น พ.ศ. ๒๐๘๘ ต่อมาในสมัยพระนางจิระประภา เกิดพายุและแผ่นดินไหว ยอดพระเจดีย์หักพังทลายลงมา เป็นอุทาหรณ์ ของการสร้างอาคารสูงในเชียงใหม่ที่ยังไม่มีใครวิตก

ภาพที่ ๓ พระเจดีย์หลวง อ.เมือง จ.เชียงใหม่

สำหรับความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนานั้น วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร (คำเมือง: LN-Wat Chediluang.png) เป็นวัดเก่าแก่ในจังหวัดเชียงใหม่ มีชื่อเรียกหลายชื่อ ได้แก่ ราชกุฎาคาร วัดโชติการาม สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าแสนเมืองมา กษัตริย์ลำดับที่ ๗ แห่งราชวงศ์มังราย ไม่ปรากฏปีที่สร้างแน่ชัด สันนิษฐานว่าวัดแห่งนี้น่าจะสร้างในปี พ.ศ. ๑๙๒๘ ถึง พ.ศ. ๑๙๔๕ วัดเจดีย์หลวงเป็นพระอารามหลวงแบบโบราณ มีการบูรณะมาหลายสมัย โดยเฉพาะพระเจดีย์ ที่ปัจจุบันมีขนาดความกว้างด้านละ ๖๐ เมตร เป็นองค์พระเจดีย์ที่มีความสำคัญที่สุดองค์หนึ่งในเชียงใหม่

๔.๑.๒.๒ พุทธศิลปกรรมที่สำคัญของวัดเจดีย์หลวง

พระอัฐฐารส เป็นพระประธานในพระวิหารหลวง หล่อด้วยทองสำริด ปางห้ามญาติสูง ๑๘ ศอก พระนางติโลกะจุตา ราชมารดาของพญาติโลกราช โปรดฯให้หล่อขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๙๕๔ สมัยรัชกาลที่ ๕ ใช้วิหารวัดเจดีย์หลวงเป็นที่ทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สังจจา แทนการใช้ที่วิหารวัดเชียงมั่น

ภาพที่ ๔ พระอัฐารส อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เสาอินทิล เดิมตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ซึ่งตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เรียกว่า "สายตือเมือง" เมื่อพระเจ้ากาวิละย้ายออกจากเวียงป่าซางซึ่งอยู่ยาวนาน ๑๔ ปี ๔ เดือน ๒๐ วันเข้าสู่นครเชียงใหม่ เมื่อเดือน ๖ ขึ้น ๑๒ค่ำ ย้ายเข้าวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๙ เพื่อ "สร้างบ้านแปลงเมือง" นำเชียงใหม่สู่ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง พื้นอำนาจเชียงใหม่จนประสบชัยใน พ.ศ. ๒๓๔๓ จึงเรียกชื่อเมืองเชียงใหม่ว่า "เมืองรัตนตึงสาภินวบุรี" พร้อมก่อรูปกุ่มกัณฑ์รูป สุธะวฤษไวกัลหอินทิล ที่วัดโชติอารามวิหาร

ตำนานเสาอินทิล การสร้างเสาอินทิลเริ่มจากชาวลัวะซึ่งเป็นชนพื้นเมืองในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง เชียงตุงสุเทพ ได้ก่อตั้งชุมชนระดับเวียงหลายแห่งในบริเวณนี้ เช่นเวียงเชษฐบุรี เวียงสวนดอก เวียงนพบุรี เมื่อตั้งเวียงนพบุรีได้ตั้งเสาอินทิลขึ้นเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเมือง พร้อมกับมอบกุ่มกัณฑ์สองตนทำหน้าที่รักษาเวียงให้มั่นคง ตามคำแนะนำของฤาษี ชาวเมืองต้องทำพิธีบูชาเสาอินทิลและเลี้ยงกุ่มกัณฑ์ หากปล่อยปละละเลยไม่บูชาบ้านเมืองจะวินาศ

ส่วนเสาอินทิลที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงนั้น มีบันทึกไว้ว่าพญามังรายมหาราชปฐมกษัตริย์ทรงสร้างเสาอินทิล เมื่อครั้งสถาปนา "นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่" ขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๑๘๓๙ เดิมอยู่ที่วัดสะตือเมืองหรือวัดอินทิล กลางเวียงเชียงใหม่ (ปัจจุบันคือหอประติโลกราช ข้างศาลากลางหลังเก่า) ครั้ง"พระเจ้ากาวิละ"ครองเมืองเชียงใหม่ ได้ย้ายมาประดิษฐานที่วัดเจดีย์หลวง โดยบูรณะขึ้นใหม่เป็นเสาปูน พร้อมกับทำการบวงสรวงเป็นพระเพณีสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ ๕ เสาอินทิล อ.เมือง จ.เชียงใหม่

๔.๒ ข้อมูลพื้นฐานวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๒.๑ วัดป่าภูก้อน จังหวัดอุดรธานี

๔.๒.๑.๑ ประวัติและความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

วัดป่าภูก้อน ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่านายูงและป่าน้ำโสม ท้องที่บ้านนาคำ ตำบลบ้านก้อง อำเภอนายูง จังหวัดอุดรธานี โดยในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ พระเดชพระคุณหลวงปู่ฝั้น อาจาโร ได้เมตตาปรากฏในทิพยนิมิต สั่งให้ไปจุดงค์ทางภาคอีสานเป็นเวลา ๑๐ วัน คุณปิยวรรณและคุณโอฬาร วีรวรรณ พร้อมคณะได้เดินทางมาจุดงค์แถบจังหวัดสกลนครและอุดรธานี เกิดความเลื่อมใสในปฏิปทาของพระป่า จึงได้เข้าช่วยเหลือท่านพระอาจารย์อินทร์ถวาย สันตุสสโก สำนักสงฆ์บ้านนาคำน้อย ในการขออนุญาตใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติจัดตั้งเป็นวัดป่านาคำน้อย และปลูกป่าทดแทนพื้นที่พุ่มสภาพป่าเสื่อมโทรมกว่า ๗๕๐ ไร่ อย่างถูกต้องตามระเบียบของกรมป่าไม้ เพื่อใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติธรรมและอยู่อาศัยของพระสงฆ์ จากนั้นท่านพระอาจารย์อินทร์ถวายได้พาไปดูป่าภูก้อนที่กำลังถูกสัมปทาน ตีตราตัดไม้ คณะศรัทธาจึงได้ตัดสินใจสร้างวัด โดยกราบอาราธนาท่านพระอาจารย์ชาลี ธิธัมโม (ปัจจุบันเป็นพระครูจิตตภาวนาญาณ) เป็นประธานและขวัญกำลังใจในการก่อสร้าง และได้ทำเรื่องขอใช้ที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาตินายูง-น้ำโสม เพื่อสร้างวัดในเนื้อที่ ๑๕ ไร่ จากกรมป่าไม้ จนได้รับอนุญาตเมื่อวันที่ ๙ มกราคม ๒๕๓๐ ต่อมาได้ดำเนินการตามขั้นตอนของกรมการศาสนา จนได้รับอนุญาตให้สร้างวัดในวันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๓๐ และมีประกาศกระทรวงศึกษาธิการตั้งเป็น 'วัดป่าภูก้อน' ขึ้นในพระพุทธศาสนาเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๓๐ เพื่อรักษาบริเวณวัดให้คงสภาพป่าอย่างสมบูรณ์ คณะศรัทธาจึงพยายามอย่างหนักที่จะขออนุญาตใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่โดยรอบวัดด้วย ด้วยความเมตตากรุณาเป็นที่สุดของผู้ใหญ่ผู้มีพระคุณหลายท่านในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และกระทรวงมหาดไทย อันได้แก่ ท่านปลัดเถลิง อารังนาวาสวัสดิ์ ท่านปลัดจูลนภ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ท่านปลัดอนันต์ อนันตกุล ท่านอธิบดีจ่านงค์ โพธิเสโร ที่เห็นคุณค่าของป่าและความตั้งใจจริงของคณะศรัทธาที่จะรักษาป่า จึงได้สนับสนุนช่วยเหลือจนเป็นผลสำเร็จ จนในที่สุดในวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๓๑ ได้รับหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติเพื่อจัดตั้งพุทธอุทยานมีเนื้อที่ ๑,๐๐๐ ไร่ และได้รับขนานนามว่า 'พุทธอุทยานมหารุกขปาริชาติภูก้อน' ภายหลังยังได้รับความสนับสนุนจากอธิบดีกรมป่าไม้ อธิบดีกรมชลประทาน ท่านต่อๆ มา ตลอดจนท่านผู้ใหญ่ในกรมตำรวจ กองทัพบก กองทัพอากาศ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค องค์การโทรศัพท์ อีกหลายท่าน

วัดป่าภูก้อนได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ในวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๓๒ คณะศรัทธาจึงได้พร้อมใจกันจัดงานฝังลูกนิมิต โดยได้รับเกียรติจากท่านจูลนภ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในขณะนั้น เป็นประธานในพิธีตัดลูกนิมิตและผูกพัทธสีมา ณ วัดป่าภูก้อน เมื่อวันที่ ๑๓-๑๔ มกราคม ๒๕๓๓ และรวบรวมปัจจัยในงานจัดตั้งมูลนิธิ 'ปิยธรรมมูลนิธิ' ขึ้น เพื่อเกื้อกูลพระภิกษุสามเณรในวัดและงานสาธารณประโยชน์ต่างๆ ในท้องถิ่นพุทธอุทยานแห่งนี้ยังคงเคยเป็นสถานที่จุดควัตรของพระนวกะ จากโรงเรียนนายร้อยทั้ง ๔ เหล่าทัพ ซึ่งอุปสมบทในภาคฤดูร้อน โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก โปรดเกล้าฯ บรรพชาที่วัดบวรนิเวศฯ แล้วประทานอนุญาตให้มาอบรมกรรมฐานที่วัดป่าภูก้อน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นเวลา ๕ ปี ติดต่อกันมา

ปัจจุบันนี้วัดมีศาลาอุโบสถ ๒ ชั้น ๑ หลัง ซึ่งเป็นที่ประกอบพิธีสงฆ์ชั้นบนและเป็นที่นั่งชั้นล่าง มีกุฏิพระ ๔๕ หลัง เรือนครัว ๑ หลัง เรือนพักฆราวาส ๖ หลังถึงเก็บน้ำคอนกรีต ๒๐ ถึง และห้องน้ำจำนวนมาก โดยใช้ระบบประปาภูเขา จากฝายเก็บน้ำดินขนาดเล็กที่เป็นแหล่งต้นน้ำซับและน้ำตกในวัด ซึ่งต่อมากกรมชลประทานได้บูรณะถวายให้แข็งแรงถาวรในปี ๒๕๓๘ และวัดยังได้ต่อระบบประปาไปถึงหมู่บ้านนาคำที่อยู่ห่างจากวัดไป ๔ กม. เพื่อให้ชาวบ้านมีแหล่งน้ำใช้อย่างสะดวกและสะอาด

การที่วัดป่าภูก้อนมีความสง่างามและความศักดิ์สิทธิ์ของอาณาเขตพุทธอุทยาน และป่าสงวนแห่งชาติบนเนื้อที่กว่า ๓,๐๐๐ ไร่ ที่กรมป่าไม้ได้ให้วัดป่าภูก้อนช่วยดูแลงานด้านป่าไม้ (เพิ่มขึ้นจากพื้นที่พุทธอุทยานเดิมอีก ๒,๐๐๐ ไร่) เพื่อรักษาป้องกันไฟป่าและการบุกรุกทำลายป่าล่าสัตว์ วัดป่าภูก้อนจึงเป็นที่สงบสัปปายะ วิเวกควรแก่การบำเพ็ญภาวนารักษากายวาจาและจิตใจในกรรมฐานเป็นที่สุด ดังมีผู้ได้พบเห็นหลักฐานความอัศจรรย์ของธรรมชาติแห่งนี้อยู่เสมอ คณะศรัทธา จึงร่วมกันดำริสร้างพระมหาเจดีย์ นามว่า "พระปฐมรัตนบูรพาจารย์มหาเจดีย์" โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุขึ้นประดิษฐานในสถานที่อันสมควรเพื่อสักการบูชา และแสดงกตัญญู กตเวทิตาแด่คุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และบูรพาจารย์กรรมฐานในแถบอีสาน ทั้งยังเป็นมงคลสถานที่พุทธศาสนิกชน จะได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของป่าไม้อันให้ประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นที่ปฏิบัติขัดเกลาจิตใจ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวอีสาน ซึ่งควรร่วมกันส่งเสริมรักษาอย่างจริงจังตลอดไป

สำหรับองค์พระมหาเจดีย์แห่งนี้ เป็น ๑ ใน "โครงการเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒" และได้อัญเชิญตราสัญลักษณ์ และพระรูปหล่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาประดิษฐานภายในองค์พระมหาเจดีย์ด้วย ในปัจจุบันนี้ วัดป่าภูก้อนดำรงคงอยู่ด้วยความสมดุลของป่าไม้ที่ทวีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นทุกคืนวัน โดยบุคคลผู้มีความศรัทธาและระลึกคุณของสรรพสิ่งทั้งหลายของชาติและแผ่นดินอันเป็นที่กำเนิดแห่งชีวิต โดยมีคุณพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องสำนึก และมีพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ที่ชาวไทยทุกคนควรทดแทน เป็นกำลังใจส่งเสริมพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบให้ดำรงปฏิบัติของพระป่ากรรมฐานเพื่อบูชาคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จนถึงที่สุด

สำหรับความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนานั้น วัดป่าภูก้อนตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่านาบูล และป่าน้ำโสม ท้องที่บ้านนาคำ ตำบลบ้านก้อง อำเภอนาบูล จังหวัดอุตรธานี อันเป็นแผ่นดินรอยต่อ ๓ จังหวัด อุตรธานี เลย และหนองคาย กำเนิดขึ้นจากความดำริชอบของพุทธบริษัทผู้ตระหนักถึงคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของป่าซึ่งกำลังถูกทำลาย โดยมุ่งจะดำเนินตามรอยพระยุคลบาทในการรักษาความสมบูรณ์ของป่าต้นน้ำลำธาร ตลอดจนสัตว์ป่าและพรรณไม้นานาพันธุ์ เพื่อให้เป็นมรดกของลูกหลานแผ่นดินไทย ส่งผลให้ในปัจจุบันในเทศกาลสำคัญที่ประชาชนในท้องถิ่นเดินทาง กลับมาเยี่ยมเยือนถิ่นฐานบ้านเกิดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเดินทางมายังวัดแห่งนี้เพื่อชื่นชมความงดงามเชิงพุทธศิลปกรรม ซึ่งถือว่ามีมรดกโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ใหม่ของเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาพที่ ๖ วัดป่าภูก้อน อำเภอนายูง จังหวัดอุดรธานี

๔.๒.๑.๒ พุทธศิลปกรรมที่สำคัญของวัดป่าภูก้อน จังหวัดอุดรธานี

ภายในอุโบสถเป็นที่ประดิษฐาน “พระพุทธไสยาสน์โลกนาถศาสดามหามุนี” ที่สร้างเนื่องในวโรกาสมหามงคลที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๗ รอบ พระพุทธรูปปางไสยาสน์แนวนอนความยาวกว่า ๒๐ เมตร ที่ใช้เวลาก่อสร้างนานกว่า ๖ ปี และเต็มไปด้วยตำนานเล่าขาน ตั้งแต่การได้มาของหินอ่อนขาวบริสุทธิ์จากประเทศอิตาลี ซึ่งนำมาใช้เป็นส่วนของเศียรพระ รวมถึงงานแกะสลักอันวิจิตรตระการตาราวกับมีชีวิต จากนั้นแวะขึ้นไปกราบนมัสการ “องค์พระปฐมรัตนบูรพาจารย์มหาเจดีย์” เจดีย์ที่ชั้นบนสุดเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

ภาพที่ ๗ พระพุทธไสยาสน์หินอ่อนขาว

๔.๒.๒ วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย

๔.๒.๒.๑ ประวัติและความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

วัดโพธิ์ชัย เดิมชื่อ "วัดผีผิว" เนื่องจากบริเวณวัดนี้ใช้เป็นที่เผาผีหรือเผาศพ และมีผีดูดต่อมาทางราชการจึงได้เปลี่ยนชื่อใหม่ "วัดโพธิ์ชัย" ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แล้วยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๔ และเป็นสถานที่ประดิษฐานหลวงพ่อบุญรอดซึ่งเป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิราบปางมารวิชัย สมัยเชียงแสนและตาม

ตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาว่า พระธิดา ๓ องค์ แห่งกษัตริย์ล้านช้างเป็นผู้สร้าง บางท่านก็ว่าเป็นพระราชธิดาของพระไชยเชษฐาธิราช ได้หล่อพระพุทธรูปขึ้น ๓ องค์และขนานนามพระพุทธรูปตามนามของตนเองไว้ด้วยว่า พระเสริมประจำพีใหญ่ พระสุกประจำคนกลาง พระใสประจำน้องสุดท้อง มีขนาดลดหลั่นกันตามลำดับ

เดิมทีนั้นหลวงพ่พระใสได้ประดิษฐาน ณ เมืองเวียงจันทน์ พ.ศ. ๒๓๒๑ สมัยกรุงธนบุรี ได้อัญเชิญไปไว้ที่เมืองเวียงคำ และถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ที่วัดโพชนชัย เมืองเวียงจันทน์อีก ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ เจ้าอนุวงศ์ เมืองเวียงจันทน์เป็นกบฏ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสถียร เป็นจอมทัพยกพลมาปราบ จึงได้อัญเชิญพระสุก พระเสริม และพระใส ลงมาด้วย โดยอัญเชิญมาจากภูเขาควายขึ้นประดิษฐานบนแพไม้ไผ่ ซึ่งผูกติดกันอย่างมั่นคงล่องมาตามลำน้ำจิม เมื่อล่องมาถึงตรงบ้านเวินแท่นในขณะนั้น เกิดอัศจรรย์แท่นของพระสุกได้เกิดแหกแพจมลงไปใต้น้ำ โดยเหตุที่มีพายุกัดแรงจัด และบริเวณนั้นได้นามว่า "เวินแท่น" การล่องแพก็ยังคงมาตามลำดับจนถึงน้ำโขง (ปากน้ำจิม) เฉียงกับบ้านหนองกุง อ.โพธิ์ชัย จ.หนองคาย ได้เกิดพายุใหญ่ เสียงฟ้าคำรามคะนองร้องลั่น ในที่สุดพระสุกได้แหกแพจมลงไปใต้น้ำ ซึ่งอาการวิปริตต่างๆ ก็ได้หายไปเป็นอัศจรรย์ยิ่ง บริเวณนั้นจึงได้ชื่อว่า "เวินสุก" และพระสุกก็จมอยู่ในน้ำตรงนั้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ ก็ยังเหลือแต่พระเสริม พระใส ที่ได้นำขึ้นมาถึงเมืองหนองคาย พระเสริมนั้นได้อัญเชิญประดิษฐานไว้ ณ วัดโพธิ์ชัย ส่วนพระใส ได้อัญเชิญประดิษฐานไว้ ณ วัดหอก่อง (ปัจจุบันคือวัดประดิษฐ์ธรรมคุณ)

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุนวรธานีและเจ้าเหม็น (ข้าหลวง) อัญเชิญพระเสริม จากวัดโพธิ์ชัย หนองคายไปกรุงเทพฯ และอัญเชิญพระใสจากวัดหอก่องขึ้นประดิษฐานบนเกวียนจะอัญเชิญลงไปกรุงเทพฯ ด้วย แต่พอมาถึงวัดโพธิ์ชัย หลวงพ่พระใสได้แสดงปาฏิหาริย์จนเกวียนหักจึงอัญเชิญลงไปไม่ได้ ได้แต่พระเสริมลงกรุงเทพฯ ประดิษฐาน ณ วัดปทุมวนาราม ส่วนหลวงพ่พระใสได้อัญเชิญประดิษฐาน ณ วัดโพธิ์ชัย อ.เมืองหนองคาย จนถึงปัจจุบัน ความอัศจรรย์ของหลวงพ่พระใสจนได้สมญานามว่า "หลวงพ่เกวียนหัก"

สำหรับความสำคัญของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนานั้น วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย เป็นพื้นที่ทางพระพุทธศาสนาและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สำคัญที่หนึ่ง เพราะพุทธศาสนิกชนจากประเทศเพื่อนบ้านอย่างประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ก็มีความศรัทธาและเข้ามาสักการะอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้การที่พระพุทธรูปซึ่งเป็นพระประธานในพระอุโบสถ เป็นที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูปปฏิมา หลวงพ่พระใส ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้อัญเชิญมาจากประเทศลาวมาประดิษฐานไว้จนปัจจุบัน จึงสร้างให้วัดแห่งนี้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และคุณค่าเชิงพุทธศิลป์ ได้ส่งผลอย่างสำคัญต่อการดึงดูดนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี อันส่งผลอย่างสำคัญต่อการพัฒนาให้จังหวัดหนองคายสามารถสร้างแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม เป็นอีกหนึ่งจุดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้กับจังหวัด นอกจากนี้วัดโพธิ์ชัยยังมีความสำคัญในฐานะสำนักเรียนพระปริยัติธรรมประจำจังหวัดหนองคาย เป็นสำนักของเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย ฝ่ายมหานิกาย

๔.๒.๒.๒ พุทธศิลปกรรมที่สำคัญของวัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย

หลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย จ.หนองคาย เป็นพระพุทธรูปสำคัญคู่มือง ประดิษฐานอยู่ที่วัดโพธิ์ชัย ซึ่งมีฐานะเป็นวัดอารามหลวง ตั้งอยู่ที่ถนนโพธิ์ชัย ในเขตเทศบาลเมือง ห่างจากตัวเมือง

หนองคายไปประมาณ ๒ กิโลเมตร ตามทาง หลวงหมายเลข ๒๑๒ ทางไป อ.โพนพิสัย วัดจะอยู่ทางซ้ายมือ เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสีสุก หน้าตักกว้าง ๒ ศืบ ๘ นิ้ว ส่วนสูงจากพระชงฆ์เบื้องล่างถึงยอดพระเศวต ๔ ศืบ ๑ นิ้วของช่างไม้

ภาพที่ ๘ หลวงพ่อพระใส ประดิษฐานในพระอุโบสถวัดโพธิ์ชัย

พระอุโบสถ ที่ประดิษฐานหลวงพ่อพระใสในปัจจุบันนั้น เป็นพระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่ แทนหลังเดิม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จยกข่อฟ้าพระอุโบสถหลังนี้ในปีพ.ศ.๒๕๒๒ เข้าไปในพระอุโบสถจะเห็นหลวงพ่อพระใสสกุลปลั่งงามสง่า เมื่อกราบพระท่านแล้วจะพบจิตรกรรมฝาผนังรอบด้านทั้งดงามและบอกถึงเรื่องราวน่าสนใจเป็นที่ยิ่ง จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดโพธิ์ชัยวัดหลวงพ่อพระใสนี้ เป็นจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นในราวปีพ.ศ.๒๕๓๐ ถึงพ.ศ.๒๕๓๗ ใช้ระยะเวลาในการเขียนอยู่นานถึง ๗ ปีจึงลุล่วงบ่งบอกเรื่องราวทั้งดงามดังปรากฏในปัจจุบัน

จิตรกรรมฝาผนัง ด้านหลังหลวงพ่อพระใส เขียนเป็นภาพเทวดาขมุนหม ดุจดั่งเทวดาทั้งหลายมาเข้าเฝ้าฟังธรรมจากพระพุทธองค์ ส่วนด้านหน้านั้น เขียนเป็นภาพตอนพระพุทธองค์ทรงเอาชนะมาร หรือภาพมารผจญ ตามแบบแผนประเพณีนิยมของช่างเขียนจิตรกรรมฝาผนังไทย จะนิยมเขียนภาพชนะมารนี้ไว้ที่ผนังด้านหน้า เมื่อกราบพระประธานหลวงพ่อพระใสแล้วได้เห็นภาพชนะมารก่อนออกจากพระอุโบสถ จะได้มีกำลังใจความคิดเตือนสติตนเอง ก่อนที่จะทำอะไรสำเร็จดังพระพุทธองค์ยังทรงเจอมารเป็นอุปสรรคแต่ก็สามารถเอาชนะอุปสรรคนั้นๆได้ ด้วยจิตใจที่เข้มแข็งและธรรมะย่อมชนะธรรมเสมอ ด้านข้าง จะเป็นภาพเขียนพุทธประวัติ ทศชาติชาดก ตำนานพญานาค นิทานพื้นบ้านอีสาน ดัง "ผาแดงนางไอ่" พระธาตุที่สำคัญของอีสาน ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหลวงพ่อพระใสตั้งแต่เริ่มสร้างจนมาประดิษฐานเป็นพระประธานวัดโพธิ์ชัย และที่สำคัญได้เป็นประดุจดั่งบันทึกเรื่องราวของวัฒนธรรมอีสานไว้ด้วยฮีตสิบสองหรือประเพณีสิบสองเดือนของคนอีสานไว้ให้เป็นที่ปรากฏ อันเป็นกุศลเจตนาของศิลปินเพราะบางประเพณี เช่น บุญซำฮะที่ปัจจุบันก็แทบจะเลือนหายไปแล้ว

ภาพที่ ๙ พระอุโบสถ วัดโพธิ์ชัย

พระธาตุปิดถ้ำพญานาค เป็นที่เชื่อกันมานานว่าที่จังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีถ้ำพญานาคลงไปถึงสะดือโขงและเป็นทางที่พญานาคใช้สัญจร สำหรับพระธาตุองค์นี้สร้างขึ้นมาเพื่อปิดปากถ้ำ ถ้ำพญานาคมีเรื่องเล่ากันมานานว่าหากมนุษย์เข้าไปจะไม่ได้กลับออกมาอีก

ภาพที่ ๑๐ พระธาตุปิดถ้ำพญานาค

๔.๓ ข้อมูลพื้นฐานวัดภาคกลาง

๔.๓.๑ วัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

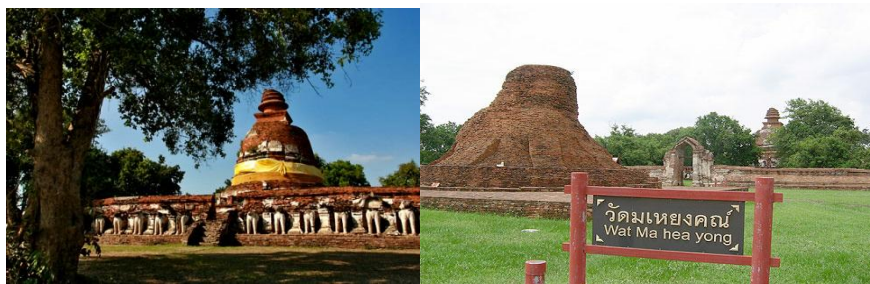
๔.๓.๑.๑ ประวัติและความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

วัดมเหยงคณ์ เดิมเป็นพระอารามหลวง และกลายเป็นวัดร้างไปภายหลังกรุงศรีอยุธยาแตกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ วัดนี้ตั้งอยู่ ณ หมู่ที่ ๕ ตำบลหันตรา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอยู่นอกเขตเมืองมาทางทิศตะวันออก ถ้าเดินมาจากถนนสายเอเชีย แยกเข้าสู่ถนนโรจนะเพื่อมุ่งเข้าเกาะเมือง พอมาถึงเจดีย์วัดสามปลื้มเลี้ยวขวาอ้อมวงเวียนมาตามถนนระยะทางประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร ก็จะถึงทางเข้าวัดมเหยงคณ์ ท่านจะมองเห็นผนังอุโบสถก่อด้วยอิฐสีแดงตระหง่านแต่ไกล

ประวัติความเป็นมาของวัดมเหยงคณ์น่าสนใจ เพราะเป็นเครื่องชี้ถึงความเจริญด้านจิตใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการก่อสร้าง ทนุบำรุงพระอารามแห่งนี้สืบต่อกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปี ปัจจุบันนี้กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนวัดมเหยงคณ์เป็นโบราณวัตถุ โบราณสถานของชาติ ตั้งแต่วันที่

๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๔นอกจากนี้พงศาวดารเหนือได้จดไว้ว่า พระเจ้าธรรมราชา กษัตริย์องค์ที่ ๘ ของอโยธยา มีมเหสี ชื่อ พระนางกัลยาณี และพระนางเป็นผู้สร้างวัดมเหยงคณ์ พระเจ้าธรรมราชา (พ.ศ. ๑๘๔๔ - ๑๘๕๓) เป็นพระราชบุตรเขยองค์แรกของพระเจ้าสุวรมหาราช พระองค์ทรงสร้างวัดกุฎีดาว ส่วนพระนางกัลยาณี พระอัครมเหสีทรงสร้างวัดมเหยงคณ์ อย่างไรก็ตามหากเชื่อตามพงศาวดารเหนือนั้น ก็แสดงว่าวัดมเหยงคณ์สร้างในสมัยอยุธยา ก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยาอย่างน้อย ๔๐ ปี หากจะพิจารณาตามแนวภาษาศาสตร์ความหมายของชื่อ มเหยงคณ์ มาจากศัพท์บาลีว่า มหิยังคณ์ แปลว่า ภูเขา หรือ เนินดิน พิจารณากฎิประเทศของวัดมเหยงคณ์ก็เห็นว่าเข้าเค้า เพราะวัดมเหยงคณ์ โดยเฉพาะส่วนพุทธาวาสตั้งอยู่บนเนินสูง นอกจากนั้น ชื่อ มเหยงคณ์ ยังเป็นชื่อสถานที่และพระธาตุสำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ ศรีลังกา เรียกว่า มหิยังคณ์เจดีย์ ด้วย

ประเด็นที่สาม เจดีย์ประธานของวัดมเหยงคณ์ ก็สร้างเป็นเจดีย์ทรงระฆังมีช้างล้อมรอบองค์เจดีย์ ๘๐ เชือก เจดีย์แบบนี้ น่าจะได้มาจากเจดีย์ชัยของพระเจ้าพุทธาคามินิมหาราชในลังกาทวีป ช้างที่ล้อมรอบเจดีย์ คงเนื่องมาจากช้างฤๅษราชาพาหนะของพระเจ้าพุทธาคามินิมหาราช ผู้ที่ชนะสงครามและได้บำรุงศาสนาพุทธให้เจริญรุ่งเรืองในลังกา

ภาพที่ ๑๑ วัดมเหยงคณ์ จังหวัดอยุธยา

ปัจจุบันวัดแห่งนี้ มีความสำคัญในฐานะสถานที่ปฏิบัติธรรมและการเรียนรู้เชิงพุทธ โดยมีการบริหารจัดการที่เน้นให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ และอีกประเด็นที่วัดแห่งนี้มีความก้าวหน้าและโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์คือการให้ความสำคัญกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและภูมิทัศน์ ส่งผลให้มีคนจำนวนมากเดินทางมาปฏิบัติธรรมและเรียนรู้ธรรมะ ผ่านรูปแบบของการจัดการทางพุทธสถานและภูมิทัศน์ของวัดแห่งนี้ นอกจากนี้การที่วัดมเหยงคณ์ จังหวัดอยุธยา มีพื้นที่การเรียนรู้ที่เป็นอุทยานประวัติศาสตร์และโบราณสถานด้วย จึงยิ่งส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาให้มีความสำคัญและเกิดการขยายตัวในเชิงจำนวนนักท่องเที่ยวและการสร้างงานให้กับชุมชนรอบข้างได้มากยิ่งขึ้น

๔.๓.๑.๒ พุทธศิลปกรรมที่สำคัญของวัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

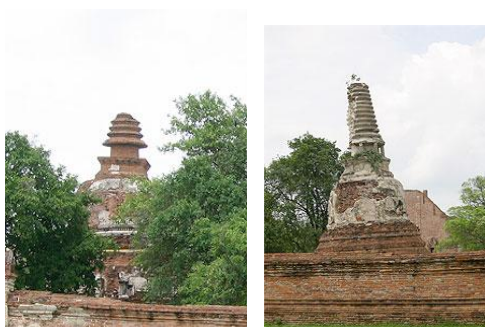
สำหรับพุทธศิลปกรรมที่สำคัญอุโบสถวัดมเหยงคณ์ ตัวพระอุโบสถ กว้าง ๑๘ เมตร ยาว ๓๖.๘๐ มีมุขทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ประตูเข้าทางทิศตะวันออก ๓ ช่อง ทิศตะวันตก ๒ ช่อง หน้าต่างรูปสี่เหลี่ยมขนาด ๑.๑๐ เมตร x ๒.๔๐ เมตรมี ๖ ช่อง (อยู่ทางด้านเหนือและด้านใต้ละ ๓ ช่อง) ภายในพระอุโบสถมี แท่นฐานชุกชี ๒ แท่น พระพุทธรูปประธานเป็นหินทราย หักล้มลงเป็นท่อน ๆ ตัวพระอุโบสถนี้ มีกำแพงแก้ว ๒ ชั้น มุมของแต่ละชั้นย่อเหลี่ยม ตรงมุมกำแพงแก้วชั้นนอกมีเจดีย์

เล็ก ๆ ทรงลังกาประกอบกำแพงแก้วชั้นนอก กว้าง ๓๘ เมตร ยาว ๗๒ เมตร ใบเสมาเป็นหินสีเขียว
หนา ๒๐ ซม. กว้าง ๑.๐๐ เมตร สูง ๒.๐๐ เมตร

ภาพที่ ๑๒ อุโบสถวัดมเหยงคณ์

เจดีย์ช้างล้อม ตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยาวด้านละ ๓๒ เมตร มีข้างเห็นได้ทั้งตัวประดับ
โดยรอบ ข้างแต่ละเชือกสูง ๑.๐๕ เมตร ประดับห่างกัน เชือกละ ๘๐ ซม. องค์เจดีย์เป็นแบบลังกา
เหมือนเจดีย์ช้างล้อมทางสุโขทัย มีบันไดขึ้นนมัสการทั้งสี่ด้าน องค์เจดีย์ตั้งแต่ส่วนกลางขององค์ระฆัง
หักพังลงมานานแล้ว เจดีย์รายทรงลังกา ตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสในเขตพุทธาวาส ๕ องค์ นอกเขต
พุทธาวาสด้านตะวันตก ๓ องค์ ทุกองค์มีฐานกว้างประมาณ ๑๐ เมตร ยังเห็นรูปทรงได้ชัด ชำรุดบ้าง
เล็กน้อย

ภาพที่ ๑๓ เจดีย์ช้างล้อม เจดีย์รายทรงลังกา

๔.๓.๒ วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๔.๓.๒.๑ ประวัติและความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

สำหรับวัดใหญ่ชัยมงคล เป็นวัดที่เก่าแก่วัดหนึ่ง สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้นคือในรัช
สมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรืออีกพระนาม หนึ่งคือ สมเด็จพระเจ้าอู่ทองพระมหากษัตริย์ผู้
สถาปนารุงศรีอยุธยา ตามตำนานกล่าวว่า เมื่อ พ.ศ.1900 สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯให้ขุดศพเจ้าแก้ว ซึ่งทิวศตด้วยยอหิวาตกโรคขึ้นมาเผา ที่ปลงศพนั้นโปรดให้สถาปนาเป็น
พระอาราม นามว่าวัดป่าแก้ว ต่อมาคณะสงฆ์สำนักวัดป่าแก้วบวชเรียนมาจากสำนักรัตนมหาเถระใน
ประเทศศรีลังกาคณะสงฆ์นี้ได้ เป็นที่ เคารพเลื่อมใส แก่ชาวกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก ทำให้ผู้คนต่าง
มาบวชเรียนในสำนักสงฆ์คณะป่าแก้วมากขึ้น สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง จึงทรงตั้งอธิบดีสงฆ์คนนี้เป็น

สมเด็จพระวันรัต มีตำแหน่งเป็นพระสังฆราชฝ่ายขวาคู่กับสมเด็จพระพุฒาจารย์ซึ่งมีตำแหน่งเป็นสังฆราชฝ่ายคันถธุระ เรื่องราวสำคัญในประวัติศาสตร์ของวัดป่าแก้วมีอยู่ว่า อุโบสถของวัดเคยเป็นที่ซึ่งคณะคิด กำจัดขุนวรรวงศาธิราชกับท้าวศรีสุดาจันทร์มาประชุมเสี่ยงเทียนอธิษฐาน ครั้งนั้นได้รับผลสำเร็จจึงอัญเชิญพระเทียรราชาลาผนวช ขึ้นครองราชสมบัติทรงพระนามว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. ๒๑๐๔ ในรัชกาลของสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้นเอง ได้มีพระบรมราชโองการให้เอาสังฆราชวัดป่าแก้วไปสำเร็จโทษ ฐานฝ่าฝืนให้ฤกษ์ยามแก่ฝ่ายกบฏพระศรีศิลป์

พ.ศ. ๒๑๓๕ ในแผ่นดินของพระนเรศวรมหาราช มีเหตุการณ์สำคัญที่ชวนให้เข้าใจว่ามีการ สร้างปฏิสังขรณ์เจดีย์ประธานวัด เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศของพระองค์ที่ได้ชัยชนะพระมหาอุปราชาแห่งพม่า จึงทำให้เชื่อว่าเป็นที่มาของชื่อวัดใหญ่ชัยมงคล เรื่องราวสำคัญในประวัติศาสตร์ของวัดป่าแก้วมีอยู่ว่า อุโบสถของวัดเคยเป็นที่ซึ่งคณะคิดกำจัดขุนวรรวงศาธิราชกับท้าวศรีสุดา จันทร์มาประชุมเสี่ยงเทียนอธิษฐาน ครั้งนั้นได้รับผลสำเร็จ จึงอัญเชิญพระเทียรราชาลาผนวช ขึ้นครองราชสมบัติทรงพระนามว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. ๒๑๐๔ ในรัชกาลของสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้นเอง ได้มีพระบรมราชโองการให้เอา สังฆราช วัดป่าแก้วไปสำเร็จโทษฐานฝ่าฝืนให้ฤกษ์ยามแก่ฝ่ายกบฏพระศรีศิลป์ พ.ศ. ๒๑๓๕ ในแผ่นดินของพระนเรศวรมหาราช มีเหตุการณ์สำคัญที่ชวนให้เข้าใจว่ามีการ สร้างปฏิสังขรณ์เจดีย์ประธานวัด เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศของพระองค์ที่ได้ชัยชนะ พระมหาอุปราชาแห่งพม่า จึงทำให้เชื่อว่าเป็นที่มาของชื่อวัดใหญ่ชัยมงคล

ในส่วนของความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนานั้น วัดใหญ่ชัยมงคล ถือว่าเป็นวัดมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มากที่สุดและเป็นวัดที่นักท่องเที่ยวนิยมมามากที่สุดวัดหนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงเป็นธรรมดาที่จะพบเห็นนักท่องเที่ยวจำนวนมากเดินทางมายังวัดแห่งนี้ จุดสนใจของวัดใหญ่ชัยมงคลนี้ คือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา รวมไปถึงสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น ชมเจดีย์ที่สูงที่สุดในอยุธยา ด้านหลังวัดมีตำหนักสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ให้ผู้นับถือศรัทธาเข้ามากราบไหว้ นอกจากนี้ บริเวณรอบๆ ยังมีสวนหย่อมที่สวยงาม ให้พักผ่อนอีกด้วย นักท่องเที่ยวที่ต้องการมาเที่ยวอยุธยาจึงไม่ควรพลาดอย่างยิ่ง

๔.๓.๒.๒ พุทธศิลป์กรรมที่สำคัญของวัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เจดีย์ชัยมงคล อนุสรณ์แห่งชัยชนะอันยิ่งใหญ่ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงรบชนะ มังกะยอชวา พระมหาอุปราชาของหงสาวดี ที่ตำบลหนองสาหร่าย จังหวัดสุพรรณบุรี ในครั้งนั้นพม่าได้ยกทัพเข้ามาในขอบขันทีสมา สมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถผู้เป็นพระอนุชา จึงได้นำทัพไปรบศึก และได้ขับช้างเข้าไปอยู่ในวงล้อมของข้าศึกที่คอยระดมยิงปืนเข้าใส่พระองค์และพระคชาธาร โดยที่เหล่าแม่ทัพ นายกองวิ่งตามพระองค์มาไม่ทันพระองค์จึงประกาศด้วยพระสุรเสียงอันดังว่า พระเจ้าที่เราจะยืนอยู่ใยในร่มไม้เล่าเชิญออกมา ทำยุทธหัตถีด้วยกัน ให้เป็นเกียรติยศไว้ในแผ่นดินเถิด ภายหน้าไปไม่มีกษัตริย์ที่จะได้ยุทธหัตถีแล้ว พระอุปราชาของพม่าจึง ไสยช้าง ออกมากระทำยุทธหัตถีด้วยกันในการทำยุทธหัตถีครั้งนั้นสมเด็จพระนเรศวรได้ทรงใช้พระแสงพลพ่ายฟาดฟันพระอุปราชาขาดตะพวยแล่งเมื่อกลับมาสู่พระนครแล้ว พระองค์ก็จะลงโทษเหล่าทหารที่ตามพระไปไม่ทันตอนกระทำศึกยุทธหัตถี ซึ่งตามกฎระเบียบแล้วต้องโทษถึงขึ้นประหารชีวิต ช่วงเวลาที่รออาญาสมเด็จพระวันรัตนพระสังฆราช พร้อมด้วยพระสงฆ์ ๒๕ รูป ได้ขอ ให้พระนเรศวรพระราชทานอภัยยกเว้นโทษให้กับทหารเหล่านั้น โดยให้เหตุผลว่าพระองค์เปรียบดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่แวดล้อมด้วยหมู่มาร ก่อนที่จะตรัส

รู้เป็นการประกาศเกียรติและบารมี ความกล้าหาญและเก่งกาจของพระองค์ให้ขจรกระจายไปทั่ว
 แคว้นทั่วแผ่นดิน สมเด็จพระนเรศวรจึงโปรดให้สร้างเจดีย์องค์ใหญ่ขึ้น เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะ
 และความมีน้ำพระทัยของ พระองค์ที่มีต่อเหล่าทหารเหล่านั้นและพระราชทานนามว่า “เจดีย์ชัย
 มงคล”

ภาพที่ ๑๔ อุโบสถเจดีย์ชัยมงคล วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระอุโบสถเดิมสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอู่ทอง ใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติกรรมฐานรวมทั้ง
 ประกอบพิธีกรรมต่างๆพระอุโบสถ หลังนี้เคยถูกใช้เป็นสถานนัดพบของเหล่าขุนนาง นำโดยขุนพิเร
 นทร์เทพและพรรคพวก ซึ่งมาเสี่ยงเทียนเพื่อจะเป็นนิมิตหมายในการไปปราบขุนวรวงค์ษาและท้าวศรี
 สุดาจันทร์ วิธีการเสี่ยงเทียนคือการพันเทียนขึ้นมา ๒ เล่ม เล่มหนึ่งแทนตัวขุนวรวงค์ษา กษัตริย์ที่
 นักวิชาการหลายท่านไม่นับรวมว่าเป็นหนึ่งในกษัตริย์อยุธยาเทียนอีกเล่มหนึ่งแทนตัวพระเจียรราชา
 หน่อเนื้อเชื้อกษัตริย์อันหลบหลีกปัญหา การแย่งชิงบัลลังก์และไปบวชอยู่ที่วัดราชประดิษฐฐาน ภายใน
 อุโบสถมีพระพุทธรูปสำคัญหลายองค์ ส่วนที่เป็นองค์ประธานเป็น พระพุทธรูปซึ่งมีลักษณะเด่นจากที่
 อื่นคือปั้นด้วยหินทรายตลอดทั้งองค์ ส่วนที่เป็นจิวรถูกลงรักปิดทองประดับแก้ว ส่วนที่ไม่ใช่จิวร นั้น
 วางเว้นเห็นเป็นเนื้อหินทรายที่สวยงามสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอู่ทอง ลักษณะเป็นปางมารวิชัย หรือ
 ปางสะดุ้งมาร

ภาพที่ ๑๕ วิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วิหารพระพุทธไสยาสน์ เมื่อเดินผ่านประตูทางเข้าด้านในก็จะพบวิหารพระพุทธไสยาสน์ อยู่ทางซ้ายมือภายในประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์ซึ่งสร้างขึ้นใน แผ่นดินของสมเด็จพระนเรศวร มหาราชเพื่อใช้เป็นที่พักพระบวชและปฏิบัติพระกรรมฐานพระพุทธรูปองค์นี้ได้รับการปฏิสังขรณ์ใหม่ ในปี พ.ศ.๒๕๒๘ รูปแบบอาคารเป็นลักษณะวิหาร สันนิษฐานว่ามีประตูทางเข้าอยู่ ๒ ช่องทางด้านทิศ เหนือ (ปัจจุบันได้สูญสิ้นหมดแล้ว) ภายในอาคารมีหน้าต่างสี่เหลี่ยมเพียง ๔ บาน เสาของอาคารเป็น ลักษณะกลมปรากฏร่องรอยบัวหัว เสาที่ประดับอยู่บนยอดองค์พระประธานของวิหารหันหน้า ไปทาง ทิศตะวันออกอันเป็นด้านหน้าของวัด ภายหลังได้รับการปฏิสังขรณ์นักท่องเที่ยวสามารถถ่ายรูปจาก มุมนี้ ออกไปสู่วิวด้านหลังที่เห็นเป็นองค์เจดีย์ชัยมงคล ซึ่งตั้งตระหง่านอยู่อย่างยิ่งใหญ่ เดินต่อไปตาม ทางเดินก็จะพบศาลเจ้าพ่อสิทธิชัยซึ่งตั้งอยู่ทางซ้ายมือ

๔.๓.๓ วัดประยุรวงศาวาส จังหวัดกรุงเทพมหานคร

๔.๓.๓.๑ ประวัติและความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

วัดประยุรวงศาวาสวรวิหารตั้งอยู่เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ฝั่งธนบุรี สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) หรือ สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่ ทรงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๑ ชาวบ้านเรียกกันว่า วัดริ้วเหล็กเพราะสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่สั่งริ้วเหล็ก มาจากอังกฤษเพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ ๓ ใช้เป็นกำแพงในพระบรมมหาราชวัง แต่ไม่โปรดจึงขอรับพระราชทานมาใช้เป็นกำแพงวัดแทน โดยเอาน้ำตาลทรายน้ำหนักเท่าน้ำหนักเหล็กไปแลก

พระอุโบสถเป็นแบบไทยหน้าบันเป็นลายดอกบุนนาค พระวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางนาคน้อย ซึ่งนับว่าอัญเชิญมาจากสุโขทัยและมีสิ่งก่อสร้างที่น่าชมอีกหลายอย่าง เช่น ริ้วเหล็กรูป หอก ดาบและขวาน ซึ่งสั่งมาจากอังกฤษ นอกจากนี้ยังมีพระเจดีย์ใหญ่เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิคนในตระกูลบุนนาค ภูเขาจำลองหรือเขาเต่าก่อด้วยหินอยู่ข้างประตูทางเข้าวัด มีโบสถ์และเจดีย์ขนาดเล็กบนยอด บริเวณข้างล่างมีสระน้ำเป็นที่อาศัยของเต่าจำนวนมาก ข้างสระน้ำมีอนุสาวรีย์รูปปั้นใหญ่ เป็นอนุสรณ์ถึงเหตุการณ์ครวณล่องวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ ครั้งนั้นพระรูปหนึ่งเอาปืนขำรุดไปทำไฟพะเนียงปืนแตกระเบิด ส่งผลให้พระและชาวบ้านตายถึง ๘ คน

ภาพที่ ๑๕ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

สำหรับความสำคัญในมิติการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนานั้น วัดประยุรวงศาวาสถือเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ สร้างโดยสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ (ดิศบุญนาค) เมื่อยังเป็นเจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่พระคลังและว่าที่สมุหกลาโหมด้วยอุทิศที่สวนกาแฟสร้างขึ้นใหม่เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๓๗๑ แล้วถวายเป็นพระอารามหลวงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่า “วัดประยุรวงศาวาส” การบูรณะครั้งสำคัญภายใต้การดำริของพระเดชพระคุณพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๙ จึงส่งผลให้พระเจดีย์พระบรมธาตุมหาเจดีย์และพริ้นท์ปริยัติธรรมศาลา ได้รับรางวัลยอดเยี่ยม (อันดับ ๑) หรือ Award of Excellence จากโครงการประกวดรางวัลเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๖^๑ แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการบริหารทั้งด้านการจัดการความรู้ การให้ความสำคัญกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและภูมิทัศน์ และการมุ่งเน้นการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของวัดและท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนและจิตใจของคนในสังคม

๔.๓.๓.๒ พุทธศิลปกรรมของวัดประยุรวงศาวาส จังหวัดกรุงเทพมหานคร

พุทธศิลปกรรมของวัดประยุรวงศาวาส มีความโดดเด่นอันเป็นสถาปัตยกรรมแบบทรงไทย กว้าง ๑๘.๒๔ เมตร ยาว ๒๕.๒ เมตร หลังคาลาด ๒ ชั้น หน้าบันเป็นลายดอกพุดตาน ด้านหน้าและด้านหลังมีประตูเข้าออกด้านละ ๒ ประตู หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบ พระประธานในพระอุโบสถหล่อในปี พ.ศ. ๒๓๗๑ อันเป็นปีที่เริ่มสร้างพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะปางมารวิชัยขนาดหน้าตักกว้าง ๑.๙๙ เมตร สูง ๑.๖๒๕ เมตร ประกอบด้วยพระพุทธรูปลักษณะอัญมณีงาม พระพุทธรูปองค์นี้สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ ให้ช่างชาวไทยเป็นผู้หล่อ ได้ว่าจ้างช่างลงรักปิดทองมาจากประเทศญี่ปุ่น ซึ่งกล่าวกันว่าฝีมือและกรรมวิธีการปิดทองดีเยี่ยม มาปิดทองพระพุทธรูป และถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปองค์แรกที่นำช่างฝีมือปิดทองเป็นชาวต่างชาติจากประเทศญี่ปุ่น

ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๓๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานนามพระประธานในพระอุโบสถ เพื่อเป็นสิริมงคลและเป็นเกียรติประวัติแก่วัดว่า "พระพุทธรธรรมวิเชษฐศาสตร์" แปลว่า พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระศาสดาประเสริฐสุดโดยธรรม พระอุโบสถนี้ได้รับการซ่อมแซมเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๔ กล่าวคือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานผ้าพระกฐิน วัดประยุรวงศาวาส ได้มีกระแสพระราชดำรัสรับสั่งว่า เสาภายในพระอุโบสถท่างกันมากจนน่ากลัวเป็นอันตราย สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วงบุญนาค) เมื่อครั้งเป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหพระกลาโหมจึงได้ก่อสร้างในพระอุโบสถเพิ่มเติมอีกด้านละ ๒ ต้น จากเดิมที่เคยมีเสารายด้านละ ๔ ต้น รวมเป็นเสารายทั้งสิ้นด้านละ ๖ ต้น มีระยะห่างกันต้นละ ๓ ศอกเศษ

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๒๒ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้ให้ซ่อมแซมพระอุโบสถอีกครั้ง โดยรื้อข้อฟ้าใบระกาของเก่า

^๑Unesco, “เจดีย์พระประธานวัดประยุรวงศาวาส”, <<http://www.unescobkk.org/news/article/-95aea5f13c>>, ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

ออกและเปลี่ยนทำใหม่ จัดการตั้งพระประธานที่ทรุดเอียงไปทางทิศตะวันตกให้ตรงดังเดิม ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ พระเทพประสิทธิ์คุณ (มงคล วิโรจโน) เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส ได้จัดให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถทั้งส่วนหลังคาฝ้าผนังและพื้นล่างทั้งหมด ยกเว้นภาพจิตรกรรมฝาผนังอันนับเป็นการซ่อมแซมครั้งใหญ่ที่สุดของพระอุโบสถหลังนี้ซึ่งมีอายุ ๑๖๒ ปี และในโอกาสนี้เอง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาถวายผ้าพระกฐินที่วัดประยุรวงศาวาส

ภาพที่ ๑๖ วิหารพระพุทธานาคศักดิ์สิทธิ์

พระวิหารหลวงพ่อพระพุทธานาคเป็นสถาปัตยกรรมแบบทรงไทย กว้าง ๑๖.๙๙ เมตร ยาว ๒๐.๑๙ เมตร เป็นวิหาร ๕ ห้อง หลังคาลาด ๒ ชั้น หน้าบันสลักลวดลายดอกไม้สวยสดงดงามและปิดทองประดับกระจกแพรวพราว มีซุ้มประตู ๔ ประตู บานประตูประดับมุก พระวิหาร นี้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อปางมารวิชัย สมัยสุโขทัย หน้าตักกว้าง ๔.๒๕ เมตร สูง ๕.๗ เมตร มีพระนามว่าพระพุทธานาค เป็นพระพุทธรูปโบราณคู่กับพระศรีศากยมุนี พระประธานในพระวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม พระพุทธรูปทั้งสองนี้ ประกอบด้วยพระพุทธรูปลักษณะสมัยสุโขทัยเหมือนกัน คือมีพระรัศมีเปลวแต่ไม่มีไรพระศก ชายผ้ารัดประคดเป็นเขี้ยวตะขาบและประทับนั่งขัดสมาธิราบเช่นเดียวกับ พระพุทธรูปชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก พระพุทธานาคนี้ได้รับอัญเชิญจากจังหวัดสุโขทัยมาประดิษฐานไว้ ณ พระวิหารวัดประยุรวงศาวาส เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนพระวิหารและพระพุทธานาคเป็นศิลปะโบราณสถานวัตถุของชาติและพระศาสนา ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ ๖๖ ตอนที่ ๖๔ เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๕๐ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส รูปปัจจุบัน ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งได้รับจากประเทศศรีลังกา พม่าและที่ค้นพบในพระบรมธาตุมหาเจดีย์วัดประยุรวงศาวาส มาประดิษฐานในพระวิหาร นอกจากนี้พระบรมธาตุเจดีย์ของวัดประยุรวงศาวาสยังเป็นอีกหนึ่งพุทธศิลปกรรมที่สำคัญของวัดแห่งนี้ โดยพระบรมธาตุเจดีย์เป็นพระเจดีย์องค์ใหญ่ทรงกลม สันฐานรูปโอคว่ำสูง ๖๐.๕๒๕ เมตร ฐานล่างส่วนนอกวัดโดยรอบได้ ๑๖๒ เมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง ๕๐ เมตร มีช่องคูหาเรียงรายล้อมรอบชั้นล่างพระเจดีย์ ๕๔ คูหา ชั้นบนถัดจากช่องคูหาขึ้นไปมีพระเจดีย์เล็ก ๑๘ องค์ เรียงรายพระเจดีย์องค์ใหญ่อยู่

สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ เป็นผู้เริ่มสร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่นี้ขึ้นแต่หลังสร้างวัดแล้ว พระเจดีย์ยังไม่ทันแล้วเสร็จ ผู้สร้างก็ถึงแก่พิราลัยเสียก่อน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ ต่อมา สมเด็จพระ

เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้สร้างพระเจดีย์ต่อจนเสร็จสมบูรณ์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๑๔ พระเจดีย์องค์ใหญ่ถูกฟ้าผ่ามาจนยอดพระเจดีย์หักไม่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เป็นเวลานานถึง ๔๗ ปี จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๖๑ พระธรรมไตรโลกาจารย์ (อยู่ อุตตรภทฺโท) เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารในขณะนั้น ได้จัดการบูรณปฏิสังขรณ์ยอดพระเจดีย์ขึ้นดังเดิม

พระบรมธาตุมหาเจดีย์นี้ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๐ เมื่อคราวที่พระปรารภมณี (เปลี่ยน) เจ้าอาวาสรูปที่ ๑๐ บูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์องค์เล็กรอบพระเจดีย์องค์ใหญ่ และซ่อมกำแพงรอบพระเจดีย์องค์ใหญ่ จากนั้นได้จัดงานฉลองพระเจดีย์และอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุขึ้นประดิษฐานไว้บนพระเจดีย์องค์ใหญ่ ในโอกาสเดียวกันนี้ พระสมุห์ปุณ (ต่อมาเป็นพระครูสาราณียคุณ) ได้ให้จารึกข้อความลงในกระดานชนวน วางไว้ห้องบรรจุพระบรมสารีริกธาตุว่า "พระสมุห์ปุณ ได้จารึกพระธรรมประจุพระเจดีย์ ณ วันศุกร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ หลังปีมะแม ๑๒๖๙ พระพุทธศาสนา ๒๔๕๐ เป็นส่วนอดีต ๒๕๔๙ ส่วนอนาคตขอให้ปัจฉิมแต่พระวิริยธิโกโพธิญาณ ในอนาคตกาลเทอญ" โดยครั้งล่าสุด พระพรหมบัณฑิตเมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารรูปปัจจุบัน ได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์ครั้งใหญ่ที่สุดเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๙ และได้ค้นพบพระบรมสารีริกธาตุและพระกรุจำนวนมากบนองค์พระเจดีย์ใหญ่ เมื่อวันที่ ๕ และ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๐ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระมหากรุณาโปรดเสด็จพระราชดำเนินมาเป็นองค์ประธานในพิธีอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุขึ้นประดิษฐานบนองค์พระเจดีย์ใหญ่ในโอกาสสมโภช ๑๘๐ ปีวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

๔.๔ ข้อมูลพื้นฐานวัดภาคใต้

๔.๔.๑ วัดฉลองหรือวัดไชยธาราราม จังหวัดภูเก็ต

๔.๔.๑.๑ ประวัติและความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

วัดฉลองหรือวัดไชยธาราราม เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป จากเรื่องราว ความศักดิ์สิทธิ์ และคุณความดี ของ หลวงพ่อแช่ม วัดฉลอง ในการเป็นที่พึ่งให้แก่ชาวบ้าน ในการต่อสู้กับพวกอั้งยี่ (พวกจีนที่ก่อการกบฏ) โดยหลวงพ่อท่านได้มอบผ้าประเจียดสีขาวให้ชาวบ้านทุกคนพกหิ้ว เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการต่อสู้ จนชนะพวกอั้งยี่ได้ ภายหลังรัชกาลที่ ๕ จึงโปรดเกล้าพระราชทานสมณศักดิ์แก่หลวงพ่อแช่มวัดฉลอง เป็นพระครูวิสุทธีวงศาจารย์ญาณมุนี ซึ่งท่านก็เป็นที่เคารพเลื่อมใสของชาวภูเก็ต

สำหรับประวัติความเป็นมา นั้น ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระครูวิสุทธีวงศาจารย์ญาณมุนี (หลวงพ่อแช่ม) เป็นเจ้าอาวาส มีชื่อเสียงการปรุงสมุนไพรรักษาโรคเข้าเฟือกผู้ป่วยกระดูกหัก ปัจจุบันพระครูวิสุทธีวงศาจารย์ญาณมุนี ได้มรณภาพแล้ว เจ้าอาวาสวัดสัมโพธิหาร (วัดสัมโพธิหารเดิมชื่อ วัดป่าอรัญนิรมล ประเทศศรีลังกา) ได้กล่าวว่าพระบรมสารีริกธาตุที่ได้มอบให้วัดไชยธาราราม เคยอยู่ในเจดีย์ของเมืองอนูราชปุระ เมืองหลวงเดิมของศรีลังกา มีอายุกว่า ๒,๒๐๐ ปี มาแล้ว

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุครบ ๗๒ พรรษา พระเถระชั้นผู้ใหญ่ของศรีลังกา คือ พระปิยะทัสสะ นายะกะเถโร และพระกุศลาธรรมา แห่งวัดสัมโพธิวิหาร ได้มีหนังสือกราบทูลสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก เสด็จเยือนศรีลังกา เพื่อรับการถวายพระบรมสารีริกธาตุ นำมาซึ่งพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราชให้พลเอกมณฑล อัมพรพิสิษฐ์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุดในขณะนั้น ไปรับพระบรมสารีริกธาตุ ณ วัดสัมโพธิวิหาร ประเทศศรีลังกา และอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุกลับมาถึงประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๔๓ สมเด็จพระสังฆราชได้ประทานพระบรมสารีริกธาตุอัญเชิญมาจากศรีลังกา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดภูเก็ต เพื่ออัญเชิญมาประดิษฐาน ณ วัดไชยธาราราม (วัดฉลอง) อำเภอเมืองภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต เพื่อเป็นสิริมงคลแก่พุทธบริษัทในจังหวัดภูเก็ตและบริเวณฝั่งอันดามัน

สำหรับความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนานั้น วัดแห่งนี้ถือเป็นวัดต้นแบบในการพัฒนาระบบการจัดการผลประโยชน์และกระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของวัดและท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนและจิตใจ ในส่วนของการเป็นแหล่งรายได้กับชุมชนนั้น วัดแห่งนี้เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวชาวเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างมาเลเซียและสิงคโปร์เป็นอย่างมาก การที่วัดแห่งนี้สามารถพัฒนารูปแบบและกระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้สามารถยกระดับมาตรฐานจนเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างประเทศได้ ถือเป็นบทบาทสำคัญของการพัฒนาองค์กรทางพระพุทธศาสนา ให้สามารถสร้างความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้ ผ่านการสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โดยใช้รายละเอียดจากพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ถือเป็นอีกหนึ่งกลวิธีที่สำคัญและเป็นประโยชน์ ต่อการเป็นต้นแบบของพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมให้กับสังคมไทยในอนาคต

๔.๔.๑.๒ พุทธศิลปกรรมของวัดฉลองหรือวัดไชยธาราราม จังหวัดภูเก็ต

พระจอมไทยบารมีประกาศ(พระธาตุวัดฉลอง) พระธาตุเพียงแห่งเดียวของไทย ณ ริมฝั่งอันดามัน ด้วยองค์บารมีของหลวงพ่อดลองอันมี พ่อท่านเจ้าวัด พ่อท่านแช่ม พ่อท่านช่วง และพ่อท่านเกลื้อมช่วยเกื้อหนุน

เมื่อวันศุกร์ที่ ๖ มีนาคม ๒๕๔๑ เวลา ๐๙.๓๙ น. มีพิธีวางศิลาฤกษ์ขึ้นในบริเวณลานวัดทางทิศตะวันออก ตรงตำแหน่งที่กำหนดให้เป็นสถานที่สำหรับก่อสร้างพระธาตุวัดฉลอง พระธาตุวัดฉลองที่ก่อสร้างนี้มีขนาดความกว้าง ๑๙ เมตร ความสูง ๖๑ เมตร ๓๙ เซนติเมตร มีฐานเป็นทรงสี่เหลี่ยม มีซุ้มรอบ ยอดสุดมีฉัตรทองคำ ใช้งบประมาณในการก่อสร้างประมาณ ๖๖ ล้านบาท

ในโอกาสอันเป็นมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุ ๗๒ พรรษา พระปิยะทัสสินายกเถระ ซึ่งเป็นพระเถระชั้นสูงของประเทศศรีลังกา ได้ระลึกถึงความสัมพันธ์ทางด้านพระพุทธศาสนาของประเทศไทยกับประเทศศรีลังกา ที่มีลักษณะเกี่ยวเนื่องกันมานานกว่าหกร้อยปี ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาในแนวเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ตลอดเวลาที่ผ่านมายาวนานนี้ ทั้งสองประเทศได้มีการแลกเปลี่ยนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนา ระหว่างกันมาตลอด ท่านได้มีหนังสือกราบทูลสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหา

สังฆปริณายก ให้เสด็จเยือนประเทศศรีลังกา เพื่อรับการถวายพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองเนื่องในวโรกาสครบรอบ ๗๒ พรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในครั้งนั้น

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกได้แต่งตั้งให้ พลเอก มงคล อัมพรพิสิษฐ ผู้บัญชาการทหารสูงสุดในขณะนั้น เป็นตัวแทนของพระองค์ไปปฏิบัติหน้าที่รับมอบพระบรมสารีริกธาตุมายังประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ เจ้าอาวาสวัดสัมโพธิวิหารแจ้งว่า พระบรมสารีริกธาตุทั้ง ๔ องค์ที่อันเชิญมาจากประเทศศรีลังกา นี้ เดิมถูกบรรจุรวมกับพระบรมสารีริกธาตุองค์อื่นๆ ในเจดีย์โบราณของเมืองอนูราชปุระ เมืองหลวงเก่าของประเทศศรีลังกา ซึ่งตั้งขึ้นกว่า ๒,๒๐๐ ปีมาแล้วบริเวณเจดีย์นี้เป็นวัดป่าอรัญนิรมล ซึ่งเชื่อว่าภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ที่วัดนี้ และเมื่อนานมาแล้วเจ้าอาวาสในอดีตของวัดป่าแห่งนี้ ได้นำพระบรมสารีริกธาตุดังกล่าวมอบให้แก่พระอริยธรรมาเถโร อดีตเจ้าอาวาสวัดสัมโพธิวิหารและพระบรมสารีริกธาตุดังกล่าว ได้ประดิษฐานอยู่ที่วัดสัมโพธิวิหารแห่งนี้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในวโรกาสอันเป็นมหามงคลนี้ผู้บริหารวัดสัมโพธิวิหาร จึงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุถวายสมเด็จพระสังฆราชฯ เพื่อร่วมเฉลิมฉลองในวโรกาสนี้ด้วย

ภาพที่ ๑๗ พระมหาธาตุเจดีย์ พระจอมไทยบารมีประกาศ

๔.๔.๒ วัดธารน้ำไหล สวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๔.๔.๒.๑ ประวัติและความสำคัญต่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

การเกิดขึ้นของสวนโมกขพลารามนั้น เกิดขึ้นภายหลังท่านพุทธทาสภิกขุเดินทางจากกรุงเทพฯ กลับมายังพุมเรียงเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๔ โดยใช้วัดพุมเรียงเป็นที่อาศัยชั่วคราว ขณะเดียวกันก็เริ่มเสาะหาสถานที่เหมาะสมในการจะสร้างสถานปฏิบัติธรรม จนในที่สุดก็พบวัดตระพังจิต ซึ่งเป็นวัดร้างและมีป่ารก ท่านพุทธทาสภิกขุเขียนถึงเรื่องการสร้างสถานปฏิบัติธรรม และเล่าถึงสภาพวัดตระพังจิตเอาไว้ว่าในปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ระหว่างที่ฉันยังศึกษาอยู่ในกรุงเทพฯ ได้มีการติดต่อกับ นายธรรมทาส พานิช โดยทางจดหมายอยู่เสมอ ในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการส่งเสริมปฏิบัติธรรมตามความสามารถ ในที่สุดในตอนจะสิ้นปีนั้นเอง เราได้ตกลงกันถึงเรื่องจะจัดสร้างสถานที่

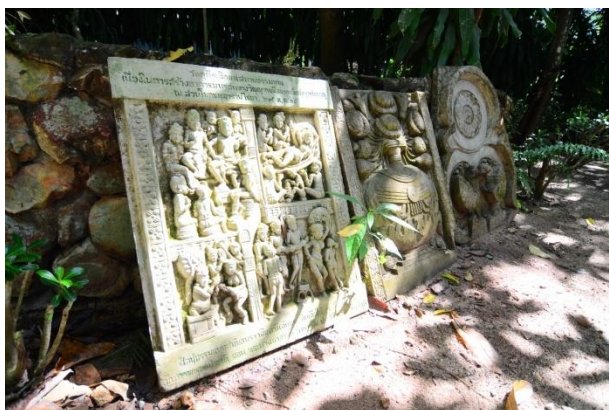
ส่งเสริมปฏิบัติธรรมโดยเฉพาะชั้นสักแห่งหนึ่ง เพื่อความสะดวกแก่ภิกษุสามเณรผู้ใคร่ในทางนี้ ซึ่งรวมทั้งตัวเองด้วย โดยหวังไปถึงว่าข้อนั้นจะเป็นการช่วยกันส่งเสริมความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในยุคซึ่งเราสมมติกันว่าเป็นกึ่งพุทธกาลส่วนหนึ่งด้วย

ท่านพุทธทาสภิกขุย้ายเข้าอยู่วัดตระพังจิตเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา (ก่อนการเปลี่ยนระบอบการปกครองประมาณ ๑ เดือน) ที่วัดตระพังจิต ท่านพุทธทาสภิกขุพบว่ามัตถ์ไม้และต้นพลาขึ้นอยู่ทั่วไป ซึ่งพ้องกับคำในภาษาบาลีคือ โมกข แปลว่าความหลุดพ้น และพลาแปลว่ากำลัง ท่านพุทธทาสภิกขุจึงนำสองคำนี้มาต่อกันและใช้ตั้งชื่อสถานปฏิบัติธรรมแห่งนี้ว่า สวนโมกขพลาราม ซึ่งแปลว่า สวนป่าอันเป็นกำลังแห่งความหลุดพ้น

การดำเนินชีวิตในสวนโมกขพลาราม ท่านพุทธทาสภิกขุยึดคติที่ว่า เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง โดยชีวิตประจำวันของท่านพุทธทาสภิกขุนี้เป็นไปอย่างสันโดษและสมถะ สำหรับวัตถุสิ่งของภายนอก ท่านพุทธทาสภิกขุจะพึงพาก็แต่เพียงวัตถุสิ่งของที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ต่อไปได้ และวัตถุสิ่งของที่จำเป็นในการเผยแพร่ธรรมะเท่านั้น โดยไม่พึงพาวัตถุสิ่งของฟุ้งเพื่ออื่นใดที่เกินจำเป็นเลย เรียกได้ว่ามีความเป็นอยู่อย่างต่ำที่สุด หากแต่การกระทำในความเป็นอยู่นั้นเป็นการกระทำอย่างสูงที่สุด นั่นคือเป็นการกระทำเพื่อศึกษา ปฏิบัติ และเผยแพร่พระพุทธศาสนา การศึกษาและปฏิบัตินั้นเป็นการกระทำอันนำไปสู่มรรคผล และแม้กระทั่งนิพพาน ซึ่งเป็นอุดมคติที่สูงที่สุดที่ชีวิตมนุษย์ควรจะบรรลุถึง ส่วนการเผยแพร่นั้นเป็นการกระทำเพื่อนำกระแสธรรมอันบริสุทธิ์ให้อาบหล่อหลอรรัตนคนทั้งโลก และทุกโลก เป็นการชี้ทางสว่างให้เพื่อนมนุษย์ ที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้บรรลุถึงอุดมคติที่สูงที่สุดของชีวิตมนุษย์ไปด้วยกัน หรืออย่างน้อย ก็จะทำให้มนุษย์เรานั้นได้ลดการเบียดเบียนตนเอง และลดการทำร้ายผู้อื่น อันจะก่อให้เกิดทั้งสันติสุขและสันติภาพ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทั้งตัวมนุษย์และโลกมนุษย์ปรารถนา นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ท่านพุทธทาสยังได้เริ่มจัดทำหนังสือพิมพ์พุทธศาสนา (ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์เผยแพร่หลักธรรมรายตรีมาศ) ด้วยเช่นกัน ปัจจุบันเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ประกาศเป็นทางการ บรรยายภาศภายในสถานที่ปฏิบัติธรรมแห่งนี้เป็นที่ราบเชิงเขารอบๆ ภูเขาพุทธทอง บริเวณนี้เดิมเป็นสวนผลไม้ มีลำธารสายหนึ่งไหลผ่านจากทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออกลงสู่พรุและคลองท่าปูน ลำธารนี้เรียกกันว่า ธารน้ำไหลเหมาะสมกับการปฏิบัติธรรมอย่างยิ่ง ภายในบริเวณวัดอากาศร่มเย็น มีต้นไม้ขนาดใหญ่ มีสถานที่พักผ่อนสบาย มีแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คติธรรม สามารถรองรับผู้เข้าปฏิบัติเป็นร้อยคน นอกจากสวนโมกข์แห่งนี้แล้ว ฝั่งตรงกันข้ามเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมอีกแห่งหนึ่ง เรียกว่า สวนโมกข์นานาชาติมีชาวต่างชาติที่เลื่อมใส ศรัทธาในพระพุทธศาสนาและพระพุทธทาสได้เข้ามาปฏิบัติธรรมในสถานที่นี้ด้วย

ในปัจจุบันวัดมีการพัฒนาสถานที่เปลี่ยนแปลงไปมาก อาคารเก่าเหลือน้อยเต็มที ส่วนมากเป็นอาคารสร้างใหม่ตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม และแทนสิ่งก่อสร้างเก่าที่ชำรุดไปตามกาลเวลา สมัยที่ท่านเจ้าคุณพระพิพัฒนธรรมวาทีเป็นเจ้าอาวาส แม้พื้นที่วัดมีจำกัดมีสิ่งก่อสร้างเกิดขึ้นมาก บริเวณใจกลางของพื้นที่บริเวณวัด มีพุ่มต้นมะพร้าวใหญ่ ๒ ต้น โตขนาดหลายคนโอบ เป็นพุ่มใหญ่สูงหน้าทึบ ทรวงทรงสวยงาม มีแคร่ใหญ่รอบโคนต้นขนาดเดียวกัน เป็นที่นั่งพักผ่อนเย็นของบรรดาผู้เข้าไปในวัด แต่เมื่อมีการสร้างอาคารสิ่งก่อสร้างใหญ่ๆ ตั้มไม้ใหญ่ทั้งสองต้นก็ถูกโค่นทิ้ง

ไป อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ วัดก็ได้รับการคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาประจำอำเภอ และใน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับยกฐานะจากวัดราษฎร์ เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ

ภาพที่ ๑๘ ต้นแบบของการแสดงพุทธธรรมที่วัดธารน้ำไหลหรือสวนโมกขพลาราม

สำหรับความสำคัญในมิติของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบันนั้น วัดแห่งนี้ถือเป็นสถานที่แสวงหาความสงบและศึกษาธรรม ปัจจุบันมีผู้เข้าไปนมัสการทำนุพุทธศาสนิกขุภายในสวนโมกข์เพื่อเป็นสิริมงคล โดยส่วนใหญ่จะเน้นการเยี่ยมชมโรงมหรสพทางวิญญาณ ซึ่งประกอบด้วยภาพศิลป์ บทกวี คติธรรมคำสอนในพุทธศาสนานิกายต่างๆ ภาพพุทธประวัติ ภาพจำลองจากภาพหินสลัก เรื่องพุทธประวัติในอินเดีย โดยรอบบริเวณของสถานที่แห่งนี้ มีความร่มรื่นเหมาะสำหรับเป็นที่ฝึกอบรมจิตใจและศึกษาพุทธศาสนา โดยมีการจัดการสอนฝึกสมาธิแก่ชาวต่างประเทศทุกวันๆที่ ๑-๑๐ ของทุกเดือน และสำหรับคนไทยทุกวันๆที่ ๒๐-๒๗ ของทุกเดือน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการจัดการเชิงเครือข่ายและการจัดการความรู้ ซึ่งเคยเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของวัดแห่งนี้ มีภาวะที่เสื่อมสภาพและคุณภาพในการบริหารจัดการลง ส่งผลให้ในอนาคตเป็นที่น่ากังวลว่าวัดธารน้ำไหลหรือสวนโมกขพลาราม มรดกธรรมของพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) จะถูกกาลเวลาทำทลายเฉกเช่นสังขารของปุถุชนทั่วไป

บทที่ ๕

ผลการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการนำเสนอข้อมูลผลการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาซึ่งแสดงออกถึงอัตลักษณ์และความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ รวมทั้งผลการวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของวัฒนธรรมการท่องเที่ยวโดยเฉพาะที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ทั้งนี้ในการนำเสนอข้อมูลผลการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูลของการศึกษาวิจัยชิ้นนี้นั้น ผู้วิจัยจะขอแบ่งหัวข้อการนำเสนอ ดังต่อไปนี้

- ๕.๑ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
- ๕.๒ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
- ๕.๓ การวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของวัฒนธรรมการท่องเที่ยว
- ๕.๔ การยกระดับและพัฒนาการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๕.๑ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

สำหรับการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่เป็นกระบวนการและการดำเนินการภายใต้ความร่วมมืออย่างไม่เป็นทางการระหว่างองค์กรภาครัฐด้านการท่องเที่ยวอันได้แก่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, กรมการท่องเที่ยว กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม องค์กรภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว อันได้แก่ สมาคมผู้ประกอบการการท่องเที่ยว เครือข่ายชุมชนและองค์กรทางพระพุทธศาสนาหรือวัดนั่นเอง ส่งผลให้รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ยังจำกัดอยู่บนฐานคิดของความร่วมมือเชิงเทศกาลและปัญหาเฉพาะหน้า กล่าวคือขาดการวางยุทธศาสตร์และแผนงานอย่างเป็นระบบ รวมทั้งยังไม่ได้มีการจัดวางกิจกรรม ปฏิทินการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งระบบการบริหารจัดการที่เป็นมาตรฐานสากลเช่นเดียวกับการท่องเที่ยวในลักษณะอื่นๆ โดยจากการศึกษาวิจัยสามารถสรุปแนวทางของกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้ดังนี้

- ๕.๑.๑ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามเทศกาล
- ๕.๑.๒ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายชุมชน
- ๕.๑.๓ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายผู้ประกอบการ
- ๕.๑.๔ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ

๕.๑.๑ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามเทศกาล

สำหรับรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามเทศกาล จะเน้นการให้ความสำคัญกับกิจกรรมและการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยส่วนใหญ่จะเป็นความร่วมมือขององค์กรด้านการท่องเที่ยวทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนการสนับสนุนด้านทรัพยากรบุคคลและความรู้จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเครือข่ายชุมชน ทั้งนี้เพื่อหวังผลระยะสั้นในการสร้างการณรงค์ประชาสัมพันธ์กิจและสถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยรูปแบบของกระบวนการจัดการท่องเที่ยวนั้น มีวัตถุประสงค์อย่างชัดเจนว่าเป็นการส่งเสริมการขยายตัวของจำนวนนักท่องเที่ยวและการพัฒนาทางอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นหลัก

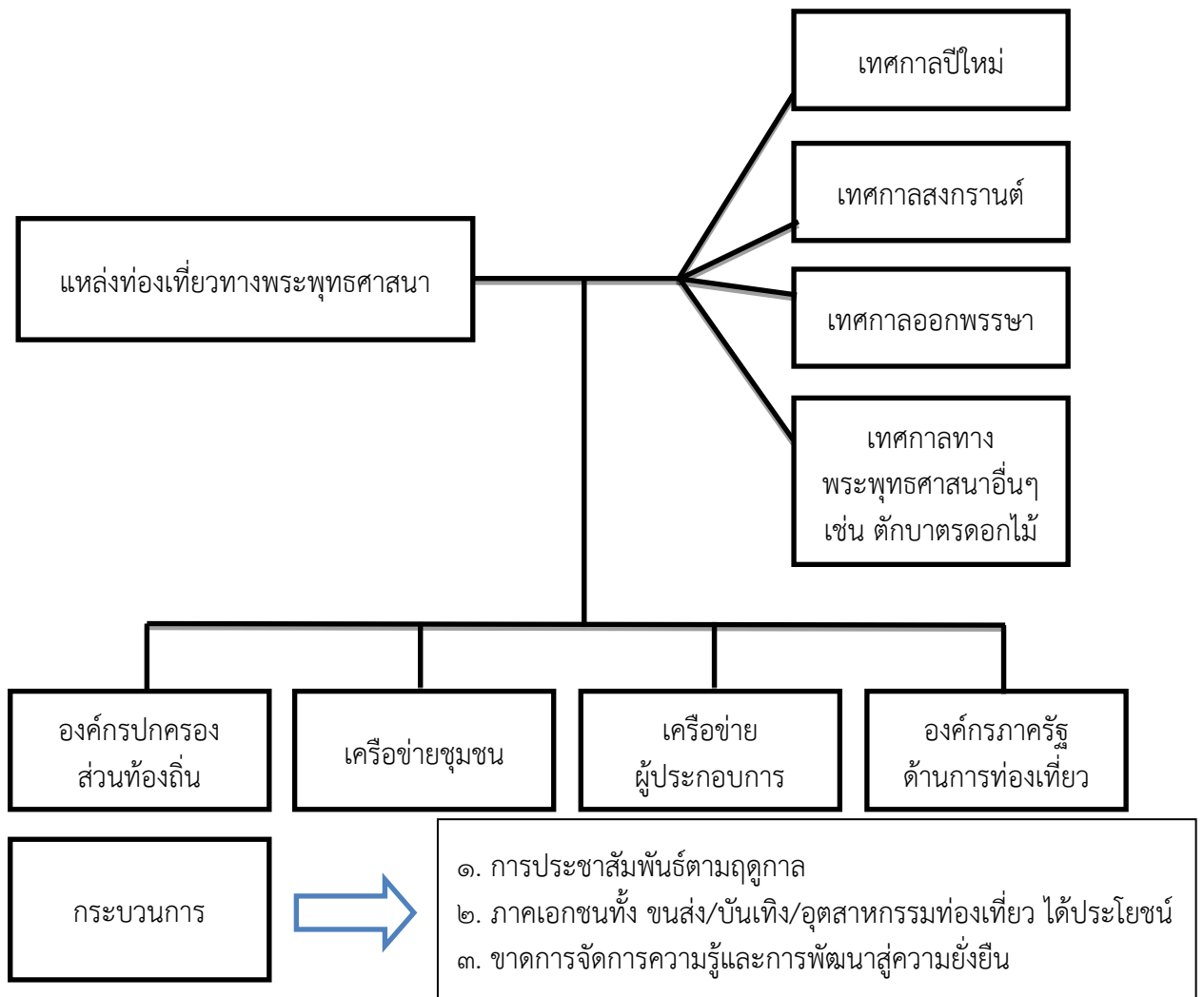
กระบวนการจัดการท่องเที่ยวลักษณะนี้โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวัดในประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่จะต้องอาศัยช่วงปฏิทินเทศกาลที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อทางวัฒนธรรมของสังคมไทย เพราะวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อทางวัฒนธรรมของสังคมไทยนั้น สามารถสะท้อนให้เห็นคุณค่าของวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ตลอดจนมรดกทางอารยธรรมที่สั่งสมกันมานานของประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เป็นอย่างดี ดังนั้นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบต่างๆ จึงให้ความสำคัญกับการสร้างเส้นทางท่องเที่ยวผ่านทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมในมิตินี้เป็นอย่างดี โดยทั้งเทศกาลสงกรานต์ เทศกาลลอยกระทง เทศกาลเข้าพรรษาและออกพรรษา ถือเป็นระยะเวลาสำคัญของกระบวนการจัดการท่องเที่ยวลักษณะนี้ เพราะสามารถขยายตลาดนักท่องเที่ยว ตลอดจนพัฒนากิจกรรมที่เชื่อมโยงหลักคิดทางพระพุทธศาสนา การแสดงทางวัฒนธรรม ตลอดจนคุณค่าทางพุทธศิลปกรรมไปเผยแพร่สู่นักท่องเที่ยวได้

จากการศึกษาพบว่า แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นด้านนี้ เช่น เทศกาลสงกรานต์ที่วัดเจติยหลวงและวัดพระธาตุตอดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย เทศกาลออกพรรษากับกิจกรรมตักบาตรดอกไม้ที่วัดพระพุทธบาทวชิหาร จังหวัดสระบุรี วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร จังหวัดกรุงเทพมหานคร เทศกาลลอยกระทง วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร จังหวัดกรุงเทพมหานครและแหล่งท่องเที่ยวทางอารยธรรม เช่น ณ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ทุ่งภูเขาทอง) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น กระบวนการจัดการท่องเที่ยวลักษณะนี้ จะมีความโดดเด่นคือสามารถดึงดูดความร่วมมือได้ทั้งจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ เครือข่ายชุมชนและเครือข่ายผู้ประกอบการระหว่างประเทศ เพราะการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวส่วนใหญ่เน้น สร้างสรรค์และออกแบบมาเพื่อการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจและมุ่งหวังให้เกิดการขยายตัวของรายได้ในระดับประเทศ ภูมิภาคและจังหวัดนั้นๆ โดยจากการศึกษาครั้งนี้ พบว่ากระบวนการของการพัฒนาการท่องเที่ยวลักษณะนี้จะใช้ช่องทางการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างให้ภาคเอกชนทั้ง อุตสาหกรรมขนส่ง อุตสาหกรรมสร้างสรรค์กิจกรรมความบันเทิงและเครือข่ายอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ได้ประโยชน์เชิงบูรณาการร่วมกัน อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวลักษณะนี้ยังขาดการจัดการความรู้และการพัฒนาสู่ความยั่งยืน

แนวทางการพัฒนาในอนาคตสำหรับการจัดการท่องเที่ยวลักษณะนี้ ควรให้ความสำคัญกับการจัดการองค์ความรู้และการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์และคุณค่าของพุทธศิลปกรรม ตลอดจนการ

ถ่ายทอดประวัติศาสตร์และเรื่องราวของวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไทย โดยเฉพาะที่จะสามารถสะท้อนและเชื่อมโยงให้เห็นถึงคุณค่าของวัฒนธรรมร่วมกันของประชาคมอาเซียน เพราะหากสามารถขับเคลื่อนประเด็นการนำเสนอเชิงคุณค่าของการวัฒนธรรมและการบูรณาภาพคุณค่าทางวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาและวิถีชีวิตร่วมได้ จะสามารถสร้างให้ประเทศไทย พัฒนาเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมได้ในอนาคต

แผนภาพที่ ๑ แสดงการกระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามเทศกาล

๑. ประเพณีปีใหม่เมือง วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่
๒. ประเพณีไหลเรือไฟ จังหวัดหนองคาย
๓. ประเพณีตักบาตรดอกไม้ วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี
๔. ประเพณีเผาเทียนเล่นไฟ วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย

๕.๑.๒ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายชุมชน

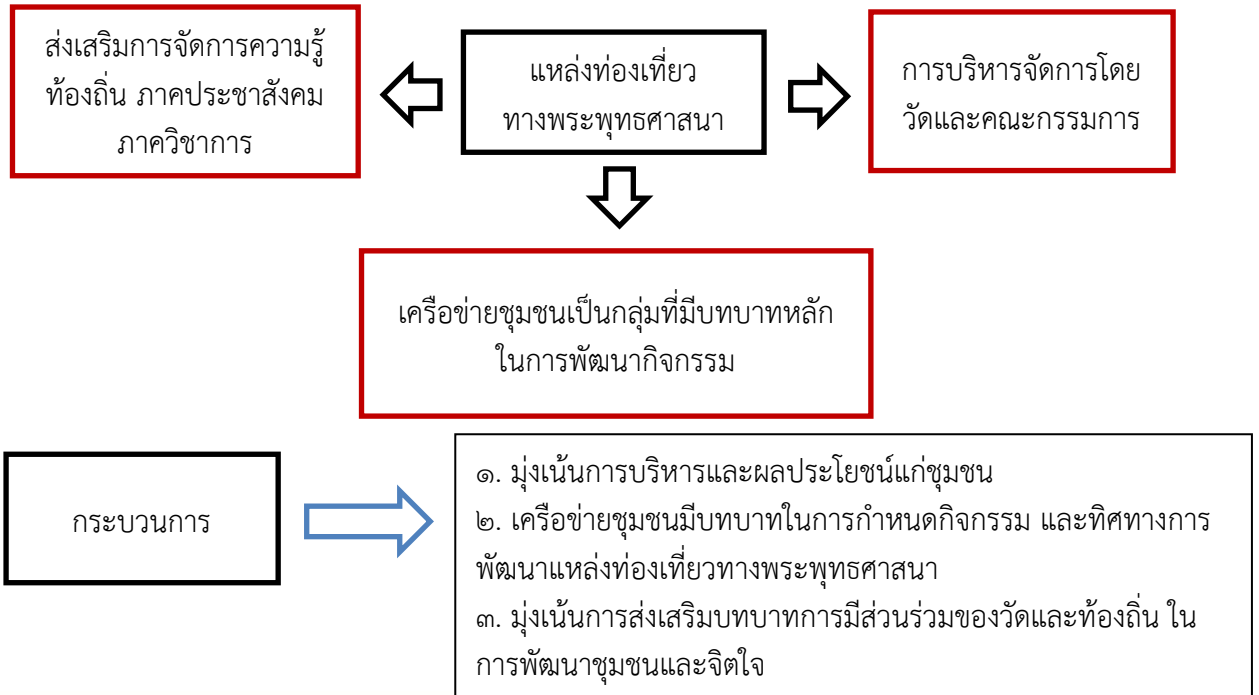
สำหรับรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายชุมชน มุ่งเน้นให้แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาความสำคัญกับการส่งเสริมการจัดการความรู้ โดยเฉพาะการสร้างการบูรณาการจากข้อมูลองค์ความรู้ของท้องถิ่น ซึ่งผ่านการพัฒนาชุดความรู้ร่วมกันกับภาคประชาสังคมและภาควิชาการในพื้นที่ ทั้งนี้กระบวนการจัดการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ จะเน้นการบริหารจัดการผลประโยชน์ ตลอดจนการวางแผนพัฒนากิจกรรมและสถานที่ท่องเที่ยวเชิงกายภาพต่างๆ โดยวัดและคณะกรรมการชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตามในส่วนของการพัฒนารูปแบบการจัดการผลประโยชน์และกิจกรรมเพื่อรองรับกับความเจริญก้าวหน้าของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวนั้น เครือข่ายชุมชนจะเข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในการออกแบบและพัฒนากิจกรรมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวัด ดังนั้นกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวจะมีสองลักษณะคือหนึ่ง คือสะท้อนให้เห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น สอง คือเน้นการใช้บุคลากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการกิจกรรม ในบางกรณีจึงยังขาดการเชื่อมโยงกับบริบทการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐานสากลและสามารถสื่อสารให้นักท่องเที่ยวต่างชาติเข้าใจได้

กระบวนการจัดการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ จะเน้นการเชื่อมโยงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและความเป็นชุมชนท้องถิ่น เพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวสนใจเข้ามาเรียนรู้และศึกษาวัฒนธรรมจากการท่องเที่ยวที่องค์กรทางพระพุทธศาสนาและชุมชนท้องถิ่นพยายามพัฒนาขึ้น โดยกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการศึกษาครั้งนี้นั้นพบว่า มุ่งเน้นการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและผลประโยชน์แก่ชุมชน อีกทั้งการผลักดันให้เครือข่ายชุมชนมีบทบาทในการกำหนดกิจกรรม ตลอดจนทิศทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของวัดและท้องถิ่นร่วมกัน ทั้งนี้กระบวนการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ จะมีความหลากหลายของทั้งกิจกรรมและแนวทางการดำเนินงานกล่าวคือ กิจกรรมที่ค้นพบนั้นอาจเป็นรูปแบบของการพัฒนาพุทธกิจกรรมเชิงบูรณาการทั้งการดูแลสุขภาพ การส่งเสริมการปฏิบัติสมาธิ ศิล ภาวนาตลอดจนการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าวัดหรือแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมตัวอย่าง ที่ใช้กระบวนการดังกล่าวในการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวของตนเอง ได้แก่ วัดภูเก็ต จังหวัดน่าน วัดมเหยงคณ์และวัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และวัดไชยธารารามหรือวัดฉลอง จังหวัดภูเก็ต เป็นต้น

แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมลักษณะนี้ในอนาคตนั้น ควรให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการและการประเมินการรองรับทรัพยากรกับการท่องเที่ยว เพื่อให้มีความชัดเจนว่าวัดจะสามารถอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและธำรงคุณค่าของพุทธศิลปกรรม ตลอดจนวิถีชีวิตชุมชนให้ไม่เสื่อมถอยเมื่อถึงจุดที่การท่องเที่ยวมีการขยายตัวมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังควรส่งเสริมการพัฒนาบุคลากรของวัดต่างๆ ให้มีความพร้อมกับการบริหารจัดการ การจัดการและพัฒนาองค์ความรู้ที่เชี่ยวชาญหรือสามารถแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าได้ นอกจากนี้หากสามารถยกระดับกระบวนการท่องเที่ยวให้รองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนได้ จะสามารถช่วยให้การพัฒนากระบวนการท่องเที่ยวในลักษณะนี้สามารถขยายตัวเป็นเส้นทางหรือสร้างกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายชุมชนรอบข้าง เพื่อให้เกิดเป็นตลาดน้ำริมวัดหรือศูนย์กระจายสินค้าชุมชนท้องถิ่น เพื่อเป็นการสร้างให้เกิดการพัฒนากระบวนการท่องเที่ยวเครือข่ายชุมชนให้มีความยั่งยืน

ตลอดจนสามารถเป็นแนวทางและต้นแบบระบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากชุมชน การจัดการทรัพยากรชุมชน รวมทั้งการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม คุณค่าเชิงพุทธศิลปกรรมให้อยู่ร่วมและเกื้อกูลกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาได้

แผนภาพที่ ๒ แสดงกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายชุมชน

- ๑. วัดฉลอง จังหวัดภูเก็ต
- ๒. วัดกุฎี จังหวัดน่าน
- ๓. วัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ๔. วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๕.๑.๓ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายผู้ประกอบการ

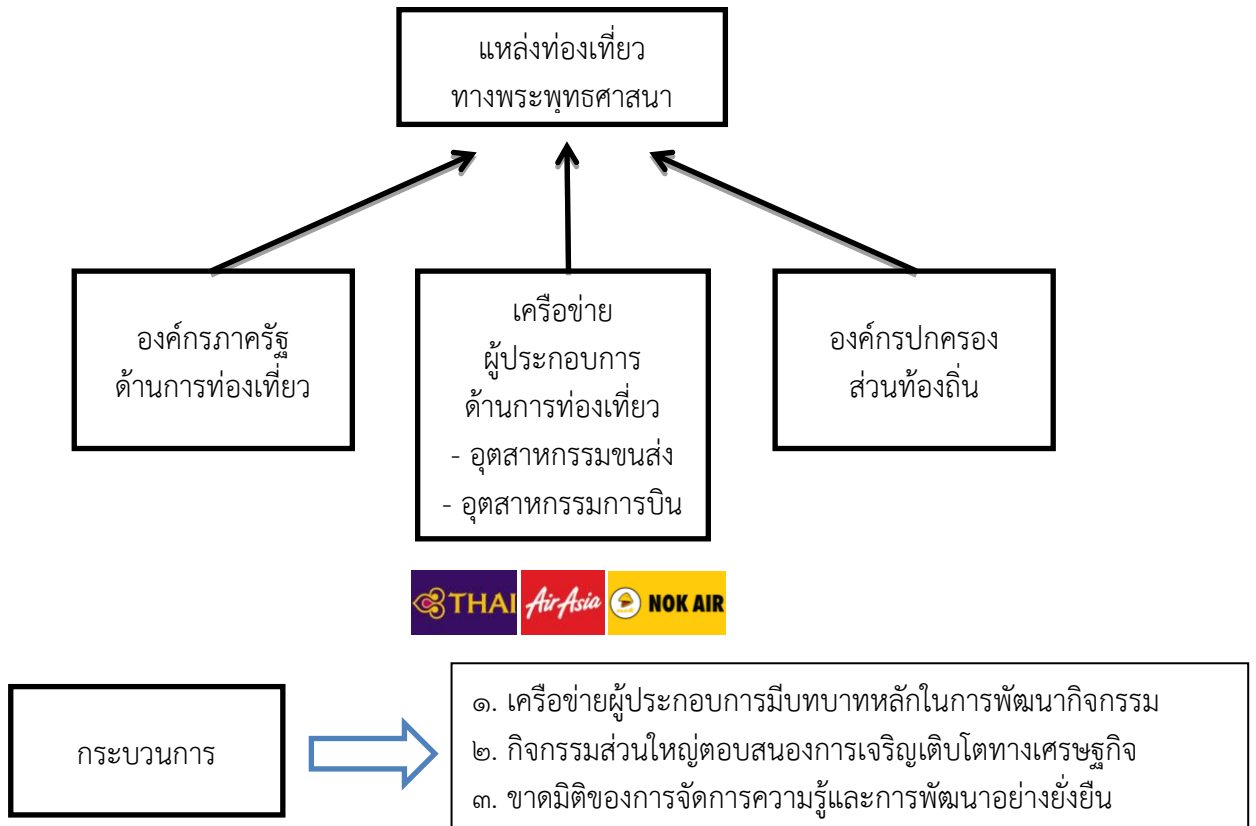
สำหรับรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายผู้ประกอบการนั้น มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงกลไกทางเศรษฐกิจระดับชาติและระดับสากลสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ในหลายกรณีจะพบว่าเครือข่ายผู้ประกอบการที่ทำธุรกิจเกี่ยวข้องกับ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ได้เชื่อมโยงและสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวต่างชาติ ในขณะที่เดียวกันก็มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย เช่น การพัฒนากิจกรรมเพื่อการเรียนรู้และการท่องเที่ยวในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดระฆังโฆสิตาราม วัดอรุณราชวราราม วัดประยูรวงศาวาส เป็นต้น นอกจากนี้ในต่างจังหวัดจะพบว่าเครือข่ายผู้ประกอบการได้เชื่อมโยงประเพณีทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของการขยายเส้นทางและการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมให้มีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการขยายตลาดไปยังกลุ่มประเทศที่มีการนับถือศาสนาและความเชื่อคล้ายคลึงกับสังคมไทยเช่น กลุ่มนักท่องเที่ยวจากประเทศจีน ญี่ปุ่น เกาหลีและอินเดีย เป็นต้น

ในส่วนของกระบวนการจัดการท่องเที่ยววันนั้น ลักษณะของการจัดการท่องเที่ยวประเภทนี้นั้นเครือข่ายผู้ประกอบการจะมีบทบาทหน้าที่หลักในการประสานความร่วมมือกับองค์กรทางพระพุทธศาสนาและองค์กรด้านการท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อให้สามารถพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในการรองรับกับความนิยมและการเรียนรู้ผ่านการท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มลูกค้าประเภทต่างๆ ดังนั้นกิจกรรมการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ จึงเน้นเพื่อตอบสนองการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการรองรับการพัฒนาความเชื่อมโยงกับความร่วมมือระดับภูมิภาค เพื่อเป็นการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวในกลุ่มความร่วมมือระหว่างประเทศต่างๆ สามารถเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยได้มากขึ้น จากการเพิ่มเส้นทางและรูปแบบของการท่องเที่ยวโดยใช้วัด รวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางมรดกอารยธรรมเป็นสถานที่เพื่อดึงดูดความสนใจใหม่ๆ ให้กับการท่องเที่ยวของประเทศไทย อย่างไรก็ตามจุดอ่อนของกระบวนการจัดการท่องเที่ยวลักษณะนี้ก็เช่นเดียวกับกระบวนการจัดการท่องเที่ยวอื่นๆ ของประเทศไทย ก็คือยังขาดมิติของการจัดการความรู้และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในอนาคตจึงควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาการจัดการความรู้และบุคลากร รวมทั้งหน่วยงานของรัฐที่จะเข้ามาดูแลตลอดจนเชื่อมโยงองค์ความรู้และพัฒนากระบวนการจัดการความรู้ให้สำเร็จและสามารถประชาสัมพันธ์ เป็นอีกหนึ่งจุดเด่นให้กับการท่องเที่ยวในวัดได้

สำหรับวัดหรือแหล่งท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นด้านนี้ นอกจากกลุ่มวัดสำคัญๆ ในกรุงเทพมหานครตามที่ได้กล่าวไปในตอนต้นแล้ว จากการศึกษายังปรากฏวัดในกลุ่มจังหวัดที่มีความพร้อมและเป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักของนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เข้ามาทำการท่องเที่ยวในประเทศไทย รวมทั้งมีการคมนาคมขนส่งที่สะดวก ตลอดจนมีระบบสาธารณูปโภคและบริการที่สามารถรองรับกับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี เช่น วัดพระธาตุดอยสุเทพและวัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ วัดบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม วัดถ้ำเสือ จังหวัดกาญจนบุรี วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานีและวัดพระธาตุหนองบัว จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าบทบาทของการขับเคลื่อนกระบวนการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ มีความจำเป็นต้องอาศัยการขับเคลื่อนจากผู้ประกอบการอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นหลัก จึงควรพัฒนาให้หอการค้าจังหวัดหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับจังหวัด ได้เข้ามามีส่วนในการร่วมมือกันพัฒนามากยิ่งขึ้น เพื่อให้สามารถสร้างความยั่งยืนให้เกิดได้อีกในอนาคต

แผนภาพที่ ๓ แสดงกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายผู้ประกอบการ

- ๑. พระบรมธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่
- ๒. เทศกาลยี่เป็ง จังหวัดเชียงใหม่
- ๓. ประเพณีตักบาตรเทโว วัดสังกัสรัตนคีรี จังหวัดอุทัยธานี
- ๔. ประเพณีลอยกระทงสาย จังหวัดตาก

- ๕. ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช
- ๖. ประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี
- ๗. พิธีรำบูชาพระธาตุพนม วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม

๕.๑.๔ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ

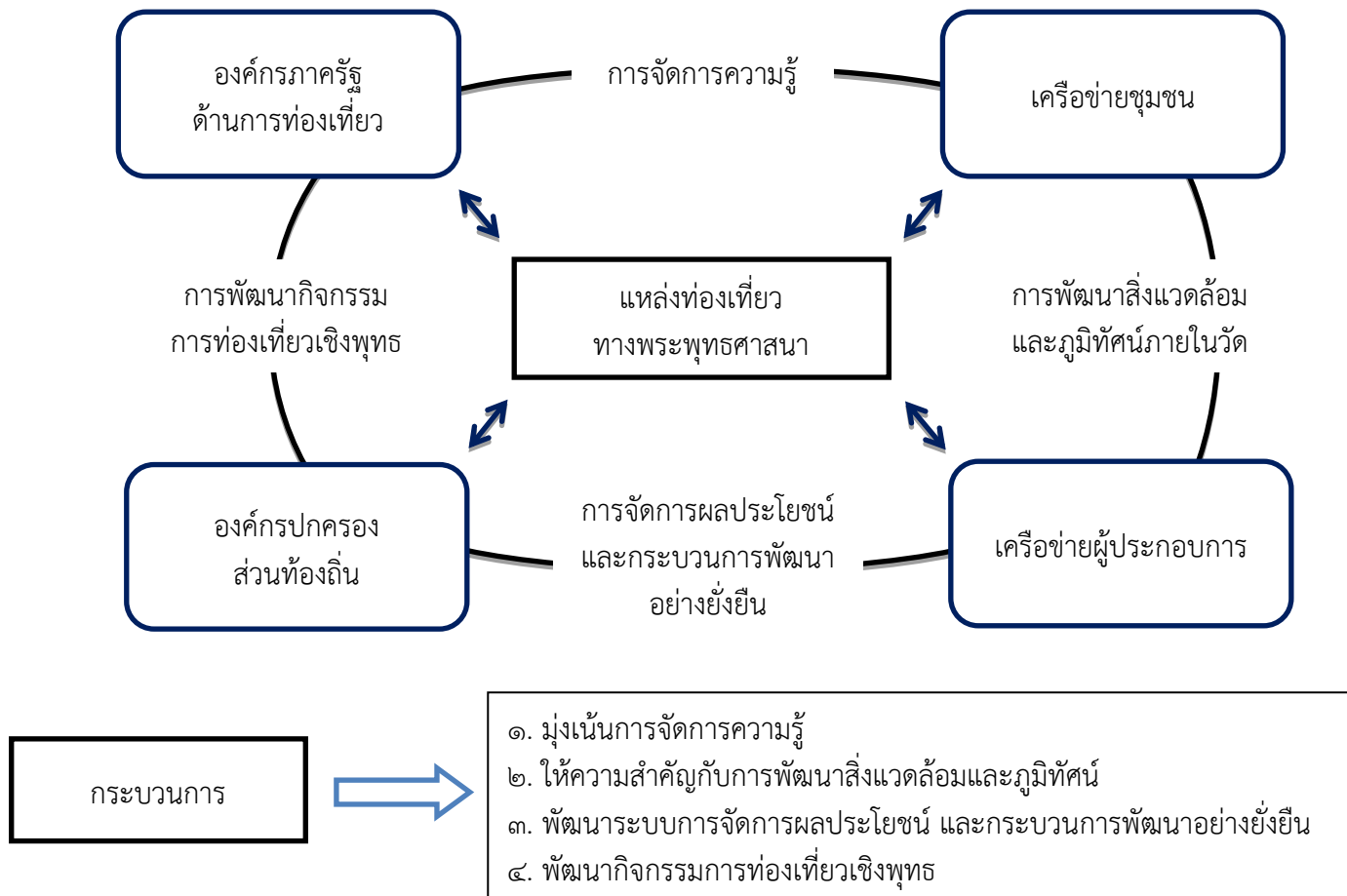
สำหรับรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการนั้น มีความหมายถึง กระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่สามารถพัฒนาองค์ความรู้พระพุทธศาสนาประจำวัดและท้องถิ่น คุณค่าของพุทธศิลป์ธรรมตลอดจนการวางระบบการบริหารจัดการได้อย่างสมดุล สร้างให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัดที่มีพร้อมระดับสากล สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้อย่างเป็นที่ยอมรับ โดยกลยุทธ์ของกระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่เป็นระบบ ได้มาตรฐานตามหลักการสากลของการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม อีกทั้งยังคำนึงถึงการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับคุณค่าทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย การดำเนินกระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงการบูรณาการนั้นจะประกอบไปด้วยองค์ประกอบและปัจจัยสู่ความสำเร็จสำคัญดังนี้ (๑) มุ่งเน้นการจัดการความรู้ (๒) มุ่งเน้นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและภูมิทัศน์ของวัด (๓) มีการพัฒนาระบบการจัดการผลประโยชน์และศักยภาพบุคลากร (๔) พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ (๕) มุ่งเน้นการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของวัดและท้องถิ่นในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกัน (๖) มีความร่วมมือกับเครือข่ายผู้ประกอบการ และ (๗) ได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากองค์กรด้านการท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน ซึ่งแต่ละองค์ประกอบและปัจจัยสู่ความสำเร็จต่างมีส่วนช่วยส่งเสริมและผลักดันให้กระบวนการจัดการท่องเที่ยวของวัดสำคัญๆ ที่คณะผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาสามารถพัฒนากิจกรรมและการบริหารจัดการ ให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ อีกทั้งสร้างมาตรฐานการบริหารจัดการและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมให้กับสังคมไทยได้

การเกิดขึ้นของการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการนั้น ส่วนใหญ่จะมีองค์กรต่างๆ เข้ามาร่วมประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะวัดหลายส่วน เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติหรือองค์กรทางวิชาการต่างๆ เข้ามาช่วยสนับสนุนการจัดการความรู้และการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ตลอดจนการจัดการผลประโยชน์และการจัดการพัฒนาอย่างยั่งยืน จากการศึกษาพบว่าวัดที่สามารถพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวให้สามารถบูรณาการและนำเสนอคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเชิงบูรณาการให้เห็นได้อย่างชัดเจนมีอาทิ วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ วัดร่องขุน จังหวัดเชียงรายและวัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย เป็นต้น

สำหรับแนวทางการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนและความโดดเด่นให้กับวัดที่มีพร้อมเช่นนี้ได้ องค์กรด้านการท่องเที่ยวควรร่วมมือกันจัดทำประเมินศักยภาพการท่องเที่ยววัดในด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม รวมไปถึงการควบคุมการก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่ขัดแย้งกับวัฒนธรรมท้องถิ่น การอบรมให้ความรู้แก่พระสงฆ์และฆราวาสเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาความขัดแย้งทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ในอนาคตหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรมีการจัดทำแผนในการสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้และท่องเที่ยวร่วมกับวัด โดยดำเนินการตามรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เช่น การฝึกอบรมสมาธิวิปัสสนาแก่นักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจ การจัดการความรู้เพื่อ

ยกระดับพุทธพิพิธภัณฑ์(พิพิธภัณฑ์เชิงพุทธ) การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับพระพุทธศาสนา ตลอดจนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามเทศกาล เพื่อให้สามารถสร้างความยั่งยืนและจัดทำระบบกระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของประเทศ

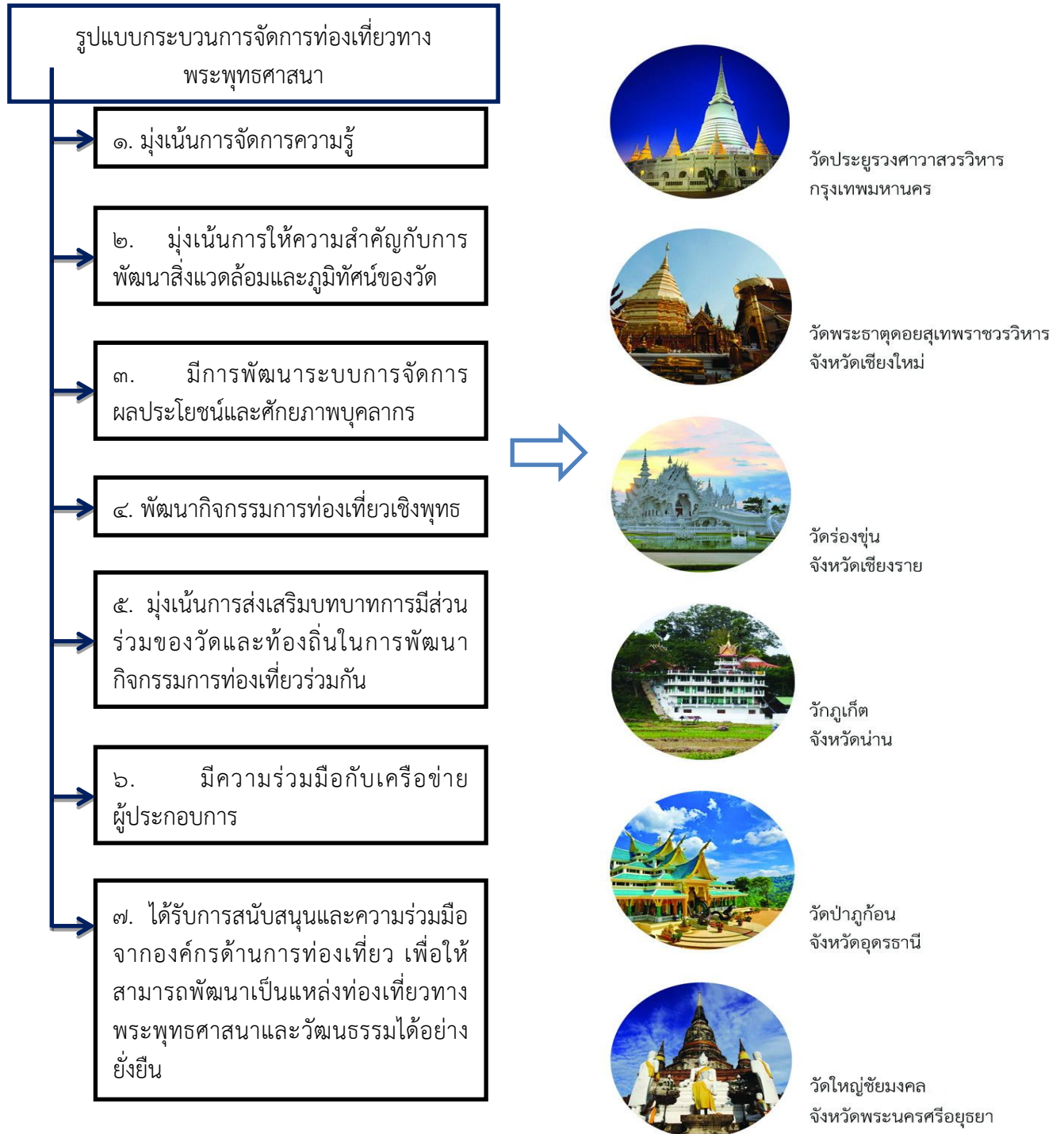
แผนภาพที่ ๔ แสดงกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ

๑. วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
๒. วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
๓. วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่
๔. วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย

แผนภาพที่ ๕ แสดงผลสรุปการพัฒนากระบวนการจัดการเชิงบูรณาการของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

๕.๒ เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

สำหรับการนำเสนอเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น จากการศึกษาพบว่าเส้นทางท่องเที่ยวแต่ละเส้นทางจะมีความโดดเด่นและอัตลักษณ์ ที่จะสามารถนำเสนอคุณค่าเชิงพุทธศิลปกรรม ตลอดจนความสวยงามและประวัติศาสตร์ทางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านเอกลักษณ์ของพุทธสถาปัตยกรรมอันโดดเด่น อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางความคิดของการร่วมมือพัฒนา เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม โดยความรับผิดชอบขององค์กรและหน่วยงานด้านการท่องเที่ยว ซึ่งจะสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมให้กับประชาคมอาเซียนในอนาคต โดยในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะขอนำเสนอข้อมูลดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

๕.๒.๒ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่

๕.๒.๓ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม

๕.๒.๑ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

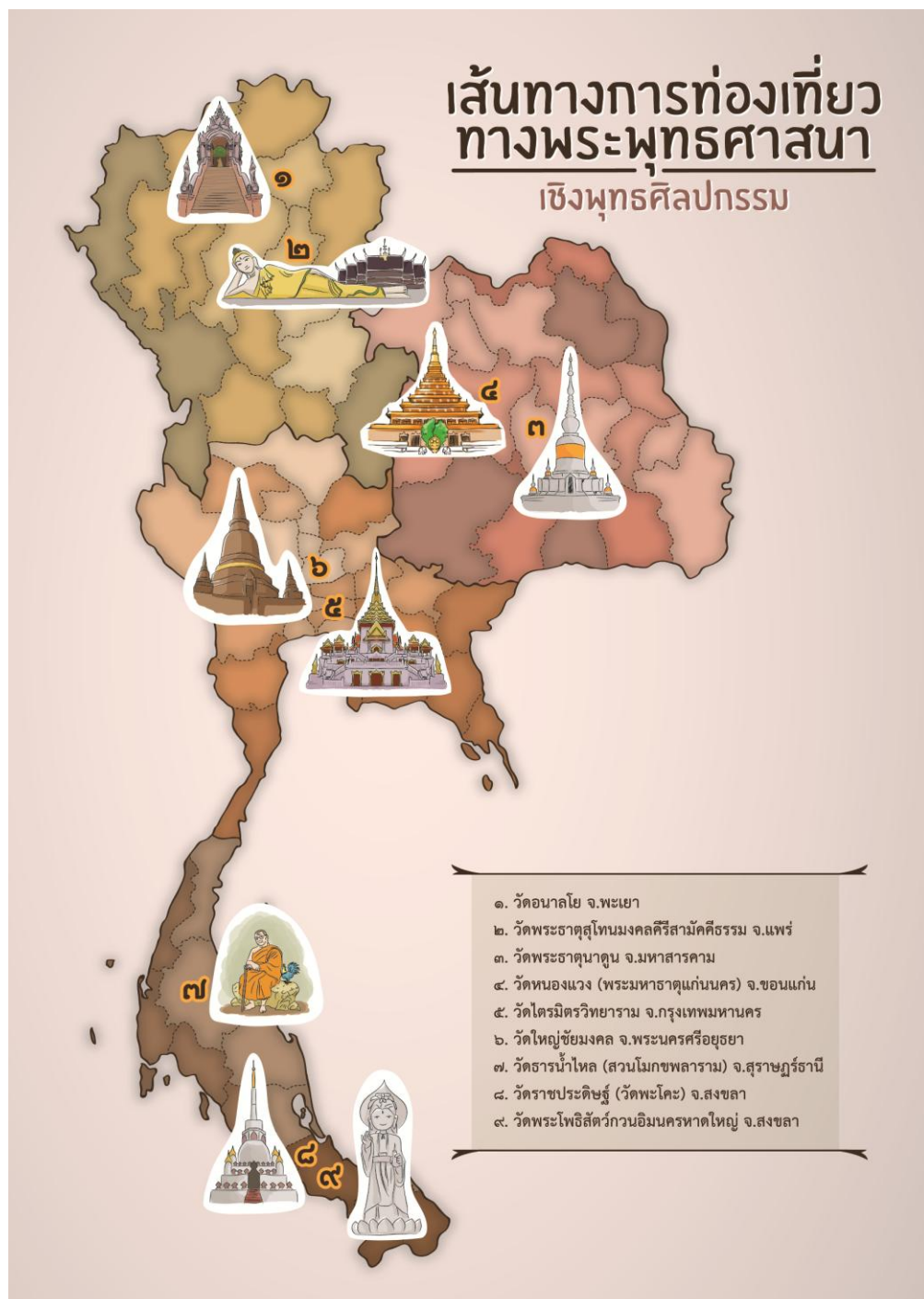
เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เป็นเส้นทางที่เน้นให้เห็นวัดที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ทั้งนี้การนำเสนอคุณค่าอาจเป็นไปทั้งในรูปแบบของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ระดับรัฐหรือสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนตามลุ่มน้ำสำคัญๆ ในช่วงระหว่างการก่อสร้างวัฒนธรรมไทยตามยุคสมัยของประวัติศาสตร์ช่วงต่างๆ นอกจากนี้วัดที่อยู่ในเส้นทางท่องเที่ยวนี้ ยังเป็นวัดที่สามารถพัฒนาคุณค่าทางพุทธศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ที่กำลังเลือนหายไปจากสังคมหรือประชาชนในท้องถิ่น ไม่ได้มีความรู้ความเข้าใจต่อคุณค่าดังกล่าวอย่างที่ควรจะเป็น ให้กลับมามีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมและจิตใจของคนในท้องถิ่น อีกทั้งในหลายวัดสามารถพัฒนาพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาให้ควบคู่ไปได้กับการสร้างพื้นที่ชุมชน เครือข่ายทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการดำเนินกิจกรรมของชุมชนและการจัดการศึกษาของสถานศึกษาในท้องถิ่น โดยอาศัยบทบาทและพื้นที่การทำงานของวัดเป็นศูนย์กลางการพัฒนาเครือข่ายดังกล่าว

จากการศึกษาพบว่าวัดที่มีความโดดเด่นเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม จนสามารถพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมนั้น มีดังต่อไปนี้

- (๑) วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่
- (๒) วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่
- (๓) วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม
- (๔) วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย
- (๕) วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

- (๖) วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จังหวัดกรุงเทพมหานคร
 (๗) วัดประยูรวงศาวาส จังหวัดกรุงเทพมหานคร
 (๘) วัดพระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช
 (๙) วัดไชยธารารามหรือวัดฉลอง จังหวัดภูเก็ต

แผนภาพที่ 6 แสดงเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

๕.๒.๒ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่

เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่ เป็นเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่ผู้วิจัยพัฒนามาจากแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่สามารถพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยว การบริหารจัดการองค์ความรู้เชิงพระพุทธศาสนา ตลอดจนนำศาสตร์สมัยใหม่เข้ามาสนับสนุนการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวให้กับวัดของตนเอง ทั้งนี้วัดเหล่านี้สามารถสร้างกระบวนการสื่อสารเชิงคุณค่าต่อวัฒนธรรมพระพุทธศาสนา การนำคุณค่าทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่สามารถประยุกต์สู่การเรียนรู้ของสังคมและชุมชนได้ นอกจากนี้กิจกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการสมัยใหม่ที่ดำเนินการอย่างประสบความสำเร็จของวัดกลุ่มเส้นทางนี้คือ การสามารถประยุกต์หลักพระพุทธศาสนาสู่การสร้างกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของชนชั้นกลางใหม่ในสังคมไทย โดยเฉพาะกลุ่มคนในสังคมที่ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลและเป็นตลาดนักท่องเที่ยวใหม่ ที่มีความตื่นตัวต่อการท่องเที่ยวทางเลือกรูปแบบใหม่ โดยสถานที่ท่องเที่ยวที่จะสามารถดึงดูด จนได้รับการบรรจุเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวบนพื้นที่สังคมออนไลน์ได้ ส่วนใหญ่จะเป็นวัดที่มีความโดดเด่นในลักษณะความสวยงามของพุทธศิลปกรรมและสามารถสะท้อนถึงการจัดการความรู้ในมิติใดมิติหนึ่ง ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวนี้วัดในเส้นทางที่ผู้ศึกษาวิจัยได้ลงไปทำการศึกษา พบว่ามีมิติของการบูรณาการองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและสามารถนำเสนอออกมาสู่ได้ โดยรูปแบบของการบูรณาการองค์ความรู้เพื่อนำเสนอเชิงคุณค่าทางพระพุทธศาสนาต่อสังคมนั้น มีอาทิ การจัดการความรู้เชิงพุทธศิลปกรรม การบริหารจัดการเชิงกายภาพ การพัฒนาการปฏิบัติธรรมให้ตอบสนองต่อความต้องการในสังคมสมัยใหม่ เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่าวัดที่มีความโดดเด่นเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่ จนสามารถพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่ มีดังต่อไปนี้

- (๑) วัดร่องขุน จังหวัดเชียงราย
- (๒) วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่
- (๓) วัดภูเก็ต จังหวัดน่าน
- (๔) วัดป่าภูก้อน จังหวัดอุดรธานี
- (๕) วัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- (๖) วัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- (๗) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามวรมหาวิหาร จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- (๘) วัดพระใหญ่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

แผนภาพที่ 7 แสดงเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่

๕.๒.๓ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม

เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม เป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่เน้นให้เห็นถึงความโดดเด่นของวัดที่มีพุทธศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทั้งในเชิงสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมและพุทธสถานภายในวัดแต่ละแห่ง ทั้งนี้ความสำคัญของเส้นทางท่องเที่ยวลักษณะนี้ ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในอนาคต เพราะเส้นทางท่องเที่ยวลักษณะนี้เป็นกระบวนการสื่อสารคุณค่าพระพุทธศาสนาต่อสังคมปัจจุบันได้อย่างเด่นชัดที่สุด อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมความสำคัญ ความเข้าใจตลอดจนความรู้ของประชาชน ต่อประวัติศาสตร์ทางสังคมและศาสนาของพระพุทธศาสนาไทย การพัฒนามิติขององค์ความรู้ ที่แสดงออกให้เห็นคุณค่าและความเข้าใจที่ถูกต้องได้นั้น ถือเป็นกลไกสำคัญของการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ทางความคิดและหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาสู่สังคม ซึ่งถือเป็นอีกหนึ่งบทบาทสำคัญที่การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา สามารถเชื่อมโยงการพัฒนาดังกล่าวเข้าสู่องค์กรทางพระพุทธศาสนาได้ นอกจากนี้ในเชิงการท่องเที่ยวระดับสากล วัดที่มีความสวยงามและสามารถสื่อสารคุณค่าของพระพุทธศาสนาในเชิงพุทธศิลปกรรม ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมที่กำลังอยู่ในความนิยมของนักท่องเที่ยวต่างชาติ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีความสนใจอารยธรรม ประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดังนั้นหากในอนาคตองค์กรด้านการท่องเที่ยวสามารถยกระดับเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม ให้มีความพร้อมในการจัดการความรู้และการบริหารจัดการทรัพยากร สถานที่เชิงกายภาพและการทำงานของบุคลากรได้ดียิ่งขึ้น จะสามารถช่วยให้เส้นทางท่องเที่ยวลักษณะนี้มีส่วนช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวภาพรวมของประเทศไทยได้ รวมทั้งยังสามารถเชื่อมโยงกับประเทศในประชาคมอาเซียน ที่มีรูปแบบความเชื่อคล้ายคลึงกันได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

จากการศึกษาพบว่าวัดที่มีความโดดเด่นเชิงพุทธศิลปกรรม จนสามารถพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม มีดังต่อไปนี้

- (๑) วัดอนาลโย จังหวัดพะเยา
- (๒) วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรีสามัคคีธรรม จังหวัดแพร่
- (๓) วัดพระธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม
- (๔) วัดหนองแวงพระมหาธาตุแก่นนคร จังหวัดขอนแก่น
- (๕) วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- (๖) วัดไตรมิตรวิทยาราม จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- (๗) วัดธารน้ำไหล จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- (๘) วัดราชประดิษฐ์ จังหวัดสงขลา
- (๙) วัดพระโพธิสัตว์กวนอิมนครหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

แผนภาพที่ 8 เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม

๕.๓ การวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของวัฒนธรรมการท่องเที่ยว

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลเชิงสำรวจนั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลเชิงสำรวจจากกลุ่มวัดซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญทั้งสิ้น ๙ แห่งจากทุกภูมิภาคทั่วประเทศจำนวน ๔๑๐ คน ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยนำเสนอส่วนนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอออกเป็นส่วนต่างๆ ดังนี้

๕.๓.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม

๕.๓.๒ ผลการวิเคราะห์แรงจูงใจในการเดินทางเพื่อมาท่องเที่ยวของกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม

๕.๓.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๕.๓.๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๕.๓.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม

ตารางที่ ๑ จำนวนและร้อยละของข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
1. เพศ		
หญิง	๒๑๓	๕๒.๐๐
ชาย	๑๙๗	๔๘.๐๐
รวม	๔๑๐	๑๐๐.๐๐
2. อายุ		
น้อยกว่า ๒๐ ปี	๑๑๒	๒๗.๓๐
๒๑ - ๓๐ ปี	๑๔๖	๓๕.๖๐
๓๑ - ๔๐ ปี	๖๘	๑๖.๖๐
๔๑ - ๕๐ ปี	๕๔	๑๓.๒๐
๕๑ - ๖๐ ปี	๒๒	๕.๔๐
มากกว่า ๖๐ ปี	๘	๒.๐๐
รวม	๔๑๐	๑๐๐.๐๐
3. ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	๔	๑.๐๐
มัธยมศึกษา	๘๓	๒๐.๒๐
อนุปริญญา	๓๙	๙.๕๐

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
ปริญญาตรี	๑๘๔	๔๔.๙๐
สูงกว่าปริญญาตรี	๖๐	๑๔.๖๐
อื่นๆ	๔๐	๙.๘๐
รวม	๔๑๐	๑๐๐.๐๐
4. อาชีพ		
ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ	๔๖	๑๑.๒๐
ธุรกิจส่วนตัว	๖๗	๑๖.๓๐
เกษตรกร	๐	๐.๐๐
พนักงานบริษัทเอกชน	๗๘	๑๙.๐๐
นักเรียน/นักศึกษา	๑๗๔	๔๒.๔๐
อื่นๆ ระบุ	๔๕	๑๑.๐๐
รวม	๒๒๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีจำนวน ๒๑๓ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๕๒.๐๐ ส่วนเพศชายมีจำนวนอยู่ที่ ๑๙๗ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๔๘.๐๐

ช่วงอายุของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ ๒๑-๓๐ ปี มีจำนวน ๑๔๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๖๐ รองลงมาคือ ช่วงอายุน้อยกว่า ๒๐ ปี มีจำนวน ๑๑๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๓๐ ช่วงอายุระหว่าง ๓๑ - ๔๐ ปี มีจำนวน ๖๘ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๑๖.๖๐ ช่วงอายุระหว่าง ๔๑ - ๕๐ ปี มีจำนวน ๕๔ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๑๓.๒๐ ส่วนช่วงอายุระหว่าง ๕๑ - ๖๐ ปี มีจำนวน ๒๒ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๕.๔๐ และช่วงอายุของผู้ตอบแบบสอบถามที่น้อยที่สุดก็คือ ช่วงอายุมากกว่า ๖๐ ปี มีจำนวน ๘ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๒.๐๐ ตามลำดับ โดยอายุน้อยสุดของผู้ตอบแบบสอบถามเท่ากับ ๑๘ ปี และอายุมากที่สุดของผู้ตอบแบบสอบถามเท่ากับ ๗๖ ปี ซึ่งอายุเฉลี่ยของผู้ตอบแบบสอบถามในการวิจัยครั้งนี้เท่ากับ ๓๑.๗๖ ปี

ระดับการศึกษาสูงสุดของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี มีจำนวน ๑๘๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๔.๙๐ รองลงมาคือ ในระดับมัธยมศึกษา มีจำนวน ๘๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๒๐ ในระดับสูงกว่าปริญญาตรี มีจำนวน ๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๖๐ ในระดับอื่นๆ มีจำนวน ๔๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๙.๘๐ ในระดับอาชีวศึกษา/อนุปริญญา มีจำนวน ๓๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๙.๕ และในระดับประถมศึกษาซึ่งมีจำนวนน้อยที่สุด มีจำนวน ๔ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๑.๐๐ ตามลำดับ

นอกจากนั้น ยังพบว่า ในด้านของสถานภาพทางอาชีพนั้น ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ ยังคงมีสถานะเป็นนักเรียน/นักศึกษา ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น ๑๗๔ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๔๒.๔๐ ในการประกอบอาชีพ พบว่า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นพนักงานในบริษัทเอกชน มีจำนวนทั้งสิ้น ๗๘ คน

คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๐๐ รองลงมาก็คือ เป็นเจ้าของกิจการ/ทำธุรกิจส่วนตัว มีจำนวน ๖๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๓๐ ประกอบอาชีพข้าราชการ/พนักงานของรัฐ จำนวน ๔๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๒๐ และประกอบอาชีพอื่นๆ จำนวน ๔๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๐๐

๕.๓.๒ ผลการวิเคราะห์แรงจูงใจในการเดินทางเพื่อมาท่องเที่ยวของกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม

ตารางที่ ๒ จำนวนและร้อยละของเหตุผลในการท่องเที่ยว ศึกษาเยี่ยมชมวัด กิจกรรมทางพุทธศาสนาที่ชื่นชอบ และสิ่งที่สนใจเมื่อมาเที่ยวชมวัด (ตอบได้หลายข้อ) ของผู้ตอบแบบสอบถาม

หัวข้อ	จำนวน(ร้อยละ)		
	เลือก	ไม่เลือก	รวม
เหตุผลในการเดินทางท่องเที่ยวของท่าน (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)			
พักผ่อนกับครอบครัว/เพื่อน	๒๓๑ (๕๖.๓)	๑๗๙ (๔๓.๗)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
เยี่ยมชมญาติและคนรู้จัก	๓๓ (๘.๐)	๓๗๗ (๙๒.๐)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
เลือกซื้อสินค้า-บริการ/ติดต่อธุรกิจ	๑๕ (๓.๗)	๓๙๕ (๙๖.๓)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
ทำบุญ/ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา	๑๙๓ (๔๗.๑)	๒๑๗ (๕๒.๙)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
เข้าร่วมกิจกรรมและประเพณีท้องถิ่น	๕๙ (๑๔.๔)	๓๕๑ (๘๕.๖)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
อื่นๆ	๓๕ (๘.๕)	๓๗๕ (๙๑.๕)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
เหตุผลในการเดินทางไปศึกษาหรือเยี่ยมชมวัด/ศาสนสถานของท่าน (ตอบได้หลายข้อ)			
เพื่อชื่นชมความงามของวัดและพุทธศิลปะ	๒๒๒ (๕๔.๑)	๑๘๘ (๔๕.๙)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
เพื่อร่วมสวดมนต์และฝึกสมาธิ	๖๐ (๑๔.๖)	๓๕๐ (๘๕.๔)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
เพื่อศึกษาหาความรู้ทางพุทธศาสนา	๙๖ (๒๓.๔)	๓๑๔ (๗๖.๖)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
เพื่อไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด	๒๘๔ (๖๙.๓)	๑๒๖ (๓๐.๗)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
เพื่อเข้าทำบุญตามประเพณีของวัดและท้องถิ่น	๑๑๗ (๒๘.๕)	๒๙๓ (๗๑.๕)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
อื่นๆ	๑๕ (๓.๗)	๓๙๕ (๙๖.๓)	๔๑๐

			(๑๐๐.๐๐)
ท่านขึ้นขอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในข้อใดเป็นพิเศษ (ตอบได้หลายข้อ)			
การไหว้พระ-สวดมนต์	๒๔๙ (๖๐.๗)	๑๖๑ (๓๙.๓)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
การรับฟังพระธรรมเทศนา	๙๔ (๒๒.๙)	๓๑๖ (๗๗.๑)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
การศึกษาความรู้ทางพระพุทธศาสนา	๙๐ (๒๒.๐)	๓๒๐ (๗๘.๐)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
การทำบุญใส่บาตร	๑๙๙ (๔๘.๕)	๒๑๑ (๕๑.๕)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
การฝึกฝนสมาธิและการเจริญจิตภาวนา	๑๐๒ (๒๔.๙)	๓๐๘ (๗๕.๑)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
การเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีที่สำคัญ	๑๒๗ (๓๑.๐)	๒๘๓ (๖๙.๐)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
อื่นๆ	๕ (๑.๒)	๔๐๕ (๙๘.๘)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
เอกลักษณ์หรือสิ่งที่ท่านให้ความสนใจมาเที่ยวชมภายในวัด (ตอบได้หลายข้อ)			
องค์พระธาตุ	๒๑๐ (๕๑.๒)	๒๐๐ (๔๘.๘)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
รูปเหมือนเกจิอาจารย์	๔๑ (๑๐.๐)	๓๖๙ (๙๐.๐)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
พระอุโบสถภาพ	๑๒๙ (๓๑.๕)	๒๘๑ (๖๘.๕)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
ทัศนียภาพ(โดยรวม)ของวัด	๑๙๒ (๔๖.๘)	๒๑๘ (๕๓.๒)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา	๖๙ (๑๖.๘)	๓๔๑ (๘๓.๒)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์	๒๓๖ (๕๗.๖)	๑๗๔ (๔๒.๔)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
สระน้ำที่ไม่ว่าของอาจารย์	๔๐ (๙.๘)	๓๗๐ (๙๐.๒)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
จิตรกรรมประวัตินาครวัด/ชุมชน	๑๑๘ (๒๘.๘)	๒๙๒ (๗๑.๒)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)
อื่นๆ	๑๗ (๔.๑)	๓๙๓ (๙๕.๙)	๔๑๐ (๑๐๐.๐๐)

จากตารางที่ ๒ แสดงถึงเหตุผลในการเดินทางมาท่องเที่ยวของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เลือกที่จะตอบถึงเหตุผลในการเดินทางท่องเที่ยว ในหัวข้อที่ว่า พักผ่อนกับครอบครัว/เพื่อน โดยเลือกมากที่สุด จำนวน ๒๓๑ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๕๖.๓๐ เหตุผลในลำดับต่อมาคือ ทำบุญ/ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จำนวน ๑๙๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๑๐ เข้าร่วมกิจกรรมและประเพณีท้องถิ่น จำนวน ๕๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๔๐ เหตุผลอื่นๆ มีจำนวน ๓๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๕๐ เยี่ยมญาติและคนรู้จัก จำนวน ๓๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๐๐ และเหตุผลที่ถูกเลือกน้อยที่สุดก็คือ เลือกซื้อสินค้าและบริการ/ติดต่อธุรกิจ มีจำนวน ๑๕ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๓.๗๐

แสดงถึงเหตุผลในการเดินทางไปศึกษาเยี่ยมชมวัด/ศาสนสถานของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เลือกที่จะตอบถึงเหตุผลในการเดินทางไปศึกษาเยี่ยมชมวัด/ศาสนสถาน ในหัวข้อที่ว่า เพื่อไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด โดยเลือกมากที่สุด จำนวน ๒๘๔ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๖๙.๓๐ เหตุผลในลำดับต่อมาคือ เพื่อชื่นชมความงามของวัดและพุทธศิลปะ จำนวน ๒๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๔.๑๐ เพื่อเข้าทำบุญตามประเพณีของวัดและท้องถิ่น จำนวน ๑๑๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๕๐ เพื่อศึกษาหาความรู้ทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๙๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๔๐ เพื่อร่วมสวดมนต์และฝึกสมาธิ จำนวน ๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๖๐ และเหตุผลอื่นๆ จำนวน ๑๕ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๓.๗๐

แสดงถึงกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ผู้ตอบแบบสอบถามชื่นชอบ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เลือกที่จะตอบถึงกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ตนชื่นชอบ/สนใจ ในหัวข้อที่ว่า การไหว้พระ-สวดมนต์ โดยเลือกมากที่สุด จำนวน ๒๔๙ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๖๐.๗๐ กิจกรรมในลำดับต่อมาคือ การทำบุญใส่บาตร จำนวน ๑๙๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๕๐ การเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีที่สำคัญ จำนวน ๑๒๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๐๐ การฝึกฝนสมาธิและการเจริญจิตภาวนา จำนวน ๑๐๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๙๐ การรับฟังพระธรรมเทศนา จำนวน ๙๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๙๐ การศึกษาความรู้ทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๙๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๐๐ และกิจกรรมอื่นๆ จำนวน ๕ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๑.๒๐

และสุดท้าย แสดงถึงเอกลักษณ์ที่ผู้ตอบแบบสอบถามมีความสนใจเมื่อมาเยี่ยมชมวัด พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เลือกที่จะตอบถึงเอกลักษณ์หรือสิ่งที่สนใจเมื่อมาเยี่ยมชมวัด ในหัวข้อที่ว่า พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ โดยเลือกมากที่สุด จำนวน ๒๓๖ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๕๗.๖๐ สิ่งที่น่าสนใจในลำดับต่อมาคือ องค์กรธาตุ จำนวน ๒๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๑.๒๐ ทศนียภาพโดยรวมของวัด จำนวน ๑๙๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๘๐ พระอุโบสถภาพ จำนวน ๑๒๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๕๐ จิตรกรรมประวัตศาสตร์วัด/ชุมชน จำนวน ๑๑๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๘๐ การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๖๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๘๐ รูปเหมือนเกจิอาจารย์ จำนวน ๔๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๐๐ สรีระที่ไม่เปื่อยของอาจารย์ จำนวน ๔๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๙.๘๐ และสนใจอื่นๆ จำนวน ๑๗ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๔.๑๐

๕.๓.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา
ในประเทศไทย

ตารางที่ ๓ จำนวนและร้อยละของความพึงพอใจในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทาง
พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ของผู้ตอบแบบสอบถาม

หัวข้อ	น้อย ที่สุด	น้อย	ปาน กลาง	มาก	มากที่สุด	ค่าเฉลี่ย ( )	S.D.	ระดับ
ด้านการให้ความรู้								
๑.การให้บริการข้อมูลข่าวสาร ของวัด เช่น ป้ายบอกทาง แผ่น พับประวัติของวัด	๐ (๐.๐๐)	๑๓ (๓.๒๐)	๘๗ (๒๑.๒๐)	๑๙๓ (๔๗.๑๐)	๑๑๗ (๒๘.๕๐)	๔.๐๑	๐.๗๙๑	มาก
๒.การจัดให้มีพระภิกษุหรือผู้ อธิบายประวัติศาสตร์และแนะนำ สถานที่ภายในวัด	๑๒ (๒.๙๐)	๓๗ (๙.๐๐)	๑๔๐ (๓๕.๑๐)	๑๔๘ (๓๖.๑๐)	๗๓ (๑๗.๘๐)	๓.๕๗	๐.๙๘๐	มาก
๓.การให้ความรู้ด้านพุทธศิลป์ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้าน จิตรกรรม ประติมากรรม	๙ (๒.๒๐)	๑๔ (๓.๕๐)	๑๓๗ (๓๓.๕๐)	๑๕๔ (๓๗.๖๐)	๙๖ (๒๓.๕๐)	๓.๗๗	๐.๙๒๒	มาก
๔.การให้ความรู้เกี่ยวกับ วัฒนธรรม ประเพณีของชาวพุทธ เช่น ประเพณีทำบุญใส่บาตร	๑ (๐.๒๐)	๓๗ (๙.๐๐)	๑๐๗ (๒๖.๑๐)	๑๕๑ (๓๖.๘๐)	๑๑๔ (๒๗.๘๐)	๓.๘๓	๐.๙๔๖	มาก
๕.การให้ความรู้ในหลักพุทธธรรม เช่น การมีสื่อ/หนังสือธรรมะให้ ศึกษา	๔ (๑.๐๐)	๒๗ (๖.๖๐)	๑๐๗ (๒๖.๑๐)	๑๗๖ (๔๒.๙๐)	๙๖ (๒๓.๕๐)	๓.๘๑	๐.๙๐๒	มาก
ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้								
๖.การจัดกิจกรรมส่งเสริมการ ท่องเที่ยวของวัด เช่น การจัดงาน ไหว้พระประจำปี	๐ (๐.๐๐)	๙ (๒.๒๐)	๖๖ (๑๖.๑๐)	๑๘๕ (๔๕.๑๐)	๑๕๐ (๓๖.๖๐)	๔.๑๖	๐.๗๖๘	มาก
๗.การจัดนิทรรศการ/กิจกรรม เพื่อให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ของวัดและชุมชน	๐ (๐.๐๐)	๑๖ (๓.๙๐)	๙๕ (๒๓.๒๐)	๒๐๗ (๕๐.๕๐)	๙๒ (๒๒.๕๐)	๓.๙๑	๐.๗๗๙	มาก
๘.การจัดกิจกรรมทำบุญใส่บาตร	๓ (๐.๗๐)	๒๓ (๕.๖๐)	๘๘ (๒๑.๕๐)	๑๗๖ (๔๒.๙๐)	๑๒๐ (๒๙.๓๐)	๓.๙๔	๐.๘๙๒	มาก
๙.การจัดกิจกรรมการไหว้พระ- สวดมนต์ประจำปี	๖ (๑.๕๐)	๑๖ (๓.๙๐)	๑๐๔ (๒๕.๕๐)	๑๕๔ (๓๗.๖๐)	๑๓๐ (๓๑.๗๐)	๓.๙๔	๐.๙๒๖	มาก
๑๐.การส่งเสริมการเรียนรู้ด้าน ศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น การไหว้ แบบไทย การนวดไทย	๘ (๒.๐๐)	๓๓ (๘.๐๐)	๑๒๒ (๒๙.๘๐)	๑๕๐ (๓๖.๖๐)	๙๗ (๒๓.๗๐)	๓.๗๒	๐.๙๗๗	มาก

หัวข้อ	น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด	ค่าเฉลี่ย ( )	S.D.	ระดับ
๑๑.การดูแลและอนุรักษ์ โบราณวัตถุ โบราณสถาน และ สถาปัตยกรรมภายในวัด	๕ (๑.๒๐)	๑๗ (๔.๑๐)	๕๙ (๑๔.๔๐)	๑๗๒ (๔๒.๐๐)	๑๕๗ (๓๘.๓๐)	๔.๑๒	๐.๘๘๘	มาก
ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา								
๑๒.การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนา จิตใจ เช่น การสอนนั่งสมาธิ เดิน จงกรม	๗ (๑.๗๐)	๒๗ (๖.๖๐)	๑๒๔ (๓๐.๒๐)	๑๓๖ (๓๓.๒๐)	๑๑๖ (๒๘.๓๐)	๓.๘๐	๐.๙๘๒	มาก
๑๓.การจัดกิจกรรมเพื่อปัญญา เช่น การแสดงพระธรรมเทศนา ในวันพระ	๓ (๐.๗๐)	๒๑ (๕.๑๐)	๘๗ (๒๑.๒๐)	๑๙๑ (๔๖.๖๐)	๑๐๘ (๒๖.๓๐)	๓.๙๓	๐.๘๖๒	มาก
๑๔.การจัดโครงการฝึกอบรม สมาธิระยะสั้นแก่ผู้สนใจ/ นักท่องเที่ยว	๔ (๑.๐๐)	๓๖ (๘.๘๐)	๑๒๐ (๒๙.๓๐)	๑๕๙ (๓๘.๘๐)	๙๑ (๒๒.๒๐)	๓.๗๒	๐.๙๓๘	มาก
๑๕.การจัดโครงการบรรพชา- อุปสมบทแก่ผู้สนใจ	๔ (๑.๐๐)	๒๘ (๖.๘๐)	๑๐๓ (๒๕.๑๐)	๑๙๐ (๔๖.๓๐)	๘๕ (๒๐.๗๐)	๓.๗๙	๐.๘๘๒	มาก
๑๖.การจัดสวนพุทธธรรม/ สถานที่ปฏิบัติธรรมให้ศึกษา/ฝึก สมาธิ	๓ (๐.๗๐)	๒๖ (๖.๓๐)	๘๙ (๒๑.๗๐)	๑๘๒ (๔๔.๔๐)	๑๑๐ (๒๖.๘๐)	๓.๙๐	๐.๘๙๓	มาก
๑๗.การจัดเส้นทางธรรมชาติ ภายในวัดเพื่อการเรียนรู้และการ พัฒนาจิตใจ	๕ (๑.๒๐)	๒๔ (๕.๙๐)	๑๐๑ (๒๔.๖๐)	๑๖๒ (๓๙.๕๐)	๑๑๘ (๒๘.๘๐)	๓.๘๙	๐.๙๓๑	มาก
๑๘.การให้นักท่องเที่ยวมีส่วน ร่วมในการทำกิจกรรมของวัด หรือทางพระพุทธศาสนา	๕ (๑.๒๐)	๑๖ (๓.๙๐)	๘๑ (๑๙.๘๐)	๑๖๔ (๔๐.๐๐)	๑๔๔ (๓๕.๑๐)	๔.๐๔	๐.๙๐๓	มาก
ด้านการให้บริการด้านนักท่องเที่ยว								
๑๙.จำนวนบุคลากรสำหรับให้ คำแนะนำในเรื่องต่างๆ	๑๓ (๓.๒๐)	๕๑ (๑๒.๔๐)	๑๒๘ (๓๑.๒๐)	๑๔๔ (๓๕.๑๐)	๗๔ (๑๘.๐๐)	๓.๕๒	๑.๐๒๖	มาก
๒๐.พื้นที่/ภูมิทัศน์โดยรอบวัด	๐ (๐.๐๐)	๓ (๐.๗๐)	๗๖ (๑๘.๕๐)	๑๘๓ (๔๔.๖๐)	๑๔๗ (๓๕.๙๐)	๔.๑๖	๐.๗๔๒	มาก
๒๑.สถานที่จอดรถ	๔ (๑.๐๐)	๒๕ (๖.๑๐)	๙๓ (๒๒.๗๐)	๑๖๘ (๔๑.๐๐)	๑๒๐ (๒๙.๓๐)	๓.๙๑	๐.๙๒๐	มาก
๒๒.ห้องน้ำ	๑๒ (๒.๙๐)	๒๑ (๕.๑๐)	๑๐๙ (๒๖.๖๐)	๑๕๖ (๓๘.๐๐)	๑๑๒ (๒๗.๓๐)	๓.๘๒	๐.๙๘๘	มาก

หัวข้อ	น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด	ค่าเฉลี่ย ( )	S.D.	ระดับ
๒๓.การจัดการขยะ	๓ (๐.๗๐)	๒๙ (๗.๑๐)	๑๐๘ (๒๖.๓๐)	๑๗๕ (๔๒.๗๐)	๙๕ (๒๓.๒๐)	๓.๘๐	๐.๘๙๙	มาก
๒๔.ร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง	๗ (๑.๗๐)	๓๖ (๘.๘๐)	๑๒๔ (๓๐.๒๐)	๑๔๙ (๓๖.๓๐)	๙๔ (๒๒.๙๐)	๓.๗๐	๐.๙๗๔	มาก

จากตารางที่ ๓ พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นในระดับมาก (= ๓.๔๑ - ๔.๒๐) ในประเด็นต่อไปนี้ การให้บริการข้อมูลข่าวสารของวัด เช่น ป้ายบอกทาง แผนที่ประวัติของวัด (= ๔.๐๑) เนื่องจากสถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาหลายแห่งยังมีป้ายแสดงทิศทาง แผนที่และองค์ความรู้ต่างๆไม่เพียงพอ ซึ่งในส่วนนี้นับว่าเป็นความพร้อมของสถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่ ดังนั้นในส่วนนี้จึงเป็นหน้าที่ของสถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่จะสร้างเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ประเด็นต่อไปคือการจัดให้มีพระภิกษุหรือผู้อธิบายประวัติศาสตร์และแนะนำสถานที่ภายในวัด (= ๓.๕๗) ปัจจุบันพระภิกษุมิมีบทบาทหน้าที่แต่เพียงในด้านพิธีกรรมทางศาสนา เช่น สวดมนต์ เทศนาธรรม ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานสวดพระอภิธรรมศพ ส่วนน้อยที่มีบทบาทหน้าที่อื่นๆ เช่น พระนักพูด พระนักพัฒนา พระภิกษุที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนมีน้อยลงกว่าในอดีตมาก เนื่องจากสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป การที่พระภิกษุมิมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้อธิบายประวัติศาสตร์และแนะนำสถานที่นั้น เป็นการทำให้พระภิกษุมิจุดยืนที่มีคุณค่าในสังคมอีกครั้ง ประเด็นต่อไปคือ การให้ความรู้ด้านพุทธศิลป์ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้านจิตรกรรม ประติมากรรม (= ๓.๗๗) โบราณสถานหรือปฏิมากรรมต่างๆ ภายในวัด ส่วนมากได้สอดแทรกปริศนาธรรมต่างๆ ไว้ ซึ่งคนในสังคมปัจจุบันไม่ค่อยที่จะทราบและมองเห็นถึงคุณค่า ถ้าทางวัดมีการให้ความรู้ ความเข้าใจ ในประเด็นด้านพุทธศิลป์ชัดเจนขึ้น นักท่องเที่ยวก็จะซึมซับได้รับหลักธรรมคำสั่งสอนที่ดีงามของพุทธศาสนาเพิ่มเติมมากขึ้น ประเด็นต่อไปคือ การให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีของชาวพุทธ เช่น ประเพณีทำบุญใส่บาตร (= ๓.๘๓) เมื่อนักท่องเที่ยวเห็นความสำคัญและความหมายของวัฒนธรรม ประเพณีของชาวพุทธชัดเจนแล้ว สิ่งที่ดีงามต่างๆ ก็จะกลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อไปในอนาคต ประเด็นต่อไปคือ การให้ความรู้ในหลักพุทธธรรม เช่น การมีสื่อ/หนังสือธรรมะให้ศึกษา (= ๓.๘๑) อีกบทบาทหนึ่งของวัดคือการให้ความรู้ แนะนำการดำเนินชีวิตให้กับประชาชน และในปัจจุบันท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลก มีการพัฒนาทางด้านวัตถุอย่างต่อเนื่องแต่การพัฒนาทางด้านจิตใจไม่ได้ควบคู่ไปด้วย ดังนั้นสิ่งที่สถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาสามารถทำได้คือการให้คำสอนทางพระพุทธศาสนาแก่นักท่องเที่ยว เพื่อเป็นแนวทางในการใช้ชีวิต สถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาทุกแห่งจึงควรจะคำนึงถึงการให้หลักธรรมคำสั่งสอนแก่นักท่องเที่ยวที่ได้เข้ามาเยี่ยมชม โดยวิธีการนำเสนออาจจะแตกต่างกันไป เช่นป้ายคำสอนที่ติดตามต้นไม้ การเทศน์หลักธรรมคำสั่งสอน ฯลฯ ในประเด็นต่อไปคือการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัด เช่น การจัดงานไหว้พระประจำปี (= ๔.๑๖) กิจกรรมเหล่านี้ส่งผลให้นักท่องเที่ยวมีความสนใจในการเดินทางมาท่องเที่ยวมากขึ้น ยิ่งถ้ากิจกรรมใดมีชื่อเสียง หรือเป็นที่นิยม จำนวนนักท่องเที่ยวก็จะเพิ่มมากขึ้น เช่นวัดถ้ำพุงช้าง จังหวัดพังงา มี

กิจกรรมที่โดดเด่น คือการล่องเรือเข้าไปชมธรรมชาติในถ้ำและตำนานที่เล่าขานต่างๆของสถานที่แห่งนั้น ซึ่งนับว่าเป็นจุดเด่นที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้เป็นจำนวนมาก ประเด็นต่อไปคือ การจัดนิทรรศการ/กิจกรรมเพื่อให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของวัดและชุมชน (= ๓.๙๑) เนื่องจากสถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาแต่ละแห่งล้วนมีที่มา ตำนาน ประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน หรืออาจมีความเชื่อมโยงกัน จึงเป็นจุดที่นักท่องเที่ยวต่างให้ความสนใจต่อสถานที่นั้นๆ ทั้งนี้จึงเป็นหน้าที่ของสถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาทุกแห่งที่จะต้องให้ความข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว โดยอาจนำเสนอในรูปแบบของป้าย เว็บไซต์ ฯลฯ ให้มากขึ้น ประเด็นต่อไปคือ การจัดกิจกรรมทำบุญใส่บาตร (= ๓.๙๔) การทำบุญใส่บาตรถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต ผู้ทำจะมีความสุขกับการถวายอาหารให้แก่พระภิกษุ ถือเป็นความเชื่อในเรื่องผลบุญที่จะได้รับตอบแทน และนิยมถวายเพื่อส่งมอบกุศลกรรมให้แก่คนรู้จักที่ล่วงลับไปแล้ว ประเด็นต่อไปที่สำคัญคือ การจัดกิจกรรมการไหว้พระ-สวดมนต์ประจำปี (= ๓.๙๕) การไหว้พระสวดมนต์ ถือเป็นกิจกรรมที่ชาวพุทธจะขาดเสียมิได้ เนื่องจากถือเป็นการบูชาพระรัตนตรัย ซึ่งถือเป็นองค์ปัจจัยที่สำคัญของพุทธศาสนา การไหว้พระสวดมนต์นั้น ยังมีความเชื่อในเรื่องของสิริมงคลที่ผู้กระทำจะพึงได้ ทั้งในเรื่องผลบุญที่จะได้รับอีกด้วย ประเด็นต่อมาคือ การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น การไหว้แบบไทย การนวดไทย (= ๓.๗๒) ศิลปวัฒนธรรมไทยถือเป็นสิ่งที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและแสดงถึงความเป็นไทยอย่างชัดเจน เป็นที่รู้จักของคนในสังคมภายนอกในวงกว้าง ตัวอย่างเช่น การไหว้ ซึ่งถึงแม้การไหว้จะไม่ได้มีแต่ในประเทศไทย แต่การไหว้แบบไทยมีความอ่อนน้อม นุ่มนวล มากกว่าการไหว้แบบอื่นๆ หรืออย่างเช่น กรณีการนวดไทย ซึ่งเป็นที่รู้จักของคนไทยและต่างชาติอย่างมากมาย โดยเฉพาะ การนวดที่วัดโพธิ์ เป็นต้น ประเด็นต่อไปคือ การดูแลและอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และสถาปัตยกรรมภายในวัด (= ๔.๑๒) โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือสถาปัตยกรรมต่างๆ ถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่า แต่ละแห่งมีเอกลักษณ์ที่เฉพาะตัว การอนุรักษ์สิ่งต่างๆ ให้คงสภาพที่สมบูรณ์ไว้ ย่อมถือเป็นการรักษาสมบัติของชาติให้คงอยู่ต่อไป ประเด็นต่อไปคือ การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ เช่น การสอนนั่งสมาธิ เดินจงกรม (= ๓.๘๐) ถือเป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น การเจริญจิตภาวนานั้น เป็นการทำจิตใจให้สงบ สิ่งที่ได้จากกิจกรรมนี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ทั้งในเรื่องหน้าที่การงาน การอยู่ร่วมกันในครอบครัว ประเด็นต่อไปคือ การจัดกิจกรรมเพื่อปัญญา เช่น การแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ (= ๓.๙๓) พระธรรมเทศนา นอกจากจะแสดงถึงหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังมีการสอดแทรกเหตุการณ์ แงคิด แงมุม ความรู้ ที่เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน เพื่อเตือนสติและเตือนใจในการใช้ชีวิต ประเด็นต่อไปคือ การจัดโครงการฝึกอบรมสมาธิระยะสั้นแก่ผู้สนใจ/นักท่องเที่ยว (= ๓.๗๒) การฝึกสมาธิกลายเป็นกิจกรรมที่กำลังได้รับความนิยม เนื่องจากเป็นสิ่งที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ต่อในชีวิตประจำวันได้ ประเด็นต่อไปคือ การจัดโครงการบรรพชา-อุปสมบทแก่ผู้ที่สนใจ (= ๓.๗๙) การบวชเรียน ถือเป็นกิจกรรมที่ชาวไทยพุทธทุกคนควรต้องทำเมื่อถึงช่วงอายุที่เหมาะสม เนื่องจากเป็นความเชื่อหนึ่งที่สำคัญเป็นการตอบแทนพระคุณบิดา-มารดา และเป็นกิจกรรมก่อนที่จะเข้าสู่ช่วงเปลี่ยนผ่านในวัยหนุ่ม เพื่อเตรียมพร้อมในการพบเจอกับสภาพสังคมในอนาคต ประเด็นต่อไปคือ การจัดสวนพุทธธรรม/สถานที่ปฏิบัติธรรมให้ศึกษา/ฝึกสมาธิ (= ๓.๙๐) การมีสถานที่รองรับในด้านการปฏิบัติธรรม เจริญจิตภาวนา ล้วนเป็นสิ่งที่ดีและสมควร เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชาวไทยและชาวต่างประเทศ ที่มี

แนวโน้มความสนใจเพิ่มมากขึ้น ประเด็นต่อไปคือ การจัดเส้นทางธรรมชาติภายในวัดเพื่อการเรียนรู้ และการพัฒนาจิตใจ (= ๓.๘๙) การจัดเส้นทางเหล่านี้ ถือเป็นทางท่องเที่ยวแนวพุทธในเชิงประยุกต์ ซึ่งหลายๆ วัด ได้เริ่มริเริ่มที่จะมี และกลายเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว นำมาซึ่งรายได้ในการพัฒนา วัดต่อไป ประเด็นต่อไปคือ การให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของวัดหรือทาง พระพุทธศาสนา (= ๔.๐๔) กิจกรรมต่างๆ ควรเน้นในเรื่องของการมีส่วนร่วมให้มาก เนื่องจาก กิจกรรมในรูปแบบของการมีส่วนร่วมนั้น ส่งผลให้นักท่องเที่ยวรับรู้เรื่องราวต่างๆ ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น เกิดเป็นประสบการณ์ที่ได้ลงมือปฏิบัติ ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ มากกว่ากิจกรรมที่ไม่เปิด โอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วม ประเด็นต่อไปคือ จำนวนบุคลากรสำหรับให้คำแนะนำในเรื่องต่างๆ (= ๓.๕๒) การมีบุคลากรที่ให้คำแนะนำเรื่องต่างๆ ภายในวัดอย่างเพียงพอ ถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ในการอำนวยความสะดวกและความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว ประเด็นต่อไปคือ พื้นที่/ภูมิทัศน์โดยรอบ วัด (= ๔.๑๖) พื้นที่ทางด้านกายภาพและสภาพภูมิทัศน์ ถือเป็นสิ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ สภาพ โดยรอบของวัดมีความสวยงาม มีการจัดการด้านพื้นที่ที่ดี นักท่องเที่ยวก็จะมี ความสนใจที่จะเข้ามา เยี่ยมชม ประเด็นต่อไปคือ สถานที่จอดรถ (= ๓.๙๑) รถยนต์ถือเป็นปัจจัยหลักในการเดินทาง การมี ความพร้อมในเรื่องของที่จอดรถอย่างเพียงพอ สามารถทำให้นักท่องเที่ยวมีความสะดวกสบายยิ่งขึ้น ซึ่งถือเป็นสิ่งที่ดี ประเด็นต่อไปคือ ห้องน้ำ (= ๓.๘๒) และประเด็น การจัดการขยะ (= ๓.๘๐) สถานที่ ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาหลายแห่งยังมีการจัดการดูแลรักษาความสะอาดไม่ดีพอ ซึ่งปัญหาที่ ตามมาคือเชื้อโรคที่อาจนำมาซึ่งโรคร้ายแก่นักท่องเที่ยวหรือคนที่ทำงานในสถานที่ท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนาแห่งนั้นรวมถึงพระสงฆ์ที่อาศัยอยู่ ดังนั้นการจัดการดูแลรักษาความสะอาดของ สถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นควรเป็นประเด็นในขั้นพื้นฐานที่สถานที่ท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนาควรพิจารณาและจัดการให้มีประสิทธิภาพ นอกจากคนที่อาศัยอยู่หรือทำงาน และ ผู้เยี่ยมชม ในสถานที่แห่งนั้นจะมีสุขภาวะที่ดี ยังจะทำให้ทัศนียภาพมีความงดงามยิ่งขึ้น ประเด็น ต่อไปคือ ร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง (= ๓.๗๐) ร้านค้าเหล่านี้เสมือนเป็นตัวช่วยในการแสดง เอกลักษณ์ของชุมชนโดยรอบวัด ว่ามีของดีอะไรบ้าง มีสิ่งที่จะสร้างเศรษฐกิจในชุมชนให้ดีขึ้นได้ อย่างไรบ้าง เป็นการจ้างให้แกชาวบ้านในชุมชนได้อย่างดี เพราะนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่นอกจากจะมา ทำบุญแล้ว ก็ยังต้องการสินค้าหรือของฝากกลับไป

๕.๓.๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรม
ทางพระพุทธศาสนา
ตารางที่ ๔ จำนวนและร้อยละของความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อ
วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

หัวข้อ	น้อยที่สุด	น้อย	ปาน กลาง	มาก	มากที่สุด	ค่าเฉลี่ย ( )	S.D.	ระดับ
ผลกระทบด้านลบของการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา								
๑.การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของวัดลดน้อยลง	๕๖ (๑๓.๗๐)	๘๑ (๑๙.๘๐)	๙๓ (๒๒.๗๐)	๑๐๔ (๒๕.๔๐)	๗๖ (๑๘.๕๐)	๓.๑๕	๑.๓๑๑	ปาน กลาง
๒.การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้คนในท้องถิ่นมีโอกาสรู้จักคุณค่าของประวัติศาสตร์/พุทธศิลป์ประจำวัดน้อยลง	๕๗ (๑๓.๙๐)	๗๘ (๑๙.๐๐)	๙๔ (๒๒.๙๐)	๑๐๐ (๒๔.๔๐)	๘๑ (๑๙.๘๐)	๓.๑๗	๑.๓๒๕	ปาน กลาง
๓.การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้คนท้องถิ่นเข้ามาทำบุญน้อยลง	๗๑ (๑๗.๓๐)	๙๒ (๒๒.๔๐)	๘๕ (๒๐.๗๐)	๙๙ (๒๔.๑๐)	๖๓ (๑๕.๕๐)	๒.๙๘	๑.๓๓๓	ปาน กลาง
๔.การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้คนเข้าวัดทำบุญ/ปฏิบัติพิธีกรรม (สวดมนต์/นั่งสมาธิ) น้อยลง	๖๕ (๑๕.๙๐)	๙๒ (๒๒.๔๐)	๙๖ (๒๓.๔๐)	๙๐ (๒๒.๐๐)	๖๗ (๑๖.๓๐)	๓.๐๐	๑.๓๑๘	ปาน กลาง
๕.การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้พุทธศาสนิกชนไม่สนใจต่อหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง	๗๑ (๑๗.๓๐)	๘๐ (๑๙.๕๐)	๘๖ (๒๑.๐๐)	๑๐๕ (๒๕.๖๐)	๖๘ (๑๖.๖๐)	๓.๐๕	๑.๓๔๕	ปาน กลาง
๖.การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้การค้าขายพุทธพาณิชย์มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น	๒๕ (๖.๑๐)	๓๗ (๙.๐๐)	๙๙ (๒๔.๑๐)	๑๓๔ (๓๒.๗๐)	๑๑๕ (๒๘.๐๐)	๓.๖๘	๑.๑๕๓	มาก
๗.การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเป็นภาระต่อพระสงฆ์และ	๓๙ (๙.๕๐)	๖๗ (๑๖.๓๐)	๑๑๗ (๒๘.๕๐)	๑๑๑ (๒๗.๑๐)	๗๖ (๑๘.๕๐)	๓.๒๙	๑.๒๑๕	ปาน กลาง

หัวข้อ	น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด	ค่าเฉลี่ย ( )	S.D.	ระดับ
บุคลากรของวัด								
ผลกระทบทางบวกของการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา								
๘. การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเปิดโอกาสให้วัดสามารถพัฒนาพระสงฆ์/สามเณร/บุคลากรให้พัฒนาศักยภาพต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น	๑๒ (๒.๙๐)	๑๙ (๔.๖๐)	๘๐ (๑๙.๕๐)	๑๕๗ (๓๘.๓๐)	๑๔๒ (๓๔.๖๐)	๓.๙๗	๐.๙๙๖	มาก
๙. การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้ประชาชนและเครือข่ายทางสังคมเข้ามาร่วมทำงานในวัดมากยิ่งขึ้น	๑๐ (๒.๕๐)	๙ (๒.๒๐)	๗๑ (๑๗.๓๐)	๑๗๗ (๔๓.๒๐)	๑๔๓ (๓๔.๙๐)	๔.๐๖	๐.๙๑๐	มาก
๑๐. การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้เยาวชนไทยสามารถเรียนรู้วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาได้มากขึ้น	๑๐ (๒.๕๐)	๑๔ (๓.๕๐)	๖๑ (๑๔.๙๐)	๑๘๓ (๔๕.๖๐)	๑๔๒ (๓๔.๖๐)	๔.๐๖	๐.๙๒๒	มาก
๑๑. การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้ชาวต่างประเทศได้มีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา	๑๐ (๒.๕๐)	๑๒ (๒.๙๐)	๕๑ (๑๒.๕๐)	๑๖๔ (๔๐.๐๐)	๑๗๓ (๔๒.๒๐)	๔.๑๗	๐.๙๒๖	มาก
๑๒. การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา มีผลต่อความศรัทธาของประชาชนต่อพุทธศาสนา	๑๓ (๓.๒๐)	๑๕ (๓.๗๐)	๖๓ (๑๕.๕๐)	๑๖๐ (๓๙.๐๐)	๑๕๙ (๓๘.๘๐)	๔.๐๗	๐.๙๘๕	มาก
๑๓. การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ส่งผลต่อการทำวัตรปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน	๖ (๑.๕๐)	๑๒ (๒.๙๐)	๙๗ (๒๓.๗๐)	๑๖๑ (๓๙.๓๐)	๑๓๔ (๓๒.๗๐)	๓.๙๙	๐.๙๐๒	มาก

หัวข้อ	น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด	ค่าเฉลี่ย ( )	S.D.	ระดับ
๑๔. การส่งเสริมการ ท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนาเปิดโอกาส ให้วัดได้มีงบประมาณพัฒนา สิ่งปลูกสร้าง/อาคาร สถานที่/พุทธสถานต่างๆ	๓ (๐.๗๐)	๑๑ (๒.๗๐)	๕๕ (๑๓.๔๐)	๑๕๐ (๓๖.๖๐)	๑๙๑ (๔๖.๖๐)	๔.๒๖	๐.๘๔๒	มากที่สุด

จากตารางที่ ๔ พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นในระดับมาก (= ๔.๒๖ - ๕.๐๐) ในประเด็นต่อไปนี การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเปิดโอกาสให้วัดได้มีงบประมาณพัฒนาสิ่งปลูกสร้าง/อาคารสถานที่/พุทธสถานต่างๆ (= ๔.๒๖) การท่องเที่ยวถือเป็นรายได้หลัก ที่นำไปสู่งบประมาณในการบริหารจัดการภายในวัด อาคารสถานที่ หรือพุทธสถานต่างๆ ล้วนใช้งบประมาณที่มากพอสมควร

ในส่วนต่อไปพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นในระดับมาก (= ๓.๔๑ - ๔.๒๐) ในประเด็นต่อไปนี การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้การค้าขายพุทธพาณิชย์มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น (=๓.๖๘) ปัจจุบันอุตสาหกรรมพุทธพาณิชย์มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว เป็นตลาดที่มีเงินหมุนเวียนเป็นจำนวนมาก เพราะเนื่องจากค่านิยมของคนในสังคม ที่นิยมถือครองเครื่องรางของขลัง พระเครื่อง ไม้บูชาเพื่อเสริมสร้างสิริมงคล ประเด็นต่อไปคือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเปิดโอกาสให้วัดสามารถพัฒนาพระสงฆ์/สามเณร/บุคลากรให้พัฒนาศักยภาพต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น (= ๓.๙๗) การท่องเที่ยวอาจเปิดโอกาสให้บุคลากรภายในวัดมีพัฒนาการในด้านต่างๆ มากยิ่งขึ้น พระสงฆ์ สามเณร อาจจะต้องกลายเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัด ซึ่งทำให้จะต้องศึกษาประวัติศาสตร์ ภูมิหลังของตนเอง เมื่อมีนักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น การพบปะพูดคุยก็ยิ่งมีมากขึ้น ทั้งพูดคุยกับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ หรือนักท่องเที่ยวชาวไทยด้วยกันเอง ประเด็นต่อไปคือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้ประชาชนและเครือข่ายทางสังคมเข้ามาร่วมทำงานในวัดมากยิ่งขึ้น (= ๔.๐๖) นอกจากภาครัฐที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในด้านนี้แล้ว เครือข่ายประชาชนภาคประชาสังคม และภาคเอกชน อาจจะต้องเข้ามามีบทบาทเพิ่มเติม เพื่ออย่างน้อยจะได้เกิดความเข้มแข็งในความร่วมมือ เกิดการมีส่วนร่วมที่เกิดจากทุกฝ่าย ประเด็นต่อไปคือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้เยาวชนไทยสามารถเรียนรู้วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาได้มากขึ้น (=๔.๐๖) อย่างน้อยที่สุด การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ก็เป็นอีกโอกาสหนึ่งที่จะให้เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและฝังรากลึกอยู่ในสภาพสังคมของไทย เกิดเป็นความเข้าใจและภาคภูมิใจในสิ่งที่มีคุณค่า อีกทั้งช่วยกันรักษาสืบต่อไป ประเด็นต่อไปคือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้ชาวต่างประเทศได้มีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา (=๔.๑๗) ไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้ว่า พุทธศาสนาของไทยได้แผ่กว้างซึ่งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีที่โบราณเก่าแก่เอาไว้ การได้มีโอกาสเข้ามาท่องเที่ยวเชิงพุทธนี้ ประโยชน์ที่ได้้นอกจากหลักธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ความสวยงามของ

โบราณสถาน โบราณวัตถุ ยังทำให้นักท่องเที่ยวสามารถที่จะเข้าใจในด้านวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าอีกด้วย ในประเด็นต่อไปคือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนามีผลต่อความศรัทธาของประชาชนต่อพุทธศาสนา (=๔.๐๗) การท่องเที่ยวในบางที่ อาจจะละลายในด้านคุณค่า หรือความหมายดั้งเดิมของพุทธศาสนา กล่าวคือ นอกเหนือจากการที่วัดเป็นพื้นที่ในการฝึกจิตใจ อำนวยให้เกิดการประพฤติปฏิบัติที่ชอบ เป็นแหล่งให้คำสั่งสอน และเป็นแหล่งประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ฐานทางด้านเศรษฐกิจเข้ามามีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่ง วัดจำเป็นต้องอยู่รอดกับสภาพการณ์ปัจจุบัน อาจทำให้เกิดการลดคุณค่าบางประการ และเพิ่มคุณค่าทางด้านอื่นที่มีควร ประเด็นต่อไปคือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ส่งผลต่อการทำวัตรปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน (=๓.๙๙) อย่างที่กล่าวไปแล้วว่า วัดเป็นศูนย์กลางทางด้านการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ทางด้านพุทธศาสนา เสมือนกับที่ชาวคริสต์ต้องเข้าโบสถ์ ชาวมุสลิมที่ต้องเข้ามัสยิด วัดจึงเป็นสถานที่ที่สำคัญ ยิ่งเมื่อเกิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธมากขึ้น โอกาสในการที่นักท่องเที่ยวจะได้ปฏิบัติกิจกรรมทางด้านพุทธศาสนาต่างๆ ก็จะมีมากขึ้นตามไปด้วย

ในส่วนต่อไปพบว่าพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นในระดับปานกลาง (= ๒.๖๑-๓.๔๐) ในประเด็นต่อไปนี้ การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของวัดลดน้อยลง (=๓.๑๕) การมุ่งหวังในเรื่องของรายได้มากจนเกินไป อาจนำไปสู่การละลายทางด้านคุณค่าดั้งเดิมลง เพื่อที่จะนำมาซึ่งรายได้ วิธีการที่จะดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามา ก็คือการสร้างจุดเด่น สร้างความแปลกใหม่ สร้างความน่าสนใจ ซึ่งวิธีเช่นนี้ ได้ทำให้ความเป็นวัดเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ประเด็นต่อไปคือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้คนในท้องถิ่นมีโอกาสรู้จักคุณค่าของประวัติศาสตร์/พุทธศิลป์ประจำวัดน้อยลง (=๓.๑๗) การท่องเที่ยวในบางครั้งอาจกลายเป็นดาบสองคม ที่มีทั้งแง่ดีและแง่ร้ายตามมา จริงอยู่ที่การมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ส่งผลดีต่อมาอย่างมากมาย แต่ที่สำคัญกว่าอยู่ที่ว่า รายได้เหล่านั้นได้ถูกนำไปใช้ในทิศทางใดมากกว่า (ทางด้านการบริหารจัดการของวัดเอง) ส่วนในด้านของชาวบ้านหรือคนในท้องถิ่นก็มีลักษณะที่คล้ายกัน คือเมื่อการท่องเที่ยวได้รับความนิยม ชาวบ้านหรือคนในท้องถิ่นจะพึงเล็งเห็นถึงประเด็นไหนเป็นสิ่งสำคัญ บางคนอาจจะให้คุณค่าให้ความสำคัญในตัวเม็ดเงิน บางคนอาจจะมองเห็นความสำคัญของสองสิ่งในระดับที่พอๆ กัน โดยมองเห็นว่าการท่องเที่ยวนั้น เป็นช่องทางหนึ่งที่สำคัญในการที่จะสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ต้องรักษาจารีตประเพณีท้องถิ่น สิ่งปลูกสร้างเก่าแก่ต่างๆ ให้คงสืบไป เพราะเมื่อวัฒนธรรม หรือสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ถูกทำลาย สิ่งที่จะคอยดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาก็จะหมดไป ประเด็นต่อมาคือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้คนท้องถิ่นเข้ามาทำบุญน้อยลง (=๒.๙๘) บางครั้งการท่องเที่ยวอาจลดคุณค่าในตัววัฒนธรรมต่างๆ ด้วยสาเหตุจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าว คนท้องถิ่นอาจมีความภูมิใจในวัฒนธรรมน้อยลง หรือในทางกลับกันอาจจะมีเพิ่มมากขึ้น โดยสุดท้ายแล้ว ฝ่ายที่คอยจัดการจะมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญที่สุดว่าจะบริหารให้สิ่งต่างๆ ออกมาในทิศทางใด ประเด็นต่อไปคือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้คนเข้าวัดทำบุญ/ปฏิบัติพิธีกรรม (สวดมนต์/นั่งสมาธิ) น้อยลง (=๓.๐๐) ในบางที่ อาจจะเน้นการสร้างจุดเด่นในการท่องเที่ยวทางด้านอื่น อาทิเช่น ด้านภูมิหลังประวัติศาสตร์ของวัด ด้านความสวยงามของพุทธศิลป์ ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง โดยไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องกิจกรรมทางพุทธศาสนาแบบเดิมเท่าใดนัก แต่ก็ยังคงมีบางที่ ที่เน้น

สร้างจุดเด่นให้นักท่องเที่ยวเข้ามาปฏิบัติกิจในด้านนี้ อาทิเช่น การเดินจงกรม การฝึกจิตภาวนา การสวดมนต์ใหญ่ เป็นต้น ประเด็นต่อไปคือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้พุทธศาสนิกชน ไม่สนใจต่อหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง (=๓.๐๕) การท่องเที่ยวอาจทำให้นักท่องเที่ยวเพ่งเล็งถึงความสำคัญในเรื่องอื่นมากกว่า เนื่องจากเข้าใจได้ง่าย และตื่นตาตื่นใจมากกว่า อีกทั้งไม่น่าเบื่อเท่ากับการต้องมาเรียนรู้ถึงหลักธรรมคำสอนที่แข็งทื่อตายตัว ปัจจัยส่งเสริมอื่นๆ เช่น ในสภาพปัจจุบัน มีน้อยคนนักที่จะรู้ซึ่งถึงแก่นแท้ของพุทธศาสนาที่แท้จริง เพราะความเชื่อหรือหลักคำสอนบางประการไม่สามารถที่จะให้คำอธิบายต่อสภาพการณ์ในปัจจุบันได้อย่างชัดเจน ประชาชนจึงละเลย โดยอาจจะมีสิ่งอื่นที่ใช้ในยึดถือปฏิบัติแทน หรืออาจให้ความสำคัญกับสิ่งที่กำลังได้รับความนิยมมากกว่า อาทิเช่น วงดนตรี ทีมฟุตบอล ฯลฯ และประเด็นสุดท้ายก็คือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเป็นภาระต่อพระสงฆ์และบุคลากรของวัด (=๓.๒๙) การเข้ามาของนักท่องเที่ยวนั้น ย่อมต้องส่งผลกระทบต่อพระสงฆ์และบุคลากรของวัดเพิ่มขึ้น พระสงฆ์และบุคลากรภายในวัด ก็จะต้องมีบทบาทหน้าที่เพิ่มเติม อาจกลายเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว ให้ข้อมูลความรู้ ทั้งในเรื่องประวัติศาสตร์ และพุทธธรรม สิ่งก็ตามมานอกจากรายได้ที่ทางวัดจะได้ บุคลากรต่างๆ ภายในวัด ยังมีพัฒนาการในด้านต่างๆ ที่เพิ่มมากขึ้นอีกด้วย

๕.๔ การยกระดับและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

สำหรับการยกระดับและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย นั้น จะอธิบายถึงการวิเคราะห์แนวทางการยกระดับเพื่อพัฒนาให้วัดหรือแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมต่างๆ สามารถนำไปใช้ให้เป็นแนวสำหรับการพัฒนาในมิติต่างๆ ให้มีคุณภาพมากขึ้น โดยจากการศึกษาพบว่าแนวทางการพัฒนาเพื่อให้วัด สามารถปรับปรุงและพัฒนาไปสู่การเป็นวัดต้นแบบ ตลอดจนสถานที่ท่องเที่ยวที่มีคุณภาพเหมาะสมต่อการเรียนรู้และการแสดงออกเชิงคุณค่า ทั้งในมิติประวัติศาสตร์และพุทธศิลปกรรมได้นั้น มีแนวทางดังนี้

หนึ่ง การพัฒนาบุคลากรเพื่อเตรียมความพร้อมสู่ระดับสากล คือการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาบุคลากรของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ทั้งในเชิงการบริหารจัดการความสามารถในการเชื่อมโยงความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นเอกลักษณ์และสะท้อนให้เห็นคุณค่าของวัดของตนเอง ตลอดจนการจัดการเชิงผลประโยชน์และกฎหมายเกี่ยวกับองค์กรทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ในอนาคตองค์กรทางพระพุทธศาสนามีบุคลากรที่มีความพร้อม สำหรับการพัฒนาและยกระดับการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ให้มีความพร้อมสู่รองรับความร่วมมือระหว่างประเทศกับภูมิภาคต่างๆ นอกจากนี้การพัฒนาบุคลากรขององค์กรทางพระพุทธศาสนา ยังสามารถช่วยให้เกิดการพัฒนาด้านการบริหารจัดการเชิงเศรษฐกิจวัฒนธรรม กล่าวคือช่วยให้บุคลากรมีความเข้าใจการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

สำหรับแนวทางการพัฒนานั้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยสำนักงานกองทุนศาสนสถาน กรมศิลปากร กรมการท่องเที่ยวตลอดจนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในฐานะหน่วยงานทางวิชาการ ควรร่วมกันพัฒนาเครือข่ายแหล่ง

ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งให้ความรู้ทางกฎหมาย การบริหารจัดการ แนวทางการประเมินและรองรับการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาร่วมกันได้

สอง การบริหารจัดการเชิงเครือข่ายชุมชน คือการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมนั้น จะสามารถประสบความสำเร็จได้ มีความจำเป็นต้องขยายปริมาณของความร่วมมือสู่ชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรทางพระพุทธศาสนาและชุมชนท้องถิ่น ให้เป็นกลไกที่มีความสามารถในการบริหารจัดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเชื่อมโยงกันเป็นสังคมสวัสดิการเป็นพลังหลักในการพัฒนาฐานรากของประเทศให้มั่นคงชุมชนพึ่งตนเองสามารถบรรเทาปัญหาเศรษฐกิจสังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ที่ผ่านมาวัดบางวัดมีความสัมพันธ์อันดีต่อชุมชน แต่บางวัดมีปัญหาขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ความขัดแย้งความไม่เข้าใจกันนำไปสู่การไม่ให้ความร่วมมือซึ่งกันและกัน ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งคือความไม่พร้อมของบุคลากรทางศาสนาที่จะให้บริการภายในวัดเจ้าหน้าที่ของวัดหรือชุมชนที่มาช่วยงานวัดไม่สื่อความเป็นท้องถิ่นชุมชน ไม่สามารถแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นบุคลากรภายในวัดไม่มีน้ำใจไมตรีทักทายนักท่องเที่ยวชุมชนไม่เป็นผู้คอยให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัดท่องเที่ยวอื่นๆ อันจะเป็นแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวประทับใจนำไปสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

สำหรับแนวทางการพัฒนานั้น การบริหารจัดการเชิงเครือข่ายชุมชน ควรพัฒนานโยบายและแนวทางการบริหารจัดการร่วมระหว่างองค์กรทางพระพุทธศาสนากับเครือข่ายชุมชน เพื่อให้ในอนาคตการจัดการสิ่งแวดล้อม การพัฒนาเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชน ตลอดจนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและพุทธศาสนสถานของท้องถิ่น ได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน

สาม หน่วยงานที่สนับสนุนด้านการท่องเที่ยวและการจัดการความรู้ คือ ภา ร ที่ หน่วยงานและองค์กรทั้งด้านการท่องเที่ยว องค์กรทางวิชาการและองค์กรภาคประชาสังคม เข้ามา มีบทบาทช่วยส่งเสริมการบริหารจัดการท่องเที่ยวและการจัดการองค์ความรู้ให้กับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้องค์กรที่ควรดำเนินงานด้านนี้ต้องเข้าใจบทบาททั้งในเชิงกฎหมาย และการบริหารจัดการ เพื่อการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา เพราะที่ผ่านมา การเข้ามาจัดการความรู้ เพื่อสร้างมิติความก้าวหน้าและความหลากหลายเช่นในระดับสากล ยังขาดความร่วมมือและการคล่องตัวในการปฏิบัติงานจริง เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ควรร่วมกันพัฒนาพุทธพิธีภัณฑ์ต้นแบบ เพื่อเป็นแหล่งของการจัดการเรียนรู้ ที่สามารถยกระดับและสามารถพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ให้มีความก้าวหน้าเทียบเท่าระดับสากล

สำหรับแนวทางการพัฒนานั้น ควรส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ต้นแบบในการใช้การจัดการความรู้ เป็นพื้นฐานของการต่อยอดการพัฒนาให้แหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดสามารถเป็นพื้นที่เชิงเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว ที่ไม่เพียงแต่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังคำนึงถึงบทบาทของการเป็นผู้ให้ธรรม ให้ความรู้ นำปัญญาสู่การพัฒนาสังคมและจิตใจควบคู่ไปด้วย

สี่ ความร่วมมือกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว คือการพัฒนาความร่วมมือระหว่างองค์กรทางพระพุทธศาสนาและองค์กรผู้ประกอบการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวต่างๆ โดยเป็นการพยายามประสานให้เกิด "กสน" มีส่วนร่วมในลักษณะของการพึ่งพาในด้านการเรียนรู้และการใช้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวไปสร้างสรรค์ในเชิงคุณค่าทางสังคมและประโยชน์ในทางธุรกิจ เช่น การเสริมสร้างการเรียนรู้ของวัดกับชุมชน การจัดการร้านขายสินค้าภายในวัด ความร่วมมือกับมัคคุเทศก์ และสถาบันการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ของบุคลากรในการเรียนรู้จากศิลปกรรมที่มีอยู่ภายในวัดนั้นๆ ส่วนกรณีชุมชน ผู้ประกอบการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องนั้น จะมีหุ้นส่วนในการมีส่วนร่วมการเป็นภาคีเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย และการส่งเสริมเพื่อให้เกิดประโยชน์ของวัดและการท่องเที่ยวของในมิติอื่นๆ รวมทั้งการนำไปสู่การพัฒนาในพื้นที่ โดยอาศัยวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นขบวนการของชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาสังคมในมิติต่างๆ ที่ทุกฝ่ายได้ผลประโยชน์ด้านการเรียนรู้และด้านเศรษฐกิจร่วมกัน

สำหรับแนวทางการพัฒนานั้น องค์กรด้านการท่องเที่ยวและวัด ควรมีการพัฒนากิจกรรมที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยว ปัจจุบันการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวบางชนิดไม่คำนึงความเหมาะสม หรือผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว มุ่งแต่ผลประโยชน์หรือด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จนทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้น แหล่งท่องเที่ยวควรกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ (Carrying Capacity) อีกทั้งต้องให้เกิดการจัดการสิ่งแวดล้อมและสภาพภูมิทัศน์แบบส่งเสริมคุณค่า เพื่อให้เกิดความสวยงามให้แก่แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ปัจจุบันแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งกลับถูกทำลายด้วยเหตุของการขาดการบริหารจัดการจากผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่นั้น จึงกลายเป็นปัญหาการสร้างสิ่งแปลกปลอมหรือการทำลายทรัพยากรในการท่องเที่ยว ดังนั้น ควรมีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม

บทที่ ๖

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

สำหรับการนำเสนอข้อมูลในส่วนนี้ จะเป็นการสรุปผลการศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนผลการวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยผู้วิจัยจะแบ่งการสรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยดังต่อไปนี้

๖.๑ กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๖.๒ เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๖.๓ ความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๖.๔ การยกระดับและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๖.๕ ข้อเสนอแนะการวิจัย

๖.๑ กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

สำหรับการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่เป็นกระบวนการและการดำเนินการภายใต้ความร่วมมืออย่างไม่เป็นทางการระหว่างองค์กรภาครัฐด้านการท่องเที่ยวอันได้แก่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, กรมการท่องเที่ยว กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม องค์กรภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว อันได้แก่ สมาคมผู้ประกอบการการท่องเที่ยว เครือข่ายชุมชนและองค์กรทางพระพุทธศาสนาหรือวัดนั่นเอง ส่งผลให้รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ยังจำกัดอยู่บนฐานคิดของความร่วมมือเชิงเทศกาลและปัญหาเฉพาะหน้า กล่าวคือขาดการวางยุทธศาสตร์และแผนงานอย่างเป็นระบบ รวมทั้งยังไม่ได้มีการจัดวางกิจกรรม ปฏิทินการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งระบบการบริหารจัดการที่เป็นมาตรฐานสากลเช่นเดียวกับการท่องเที่ยวในลักษณะอื่นๆ

๖.๑.๑ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามเทศกาล

กระบวนการจัดการท่องเที่ยวลักษณะนี้โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวัดในประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่จะต้องอาศัยช่วงปฏิทินเทศกาลที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อทางวัฒนธรรมของสังคมไทย เพราะวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อทางวัฒนธรรมของสังคมไทยนั้น สามารถสะท้อนให้เห็นคุณค่าของวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ตลอดจนมรดกทางอารยธรรมที่สั่งสมกันมานานของประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เป็นอย่างดี ดังนั้นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบต่างๆ จึงให้ความสำคัญกับการสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวผ่านทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมในมิตินี้เป็น

อย่างดี โดยทั้งเทศกาลสงกรานต์ เทศกาลลอยกระทง เทศกาลเข้าพรรษาและออกพรรษา ถือเป็นระยะเวลาสำคัญของกระบวนการจัดการท่องเที่ยวลักษณะนี้ เพราะสามารถขยายตลาดนักท่องเที่ยวตลอดจนพัฒนากิจกรรมที่เชื่อมโยงหลักคิดทางพระพุทธศาสนา การแสดงทางวัฒนธรรม ตลอดจนคุณค่าทางพุทธศิลปกรรมไปเผยแพร่สู่นักท่องเที่ยวได้

จากการศึกษาพบว่า แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นด้านนี้ เช่น เทศกาลสงกรานต์ที่วัดเจติยหลวงและวัดพระธาตุอภัยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย เทศกาลออกพรรษากับกิจกรรมตักบาตรดอกไม้ที่วัดพระพุทธบาทวihar จังหวัดสระบุรี วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร จังหวัดกรุงเทพมหานคร เทศกาลลอยกระทง วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร จังหวัดกรุงเทพมหานครและแหล่งท่องเที่ยวทางอารยธรรม เช่น ณ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ทุ่งภูเขาทอง) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น กระบวนการจัดการท่องเที่ยวลักษณะนี้ จะมีความโดดเด่นคือสามารถดึงดูดความร่วมมือได้ทั้งจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ เครือข่ายชุมชนและเครือข่ายผู้ประกอบการระหว่างประเทศ เพราะการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวส่วนใหญ่เน้น สร้างสรรค์และออกแบบมาเพื่อการพัฒนา กิจกรรมทางเศรษฐกิจและมุ่งหวังให้เกิดการขยายตัวของรายได้ในระดับประเทศ ภูมิภาคและจังหวัดนั้นๆ โดยจากการศึกษาครั้งนี้ พบว่ากระบวนการของการพัฒนาการท่องเที่ยวลักษณะนี้จะใช้ช่องทางการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างให้ภาคเอกชนทั้ง อุตสาหกรรมการขนส่ง อุตสาหกรรมการสร้างสรรค์กิจกรรมความบันเทิงและเครือข่ายอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ได้ประโยชน์เชิงบูรณาการร่วมกัน อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวลักษณะนี้ยังขาดการจัดการความรู้และการพัฒนาสู่ความยั่งยืน

๖.๑.๒ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายชุมชน

กระบวนการจัดการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ จะเน้นการเชื่อมโยงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นและความเป็นชุมชนท้องถิ่น เพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวสนใจเข้ามาเรียนรู้และศึกษาวัฒนธรรมจากการท่องเที่ยวที่องค์กรทางพระพุทธศาสนาและชุมชนท้องถิ่นพยายามพัฒนาขึ้น โดยกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการศึกษาครั้งนี้พบว่า มุ่งเน้นการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและผลประโยชน์แก่ชุมชน อีกทั้งการผลักดันให้เครือข่ายชุมชนมีบทบาทในการกำหนดกิจกรรม ตลอดจนทิศทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของวัดและท้องถิ่นร่วมกัน ทั้งนี้กระบวนการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ จะมีความหลากหลายของทั้งกิจกรรมและแนวทางการดำเนินงานกล่าวคือ กิจกรรมที่ค้นพบนั้นอาจเป็นรูปแบบของการพัฒนาพุทธกิจกรรมเชิงบูรณาการทั้งการดูแลสุขภาพ การส่งเสริมการปฏิบัติสมาธิ ศิลป ภาวนาตลอดจนการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าวัดหรือแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมตัวอย่าง ที่ใช้กระบวนการดังกล่าวในการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวของตนเอง ได้แก่ วัดภูเก็ต จังหวัดน่าน วัดมเหยงคณ์และวัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และวัดไชยธารารามหรือวัดฉลอง จังหวัดภูเก็ต เป็นต้น

แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมลักษณะนี้ในอนาคตนั้น ควรให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการและการประเมินการรองรับทรัพยากรกับการท่องเที่ยว เพื่อให้มีความชัดเจนว่าวัดจะสามารถอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและ

ชำระคุณค่าของพุทธศิลปกรรม ตลอดจนวิถีชีวิตชุมชนให้ไม่เสื่อมถอยเมื่อถึงจุดที่การท่องเที่ยวมีการขยายตัวมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังควรส่งเสริมการพัฒนาบุคลากรของวัดต่างๆ ให้มีความพร้อมกับการบริหารจัดการ การจัดการและพัฒนางานองค์ความรู้ที่เชี่ยวชาญหรือสามารถแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าได้ นอกจากนี้หากสามารถยกระดับกระบวนการท่องเที่ยวให้รองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนได้ จะสามารถช่วยให้การพัฒนากระบวนการท่องเที่ยวในลักษณะนี้สามารถขยายตัวเป็นเส้นทางหรือสร้างกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายชุมชนรอบข้าง เพื่อให้เกิดเป็นตลาดน้ำริมน้ำวัดหรือศูนย์กระจายสินค้าชุมชนท้องถิ่น เพื่อเป็นการสร้างให้เกิดการพัฒนากระบวนการท่องเที่ยวเครือข่ายชุมชนให้มีความยั่งยืน ตลอดจนสามารถเป็นแนวทางและต้นแบบระบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากชุมชน การจัดการทรัพยากรชุมชน รวมทั้งการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม คุณค่าเชิงพุทธศิลปกรรมให้อยู่ร่วมและเกื้อกูลกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาได้

๖.๑.๓ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายผู้ประกอบการ

ในส่วนของกระบวนการจัดการท่องเที่ยววันนี้ ลักษณะของการจัดการท่องเที่ยวประเภทนี้นั้นเครือข่ายผู้ประกอบการจะมีบทบาทหน้าที่หลักในการประสานความร่วมมือกับองค์กรทางพระพุทธศาสนาและองค์กรด้านการท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อให้สามารถพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในการรองรับกับความนิยมและการเรียนรู้ผ่านการท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มลูกค้าประเภทต่างๆ ดังนั้นกิจกรรมการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ จึงเน้นเพื่อตอบสนองการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการรองรับการพัฒนาความเชื่อมโยงกับความร่วมมือระดับภูมิภาค เพื่อเป็นการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวในกลุ่มความร่วมมือระหว่างประเทศต่างๆ สามารถเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยได้มากขึ้น จากการเพิ่มเส้นทางและรูปแบบของการท่องเที่ยวโดยใช้วัด รวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางมรดกอารยธรรมเป็นสถานที่เพื่อดึงดูดความสนใจใหม่ๆ ให้กับการท่องเที่ยวของประเทศไทย อย่างไรก็ตามจุดอ่อนของกระบวนการจัดการท่องเที่ยวลักษณะนี้ก็เช่นเดียวกับกระบวนการจัดการท่องเที่ยวอื่นๆ ของประเทศไทย ก็คือยังขาดมิติของการจัดการความรู้และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในอนาคตจึงควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาการจัดการความรู้และบุคลากร รวมทั้งหน่วยงานของรัฐที่จะเข้ามาดูแลตลอดจนเชื่อมโยงองค์ความรู้และพัฒนากระบวนการจัดการความรู้ให้สำเร็จและสามารถประชาสัมพันธ์ เป็นอีกหนึ่งจุดเด่นให้กับการท่องเที่ยวในวัดได้

สำหรับวัดหรือแหล่งท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นด้านนี้ นอกจากกลุ่มวัดสำคัญๆ ในกรุงเทพมหานครตามที่ได้กล่าวไปในตอนต้นแล้ว จากการศึกษายังปรากฏวัดในกลุ่มจังหวัดที่มีความพร้อมและเป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่เข้ามาทำการท่องเที่ยวในประเทศไทย รวมทั้งมีการคมนาคมขนส่งที่สะดวก ตลอดจนมีระบบสาธารณูปโภคและบริการที่สามารถรองรับกับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี เช่น วัดพระธาตุดอยสุเทพและวัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ วัดบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม วัดถ้ำเสือ จังหวัดกาญจนบุรี วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานีและวัดพระธาตุหนองแวง จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าบทบาทของการขับเคลื่อนกระบวนการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ มีความจำเป็นต้องอาศัยการขับเคลื่อนจากผู้ประกอบการอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นหลัก จึงควรพัฒนาให้หอการค้าจังหวัดหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับจังหวัด ได้เข้ามามีส่วนในการร่วมมือกันพัฒนามากยิ่งขึ้น เพื่อให้สามารถสร้างความยั่งยืนให้เกิดได้อีก

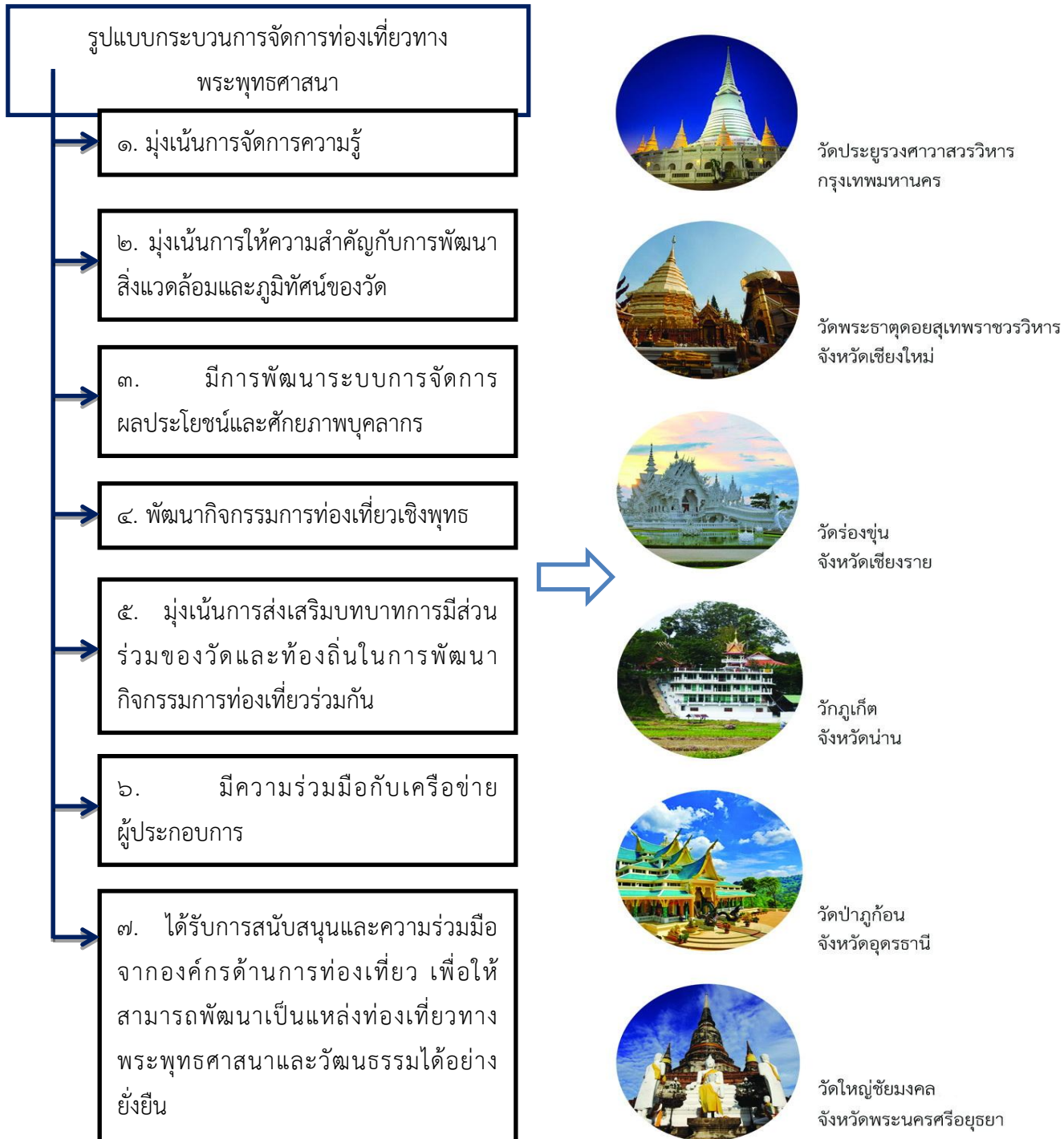
๖.๑.๔ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ

สำหรับรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการนั้น มีความหมายถึง กระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่สามารถพัฒนาองค์ความรู้พระพุทธศาสนาประจำวัดและท้องถิ่น คุณค่าของพุทธศิลป์ธรรมตลอดจนการวางระบบการบริหารจัดการได้อย่างสมดุล สร้างให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัดที่มีพร้อมระดับสากล สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้อย่างเป็นที่ยอมรับ โดยกลยุทธ์ของกระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่เป็นระบบ

การเกิดขึ้นของการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการนั้น ส่วนใหญ่จะมีองค์กรต่างๆ เข้ามาร่วมประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ วัดหลายส่วน เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติหรือองค์กรทางวิชาการต่างๆ เข้ามาช่วยสนับสนุนการจัดการความรู้และการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ตลอดจนการจัดการผลประโยชน์และการจัดการพัฒนาอย่างยั่งยืน จากการศึกษาพบว่าวัดที่สามารถพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวให้สามารถบูรณาการและนำเสนอคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเชิงบูรณาการให้เห็นได้อย่างชัดเจนมีอาทิ วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร วัดพระธาตุตอดยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ วัดร่องขุน จังหวัดเชียงรายและวัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย เป็นต้น

สำหรับแนวทางการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนและความโดดเด่นให้กับวัดที่มีพร้อมเช่นนี้ได้ องค์กรด้านการท่องเที่ยวควรร่วมมือกันจัดทำ การประเมินศักยภาพการท่องเที่ยววัดในด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม รวมไปถึงการควบคุมการก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่ขัดแย้งกับวัฒนธรรมท้องถิ่น การอบรมให้ความรู้แก่พระสงฆ์และมคฺคุเทศก์เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาความขัดแย้งทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ในอนาคตหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรมีการจัดทำแผนในการสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้และท่องเที่ยวร่วมกับวัด โดยดำเนินการตามรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เช่น การฝึกอบรมสมาธิวิปัสสนาแก่นักท่องเที่ยวผู้สนใจ การจัดการความรู้เพื่อยกระดับพุทธพินิจภัณฑ์(พิพิธภัณฑ์เชิงพุทธ) การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับพระพุทธศาสนา ตลอดจนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามเทศกาล เพื่อให้สามารถสร้างความยั่งยืนและจัดทำระบบกระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของประเทศ

แผนภาพที่ ๙ แสดงผลสรุปการพัฒนากระบวนการจัดการเชิงบูรณาการของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

๖.๒ เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

สำหรับการนำเสนอเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น จากการศึกษาพบว่าเส้นทางท่องเที่ยวแต่ละเส้นทางจะมีความโดดเด่นและอัตลักษณ์ ที่จะสามารถนำเสนอคุณค่าเชิงพุทธศิลปกรรม ตลอดจนความสวยงามและประวัติศาสตร์ทางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านเอกลักษณ์ของพุทธสถาปัตยกรรมอันโดดเด่น อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางความคิดของการร่วมมือพัฒนา เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม โดยความรับผิดชอบขององค์กรและหน่วยงานด้านการท่องเที่ยว ซึ่งจะสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมให้กับประชาคมอาเซียนในอนาคต โดยในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะขอนำเสนอข้อมูลดังต่อไปนี้

๖.๒.๑ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เป็นเส้นทางที่เน้นให้เห็นวัดที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ทั้งนี้การนำเสนอคุณค่าอาจเป็นไปทั้งในรูปแบบของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ระดับรัฐหรือสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนตามลุ่มน้ำสำคัญๆ ในช่วงระหว่างการก่อร่างสร้างวัฒนธรรมไทยตามยุคสมัยของประวัติศาสตร์ช่วงต่างๆ นอกจากนี้วัดที่อยู่ในเส้นทางท่องเที่ยวนี้ ยังเป็นวัดที่สามารถพัฒนาคุณค่าทางพุทธศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ที่กำลังเลือนหายไปจากสังคมหรือประชาชนในท้องถิ่น ไม่ได้มีความรู้ความเข้าใจต่อคุณค่าดังกล่าวอย่างที่ควรจะเป็น ให้กลับมามีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมและจิตใจของคนในท้องถิ่น อีกทั้งในหลายวัดสามารถพัฒนาพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาให้ควบคู่ไปได้กับการสร้างพื้นที่ชุมชน เครือข่ายทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการดำเนินกิจกรรมของชุมชนและการจัดการศึกษาของสถานศึกษาในท้องถิ่น โดยอาศัยบทบาทและพื้นที่การทำงานของวัดเป็นศูนย์กลางการพัฒนาเครือข่ายดังกล่าว

๖.๒.๒ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่

เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่ เป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่ผู้วิจัยพัฒนามาจากแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่สามารถพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยว การบริหารจัดการองค์ความรู้เชิงพระพุทธศาสนา ตลอดจนนำศาสตร์สมัยใหม่เข้ามาสนับสนุนการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวให้กับวัดของตนเอง ทั้งนี้วัดเหล่านี้สามารถสร้างกระบวนการสื่อสารเชิงคุณค่าต่อวัฒนธรรมพระพุทธศาสนา การนำคุณค่าทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่สามารถประยุกต์สู่การเรียนรู้ของสังคมและชุมชนได้ นอกจากนี้กิจกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการสมัยใหม่ที่ดำเนินการอย่างประสบความสำเร็จของวัดกลุ่มเส้นทางนี้คือ การสามารถประยุกต์หลักพระพุทธศาสนาสู่การสร้างกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของชนชั้นกลางใหม่ในสังคมไทย โดยเฉพาะกลุ่มคนในสังคมที่ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลและเป็นตลาดนักท่องเที่ยวใหม่ ที่มีความตื่นตัวต่อการท่องเที่ยวทางเลือกรูปแบบใหม่ โดยสถานที่ท่องเที่ยวที่จะสามารถดึงดูด จนได้รับการบรรจุเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวบนพื้นที่สังคมออนไลน์ได้ ส่วนใหญ่จะเป็นวัดที่มีความโดดเด่นในลักษณะความ

สวยงามของพุทธศิลปกรรมและสามารถสะท้อนถึงการจัดการความรู้ในมิติใดมิติหนึ่ง ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวนี้วัดในเส้นทางที่ผู้ศึกษาวิจัยได้ลงไปทำการศึกษา พบว่ามีมิติของการบูรณาการองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและสามารถนำเสนอออกมาสู่ได้ โดยรูปแบบของการบูรณาการองค์ความรู้เพื่อนำเสนอเชิงคุณค่าทางพระพุทธศาสนาต่อสังคมนั้น มีอาทิ การจัดการความรู้เชิงพุทธศิลปกรรม การจัดการบริหารจัดการเชิงกายภาพ การพัฒนาการปฏิบัติธรรมให้ตอบสนองต่อความต้องการในสังคมสมัยใหม่ เป็นต้น

๖.๒.๓ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม

เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม เป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่เน้นให้เห็นถึงความโดดเด่นของวัดที่มีพุทธศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทั้งในเชิงสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมและพุทธสถานภายในวัดแต่ละแห่ง ทั้งนี้ความสำคัญของเส้นทางท่องเที่ยววิถีลักษณะนี้ ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในอนาคต เพราะเส้นทางท่องเที่ยววิถีลักษณะนี้เป็นกระบวนการสื่อสารคุณค่าพระพุทธศาสนาต่อสังคมปัจจุบันได้อย่างเด่นชัดที่สุด อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมความสำคัญ ความเข้าใจตลอดจนความรู้ของประชาชน ต่อประวัติศาสตร์ทางสังคมและศาสนาของพระพุทธศาสนาไทย การพัฒนามิติขององค์ความรู้ที่แสดงออกให้เห็นคุณค่าและความเข้าใจที่ถูกต้องได้นั้น ถือเป็นกลไกสำคัญของการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ทางความคิดและหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาสู่สังคม ซึ่งถือเป็นอีกหนึ่งบทบาทสำคัญที่การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา สามารถเชื่อมโยงการพัฒนาดังกล่าวเข้าสู่องค์กรทางพระพุทธศาสนาได้ นอกจากนี้ในเชิงการท่องเที่ยวระดับสากล วัดที่มีความสวยงามและสามารถสื่อสารคุณค่าของพระพุทธศาสนาในเชิงพุทธศิลปกรรม ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่กำลังอยู่ในความนิยมของนักท่องเที่ยวต่างชาติ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีความสนใจอารยธรรม ประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดังนั้นหากในอนาคตองค์กรด้านการท่องเที่ยวสามารถยกระดับเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม ให้มีความพร้อมในการจัดการความรู้และการบริหารจัดการทรัพยากร สถานที่เชิงกายภาพและการทำงานของบุคลากรได้ดียิ่งขึ้น จะสามารถช่วยให้เส้นทางท่องเที่ยววิถีลักษณะนี้มีส่วนช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวภาพรวมของประเทศไทยได้ รวมทั้งยังสามารถเชื่อมโยงกับประเทศในประชาคมอาเซียน ที่มีรูปแบบความเชื่อคล้ายคลึงกันได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

๖.๓ ความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๖.๓.๑ ความสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๑) มิติด้านการท่องเที่ยว พบว่า พระสงฆ์มีการตื่นตัวและปรับปรุงวัดเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเกิดการสร้างงานการพัฒนาสาธารณูปโภคเช่นระบบไฟฟ้าระบบการคมนาคมและการสื่อสารภายในวัดตื่นตัวในการปรับปรุงภูมิทัศน์ปรับปรุงลานจอดรถและถนนภายในวัดปรับปรุงห้องน้ำให้สะอาดและทันสมัยเพื่อสร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยว เมื่อนักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจและศรัทธามักจะร่วมทำบุญบริจาคสร้างเสนาสนะโบสถ์วิหาร วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงมีรายได้จาก

นักท่องเที่ยวเหล่านี้และนำมาสร้างวัด สร้างมณฑป สร้างวิหาร สร้างซุ้มประตู สร้างห้องน้ำ จัดภูมิทัศน์ ปรับลานจอดรถเพิ่มขึ้นสำหรับรถทัวร์

๒) มิติด้านการเศรษฐกิจ พบว่าวัดที่มีการจัดการท่องเที่ยวมีเศรษฐกิจดีส่วนมากวัดพระธาตุและพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์มีรายได้จากนักท่องเที่ยวจำนวนมากเช่นวัดกลุ่มพระธาตุและวัดที่มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งวัดเหล่านี้ได้นำเงินเหล่านี้ไปบูรณปฏิสังขรณ์ภายในวัดและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ด้วยการมอบทุนการศึกษาแก่ภิกษุสามเณรและนักเรียนนักศึกษาทั้งประถมศึกษา, มัธยมศึกษาอุดมศึกษาปริญญาตรีสร้างอาคารสถานที่ราชการเช่นร่วมบริจาคสร้างสถานีตำรวจป้อมตำรวจอาคารผู้ป่วยในโรงพยาบาลศูนย์อนามัยโรงพยาบาลสงฆ์อาคารเรียนในโรงเรียนหอสมุด การศึกษานอกโรงเรียนสนับสนุนเงินให้มหาวิทยาลัยสงฆ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยบริจาคเงินซื้อที่ดินสร้างวัดต่างๆ ในเขตจังหวัดเดียวกันและต่างจังหวัดสร้างอาคารที่พักคนชราบนพื้นที่ของวัด อย่างไรก็ตามวัดที่มีจำนวนนักท่องเที่ยวมากๆ เช่นวัดในเส้นทางตำนานองค์พระธาตุมักประสบปัญหาการขายสินค้าที่มีราคาสินค้าสูงจากผู้ประกอบค้าภายในวัด ไม่มีมาตรฐานและกฎระเบียบในการควบคุม

๓) มิติด้านศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม พบว่าผลกระทบทางวัฒนธรรมด้านบวกพบว่าวัฒนธรรมด้านศาสนาทำให้เกิดการสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ การผสมผสานวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าพระพุทธศาสนาเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่นการรำบูชาถวายองค์พระธาตุเป็นกิจกรรมที่ถือว่าเป็นจุดเด่นของการจัดงาน พระธาตุที่มีกิจกรรมรำบูชาพระธาตุประกอบด้วย พระธาตุพนม พระธาตุเรณู พระบรมธาตุนาคุณ ประชาชนต่างหมู่บ้านต่างตำบล ต่างอำเภอมีส่วนร่วมช่วยในการรักษาเอกลักษณ์ อัตลักษณ์การแต่งตัว เสื้อผ้า เครื่องประดับ รักษาวัฒนธรรมการฟ้อนรำประจำเผ่าที่มีแต่โบราณให้ต่อเนื่องและยั่งยืนและมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมพื้นบ้าน

๖.๓.๒ ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๑) ปัญหาด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์นับว่าเป็นจุดขายที่สำคัญของการท่องเที่ยว แต่ปัจจุบันวัดส่วนใหญ่อยู่ในสภาวะล่อแหลมต่อการสูญเสียเอกลักษณ์ วัฒนธรรมท้องถิ่น เพราะได้มีการทำลายศาสนสถานและสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิม ทำให้ขาดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และสูญเสียเสน่ห์ในแบบฉบับของตนเอง เพราะวัดบางแห่งได้สร้างวัฒนธรรมใหม่ที่ไม่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแต่ดั้งเดิม และบิดเบือนความหมายอันดีงามที่มีมาแต่เก่าก่อน

๒) ปัญหาด้านการจัดการความรู้ วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวไม่มีระบบการบริหารจัดการที่ชัดเจนในทุกด้าน ทำให้ประสบปัญหาที่จะไม่พร้อมต่อการรับคลื่นมหาชน และก่อให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม อาทิ จำนวนขยะที่เพิ่มมากขึ้นจากนักท่องเที่ยว การใช้น้ำ ระบบนิเวศธรรมชาติ การรับวัฒนธรรมที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว เกิดกระแสการเลียนแบบ มีความขัดแย้งทางความคิด เสียความเป็นส่วนตัวในการที่จะต้องรองรับนักท่องเที่ยว และที่สำคัญคืออาจถึงกับสูญเสียเอกลักษณ์ของวัด และเสียประโยชน์ของชุมชน หรือองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้ ซึ่งผลกระทบในด้านลบ เช่น การขาดบุคลากรในการสื่อสารหรือพระสงฆ์ที่จะมาทำหน้าที่ในการอธิบายหลักธรรมและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ปัญหาการจัดการด้านสถานที่เพื่อรองรับการปฏิบัติของผู้ที่

สนใจ ปัญหาจากความไม่เข้าใจด้านภาษาและวัฒนธรรม ปัญหาการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างวัดด้วยกัน เป็นต้น

๖.๔ การยกระดับและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

สำหรับการยกระดับและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น จะอธิบายถึงการวิเคราะห์แนวทางการยกระดับเพื่อพัฒนาให้วัดหรือแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมต่างๆ สามารถนำไปใช้ให้เป็นแนวสำหรับการพัฒนาในมิติต่างๆ ให้มีคุณภาพมากขึ้น โดยจากการศึกษาพบว่าแนวทางการพัฒนาเพื่อให้วัด สามารถปรับปรุงและพัฒนาไปสู่การเป็นวัดต้นแบบ ตลอดจนสถานที่ท่องเที่ยวที่มีคุณภาพเหมาะสมต่อการเรียนรู้และการแสดงออกเชิงคุณค่า ทั้งในมิติประวัติศาสตร์และพุทธศิลปกรรมได้นั้น มีแนวทางดังนี้

๖.๔.๑ การพัฒนาบุคลากรเพื่อเตรียมความพร้อมสู่ระดับสากล คือการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาบุคลากรของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ทั้งในเชิงการบริหารจัดการ ความสามารถในการเชื่อมโยงความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นเอกลักษณ์และสะท้อนให้เห็นคุณค่าของวัดของตนเอง ตลอดจนการจัดการเชิงผลประโยชน์และกฎหมายเกี่ยวกับองค์กรทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ในอนาคตองค์กรทางพระพุทธศาสนามีบุคลากรที่มีความพร้อม สำหรับการพัฒนาและยกระดับการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ให้มีความพร้อมสู่รองรับความร่วมมือระหว่างประเทศกับภูมิภาคต่างๆ นอกจากนี้การพัฒนาบุคลากรขององค์กรทางพระพุทธศาสนา ยังสามารถช่วยให้เกิดการพัฒนาด้านการบริหารจัดการเชิงเศรษฐกิจวัฒนธรรม กล่าวคือช่วยให้บุคลากรมีความเข้าใจการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

๖.๔.๒ การบริหารจัดการเชิงเครือข่ายชุมชน คือการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมนั้น จะสามารถประสบความสำเร็จได้ มีความจำเป็นต้องขยายปริมาณผลของความร่วมมือสู่ชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรทางพระพุทธศาสนาและชุมชนท้องถิ่น ให้เป็นกลไกที่มีความสามารถในการบริหารจัดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเชื่อมโยงกันเป็นสังคมสวัสดิการเป็นพลังหลักในการพัฒนาฐานรากของประเทศให้มั่นคงชุมชนพึ่งตนเองสามารถบรรเทาปัญหาเศรษฐกิจสังคมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ที่ผ่านมามีวัดบางวัดมีความสัมพันธ์อันดีต่อชุมชน แต่บางวัดมีปัญหาขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ความขัดแย้งความไม่เข้าใจกันนำไปสู่การไม่ให้ความร่วมมือซึ่งกันและกัน ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งคือความไม่พร้อมของบุคลากรทางศาสนาที่จะให้บริการภายในวัดเจ้าหน้าที่ของวัดหรือชุมชนที่มาช่วยงานวัดไม่สื่อความเป็นท้องถิ่นชุมชน ไม่สามารถแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นบุคลากรภายในวัดไม่มีน้ำใจไมตรีทักทายนักท่องเที่ยวชุมชนไม่เป็นผู้คอยให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัดท่องเที่ยววนั้นๆ อันจะเป็นแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวประทับใจนำไปสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

๖.๔.๓ หน่วยงานที่สนับสนุนด้านการท่องเที่ยวและการจัดการความรู้ คือการที่หน่วยงานและองค์กรทั้งด้านการท่องเที่ยว องค์กรทางวิชาการและองค์กรภาคประชาสังคม เข้ามามีบทบาทช่วยส่งเสริมการบริหารจัดการท่องเที่ยวและการจัดการองค์ความรู้ให้กับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้องค์กรที่ควรดำเนินงานด้านนี้ต้องเข้าใจบทบาททั้งในเชิงกฎหมายและการบริหารจัดการ เพื่อการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา เพราะที่ผ่านมาการเข้ามาจัดการความรู้ เพื่อสร้างมิติความก้าวหน้าและความหลากหลายเช่นในระดับสากล ยังขาดความพร้อมและการคล่องตัวในการปฏิบัติงานจริง เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ควรร่วมกันพัฒนาพุทธพินิจทัศน์ต้นแบบ เพื่อเป็นแหล่งของการจัดการเรียนรู้ ที่สามารถยกระดับและสามารถพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ให้มีความก้าวหน้าเทียบเท่าระดับสากล

๖.๔.๔ ความร่วมมือกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว คือการพัฒนาความร่วมมือระหว่างองค์กรทางพระพุทธศาสนาและองค์กรผู้ประกอบการอุตสาหกรรมท่องเที่ยวต่างๆ โดยเป็นการพยายามประสานให้เกิด "กสน" มีส่วนร่วมในลักษณะของการพึ่งพาในด้านการเรียนรู้และการใช้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวไปสร้างสรรค์ในเชิงคุณค่าทางสังคมและประโยชน์ในทางธุรกิจ เช่น การเสริมสร้างการเรียนรู้ของวัดกับชุมชน การจัดการร้านขายสินค้าภายในวัด ความร่วมมือกับมัคคุเทศก์และสถาบันการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ของบุคลากรในการเรียนรู้จากศิลปกรรมที่มีอยู่ภายในวัดนั้นๆ ส่วนกรณีชุมชน ผู้ประกอบการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องนั้น จะมีหุ้นส่วนในการมีส่วนร่วมการเป็นภาคีเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย และการส่งเสริมเพื่อให้เกิดประโยชน์ของวัดและการท่องเที่ยวของในมิติอื่นๆ รวมทั้งการนำไปสู่การพัฒนาในพื้นที่ โดยอาศัยวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นขบวนการของชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาสังคมในมิติต่างๆ ที่ทุกฝ่ายได้ผลประโยชน์ด้านการเรียนรู้และด้านเศรษฐกิจร่วมกัน

แผนภาพที่ ๑๐ แสดงแนวทางการยกระดับและพัฒนากิจการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๖.๕ ข้อเสนอแนะการวิจัย

สำหรับข้อเสนอแนะการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลออกเป็น ๒ ส่วนดังนี้

๖.๕.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๖.๕.๑.๑ มหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยกองพุทธศาสนสถานและหน่วยงานภายในที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ควรร่วมกันวางยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งสนับสนุนและประสานความร่วมมือไปยังสถาบันการศึกษาของสงฆ์และสถาบันการศึกษาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ ตลอดจนการถอดบทเรียนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในระดับนานาชาติ มาเป็นต้นแบบของการเรียนรู้

๖.๕.๑.๒ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรมีการจัดทำแผนปฏิบัติการในการสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้และท่องเที่ยวร่วมกับวัด โดยดำเนินการตามรูปแบบการ

ท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เช่น การฝึกอบรมสมาธิวิปัสสนาแก่นักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจ

๖.๕.๑.๓ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรมีการสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้และท่องเที่ยวของวัด โดยดำเนินการตามรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เช่น การฝึกอบรมสมาธิวิปัสสนาแก่นักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจตามที่กล่าวแล้ว โดยมีส่วนร่วมในฐานะองค์กรที่ให้การสนับสนุนทั้งความรู้ กระบวนการ และงบประมาณที่สอดคล้องกัน เช่น จัดทำเว็บไซต์เพื่อเป็นศูนย์รวมในการแสดงข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

๖.๕.๑.๔ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ควรจัดทำชุดความรู้ด้านพระพุทธศาสนากับประวัติศาสตร์ พุทธศิลปกรรมและความโดดเด่นด้านการท่องเที่ยวอย่างบูรณาการ เพื่อจัดสัมมนาเผยแพร่และใช้เป็นชุดความรู้เพื่อจัดนิทรรศการ ตลอดจนพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทางศาสนาและวัฒนธรรม ทั้งนี้จะสามารถเป็นอีกจุดหนึ่งที่ตั้งศูนย์นักท่องเที่ยวได้ในอนาคต

๖.๔.๒ ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

๖.๔.๒.๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรค้นหาและสนับสนุนการจัดพุทธพิพิธภัณฑ์ในวัดต้นแบบ เพื่อสนับสนุนแนวทางการจัดการความรู้และสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายชุมชนท้องถิ่น ในการพัฒนาหลักการทางพระพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติและการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

๖.๔.๒.๒ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ควรสนับสนุนการจัดทำการศึกษาการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ตั้งแต่เชิงนโยบาย เชิงการเปรียบเทียบกับระดับสากล เชิงกฎหมายและการพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมสู่ความยั่งยืน

๖.๔.๒.๓ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ควรพัฒนาการสนับสนุนงานวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรมและศาสนา เพื่อสามารถองค์ความรู้เชิงพุทธบูรณาการที่จะมีส่วนสำคัญ ต่อการยกระดับการให้คุณค่าทางคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อเป็นพื้นฐานต่อการพัฒนาสังคมและจิตใจสำหรับคนในสังคมไทย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑.๑ หนังสือ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **แผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๔.

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. **มาตรฐานการจัดการขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล**. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๗.

กุลแก้ว คล้ายแก้ว. **การสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา : ศึกษาพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ จังหวัดพิษณุโลก**. มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. ๒๕๕๕.

กวี วรกวิน และคณะ. **ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวประเทศไทย: สำนักพัฒนาคุณภาพวิชาการ**. ๒๕๔๖.

จริญญา เจริญสุดใส และสุวัฒน์ จุฑากรณ์. **แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว**. เอกสารประกอบการสอน **ชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว**. สาขาวิชาวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี, ๒๕๔๔.

เจริญ ต้นมหาพราน. **พระบรมธาตุกรุงสยาม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธารบัวแก้ว. ๒๕๔๒.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๕๔.

ฉัตรเฉลิม งามอาจธานศาล. **การท่องเที่ยวเชิงแนวคิด : ผลิตภัณฑ์หรือนวัตกรรมใหม่**. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีทรรศน์ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๐.

ชุลีพร วิริยะวงศ์ชัย. **เที่ยวเมืองไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์รีดเดอร์ ไทเจสท์, ๒๕๔๘.

ชูศักดิ์ วิทยากัด. **การท่องเที่ยวกับการพัฒนา : พินิจหลวงพระบางผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. เชียงใหม่. ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๔.

ดวงใจ หล่อธนวณิชย์. **รัฐ ทูต ชุมชนกับการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทยกับญี่ปุ่น**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.

ปรีชา แดงโรจน์. **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวสู่ศตวรรษที่ ๒๑**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๔๔.

นิคม จารุมณี. **การท่องเที่ยวและการจัดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕.

ณัฐฉิรี ศรีดีและคณะ. **รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคกลาง : กระบวนการจัดการพุทธศิลป์ถิ่นสยามเพื่อความงามของจิตใจและปัญญา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๖.

- พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิวัตน์, และแก้วตา โลหิตรัตน์. **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอาเซียนและแนวคิดระบบข้อมูลในโซ่อุปทาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์สมนพับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖.
- พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธีและคณะ. **รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ในภาคเหนือ: กระบวนการเรียนรู้สู่การสร้างสรรค์เชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร :สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๖.
- พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น. **"การท่องเที่ยวแนวพุทธ"** ในจุลสารการท่องเที่ยว. ปีที่ ๑๘ เล่มที่ ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๔๒), ๒๕๔๒.
- พระมหาสุเทพ ผิวเผือด. **ผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรมของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดและ ชุมชนศึกษาเฉพาะวัดไร่โรงวัว ตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี**. วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕.
- พระสรวิชัย อภิปัญญา และคณะ. **รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคใต้: การสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาเชิงบูรณาการ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๖.
- มิ่งสรรค์ ขาวสะอาด. **การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในกลุ่มแม่น้ำโขง**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘.
- มานิช พรหมปัญญา และคณะ. **วิจัยเรื่องแนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน**.วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๖), ๒๕๕๖.
- แม่ชีกฤษณา รักษาโถมและคณะ. **รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกระบวนการเปลี่ยนแปลง “เส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม”**. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- ระพีพรรณ ทองหล่อ และคณะ. **ลักษณะการใช้จ่ายเงินเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์และความต้องการใช้บริการของนักท่องเที่ยวต่างชาติเพื่อการท่องเที่ยวในประเทศไทย**. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖.
- รณยุทธ์ จิตรดอน. **ท่องเที่ยวพุทธสถานแห่งอุษาคเนย์**. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพมหานคร. ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- วรเมธ ยอดปุ่น. **อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว : ศึกษากรณีหมู่บ้านรวมมิตร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- วรรณมา วงศ์วานิช. **ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.
- วันชพร จัทรักษา. **ปัจจัยและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา เขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช**. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๒.

- วีระพล ทองมา. **วิธีวิจัยการท่องเที่ยว**. เอกสารประกอบการสอน. สาขาพัฒนาการท่องเที่ยว. ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร. มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เชียงใหม่, ๒๕๔๖.
- สุจินดา พานิชกุล. **บทบาทของพระสงฆ์ต่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษากิจกรรมการสนทนา ระหว่างพระสงฆ์กับนักท่องเที่ยว**. เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙.
- สุเจน กรรพฤทธิ์ และสิทธา เลิศไพบุลย์ศิริ. **บรรณาธิการ.อุษาคเนย์ที่รัก My dear Southeast Asia**. พิมพ์ครั้งที่ ๑ .กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึก ฉลองครบรอบ ๑๐ ปี โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓.
- สุนิสา ฐานพรอนันต์. **ความคิดเห็นของเจ้าอาวาสที่มีต่อการส่งเสริมให้วัดพุทธศาสนา ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร : ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย, ๒๕๔๐.
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. **รายงานสถานการณ์วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ปี ๒๕๕๒ และแนวโน้มปี ๒๕๕๓ (รายงานเบื้องต้น)**, ๒๕๕๓.
- สมบัติ กาญจนกิจ. **นันทนาการและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. **เอกสารประกอบการสอนวิชานโยบาย และการปฏิบัติงานการท่องเที่ยว** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๒.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติไทย. **รายงานขั้นสุดท้ายการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติไทย, ๒๕๔๒.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. **สังคมวิทยาการท่องเที่ยว**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.
- หน่วยบริการวิชาการอารยธรรมไทย. **อารยธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร. โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- หม่อมหลวงด้อย ชุมสาย. **ปฐมบทแห่งวิชาการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช. อัญชลี สมใจ. ๒๕๕๑. **การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา : วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา**. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๒๗.
- อดิศร ศักดิ์สูง. **ประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวในประเทศไทย**. สงขลา: นำศิลป์โฆษณา.เอกสาร การสอน รายวิชา พระพุทธศาสนากับการศึกษา (Buddhism and Education). คณะ ครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- แอนโทนีริด. **เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ.๑๔๕๐-๑๖๘๐ เล่มที่ ๑ ดินแดนใต้ลม**. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, ๒๕๔๘.

๒. ภาษาอังกฤษ

- Blanke, J., & Chiesa, T. **The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013**. In The World Economic Forum, 2013.
- Burn, Peter L. and Luckmann. **An Introduction to Tourism And Anthropology**. London: Routledge, 1999.
- Burkart and Medlik. **Tourism: Past, Present and Future**. Butterworth-Heinemann Ltd, 1981.
- Chon, K. S. **Tourism in Southeast Asia: A new direction**. New York: Haworth Hospitality Press, 2000.
- Cynthia Franklin. **Assessment of middle class youth at-risk to dropout: School, psychological and family correlates**. University of Texas, 1995.
- Dallen J. Timothy and Daniel H. Olsen. **Tourism, Religion & Spiritual Journeys**. Abingdon, Oxon: Routledge, 2006.
- David Bruce Weaver and Martin Oppermann. **Tourism management**, Milton, Qld. : Jacaranda Wiley, 2000.
- Goeldner, Charles R. and Ritchie, J.R. Brent. **Tourism : principles, practices, philosophies**. 10th ed. Hoboken, N.J.: J. Wiley, 2006.
- Leask, Anna and Fyall, Alan. **Managing World Heritage Sites**. Oxford: Elsevier Science Ltd, 2006.
- Micintoash and Goilner. **Tourism: Principles, Practices, Philosophies Wile**. 1990.
- Nogues-Pedreagal, Migul Antonio. **Culture and Society in Tourism Contexts**. Bingley: Emerald Group Publishing Limited, 2012.
- The Unesco. **The state of world heritage in The Asia Pacific Region**. Paris: the UNESCO World Heritage Centre, 2004.
- Teo, Peggy, Chang, T.C. and Ho, K.C. **Interconnected Worlds Tourism in Southeast Asia**. Oxford: Elsevier Science Ltd, 2001.
- Urry. **The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies**. SAGE Publications, 1990.
- Weaver, David and Oppermann, Martin. **Tourism management**. Brisbane: John Wiley & Sons Australia, 2000.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.
บทความการวิจัย

การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
Buddhist Tourism Management in Thailand

พระมหาเสริชช นริสสรโร (พันธ์ประโคน)

นายสายชล ปัญญชิต

นายภูเบศ วนิชชานนท์

Phrahmaha Serichon Narissaro (Phanprakhon)

Mr. Saichol Panyachit

Mr. Phoobade Wanitchanon

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Buddhist Research Institute, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ๒) เพื่อศึกษาสำรวจเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภูมิภาคต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมเชิงพุทธ และการพัฒนาสังคม และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษาพบว่า ๑) กระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเน้นกระบวนการจัดการโดยเครือข่ายอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและวัดเป็นองค์กรหลัก อย่างไรก็ตามยังขาดมิติของการเชื่อมโยงสู่การจัดการความรู้ ทั้งมิติทางกฎหมาย บุคลากร ประวัติศาสตร์และคุณค่าเชิงพระพุทธศาสนา โดยสามารถแบ่งกระบวนการจัดการท่องเที่ยวออกเป็น ๔ ลักษณะได้แก่ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามเทศกาล กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายชุมชน กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายผู้ประกอบการ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ ๒) สำหรับการศึกษาด้านเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้นพบว่า เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ยังขาดการบูรณาการเป็นชุดองค์ความรู้ ที่จะสามารถสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งแก่ชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนระบบเศรษฐกิจได้ อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย มีโอกาสและความพร้อมในการพัฒนาให้ก้าวหน้ามากขึ้น โดยต้องอาศัยความร่วมมือเชิงองค์กร ความมั่นคงและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมควบคู่กันไป ทั้งนี้สามารถแบ่งเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

ในประเทศไทยออกเป็น ๓ เส้นทางได้แก่เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่ และเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม และ ๓) ความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น พบว่า การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้ช่วยส่งเสริมโอกาสในการพัฒนาขีดความสามารถของบุคลากรของวัด การพัฒนาสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและการทำนุบำรุงพุทธศิลปกรรมภายในวัด รวมทั้งมีส่วนต่อการสนับสนุนให้เกิดรายได้กับวัด ชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามก็ตีผลกระทบที่เป็นข้อควรระวังคือการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมทั้งในมิติพระพุทธศาสนาและคุณค่าของท้องถิ่น อีกทั้งการไม่ป้องกันไม่ให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนากลายเป็นสินค้าด้านการท่องเที่ยวเกินไป ตลอดจนควรพัฒนาการจัดการความรู้และการพัฒนาอย่างยั่งยืนแก่สถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาด้วย

สำหรับแนวทางการพัฒนาในอนาคต จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานทั้งองค์กรทางพระพุทธศาสนา องค์กรภาครัฐด้านการท่องเที่ยวและเครือข่ายผู้ประกอบการ ควรให้ความสนใจต่อการพัฒนาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ทั้งระเบียบ กฎหมาย และข้อบังคับในองค์กรสงฆ์ ตลอดจนต้องสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถกำหนดยุทธศาสตร์และทิศทางการทำงานในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน และการเตรียมความพร้อม ด้านผลกระทบที่จะเกิดจากขยายตัวของกรข้ามชายพรมแดนของนักท่องเที่ยว ซึ่งหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา มีความจำเป็นต้องประเมินผลกระทบในระยะยาว จึงจะสามารถพัฒนาให้การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีมาตรฐานอยู่ในระดับสากลได้

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา, เส้นทางท่องเที่ยวเชิงพุทธ, การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

ABSTRACT

The objectives of this research were 1) to study Buddhist tourism management process in Thailand 2) to study and survey Buddhist tourism roots in regional of Thailand that related with historical tourism activities, Buddhist culture and social development and 3) to analyze relations system and tourist impacts to Buddhist culture in Thailand. It was mixed methodology research between qualitative and quantitative approach.

The results were: Firstly the Buddhist tourism management process in Thailand emphasis management processes by tourist industrial networks and temples, however that management processes still lack of link to knowledge management such as laws, human resources, historical and Buddhist value. Through

the research found 4 types of the Buddhist tourism management process in Thailand are emphasis by festival, community networks, enterprise networks and integration management. Secondly to study and survey Buddhist tourism roots found that the roots of Buddhist tourism in Thailand still lack of holistic integration to knowledge management that can be for sustainable development to communities, Natural Resources and Environment including economics system. By the way Buddhist tourism in Thailand has opportunity and readiness for more advance development. By cooperate with tourist organizations and stability of economic, politic and society. In order that can separated the Buddhist tourism roots as follows; history and culture in Buddhist tourism roots; knowledge management and modern administration in Buddhist tourism roots; and Buddhist art in Buddhist tourism roots. And thirdly relations and impacts of tourism activities to Buddhist culture in Thailand. This research found that Buddhist tourism rises up the opportunities to develop human capability of Sangha organizations also developing the physical environment and support Buddhist art in the temples. Moreover to supports income to temple, communities and Buddhist tourism enterprises. However, this research found Buddhist tourism should beware of impacts as follows; local art preservation entire of Buddhist perspective and local cultural value. As well as to protect Buddhist tourist for transformation of goods and services. Including should develop a knowledge management and sustainable development for Buddhist tourist.

The study suggests that the stakeholder organizations entire Buddhist organizations, government organization and enterprise network should interest in knowledge particularly developing that relate with Buddhist tourism entire Sangha organization's rule as far as Buddhist and culture tourism networks cooperation. To determines strategies and direction for the future. In particularly for reaching to ASEAN community and tourists expansion impacts. So the stakeholder organizations should assessment in long-term impacts therefore can upgrade the Buddhist tourism in Thailand to international standard.

Keywords: Buddhist Tourism, Buddhist Tourism Roots, Buddhist Tourism Management

คำนำ

การวิจัยเรื่องนี้เกิดขึ้นจากความสนใจที่จะศึกษาการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยซึ่งเป็นลักษณะของการเดินทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้คน ชุมชน สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ดังนั้น การศึกษาถึงเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในแต่ละภูมิภาค โดยวิเคราะห์ถึงรูปแบบกระบวนการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการวิเคราะห์ผลกระทบจากท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา จะทำให้ทราบถึงแนวทางการพัฒนาท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม และการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาในลักษณะที่ว่า “เที่ยวไทยให้ถึงธรรม” กอปรกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมในปัจจุบันที่มีการแข่งขันกันสูง ผู้คนยึดติดในวัตถุ ทำให้จิตใจของผู้คนตกต่ำ หลายคนจึงแสวงหาความสงบสุขจากจิตใจและการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ฉะนั้น การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้ถึงข้อปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เพื่อศึกษาสำรวจเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภูมิภาคต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมเชิงพุทธ และการพัฒนาสังคม และเพื่อวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับการศึกษา โดยมีวิธีการศึกษาใน ๔ รูปแบบ คือ ๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary study) เพื่อค้นหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับรูปแบบ กิจกรรม อัตลักษณ์ กระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยว กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และสาระสำคัญของการเรียนรู้ที่ปรากฏในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ๒) การศึกษาภาคสนามจากการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ร่วมกับพระสังฆาธิการและผู้ดูแลวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ทำหน้าที่บริหารจัดการและส่งเสริมให้วัดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อทราบถึงกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภูมิภาคต่างๆที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมเชิงพุทธ และการพัฒนาสังคม และวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ๓) การประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการ เพื่อเป็นการสนับสนุนให้วัดและองค์กร/หน่วยงานที่เป็นกรณีศึกษาในทุกภูมิภาค ผู้ประกอบการและภาคเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมกิจกรรม

การท่องเที่ยว การเพิ่มพูนความรู้ การสร้างอัตลักษณ์ เส้นทางท่องเที่ยว การสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ๔) การศึกษาความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการท่องเที่ยว/หรือบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อทราบถึงแนวทางการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการเสริมสร้างการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนาระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คณะผู้ศึกษาวิจัยใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของการศึกษาประกอบด้วย ๑) เจ้าอาวาส คณะสงฆ์ พระเถระผู้ใหญ่ ตัวแทนวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวประมาณวัดละ ๕ รูป/คน และ ๒) นักท่องเที่ยวและประชาชนที่เกี่ยวข้อง โดยเป็นการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างจากนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่ได้ฝึกปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวภายในวัดดังกล่าว เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน ๓๐๐ คน และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจำนวน ๑๐๐ คน รวมจำนวน ๔๐๐ คน โดยกำหนดจากการสุ่มกลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนแต่ละวัด/องค์กรในพื้นที่ ๔ ภูมิภาค

ผลการศึกษา

การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย มีผลการศึกษา ดังนี้

๑. กระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย สามารถสรุปแนวทางของกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้ดังนี้

๑.๑ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามเทศกาล พบว่า แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นด้านนี้ เช่น เทศกาลสงกรานต์ที่วัดเจติยทัฬห และวัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย เทศกาลออกพรรษาที่กิจกรรมตักบาตรดอกไม้ที่วัดพระพุทธบาทวราวิหาร จังหวัดสระบุรี วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร จังหวัดกรุงเทพมหานคร เทศกาลลอยกระทง วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร จังหวัดกรุงเทพมหานคร และแหล่งท่องเที่ยวทางอารยธรรม เช่น ณ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ทุ่งภูเขาทอง) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น กระบวนการจัดการท่องเที่ยวลักษณะนี้ จะมีความโดดเด่นคือสามารถดึงดูดความร่วมมือได้ทั้งจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ เครือข่ายชุมชนและเครือข่ายผู้ประกอบการระหว่างประเทศ เพราะการพัฒนา กิจกรรมการท่องเที่ยวส่วนใหญ่เน้น สร้างสรรค์และออกแบบมาเพื่อการพัฒนา กิจกรรมทางเศรษฐกิจ และมุ่งหวังให้เกิดการขยายตัวของรายได้ในระดับประเทศ ภูมิภาคและจังหวัดนั้นๆ โดยจากการศึกษาครั้งนี้ พบว่ากระบวนการของการพัฒนาการท่องเที่ยวลักษณะนี้จะใช้ช่องทาง การประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างให้ภาคเอกชนทั้ง อุตสาหกรรมการขนส่ง อุตสาหกรรมการสร้างสรรคกิจกรรม ความบันเทิงและเครือข่ายอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ได้ประโยชน์เชิงบูรณาการร่วมกัน อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวลักษณะนี้ยังขาดการจัดการความรู้และการพัฒนาสู่ความยั่งยืน

๑.๒ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายชุมชน จะเน้นการเชื่อมโยงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและความเป็นชุมชนท้องถิ่น เพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวสนใจเข้ามาเรียนรู้และ

ศึกษาวัฒนธรรม พบว่าวัดหรือแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมตัวอย่าง ที่ใช้กระบวนการดังกล่าวในการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวของตนเอง ได้แก่ วัดภูเก็ท จังหวัดน่าน วัดมเหยงคณ์และวัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และวัดไชยธารารามหรือวัดฉลอง จังหวัดภูเก็ต เป็นต้น

๑.๓ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายผู้ประกอบการ มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงกลไกทางเศรษฐกิจระดับชาติและระดับสากลสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ในหลายกรณีจะพบว่าเครือข่ายผู้ประกอบการที่ทำธุรกิจเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ได้เชื่อมโยงและสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวต่างชาติ ในขณะเดียวกันก็มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย เช่น การพัฒนากิจกรรมเพื่อการเรียนรู้และการท่องเที่ยวในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดระฆังโฆสิตาราม วัดอรุณราชวราราม วัดประยุรวงศาวาส เป็นต้น นอกจากนี้ในต่างจังหวัดจะพบว่าเครือข่ายผู้ประกอบการได้เชื่อมโยงประเพณีทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของการขยายเส้นทางและการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมให้มีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการขยายตลาดไปยังกลุ่มประเทศที่มีการนับถือศาสนาและความเชื่อคล้ายคลึงกับสังคมไทยเช่น กลุ่มนักท่องเที่ยวจากประเทศจีน ญี่ปุ่น เกาหลีและอินเดีย เป็นต้น

๑.๔ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ การเกิดขึ้นของการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการนั้น ส่วนใหญ่จะมีองค์กรต่างๆ เข้ามาร่วมประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะวัดหลายส่วน เช่น องค์กรปกครองส่วนถิ่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติหรือองค์กรทางวิชาการต่างๆ เข้ามาช่วยสนับสนุนการจัดการความรู้และการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ตลอดจนการจัดการผลประโยชน์และการจัดการพัฒนาอย่างยั่งยืน จากการศึกษาพบว่าวัดที่สามารถพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวให้สามารถบูรณาการและนำเสนอคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเชิงบูรณาการให้เห็นได้อย่างชัดเจนมีอาทิ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ วัดร่องขุน จังหวัดเชียงรายและวัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย เป็นต้น

๒. เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย พบว่าเส้นทางท่องเที่ยวแต่ละเส้นทางจะมีความโดดเด่นและอัตลักษณ์ ที่จะสามารถนำเสนอคุณค่าเชิงพุทธศิลปกรรม ตลอดจนความสวยงามและประวัติศาสตร์ทางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านเอกลักษณ์ของพุทธสถาปัตยกรรมอันโดดเด่น อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางความคิดของการร่วมมือพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม โดยความรับผิดชอบขององค์กรและหน่วยงานด้านการท่องเที่ยว ซึ่งจะสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมให้กับประชาคมอาเซียนในอนาคต โดยในส่วนนี้ผู้วิจัยจะขอนำเสนอข้อมูลดังต่อไปนี้

๒.๑ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม พบว่าวัดที่มีความโดดเด่นเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม จนสามารถพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมนั้น มีดังต่อไปนี้

- (๑) วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่
- (๒) วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่
- (๓) วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม
- (๔) วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย
- (๕) วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- (๖) วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- (๗) วัดประยุรวงศาวาส จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- (๘) วัดพระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช
- (๙) วัดไชยธารารามหรือวัดฉลอง จังหวัดภูเก็ต

๒.๒ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่ พบว่าวัดที่มีความโดดเด่นเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่ จนสามารถพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่ มีดังต่อไปนี้

- (๑) วัดร่องขุน จังหวัดเชียงราย
- (๒) วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่
- (๓) วัดภูเก็ต จังหวัดน่าน
- (๔) วัดป่าภูก้อน จังหวัดอุดรธานี
- (๕) วัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- (๖) วัดท่ากார้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- (๗) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามวรมหาวิหาร จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- (๘) วัดพระใหญ่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๒.๓ เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม เส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม เป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่เน้นให้เห็นถึงความโดดเด่นของวัดที่มีพุทธศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทั้งในเชิงสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมและพุทธสถาน ภายในวัดแต่ละแห่ง จากการศึกษาพบว่าวัดที่มีความโดดเด่นเชิงพุทธศิลปกรรม จนสามารถพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม มีดังต่อไปนี้

- (๑) วัดอนาลโย จังหวัดพะเยา
- (๒) วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรีสามัคคีธรรม จังหวัดแพร่
- (๓) วัดพระธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม
- (๔) วัดหนองแวงพระมหาธาตุแก่นนคร จังหวัดขอนแก่น
- (๕) วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- (๖) วัดไตรมิตรวิทยาราม จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- (๗) วัดธารน้ำไหล จังหวัดสุราษฎร์ธานี

(๘) วัดราชประดิษฐ์ จังหวัดสงขลา

(๙) วัดพระโพธิสัตว์กวนอิม นครหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

๓. การวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของวัฒนธรรมการท่องเที่ยว สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลเชิงสำรวจนั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลเชิงสำรวจจากกลุ่มวัดซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญทั้งสิ้น ๙ แห่งจากทุกภูมิภาคทั่วประเทศจำนวน ๔๐๐ คน ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยนำเสนอส่วนนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอออกเป็นส่วนต่างๆ ดังนี้

๓.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ช่วงอายุของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ ๒๑-๓๐ ปี ระดับการศึกษาสูงสุดของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี นอกจากนี้ ยังพบว่า ในด้านของสถานภาพทางอาชีพนั้น ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ยังคงมีสถานะเป็นนักเรียน/นักศึกษา ในการประกอบอาชีพ พบว่า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นพนักงานในบริษัทเอกชน รองลงมาก็คือ เป็นเจ้าของกิจการ/ทำธุรกิจส่วนตัว

๓.๒ ผลการวิเคราะห์แรงจูงใจในการเดินทางเพื่อมาท่องเที่ยวของกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม เหตุผลในการเดินทางมาท่องเที่ยวของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เลือกที่จะตอบถึงเหตุผลในการเดินทางท่องเที่ยว ในหัวข้อที่ว่า พักผ่อนกับครอบครัว/เพื่อน โดยเลือกมากที่สุด เหตุผลในลำดับต่อมาก็คือ ทำบุญ/ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เข้าร่วมกิจกรรมและประเพณีท้องถิ่น เยี่ยมญาติและคนรู้จัก และเหตุผลที่ถูกเลือกน้อยที่สุดก็คือ เลือกซื้อสินค้าและบริการ/ติดต่อธุรกิจ แสดงถึงเหตุผลในการเดินทางไปศึกษาเยี่ยมชมวัด/ศาสนสถานของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เลือกที่จะตอบถึงเหตุผลในการเดินทางไปศึกษาเยี่ยมชมวัด/ศาสนสถาน ในหัวข้อที่ว่า เพื่อไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด โดยเลือกมากที่สุด เหตุผลในลำดับต่อมาก็คือ เพื่อชื่นชมความงามของวัดและพุทธศิลปะ เพื่อเข้าทำบุญตามประเพณีของวัดและท้องถิ่น

๓.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นในระดับมากในประเด็นต่อไปี้ การให้บริการข้อมูลข่าวสารของวัด เช่น ป้ายบอกทาง แผนที่ประวัติของวัด ประเด็นต่อไปคือ การจัดให้มีพระภิกษุหรือผู้อธิบายประวัติศาสตร์และแนะนำสถานที่ภายในวัด ประเด็นต่อไปคือ การให้ความรู้ด้านพุทธศิลป์ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้านจิตรกรรม ประติมากรรม โบราณสถานหรือปฏิมากรรมต่างๆ ภายในวัด ส่วนมากได้สอดแทรกปรีศนาธรรมต่างๆ ไว้ ซึ่งคนในสังคมปัจจุบันไม่ค่อยที่จะทราบและมองเห็นถึงคุณค่า ถ้าทางวัดมีการให้ความรู้ ความเข้าใจ ในประเด็นด้านพุทธศิลป์ชัดเจนขึ้น นักท่องเที่ยวก็จะซึมซับได้รับหลักธรรมคำสั่งสอนที่ดีงามของพุทธศาสนาเพิ่มเติมมากขึ้น

๓.๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นในระดับมากในประเด็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเปิดโอกาสให้วัดได้มีงบประมาณพัฒนาสิ่งปลูกสร้าง/อาคารสถานที่/พุทธสถานต่างๆ การท่องเที่ยวถือเป็นรายได้หลัก ที่นำไปสู่งบประมาณในการบริหารจัดการภายในวัด อาคารสถานที่ หรือพุทธสถานต่างๆ ล้วนใช้งบประมาณที่มากพอสมควร

พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นในระดับปานกลางในประเด็น การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของวัดลดน้อยลง การมุ่งหวังในเรื่องของรายได้มากจนเกินไป อาจนำไปสู่การละเลยทางด้านคุณค่าดั้งเดิมลง เพื่อที่จะนำมาซึ่งรายได้วิธีการที่จะดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามา ก็คือการสร้างจุดเด่น สร้างความแปลกใหม่ สร้างความน่าสนใจ ซึ่งวิธีเช่นนี้ ได้ทำให้ความเป็นวัดเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

๔. การยกระดับและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย พบว่าแนวทางการพัฒนาเพื่อให้วัด สามารถปรับปรุงและพัฒนาไปสู่การเป็นวัดต้นแบบ ตลอดจนสถานที่ท่องเที่ยวที่มีคุณภาพเหมาะสมต่อการเรียนรู้และการแสดงออกเชิงคุณค่า ทั้งในมิติประวัติศาสตร์และพุทธศิลปกรรมได้นั้น มีแนวทางคือ การพัฒนาบุคลากรเพื่อเตรียมความพร้อมสู่ระดับสากล คือการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาบุคลากรของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ทั้งในเชิงการบริหารจัดการ ความสามารถในการเชื่อมโยงความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นเอกลักษณ์และสะท้อนให้เห็นคุณค่าของวัดของตนเอง การบริหารจัดการเชิงเครือข่ายชุมชน คือการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมนั้น จะสามารถประสบความสำเร็จได้ มีความจำเป็นต้องขยายปริมาณของความร่วมมือสู่ชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรทางพระพุทธศาสนาและชุมชนท้องถิ่น ให้เป็นกลไกที่มีความสามารถในการบริหารจัดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเชื่อมโยงกันเป็นสังคมสวัสดิการเป็นพลังหลักในการพัฒนาฐานรากของประเทศให้มั่นคง หน่วยงานที่สนับสนุนด้านการท่องเที่ยวและการจัดการความรู้ คือการที่หน่วยงานและองค์กรทั้งด้านการท่องเที่ยว องค์กรทางวิชาการและองค์กรภาคประชาสังคม เข้ามามีบทบาทช่วยส่งเสริมการบริหารจัดการท่องเที่ยวและการจัดการองค์ความรู้ให้กับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้องค์กรที่ควรดำเนินงานด้านนี้ต้องเข้าใจบทบาททั้งในเชิงกฎหมายและการบริหารจัดการ เพื่อการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ความร่วมมือกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว คือการพัฒนาความร่วมมือระหว่างองค์กรทางพระพุทธศาสนาและองค์กรผู้ประกอบการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวต่างๆ โดยเป็นการพยายามประสานให้เกิด การมีส่วนร่วมในลักษณะของการพึ่งพาในด้านการเรียนรู้และการใช้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวไปสร้างสรรค์ในเชิงคุณค่าทางสังคมและประโยชน์ในทางธุรกิจ เช่น การเสริมสร้างการเรียนรู้ของวัดกับชุมชน การจัดการร้านขายสินค้าภายในวัด ความร่วมมือกับมัคคุเทศก์และสถาบันการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ของบุคลากรในการเรียนรู้จากศิลปกรรมที่มีอยู่ภายในวัดนั้นๆ ส่วนกรณีชุมชน ผู้ประกอบการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องนั้น จะมีหุ้นส่วนในการมีส่วนร่วมการเป็นภาคีเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย และการส่งเสริมเพื่อให้เกิดประโยชน์ของวัดและการท่องเที่ยวของในมิติอื่นๆ รวมทั้งการนำไปสู่การพัฒนาในพื้นที่ โดยอาศัยวัด

ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ความเชื่อมโยงในพระพุทธศาสนาเป็นขบวนการของชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาสังคมในมิติต่างๆ ที่ทุกฝ่ายได้ผลประโยชน์ด้านการเรียนรู้และด้านเศรษฐกิจร่วมกัน

อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาที่พบว่า สำหรับแนวทางการพัฒนานั้น องค์กรด้านการท่องเที่ยวและวัด ควรมีการพัฒนากิจกรรมที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยว ปัจจุบันการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวบางชนิดไม่คำนึงความเหมาะสม หรือผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว มุ่งแต่ผลประโยชน์หรือด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จนทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้น แหล่งท่องเที่ยวควรกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ (Carrying Capacity) อีกทั้งต้องให้เกิดการจัดการสิ่งแวดล้อมและสภาพภูมิทัศน์แบบส่งเสริมคุณค่า เพื่อให้เกิดความสวยงามให้แก่แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ปัจจุบันแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งกลับถูกทำลายด้วยเหตุของการขาดการบริหารจัดการจากผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่นั้น จึงกลายเป็นปัญหาการสร้างสิ่งแปลกปลอมหรือการทำลายทรัพยากรในการท่องเที่ยว ดังนั้น ควรมีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมดังแผนภาพที่ แสดงแนวทางการยกระดับและพัฒนารจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ดังนี้

สรุปและข้อเสนอแนะ

การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๑. มหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยกองพุทธศาสนสถานและหน่วยงานภายในที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ควรร่วมกันวางยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งสนับสนุนและประสานความร่วมมือไปยังสถาบันการศึกษาของสงฆ์และสถาบันการศึกษาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ ตลอดจนการถอดบทเรียนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในระดับนานาชาติ มาเป็นต้นแบบของการเรียนรู้

๒. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรมีการสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้และท่องเที่ยวของวัด โดยดำเนินการตามรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เช่น การฝึกอบรมสมาธิวิปัสสนาแก่นักท่องเที่ยวผู้ที่สนใจตามที่กล่าวแล้ว โดยมีส่วนร่วมในฐานะองค์กรที่ให้การสนับสนุนทั้งความรู้กระบวนการ และงบประมาณที่สอดคล้องกัน เช่น จัดทำเว็บไซต์เพื่อเป็นศูนย์รวมในการแสดงข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

๓. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ควรจัดทำชุดความรู้ด้านพระพุทธศาสนากับประวัติศาสตร์ พุทธศิลปกรรมและความโดดเด่นด้านการท่องเที่ยวอย่างบูรณาการ เพื่อจัดสัมมนาเผยแพร่และใช้เป็นชุดความรู้เพื่อจัดนิทรรศการตลอดจนพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทางศาสนาและวัฒนธรรม ทั้งนี้จะสามารถเป็นอีกจุดหนึ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ในอนาคต

๔. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรค้นหาและสนับสนุนการจัดพุทธพิพิธภัณฑ์ในวัดต้นแบบ เพื่อสนับสนุนแนวทางการจัดการความรู้และสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายชุมชนท้องถิ่น ในการพัฒนาหลักการทางพระพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติและการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

๕. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ควรสนับสนุนการจัดทำการศึกษาการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ตั้งแต่เชิงนโยบาย เชิงการเปรียบเทียบกับระดับสากล เชิงกฎหมายและการพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมสู่ความยั่งยืน

บรรณานุกรม

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **แผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ: กาท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ๒๕๕๔.
- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. **มาตรฐานการจัดการขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล**. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. ๒๕๕๗.
- กุลแก้ว คล้ายแก้ว. **การสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา : ศึกษา พระเครื่องนางพญา และพระบรมสารีริกธาตุ จังหวัดพิษณุโลก**. มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. ๒๕๕๕.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์ดวงแก้ว. ๒๕๕๔.
- ฉัตรเฉลิม งามอาชานศาล. **การท่องเที่ยวเชิงแนวคิด : ผลิตภัณฑ์หรือนวัตกรรมใหม่**. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ๒๕๕๑.
- ชูศักดิ์ วิทยาภัก. **การท่องเที่ยวกับการพัฒนา : พินิจหลวงพระบางผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. เชียงใหม่. ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๕๔.
- ดวงใจ หล่อธนวงษ์ชัย. **รัฐ ทุน ชุมชน กับการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทยกับญี่ปุ่น**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๕๐.
- ณัฐธีร์ ศรีดีและคณะ. **รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคกลาง : กระบวนการจัดการพุทธศิลป์ถิ่นสยามเพื่อความงามของจิตใจและปัญญา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ๒๕๕๖.
- พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิวัตน์, และแก้วตา โลหิตรัตน์. **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอาเซียนและแนวคิดระบบข้อมูลในโซ่อุปทาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร. สุมนพับลิชชิ่ง. ๒๕๕๖.
- พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี และคณะ. **รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคเหนือ: กระบวนการเรียนรู้สู่การสร้างสรรค์เชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ๒๕๕๖.
- พระสรวิชัย อภิปัญญา และคณะ. **รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคใต้: การสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาเชิงบูรณาการ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ๒๕๕๖.
- มานิช พรหมปัญญา และคณะ. **วิจัยเรื่องแนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน**.วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๖), ๒๕๕๖.
- แม่ชีกฤษณา รักษาโถมและคณะ. **รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กระบวนการเปลี่ยนแปลง “เส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม”**. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๖.

- วันชัยพร จัทรักษา. **ปัจจัยและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ภูมิศึกษา เขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช.** ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร. ๒๕๕๒.
- อัญชลี สมใจ. **การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา ภูมิศึกษา : วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา.** ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยนเรศวร. ๒๕๕๑.
- อดิศร ศักดิ์สูง. **ประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวในประเทศไทย.** สงขลา: นำศิลป์โฆษณา.เอกสารการสอน รายวิชา พระพุทธศาสนากับการศึกษา (Buddhism and Education). คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๔.
- แอนโทนีรีด. **เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ.๑๔๕๐-๑๖๘๐ เล่มที่หนึ่ง ดินแดนใต้ลม.** พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม. ๒๕๔๘.

- Blanke, J., & Chiesa, T. **The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013.** In The World Economic Forum. 2013.
- Dallen J. Timothy and Daniel H. Olsen. **Tourism,Religion & Spiritual Journeys.** Abingdon,Oxon: Routledge. 2006.
- David Bruce Weaver and Martin Oppermann. **Tourism management,** Milton, Qld. : Jacaranda Wiley. 2000.
- Leask, Anna and Fyall, Alan. **Managing World Heritage Sites.** Oxford: Elsevier Science Ltd. 2006.
- Nogues-Pedreegal, Migul Antonio. **Culture and Society in Tourism Contexts.** Bingley: Emerald Group Publishing Limited 2012.
- The Unesco. **The state of world heritage in The Asia Pacific Region.** Paris: the UNESCO World Heritage Centre. 2004.

ภาคผนวก ข.

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น วิชาพระพุทธศาสนากับโลกปัจจุบัน รายวิชาสัมมนาพระพุทธศาสนา และรายวิชาพุทธศิลป์ ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับวัดต่างๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแนวทางการพัฒนาปรับปรุงวัดในมิติต่างๆ โดยเฉพาะด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาสำหรับการท่องเที่ยว
- สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านการท่องเที่ยว การพัฒนาจิตใจและปัญญา การจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และศิลปกรรม ในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบเชื่อมโยง โดยความร่วมมือของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

- สามารถพัฒนาโครงการสัมมนาทางพระพุทธศาสนาในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ และการท่องเที่ยวในต่างๆ ใน ๔ ภูมิภาค
- วัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อบต. อบจ. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มีการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวและการประเมินทรัพยากรการท่องเที่ยวในเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและการพัฒนาชุมชนในภูมิภาคนั้นๆ
- นักท่องเที่ยวและผู้สนใจ ได้รับความรู้ ความเข้าใจในวิถีของชาวพุทธ และสามารถยกระดับไปสู่การพัฒนาพัฒนาจิตใจและสังคม ตามหลักการที่ว่า “เที่ยวไทยให้ถึงธรรม” รวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นมรดกของมนุษยชาติ

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

- มีการสัมมนาตามโครงการ ๒ ครั้ง เช่น สัมมนาเรื่องประยุรวงศาवास วัดไทยก้าวไกลสู่มรดกโลก และประชุมกลุ่มย่อยอีก ๔ ครั้ง โดยสามารถมีแนวทางการสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับวัดและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาของบุคคลที่เกี่ยวข้อง
- มีการพัฒนาชุดความรู้และประวัติของวัดและชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ได้มีการพัฒนารูปแบบ กิจกรรม อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นต่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของนักท่องเที่ยวและการพัฒนาชุมชน/สังคม
  - มีการศึกษาร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อวิเคราะห์หาแนวทางการพัฒนารูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับวัดและแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา

- มีการนำเสนอผลงานวิจัยในประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗ “ปีบทองวิชาการ, ๕๘: พัฒนาคณ พัฒนางาน สมานสามัคคี ผลงานดี มีคุณธรรม” สำนักวิชาวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ระหว่างวันที่ ๑-๓ เมษายน ๒๕๕๘ ณ ชาโต เดอ เขาใหญ่ โฮเทล แอนด์ รีสอร์ท อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา เพื่อเป็นการรองรับการนำเสนอผลงานวิจัยและแลกเปลี่ยนทางวิชาการของนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ

ภาคผนวก ค.

ตารางเปรียบเทียบวัดอุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัดอุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัดอุประสงค์	โดยทำให้
1.ศึกษาข้อมูลปฐม ภูมิ/หตุยภูมิจากวัด/ องค์กรที่เป็น กรณีศึกษา	ทราบถึงข้อมูล ประวัติความเป็นมา เอกลักษณ์/จุดเด่นแหล่งท่องเที่ยวของ วัด กิจกรรมการท่องเที่ยว จำนวน นักท่องเที่ยว กิจกรรมการเรียนรู้และ การท่องเที่ยว การบริหารจัดการของวัด 4 ภูมิภาค	ข้อที่ 1 - 2	ทำให้สามารถวิเคราะห์ ศักยภาพของวัด การส่งเสริม กิจกรรมการท่องเที่ยวของวัด และระบบการบริหารจัดการวัด ที่จะนำไปสู่การการพัฒนาวัด และกิจกรรมการท่องเที่ยว
2.การสำรวจพื้นที่ กรณีศึกษา 4 ภูมิภาค	ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการ เรียนรู้และการส่งเสริมการท่องเที่ยวของ วัด การพัฒนาจิตใจและปัญญา รูปแบบ การดำเนินการของวัด และการเผยแพร่ พระพุทธศาสนา	ข้อที่ 1 - 2	ทำให้สามารถวิเคราะห์การ ดำเนินการของวัดในมิติการ เรียนรู้ การส่งเสริมการ ท่องเที่ยวของวัด การจัดทำสื่อ และกระบวนการสื่อสาร
3.การเก็บข้อมูลด้วย แบบสอบถาม/ สัมภาษณ์ผู้ที่ เกี่ยวข้องและ นักท่องเที่ยวชาวไทย /ต่างประเทศ 400 คน	ทราบถึงข้อมูล ความคิดเห็นของ นักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการเรียนรู้ การ พัฒนาตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา การส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัด และ ผลลัพธ์ที่ได้จากการเรียนรู้ในแหล่ง ท่องเที่ยวหรือภายในวัด โดยเฉพาะ ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้สามารถวิเคราะห์ถึงความ คิดเห็นของนักท่องเที่ยวด้าน การเรียนรู้ ผลที่ได้รับ และการ พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่ สอดคล้องกับการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม-เชิงพุทธ
4.การประชุมกลุ่ม ย่อยพระสงฆ์ ผู้ที่ เกี่ยวข้องกับ ททท. ในวัดทั้ง 4 วัด	ได้แนวทาง/ข้อมูลการส่งเสริมกิจกรรม การท่องเที่ยว ลักษณะกิจกรรมส่งเสริม การสื่อสารเชิงพุทธ สภาพปัญหา อุปสรรค กระบวนการบริหารจัดการ แหล่งท่องเที่ยว และแนวทางการพัฒนา รูปแบบแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่ เหมาะสมกับการเรียนรู้และการพัฒนา	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้เห็นข้อมูล กิจกรรมการ เรียนรู้ การสื่อสารแก่ นักท่องเที่ยว สภาพปัญหาของ การส่งเสริมกิจกรรมการ ท่องเที่ยวที่มาจากคณะสงฆ์ผู้ ปฏิบัติกรในแต่ละวัด และเห็น กระบวนการและแนวทางการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
	วัด ชุมชน		พัฒนาที่หลากหลาย
5.การสัมภาษณ์เชิงลึกพระเถระผู้ใหญ่/ผู้ที่เกี่ยวข้องวัดละ 10-15 รูป	ทราบถึงข้อมูล ความคิดเห็นของพระเถระผู้ใหญ่ในเชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว การบริหารจัดการภายในวัด และแนวทางการพัฒนาคนและสังคม ในมิติของการท่องเที่ยว รวมทั้งรูปแบบการสื่อสารเชิงพุทธ	ข้อที่ 1-2-3	ได้ทราบถึงข้อมูลด้านต่างๆ ของวัด และทำให้พระเถระพระผู้ใหญ่ได้ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญของการท่องเที่ยวและให้มุมมองต่อการท่องเที่ยวของวัดที่สอดคล้องวิถีพุทธ
6.การประชุมเพื่อสังเคราะห์การเรียนรู้และการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจ 40 คน	ได้ทราบถึงข้อมูลการจัดการเรียนรู้ การสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจ การใช้ประโยชน์ การสร้างสรรค์เชิงวัฒนธรรม การให้แนวคิด หลักธรรม ภูมิปัญญาด้านพุทธศาสนาที่ควรค่าแก่การท่องเที่ยวและการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา โดยให้มีการวิเคราะห์สื่อบุคคล สื่อธรรมชาติ สื่อกิจกรรมและประเพณี และสื่อมวลชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการสื่อสารและการพัฒนาบุคคลและสังคม	ข้อที่ 2-3	ทำให้เกิดการค้นหาคะบวนการสื่อสารที่เหมาะสม การใช้สื่อต่างๆ ให้เป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว โดยเฉพาะชาวต่างประเทศ อาจจะต้องมีการใช้สื่อเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจที่ชัดเจน รวมทั้งให้มีการทำเว็บไซต์ เพื่อให้ข้อมูลที่เหมาะสม
7.ดำเนินการเสริมสร้างเครือข่ายร่วมกับวัดที่เป็นกรณีศึกษา	ได้มีการพัฒนาเครือข่ายการทำงานภายใต้แนวคิด อุดมการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ มีการพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงถึงกัน มีการพัฒนากิจกรรมร่วมกันและมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ เช่น เครือข่ายการท่องเที่ยว และการศึกษา รวมทั้งให้มีการเชื่อมประสานกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น วัดพระธาตุดอยสุเทพ วัดโพธิ์ชัย วัดมเหยงคณ์ เป็นต้น	ข้อที่ 2-3	ทำให้ได้ข้อเสนอแนวทางการสร้างเครือข่ายของวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชนและวัด ในฐานะหน่วยงานให้การศึกษาเรียนรู้ รวมทั้งมีการพัฒนาระบบการสื่อสารระหว่างเครือข่าย
8. การจัดประชุมกลุ่มย่อยระดม	ทราบถึงรูปแบบการเรียนรู้และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่มี	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้ได้รูปแบบการเรียนรู้การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภท

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	โดยทำให้
ความคิดเห็นจาก ผู้ทรงคุณวุฒิใน สาขาต่างๆ และ พระเถระผู้ใหญ่ ผู้ประกอบการใน ภาพรวม	ความเหมาะสมกับการเรียนรู้ในทาง พระพุทธศาสนา และสภาพแวดล้อม ทางวัฒนธรรมรวมทั้งการจัดการ ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยเฉพาะการ เสนอมุมมองของการเรียนรู้และการ ท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความสุข		วัดใน 4 รูปแบบที่มีความ เหมาะสมกับเรียนรู้ทาง พระพุทธศาสนา สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม และการจัดการท่องเที่ยวอย่าง ยั่งยืน
9.ข้อเสนอแนะอื่น	ทราบถึงข้อเสนอทั้งในเชิงนโยบายและ ระดับปฏิบัติในส่วนของวัดและชุมชนที่มี ต่อการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา และการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว ของวัด ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะและแนวทาง ที่จะช่วยให้วัด ชุมชนและหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องได้มีแนวทางในการจัดการที่ เหมาะสม	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้ได้ข้อเสนอแนะต่อ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและต่อวัด ชุมชน ในมิติต่างๆ ทั้งในด้าน การเรียนรู้ การบริหารจัดการ และการส่งเสริมกิจกรรมการ ท่องเที่ยวในระยะยาว
12.รายงานฉบับ สมบูรณ์	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่สามารถตอบ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยทั้ง 3 ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการการ ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาใน ประเทศไทย ๒) เพื่อศึกษาสำรวจเส้นทางการ ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภูมิภาค ต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการ ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เชิงพุทธ และการพัฒนาสังคม ๓) เพื่อวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และ ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อ วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาใน ประเทศไทย	ข้อ 1-2-3	ได้รายงานการวิจัยที่สร้าง ความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยว ประเภทวัด,การเรียนรู้เพื่อ พัฒนาจิตใจและปัญญา, รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่ เหมาะสมกับบริบททางสังคม และวัฒนธรรม

ภาคผนวก ง. ตัวอย่างแบบสอบถาม

ภาคผนวก ค.

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
1.ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ/หุติยภูมิจากวัด/องค์กรที่เป็นกรณีศึกษา	ทราบถึงข้อมูล ประวัติความเป็นมา เอกลักษณ์/จุดเด่นแหล่งท่องเที่ยวของวัด กิจกรรมการท่องเที่ยว จำนวนนักท่องเที่ยว กิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยว การบริหารจัดการของวัด 4 ภูมิภาค	ข้อที่ 1 - 2	ทำให้สามารถวิเคราะห์ศักยภาพของวัด การส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัด และระบบการบริหารจัดการวัดที่จะนำไปสู่การการพัฒนาวัด และกิจกรรมการท่องเที่ยว
2.การสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา 4 ภูมิภาค	ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนรู้และการส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัด การพัฒนาจิตใจและปัญญา รูปแบบการดำเนินการของวัด และการเผยแพร่พระพุทธศาสนา	ข้อที่ 1 - 2	ทำให้สามารถวิเคราะห์การดำเนินการของวัดในมิติการเรียนรู้ การส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัด การจัดทำสื่อและกระบวนการสื่อสาร
3.การเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม/สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องและนักท่องเที่ยวชาวไทย/ต่างประเทศ 400 คน	ทราบถึงข้อมูล ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการเรียนรู้ การพัฒนาตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา การส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัด และผลลัพธ์ที่ได้จากการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวหรือภายในวัด โดยเฉพาะด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้สามารถวิเคราะห์ถึงความเห็นของนักท่องเที่ยวด้านการเรียนรู้ ผลที่ได้รับ และการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม-เชิงพุทธ
4.การประชุมกลุ่มย่อยพระสงฆ์ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับ ททท. ในวัดทั้ง 4 วัด	ได้แนวทาง/ข้อมูลการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว ลักษณะกิจกรรมส่งเสริม การสื่อสารเชิงพุทธ สภาพปัญหา อุปสรรค กระบวนการบริหารจัดการ แหล่งท่องเที่ยว และแนวทางการพัฒนารูปแบบแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่เหมาะสมกับการเรียนรู้และการพัฒนา วัด ชุมชน	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้เห็นข้อมูล กิจกรรมการเรียนรู้ การสื่อสารแก่นักท่องเที่ยว สภาพปัญหาของการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มาจากคณะสงฆ์ผู้ปฏิบัติการณ์ในแต่ละวัด และเห็นกระบวนการและแนวทางการพัฒนาที่หลากหลาย
5.การสัมภาษณ์เชิงลึกพระเถระผู้ใหญ่/ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัดละ 10-15 รูป	ทราบถึงข้อมูล ความคิดเห็นของพระเถระผู้ใหญ่ในเชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว	ข้อที่ 1-2-3	ได้ทราบถึงข้อมูลด้านต่างๆ ของวัด และทำให้พระเถระผู้ใหญ่ได้ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญของการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
	การบริหารจัดการภายในวัด และ แนวทางการพัฒนาคนและสังคม ในมิติ ของการท่องเที่ยว รวมทั้งรูปแบบการ สื่อสารเชิงพุทธ		ท่องเที่ยวและให้มุมมองต่อการ ท่องเที่ยวของวัดที่สอดคล้องวิถี พุทธ
6.การประชุมเพื่อ สังเคราะห์การเรียนรู้ และการสื่อสาร คุณค่าและการ พัฒนาจิตใจ 1 ครั้ง 40 คน	ได้ทราบถึงข้อมูลการจัดการเรียนรู้ การ สื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจ การ ใช้ประโยชน์ การสร้างสรรค์เชิง วัฒนธรรม การให้แนวคิด หลักธรรม ภูมิ ปัญญาด้านพุทธศาสนาที่ควรค่าแก่การ ท่องเที่ยวและการเรียนรู้ทาง พระพุทธศาสนา โดยให้มีการวิเคราะห์ สื่อบุคคล สื่อธรรมชาติ สื่อกิจกรรมและ ประเพณี และสื่อมวลชน เพื่อให้เกิด ประโยชน์ต่อการสื่อสารและการพัฒนา บุคคลและสังคม	ข้อที่ 2-3	ทำให้เกิดการค้นหา กระบวนการสื่อสารที่เหมาะสม การใช้สื่อต่างๆ ให้เป็น ประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว โดยเฉพาะชาวต่างประเทศ อาจจะต้องมีการใช้สื่อเพื่อให้ เกิดความรู้ ความเข้าใจที่ชัดเจน รวมทั้งให้มีการทำเว็บไซต์ เพื่อให้ข้อมูลที่เหมาะสม
7.ดำเนินการ เสริมสร้างเครือข่าย ร่วมกับวัดที่เป็น กรณีศึกษา	ได้มีการพัฒนาเครือข่ายการทำงาน ภายใต้แนวคิด อุดมการณ์ที่เป็น ประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ มี การพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารที่ เชื่อมโยงถึงกัน มีการพัฒนากิจกรรม ร่วมกันและมีการเชื่อมโยงกับเครือข่าย อื่นๆ เช่น เครือข่ายการท่องเที่ยว และ การศึกษา รวมทั้งให้มีการเชื่อมประสาน กิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกับวัดที่เป็น แหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น วัดพระ ธาตุดอยสุเทพ วัดโพธิ์ชัย วัดมเหยงคณ์ เป็นต้น	ข้อที่ 2-3	ทำให้ได้ข้อเสนอแนวทางการ สร้างเครือข่ายของวัดและ สถานที่ปฏิบัติธรรม การมีส่วน ร่วมของชุมชนและวัด ในฐานะ หน่วยงานให้การศึกษาเรียนรู้ รวมทั้งมีการพัฒนาระบบการ สื่อสารระหว่างเครือข่าย
8. การจัดประชุม กลุ่มย่อยระดม ความคิดเห็นจาก ผู้ทรงคุณวุฒิใน สาขาต่างๆ และ พระเถระผู้ใหญ่ ผู้ประกอบการใน	ทราบถึงรูปแบบการเรียนรู้และการ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่มี ความเหมาะสมกับการเรียนรู้ในทาง พระพุทธศาสนา และสภาพแวดล้อม ทางวัฒนธรรมรวมทั้งการจัดการ ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยเฉพาะการ เสนอมุมมองของการเรียนรู้และการ	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้ได้รูปแบบการเรียนรู้การ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภท วัดใน 4 รูปแบบที่มีความ เหมาะสมกับเรียนรู้ทาง พระพุทธศาสนา สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม และการจัดการท่องเที่ยวอย่าง

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
ภาพรวม	ท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความสุข		ยั่งยืน
9.ข้อเสนอแนะอื่น	ทราบถึงข้อเสนอทั้งในเชิงนโยบายและระดับปฏิบัติในส่วนของวัดและชุมชนที่มีต่อการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา และการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัด ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะและแนวทางที่จะช่วยให้วัด ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มีแนวทางในการจัดการที่เหมาะสม	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้ได้ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและต่อวัด ชุมชน ในมิติต่างๆ ทั้งในด้านการเรียนรู้ การบริหารจัดการ และการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในระยะยาว
12.รายงานฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยทั้ง 3 ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ๒) เพื่อศึกษาสำรวจเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภูมิภาคต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เชิงพุทธ และการพัฒนาสังคม ๓) เพื่อวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย	ข้อ 1-2-3	ได้รายงานการวิจัยที่สร้างความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด, การเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา, รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

ภาคผนวก ง.

แบบสอบถาม

(ภาษาไทย)

แบบสอบถามการวิจัย เรื่อง

การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

*****

คำชี้แจง : แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นเพื่อการศึกษาวิจัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ตลอดจนวิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงขอความร่วมมือจากผู้เดินทางมาศึกษาและเที่ยวชมวัดทุกท่าน ได้พิจารณาและให้ข้อมูลตามความเป็นจริงหรือตามความคิดเห็นของท่าน

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ตรงกับข้อเท็จจริง/ความคิดเห็นของท่าน

๑. เพศ

 ชาย หญิง

๒. อายุ

 น้อยกว่า ๒๐ ปี ๒๑ – ๓๐ ปี ๓๑ – ๔๐ ปี ๔๑ – ๕๐ ปี ๕๑ – ๖๐ ปี มากกว่า

๖๐ ปี

๓. ระดับการศึกษา

 ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อนุปริญญา ปริญญาตรี สูงกว่าปริญญาตรี อื่นๆ ระบุ

๔. อาชีพ

 ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ ธุรกิจส่วนตัว เกษตรกร พนักงานบริษัทเอกชน นักเรียน/นักศึกษา อื่น ๆ ระบุ

๕. เหตุผลในการเดินทางท่องเที่ยวของท่าน (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

 พักผ่อนกับครอบครัว/เพื่อน ทำบุญ/ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เยี่ยมญาติและคนรู้จัก เข้าร่วมกิจกรรมและประเพณีของท้องถิ่น เลือกซื้อสินค้า-บริการ /ติดต่อธุรกิจ อื่น ๆ ระบุ

๖. เหตุผลในการเดินทางไปศึกษาหรือเยี่ยมชมวัด/ศาสนสถานของท่าน ได้แก่ (ตอบได้หลายข้อ)

- เพื่อชมความงามของวัดและพุทธศิลปะ   เพื่อไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด
- เพื่อร่วมสวดมนต์และฝึกนั่งสมาธิ   เพื่อเข้าทำบุญตามประเพณีของวัดและท้องถิ่น
- เพื่อศึกษาหาความรู้ทางพุทธศาสนา   อื่นๆ ระบุ.....

๗. ท่านชื่นชอบกิจกรรมทางพุทธศาสนาในข้อใดเป็นพิเศษ (ตอบได้หลายข้อ)

- การไหว้พระ-สวดมนต์   การทำบุญใส่บาตร
- การรับฟังพระธรรมเทศนา   การฝึกฝนสมาธิและการเจริญจิตภาวนา
- การศึกษาหาความรู้ทางพุทธศาสนา   การเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีที่สำคัญ
- อื่นๆ ระบุ.....

๘. เอกลักษณ์(ความโดดเด่น)หรือสิ่งที่ท่านให้ความสนใจมาเที่ยวชมภายในวัด ได้แก่ (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

- องค์พระธาตุ   พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์
- รูปเหมือนเกจิอาจารย์   สรีระที่ไม่เปื่อยของอาจารย์
- พระอุโบสถภาพ   จิตรกรรมประวัตศาสตร์วัด/ชุมชน
- ทักษิณภาพ(โดยรวม)ของวัด   อื่นๆ ระบุ.....
- การจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนา เช่น การไหว้พระ-การฝึกสอนสมาธิ

ตอนที่ ๒ ความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

จากการที่ท่านได้มาศึกษาและเที่ยวชมภายในวัดนี้แล้ว ท่านจงให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมต่อกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยววัดที่เหมาะสมต่อไป

คำอธิบายในการตอบ :	๕	หมายถึง	มีการจัดการได้เหมาะสมมากที่สุด
	๔	หมายถึง	มีการจัดการได้เหมาะสมมาก
	๓	หมายถึง	มีการจัดการได้เหมาะสมปานกลาง
	๒	หมายถึง	มีการจัดการได้เหมาะสมน้อย
	๑	หมายถึง	มีการจัดการได้เหมาะสมน้อยมาก

กระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย	ระดับความเหมาะสม				
	๕	๔	๓	๒	๑
ด้านการให้ความรู้					
๑. การให้บริการข้อมูลข่าวสารของวัด เช่น ป้ายบอกทาง แผ่นพับประวัติของวัด					
๒. การจัดให้มีพระภิกษุหรือผู้อธิบายประวัติและแนะนำสถานที่ภายในวัด					
๓. การให้ความรู้ด้านพุทธศิลป์ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้านจิตรกรรม ประติมากรรม					
๔. การให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีของชาวพุทธ เช่น ประเพณีทำบุญใส่บาตร					

๕. การให้ความรู้ในหลักพุทธธรรม เช่น การมีสื่อ/หนังสือธรรมะให้ศึกษา					
ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้					
๖. การจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัด เช่น การจัดงานไหว้พระประจำปี					
๗. การจัดนิทรรศการ/กิจกรรมเพื่อให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของวัดและชุมชน					
๘. การจัดกิจกรรมทำบุญใส่บาตร					
๙. การจัดกิจกรรมการไหว้พระ-สวดมนต์ประจำวัน					
๑๐. การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น การไหว้แบบไทย การนวดไทย					
๑๑. การดูแลและอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และสถาปัตยกรรมภายในวัด					
ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา					
๑๒. การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ เช่น การสอนนั่งสมาธิ เดินจงกรม					
๑๓. การจัดกิจกรรมเพื่อปัญญา เช่น การแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ					
๑๔. การจัดโครงการฝึกอบรมสมาธิระยะสั้นแก่ผู้สนใจ/นักท่องเที่ยว					
๑๕. การจัดโครงการบรรพชา-อุปสมบทแก่ผู้สนใจ					
๑๖. การจัดสวนพุทธธรรม/สถานที่ปฏิบัติธรรมให้ศึกษา/ฝึกสมาธิ					
๑๗. การจัดเส้นทางธรรมชาติภายในวัดเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจ					
๑๘. การให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของวัดหรือทางพระพุทธศาสนา					
ด้านการให้บริการด้านนักท่องเที่ยว					
๑๙. จำนวนบุคลากรสำหรับให้คำแนะนำในเรื่องต่างๆ					
๒๐. พื้นที่/ภูมิทัศน์โดยรอบวัด					
๒๑. สถานที่จอดรถ					
๒๒. ห้องน้ำ					
๒๓. การจัดการขยะ					
๒๔. ร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง					

ตอนที่ ๓ ความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

จากการที่ท่านได้มาศึกษาและเที่ยวชมภายในวัด ท่านจึงให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยววัดที่เหมาะสมต่อไป

คำอธิบายในการตอบ :	๕	หมายถึง	เห็นด้วยมากที่สุด
	๔	หมายถึง	เห็นด้วยมาก
	๓	หมายถึง	เห็นด้วยปานกลาง
	๒	หมายถึง	เห็นด้วยน้อย
	๑	หมายถึง	เห็นด้วยน้อยที่สุด

ข้อ	ความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อ วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา	ระดับความคิดเห็น				
		มาก ที่สุด	มาก	ปาน กลาง	น้อย	น้อย ที่สุด
ผลกระทบด้านลบของการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา						
๑.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของวัดลดน้อยลง					
๒.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้คน ในท้องถิ่นมีโอกาสรู้จักคุณค่าของประวัติศาสตร์/พุทธศิลป์ ประจำวัดน้อยลง					
๓.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้คน ท้องถิ่นเข้ามาทำบุญน้อยลง					
๔.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้คน เข้าวัดทำบุญ/ปฏิบัติพิธีกรรม (สวดมนต์/นั่งสมาธิ) น้อยลง					
๕.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้ พุทธศาสนิกชน ไม่สนใจต่อหลักธรรมคำสอนทาง พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง					
๖.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้การ ค้าขายพุทธพาณิชย์มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น					
๗.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเป็นภาระต่อ พระสงฆ์และบุคลากรของวัด					
ผลกระทบทางบวกของการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา						
๘.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ วัดสามารถพัฒนาพระสงฆ์/สามเณร/บุคลากรให้พัฒนา ศักยภาพต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น					
๙.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้ ประชาชนและเครือข่ายทางสังคมเข้ามาร่วมทำงานในวัด มากยิ่งขึ้น					
๑๐.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้ เยาวชนไทยสามารถเรียนรู้วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้มากขึ้น					
๑๑.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลให้ชาว ต่างประเทศได้มีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา					

ข้อ	ความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อ วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา	ระดับความคิดเห็น				
		มาก ที่สุด	มาก	ปาน กลาง	น้อย	น้อย ที่สุด
๑๒.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนามีผลต่อความ ศรัทธาของประชาชนต่อพุทธศาสนา					
๑๓.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาส่งผลต่อการ ทำวัตรปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน					
๑๔.	การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ วัดได้มีงบประมาณพัฒนาสิ่งปลูกสร้าง/อาคารสถานที่/พุทธ สถานต่างๆ					

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ

- ๑).....
- ๒).....
- ๓).....

- ขอขอบคุณครับ/ค่ะ -

(ภาษาอังกฤษ)

Questionnaire for Research Subject
“Buddhist Tourism Management in Thailand ”

*****

Explanations : Questionnaire, prepared The objectives of this research are: 1) to study Buddhist tourism management process in Thailand 2) to study and survey Buddhist tourism roots in regional that related with historical tourism activities, Buddhist culture and social development and 3) to analyze relations system and tourist impacts to Buddhist culture in Thailand..

Part I: General data: Please mark ✓ in the blank following your opinion.

1. Gender

Male Female

2. Age

Under 20 years old 21 – 30 years old 31 – 40 years old
 41 – 50 years old 51 – 60 years old Over 60 years old

3. Educations

Elementary education Secondary education Diploma
 Bachelor’s degree More than M.A & Ph.D. Others.....

4. Career

Official/State Employees Own Business Farmers
 Private companies Student Others.....

5. The reason for your trip. (More than one item)

Family Day/Friends Meeting /Seminar/ Excursions.
 Visit relatives. Participation and local traditions.
 Shopping - service / Business. Others.....

6. The reason for the trip to study or visit the temple of religious persons. (A multiple items)

To see the beauty of the temples and Buddhist art To merit.

To pray and meditation practice   Merit to the tradition of the temple

To learn Buddhism   others.....

7. Your favorite religious activity in any of the special (A multiple items).

The Merit/chanted   Making merit Buddhist monk

The hearing sermon   The practice meditation and the mind

The study of knowledge of Buddhism

To participate in activities with the tradition

Others.....

Part II: The opinion about the management of communication and learning of his soul of a temple in developing a tourist destination You have visited the temple. Please give your opinions about learning, communication and mental development of the temple.

- Described in the response:**
- 5 Mean the most appropriate management
  - 4 Mean the President is appropriate
  - 3 Mean that the President is appropriate level
  - 2 Mean that the President is appropriate at least
  - 1 Mean that the President is appropriate

The learning process, communication, and develop their minds of temple in a major tourist destinations	Opinions				
	5	4	3	2	1
Knowledge					
1. Information services such as the temple fingerpost leaflets history of the temple					
2. Provision for a Buddhist monk or explain history and recommended place within temple					
3. The knowledge on Buddha drama such as the media show of knowledge in painting, sculpture,					
4. The knowledge about culture and customs of Buddhist tradition such as					

the monk					
5. To provide knowledge in Buddhist principles such as the media/philosophy books to study					
6. The knowledge for the development such as the heart of the media concentration etc.					
7. The activities of the temple tourism promotion events such as annual merit.					
8. The exhibition/activities to provide knowledge in the history of the temple and community					
9. Activities to merit Buddhist monk					
10. The activities of the respect - chanted daily					
The activities to promote learning.					
11. The promotion of learning in the arts such as the ceremonial Thai Massage Thailand					
12. Arranged to suit the space activities, such as places of Buddhist worship					
13. Care and conservation of historic and architectural antiques inside the temple.					
Mental and intellectual development.					
14. The activities to develop the mind, such as teaching meditation, walking meditation.					
15. Intelligence activities, for example, a sermon on the day.					
16. To organize training programs for those interested in short-term focus / tourist					
17. The project priesthood - to be ordained to the interested parties					
18. Buddhist garden / meditation place to study / meditation.					
19. In route to measure the nature of learning and mental development.					
20. Visitors to participate in the activities of the Buddhist monastery.					

Part III: Information on the feeling and the result of the treatment from the Communication value, and developmental by way of a Buddhist. From the study and practice along the Buddhist monks enter, such as philanthropy. The temple

worship Listening to a sermon. And meditation, etc., please let us know you're feeling about the results of education and the practice as follows:

Described in the response:

- 5 mean feeling and the practice very good.
- 4 mean a feeling and on the performance were very good.
- 3 mean such a feeling and on the performance level.
- 2 mean feeling and the practice at least
- 1 mean feeling and the practice very little.

The results of education and to comply with the concept Buddhism within temple in a major tourist destinations	The feeling/on the performance				
	5	4	3	2	1
1. The knowledge in the effort in the life for proper					
2 their knowledge in the effort of the negligence in life					
3. Knowledge of the principles of gratitude, grateful					
4. The knowledge in the principles of merit.					
5. The knowledge in the practice meditation					
6. The knowledge in the development of the intellectual property					
7. To recognize the value of The Triple Gems.(Buddha)					
8. To appreciate the Buddhist tradition.					
9. The value of the human					
10. The value of the commandments					
11. The value of access to the truth or reality in life					
12. The value of the development and intellectual property rights heart					
13. The value of Buddhist art such as painting, sculpture,					
14. To understand the causes of the lifestyle					
15. The understanding of the subject, and the results of karma.					
16. The acceptance of change and the reality of life.					
17. The main 4 /Four Noble Truths effort to use other problems in life.					
18. The life that is beneficial to his own and the others.					

19. The opinions and suggestions.

- 1).....
- 2).....
- 3).....

Thank you very much for your cooperation

ภาคผนวก จ
รูปภาพการลงพื้นที่
(ภาคเหนือ)

ภาพที่ ๑ วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๒ วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๓ วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๔ วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๕ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๖ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

(ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)

ภาพที่ ๗ วัดป่าภูก้อน จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ ๘ วัดป่าภูก้อน จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ ๙ วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย

ภาพที่ ๑๐ วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย

ภาพที่ ๑๑ วัดป่าบ้านค้อ จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ ๑๒ วัดป่าบ้านค้อ จังหวัดอุดรธานี

(ภาคกลาง)

ภาพที่ ๑๓ วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๑๔ วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๑๕ วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๑๖ วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๑๗ วัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๑๘ วัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แบบสรุปโครงการวิจัย

<p>สัญญาเลขที่ ว.072/2556</p> <p>ชื่อโครงการ การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย</p> <p>หัวหน้าโครงการ พระมหาเสวีชน นริสโร (พันธฺ์ประโคน) และคณะ</p> <p>สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย</p> <p>โทรศัพท์ 087-094-1030 Email : chon_naris@hotmail.com</p>
<p>ความเป็นมาและความสำคัญ</p> <p>การวิจัยเรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” เกิดขึ้นจากความสนใจที่จะศึกษาว่าในแต่ละภูมิภาคมีรูปแบบและกระบวนการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน เช่น ภาคเหนือ การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาจะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประเพณี กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มีความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนากับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาจะมีความสัมพันธ์กับการเที่ยวชมใน “เส้นทางบุญ” คือการเดินทางเพื่อไปไหว้พระสวดมนต์ ถวายผ้าป่า กฐิน ของพุทธศาสนิกชน กับการศึกษาปฏิบัติใน “เส้นทางธรรม” คือ การเรียนรู้ด้านการปฏิบัติธรรมตามพระเกจิอาจารย์สายวัดป่า ภาคกลาง การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาจะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ด้านพุทธศิลปกรรม เป็นการศึกษาจากภายนอกสู่ภายใน จากความงดงามของพุทธประติมากรรม พุทธจิตรกรรม หรือสถาปัตยกรรมอื่นๆ สู่การเรียนรู้เพื่อความงดงามของจิตและสติปัญญา และภาคใต้ การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาจะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการพัฒนาเชิงบูรณาการ การเดินทางไปศึกษาเรียนรู้ ก่อให้เกิดการสื่อสารคุณค่าเพื่อการพัฒนาเชิงบูรณาการที่จะทำให้เกิดความสงบสุขด้านจิตใจและการเข้าใจถึงวิถีชีวิต โดยผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว</p> <p>การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมดังกล่าว เป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยซึ่งเป็นลักษณะของการเดินทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้คน ชุมชน สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ดังนั้น การศึกษาถึงเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในแต่ละภูมิภาค โดยวิเคราะห์ถึงรูปแบบ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการวิเคราะห์ผลกระทบจากท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา จะทำให้ทราบถึงแนวทางการพัฒนาท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม และการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาในลักษณะที่ว่า “เที่ยวไทยให้ถึงธรรม” กอปรกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมในปัจจุบันที่มีการแข่งขันกันสูง ผู้คนยึดติดในวัตถุ ทำให้จิตใจของผู้คนตกต่ำ หลายคนจึงแสวงหาความสุขจากจิตใจและการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ฉะนั้น การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้ถึงข้อปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน</p>

วัตถุประสงค์โครงการ

- ๑) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
- ๒) เพื่อศึกษาสำรวจเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภูมิภาคต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมเชิงพุทธ และการพัฒนาสังคม
- ๓) เพื่อวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ผลการวิจัย

๑) กระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เน้นกระบวนการจัดการโดยเครือข่ายอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและวัดเป็นองค์กรหลัก อย่างไรก็ตามยังขาดมิติของการเชื่อมโยงสู่การจัดการความรู้ ทั้งมิติทางกฎหมาย บุคลากร ประวัติศาสตร์และคุณค่าเชิงพระพุทธศาสนา โดยสามารถแบ่งกระบวนการจัดการท่องเที่ยวออกเป็น ๔ ลักษณะได้แก่ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามเทศกาล กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายชุมชน กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่ายผู้ประกอบการ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ

๒) สำหรับการศึกษาด้านเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้นพบว่า เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ยังขาดการบูรณาการเป็นชุดองค์ความรู้ ที่จะสามารถสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งแก่ชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนระบบเศรษฐกิจได้ อย่างไรก็ตามการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย มีโอกาสและความพร้อมในการพัฒนาให้ก้าวหน้ามากขึ้น โดยต้องอาศัยความร่วมมือเชิงองค์กร ความมั่นคงและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมควบคู่กันไป ทั้งนี้สามารถแบ่งเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยออกเป็น ๓ เส้นทางได้แก่เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงการจัดการความรู้และการบริหารจัดการสมัยใหม่ และเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเชิงพุทธศิลปกรรม

๓) ความสัมพันธ์และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้นพบว่า การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้ช่วยส่งเสริมโอกาสในการพัฒนาขีดความสามารถของบุคลากรของวัด การพัฒนาสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและการทำนุบำรุงพุทธศิลปกรรมภายในวัด รวมทั้งมีส่วนต่อการสนับสนุนให้เกิดรายได้กับวัด ชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามผลกระทบที่เป็นข้อควรระวังคือการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมทั้งในมิติพระพุทธศาสนาและคุณค่าของท้องถิ่น อีกทั้งการไม่ป้องกันไม่ให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนากลายเป็นสินค้าด้านการท่องเที่ยวเกินไป ตลอดจนควรพัฒนาการจัดการความรู้และการพัฒนาอย่างยั่งยืนแก่สถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาด้วย

๔) สำหรับแนวทางการพัฒนาในอนาคต จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานทั้งองค์กรทางพระพุทธศาสนา องค์กรภาครัฐด้านการท่องเที่ยวและเครือข่ายผู้ประกอบการ ควรให้ความสนใจต่อการพัฒนาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ทั้งระเบียบ กฎหมาย และข้อบังคับในองค์กรสงฆ์ ตลอดจนต้องสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายการท่องเที่ยวทาง

พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถกำหนดยุทธศาสตร์และทิศทางการทำงานในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน และการเตรียมความพร้อม ด้านผลกระทบที่จะเกิดจากขยายตัวของ การข้ามย้ายพรมแดนของนักท่องเที่ยว ซึ่งหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา มีความจำเป็นต้องประเมินผลกระทบในระยะยาว จึงจะสามารถพัฒนาให้การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีมาตรฐานอยู่ในระดับสากลได้

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑) พระสงฆ์มีการตื่นตัวและปรับปรุงวัดเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเกิดการสร้างงาน การพัฒนาสาธารณูปโภคเช่นระบบไฟฟ้าระบบการคมนาคมและการสื่อสารภายในวัดตื่นตัวในการปรับปรุงภูมิทัศน์ปรับปรุงลานจอดรถและถนนภายในวัดปรับปรุงห้องน้ำให้สะอาดและทันสมัยเพื่อสร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยว เมื่อนักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจและศรัทธามากจะร่วมทำบุญบริจาคสร้างเสนาสนะโบสถ์วิหาร วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงมีรายได้จากนักท่องเที่ยวเหล่านี้ และนำมาสร้างวัด สร้างมณฑป สร้างวิหาร สร้างซุ้มประตู สร้างห้องน้ำ จัดภูมิทัศน์ ปรับลานจอดรถเพิ่มขึ้นสำหรับรถทัวร์

๒) วัดที่มีการจัดการท่องเที่ยวมีเศรษฐกิจดีส่วนมากวัดพระธาตุและพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์มีรายได้จากนักท่องเที่ยวจำนวนมากเช่นวัดกลุ่มพระธาตุและวัดที่มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งวัดเหล่านี้ได้นำเงินเหล่านี้ไปบูรณปฏิสังขรณ์ภายในวัดและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ด้วยการมอบทุนการศึกษาแก่ภิกษุสามเณรและนักเรียนนักศึกษาทั้งประถมศึกษา, มัธยมศึกษาอุดมศึกษาบริจาคทรัพย์สินสร้างอาคารสถานที่ราชการเช่นร่วมบริจาคสร้างสถานีตำรวจป้อมตำรวจอาคารผู้ป่วยในโรงพยาบาลศูนย์อนามัยโรงพยาบาลสงฆ์อาคารเรียนในโรงเรียนหอสมุดการศึกษานอกโรงเรียนสนับสนุนเงินให้มหาวิทยาลัยสงฆ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยบริจาคเงินซื้อที่ดินสร้างวัดต่างๆ ในเขตจังหวัดเดียวกันและต่างจังหวัดสร้างอาคารที่พักคนชราบนพื้นที่ของวัด อย่างไรก็ตามวัดที่มีจำนวนนักท่องเที่ยวมากๆ เช่นวัดในเส้นทางตำนานองค์พระธาตุมักประสบปัญหาการขายสินค้าที่มีราคาสินค้าสูงจากผู้ประกอบค้าภายในวัด ไม่มีมาตรฐานและกฎระเบียบในการควบคุม

๓) วัฒนธรรมด้านศาสนาทำให้เกิดการสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ การผสมผสานวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าพระพุทธศาสนาเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่นการรำบูชาถวายองค์พระธาตุเป็นกิจกรรมที่ถือว่าเป็นจุดเด่นของการจัดงาน พระธาตุที่มีกิจกรรมรำบูชา พระธาตุประกอบด้วย พระธาตุพนม พระธาตุเรณู พระบรมธาตุนาคนุญ ประชาชนต่างหมู่บ้านต่างตำบล ต่างอำเภอมีส่วนช่วยในการรักษาเอกลักษณ์ อัตลักษณ์การแต่งตัว เสื้อผ้า เครื่องประดับ รักษาวัฒนธรรมการฟ้อนรำประจำเผ่าที่มีแต่โบราณให้ต่อเนื่องและยั่งยืนและมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมพื้นบ้าน

๔) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น กลุ่มการท่องเที่ยวในเชียงใหม่ ภาคเอกชน และผู้ประกอบการท่องเที่ยว ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของวัดต่างๆ ในระยะยาว

การประชาสัมพันธ์

๑) มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต

http://www.mcu.ac.th/site/major/major_index.php

๒) ตีพิมพ์ในเอกสารประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗ “ปีทองวิชาการ, ๕๘:พัฒนาคน พัฒนา
งาน สมานสามัคคี ผลงานดี มีคุณธรรม” สำนักวิชาวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

ประวัติผู้วิจัย

๑) หัวหน้าโครงการ

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระมหาเสรีชน นริสสร (พันธ์ประโคน)
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phramaha Serichon Narissaro (Phanprakhon)
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน ๓๓๑-๐๗๐๑๒๒๗๕๗-๗
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน
  - นักวิจัยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
  - อาจารย์สอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน
๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ที่ ๑ ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร./โทรสาร ๐-๓๕๒๔-๘๐๗๓ มือถือ ๐๘๗-๐๙๔-๑๐๓๐
E-mail : chon_naris@hotmail.com
๕. ประวัติการศึกษา
  - เปรียญธรรม ๗ ประโยค (๒๕๔๑)
  - ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๔๕)
  - ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๐)
๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ: ศาสนาและปรัชญา
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ
  - ๗.๑ ผู้บริหารโครงการวิจัย:
    - ปฏิบัติงานด้านการติดตามและประเมินผลคุณภาพงานวิจัยขอสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๕๒-๒๕๕๖
    - ตรวจรายงานวิจัยฉบับความก้าวหน้าและฉบับสมบูรณ์ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร. ตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๕๒-๒๕๕๖
    - ประชุมปฏิบัติการเขียนบทความวิจัยของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร. ตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๕๒-๒๕๕๖

- จัดงานสัมมนาผลงานวิจัยนานาชาติของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.

ครั้งที่ ๑-๕

- เดินทางเก็บข้อมูลการวิจัยเรื่อง “การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
ญี่ปุ่น” ณ ประเทศญี่ปุ่น

- วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ข้อปัสเสนธรรมในพระพุทธศาสนา
เถรวาท”

๗.๒ ผู้ร่วมวิจัยโครงการวิจัย

- การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างพลังการ
บริหาร” (วช.๒๕๕๒)

- การวิจัยเรื่อง “การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยญี่ปุ่น” (มจร/
๒๕๕๒)

- การวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การบรรลุนิพพานใน
พระพุทธศาสนาเถรวาท” (วช./๒๕๕๕)

๘. งานวิจัยที่กำลังทำ

- โครงการวิจัย เรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”
(วช./๒๕๕๖) ฉบับก้าวหน้า

๒) ผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นายสายชล ปัญญชิต
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) MR.SAICHOL PANYACHIT
๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๑-๑๐๐๓-๐๐๐๑๒-๕๘-๓
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน
- รองผู้จัดการโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนว
- พระพุทธศาสนาและนักวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ โทรศัพท์ ๐๘๑-๘๕๔-๕๗๙๗ โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๓๔ e-mail: yo๔๓๓๒@gmail.com
๕. ประวัติการศึกษา

ระดับการศึกษา	คุณวุฒิ	สาขา	สถาบัน	พ.ศ.
ปริญญาตรี	ศิลปศาสตรบัณฑิตเกียรตินิยมอันดับหนึ่ง	การพัฒนาชุมชนเมือง	ภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	๒๕๕๑
ปริญญาโท	สังคมวิทยามหาบัณฑิต	สังคมวิทยา	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๒๕๕๔

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ พระพุทธศาสนากับการพัฒนา, สังคมวิทยาศาสนา

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย

๗.๑ โครงการวิจัย(เสร็จสิ้นแล้ว)

ลำดับที่	ชื่องานวิจัย	พ.ศ.	สถานภาพ
๑	โครงการศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนากองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นสถาบันการเงินชุมชนเสนอ สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ	๒๕๕๓	นักวิจัย

ลำดับที่	ชื่องานวิจัย	พ.ศ.	สถานภาพ
๒	โครงการการศึกษาการพัฒนาชนบทในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: กรอบคิดและวิธีการ เสนอสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย	๒๕๕๔	นักวิจัย
๓	โครงการพัฒนาระบบและการเสริมสร้างความเชื่อมั่นด้านความโปร่งใสหน่วยงานภาครัฐ เสนอ สำนักงานคณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	๒๕๕๔	นักวิจัย
๔	โครงการพัฒนาระบบและการเสริมสร้างความเชื่อมั่นด้านความโปร่งใสหน่วยงานภาครัฐ เสนอ สำนักงานคณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	๒๕๕๖	นักวิจัย
๕	โครงการพัฒนาระบบการบริหารจัดการองค์กรทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เสนอ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส)	๒๕๕๖	นักวิจัย
๖	โครงการการบริหารจัดการองค์กรและการสร้างเครือข่ายทางสังคมของขบวนการพุทธใหม่ในประเทศไทย เสนอสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส)	๒๕๕๖	นักวิจัย
๗	โครงการรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคใต้: การสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาเชิงบูรณาการ เสนอสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย	๒๕๕๖	นักวิจัย
๘	โครงการพระธรรมทายาทในพื้นที่ภาคใต้กับความรับผิดชอบทางสังคม: พระสงฆ์ หลักการและการพัฒนาเสนอสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส)	๒๕๕๗	นักวิจัย
๙	โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการสังขพัฒนาเสวนา: แนวคิดอุดมการณ์และการสร้างเครือข่ายทางสังคมเสนอสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส)	๒๕๕๗	หัวหน้าโครงการ

๗.๒ บทความวิชาการ/บทความวิจัย

สายชล ปัญญาชิต. ๒๕๕๔. “บนเส้นทางของการเป็นฟุตบอลแฟนคลับ: ศึกษากรณีสโมสรเมืองทองหนองจอก ยูไนเต็ด” ในวารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑

สายชล ปัญญาชิต. ๒๕๕๔. “วัฒนธรรมเยาวชนในสนามของกีฬา: การรวมกลุ่มแฟนบอลสโมสรเมืองทองหนองจอก ยูไนเต็ด” ในวารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑/๒๕๕๓

สายชล ปัญญาชิต. ๒๕๕๕. “การพัฒนากองทุนหมู่บ้านไปสู่สถาบันการเงินชุมชน: ความรู้และข้อเสนอสู่ความจริง” ในวารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๓

สายชล ปัญญาชิต. ๒๕๕๕. “สังคมวิทยาการพนัน: ข้อถกเถียงทางสังคมวิทยาถึงการแก้ไขปัญหาเยาวชนเล่นการพนันฟุตบอล” ในวารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร(อบอุ้น)และสายชล ปัญญาชิต. ๒๕๕๖. “รูปแบบของเครือข่ายการเรียนรู้ทางสังคมในการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา” ในวารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑

บทความวิชาการในหนังสือ/ตำรา

จักรกริช สังขมณี, สายชล ปัญญาชิตและภูเบศ วนิชชานนท์. ๒๕๕๖. “ขบวนการพุทธใหม่: ความสุขกับการได้สติและการให้สติแก่สังคม” ในพระมหาสุทิตย์ อากาศโรและคณะ. สุขที่ได้ธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักสนับสนุนสุขภาวะ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

สายชล ปัญญาชิต. ๒๕๕๗. “กีฬาในสังคมสมัยใหม่” และ “ไทยพรีเมียร์ลีก” ในวสันต์ ปัญญาแก้ว (บ.ก.). ฟุตบอลไทย: ประวัติศาสตร์ อำนาจ การเมืองและความเป็นชาย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาปัญหาพนัน คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

๓) ผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นายภูเบศ วณิชชานนท์
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr. Phoobade Wanitchanon
๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๑-๑๐๑๗-๐๐๐๙๗-๘๕-๔
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน
- ผู้ช่วยผู้จัดการโครงการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา
- นักวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ โทรศัพท์ ๐๘-๖๐๕๐-๐๗๗๕ โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๓๔ E-mail: pb.wncn@gmail.com
๕. ประวัติการศึกษา

ระดับการศึกษา	คุณวุฒิ	สาขา	สถาบัน	พ.ศ.
ปริญญาตรี	รัฐศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยม อันดับสอง	สังคมวิทยาและ มานุษยวิทยา	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย	๒๕๕๕
ปริญญาโท (กำลังศึกษาต่อ)	ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต	วิจัยประชากร และสังคม	สถาบันวิจัย ประชากรและ สังคม มหาวิชย ลัยมหิตล	คาดว่าจะสำเร็จ การศึกษา ๒๕๕๘

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ: การวิจัยทางพระพุทธศาสนา, พระพุทธศาสนาในสังคมไทยสมัยใหม่

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย

๗.๑ โครงการวิจัย (เสร็จสิ้นแล้ว)

ลำดับที่	ชื่องานวิจัย	พ.ศ.	สถานภาพ
๑	โครงการพัฒนาระบบและการเสริมสร้างความเชื่อมั่นด้านความโปร่งใสหน่วยงานภาครัฐ เสนอ สำนักงานคณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	๒๕๕๖	นักวิจัย

ลำดับที่	ชื่องานวิจัย	พ.ศ.	สถานภาพ
๒	โครงการการขับเคลื่อนการพัฒนาหลักสูตรพระธรรมทายาทในกลุ่มคณะสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เสนอ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส)	๒๕๕๗	นักวิจัย
๓	โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการสังฆพัฒนาเสวนา: แนวคิดอุดมการณ์และการสร้างเครือข่ายทางสังคม เสนอ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส)	๒๕๕๗	รองหัวหน้าโครงการ

๗.๒ บทความวิชาการและบทความวิจัย

จิราภรณ์ สุฉิมสภาและภูเบศ วณิชชานนท์. ๒๕๕๗. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการสร้าง
ความโปร่งใสให้กับหน่วยงานภาครัฐ. ในเอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ
MCU Congress. ๒๓ - ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

บทความวิชาการในหนังสือ/ตำรา

จักรกริช สังขมณี, สายชล ปัญญชิตและภูเบศ วณิชชานนท์. ๒๕๕๖. “ขบวนการพุทธใหม่: ความสุข
กับการได้สติและการให้สติแก่สังคม” ในพระมหาสุทิตย์ อากาศโรและคณะ. สุขที่ได้ธรรม.
กรุงเทพฯ: สำนักสนับสนุนสุขภาพะ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.